FLUMINENSIA
ISSN 0353-4642 / ISSN 1848-9680, GOD. 38, BR. 1, 1–262, Rijeka, 2026.

FLUMINENSIA

Časopis za filološka istraživanja
Tiskana inačica: ISSN 0353-4642 / Mrežna inačica: ISSN 1848-9680
https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/fluminensia/index
fluminensia@ffri.uniri.hr
Časopis izlazi dvaput godišnje.
https://doi.org/10.31820/f
UDK 80(05)
God. 38, br. 1, 1-262, Rijeka, 2026.

Osnivač Filološki odjel Pedagoškog fakulteta u Rijeci, Rijeka, 1989.

Izdavač Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Sveučilišna avenija 4, Rijeka

Za izdavača Barbara Kalebić Maglica

Uredništvo

Lada Badurina, *Sveučilište u Rijeci*
Dejan Durić, *Sveučilište u Rijeci*
Goran Faletar, *Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku*
Mario Kolar, *Sveučilište u Rijeci*
Ivan Lupić, *Sveučilište u Rijeci*
Marina Marinković, *Sveučilište u Rijeci*
Danijela Marot Kiš, *Sveučilište u Rijeci*
Nikolina Palašić, *Sveučilište u Rijeci*
Ivo Pranjković, *Sveučilište u Zagrebu*
Evelina Rudan, *Sveučilište u Zagrebu*
Saša Stanić, *Sveučilište u Rijeci*
Anastazija Vlastelić, *Sveučilište u Rijeci*
Sanja Zubčić, *Sveučilište u Rijeci*
Ivana Žužul, *Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku*

Međunarodno uredništvo

Maciej Czerwiński, *Uniwersytet Jagielloński*
Loreta Georgievska, *Univerzitet Sv. Kiril i Metodij*
Georg Holzer, *Universität Wien*
Janneke Kalsbeek, *Universiteit van Amsterdam*
Marina Katnić-Bakaršić, *Univerzitet u Sarajevu*
Leszek Małczak, *Uniwersytet Śląski, Katowice*
Svein Mønnesland, *Universitetet i Oslo*
Vladimír Patráš, *Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica*
Krystyna Pieniążek-Marković, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań*
Stijn Vervaet, *Universitetet i Oslo*

Glavna i odgovorna urednica
Nikolina Palašić, *Sveučilište u Rijeci*

Izvršni urednici

Saša Stanić, *Sveučilište u Rijeci* Marina Marinković, *Sveučilište u Rijeci*

Adresa uredništva

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Sveučilišna avenija 4, 51000 Rijeka
tel.: (051) 265-600 i 265-602; fax: 265-799

Jezična je redakcija autorska.
Lektura sažetaka na engleskom jeziku
Anita Memišević

UDK
Jelena Lanc, Filozofski fakultet u Rijeci

Kategorizacija
a1

Idejno rješenje naslovne stranice
Zvonimir Pliskovac

Grafička priprema teksta
Tempora, Rijeka

Naklada
100 primjeraka

Tisak
Tiskara Studiograf, Rijeka

IBAN
HR9123600001101536455, Filozofski fakultet u Rijeci, s naznakom „za Fluminensiju"

Ovaj je broj financijski poduprlo Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

Indeksiranost časopisa i baze cjelovitih tekstova:
ESCI (WoS), CSA Linguistic and Language Behavior Abstracts, MLA International Bibliography, Linguistic Bibliography, Bibliography of Slavic Linguistics, European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), SCOPUS, ULRICHSWEB, Central and Eastern European Academic Source (EBSCO), CARHUS Plus+2014, OpenDOAR, Directory of Open Access Journals (DOAJ), HRČAK, HAW

Fluminensia je časopis u otvorenom pristupu *Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna* i u skladu s definicijom Budimpeštanske inicijative o otvorenome pristupu (BOAI).

KAZALO

I.

Nina Čengić
GLAGOLSKA VALENCIJA U STAROGRČKOM – REČENIČNA STRUKTURA IZA BROJKE (pregledni rad) 7

Marta Richter
PRIVATNI POSJED I *PUBLICIJANSKO VLASNIŠTVO* – KORPUSNO ISTRAŽIVANJE KOLOKACIJSKIH SVEZA U OPĆEMU I PRAVNOM JEZIKU (izvorni znanstveni rad) 27

Jana Jurčević
DISKURSNE OZNAKE U RAČUNALNO POSREDOVANOJ KOMUNIKACIJI: PRIMJER KRATICA (izvorni znanstveni rad) 57

Marina Peršurić Antonić
CERTAINTY AND PERSUASION: HOW BOOSTERS SHAPE ENGLISH AND CROATIAN TOURIST BROCHURES (pregledni rad) 75

Renata Geld, Ali Hussain Al Bulushi
STRATEGIC MEANING CONSTRUAL OF ENGLISH PARTICLE VERBS IN CROATIAN AND ARABIC L2 SPEAKERS (izvorni znanstveni rad) 107

II.

Dolores Grmača
MARIJA MAGDALENA U GLAGOLJSKIM LITURGIJSKIM KNJIGAMA (izvorni znanstveni rad) 137

Sanja Paša Maračić
IL MOTIVO ARBOREO NELLA POESIA EPICA ED EPICO-LIRICA IN ITALIANO DEGLI AUTORI DALMATI NELL'OTTOCENTO (izvorni znanstveni rad) 175

Марија Ѓорѓиева-Димова
СОЧИНУВАЊЕ НА КНИЖЕВНОСТА ОД КНИЖЕВНОСТ (интертекстуалните дијалози на современата македонска поезија со топосот Свети Ѓорѓи ја убива ламјата) (izvorni znanstveni rad) 193

Nataša Kustura, Sanja Škifić
KONCEPTUALNE METAFORE U DISKURSU SUVREMENOGA PLESA: PLESNO TIJELO KAO CILJNA DOMENA (izvorni znanstveni rad) 211

III. PRIKAZI

Mirela Omerović
NASTAVAK SINTAKSIČKOG PUTOVANJA: DRUGA KNJIGA GRAMATIKE BOSANSKOGA JEZIKA. SINTAKSA ISMAILA PALIĆA (DRUGA KNJIGA *GRAMATIKE BOSANSKOGA JEZIKA*. *SINTAKSA* ISMAILA PALIĆA, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo, 2025) 241

Sandra Husanović
JE LI SVE ŠTO MISLIMO DA JE POGREŠNO ZAPRAVO PRAVILNO? (Mate Kapović, *Jezični savjetnik za 21. stoljeće*. Sandorf, Zagreb, 2024) 248

Luka Gaćeša
KROATISTIČKI POGLEDI NA HRVATSKU KNJIŽEVNOPOVIJESNU TRADICIJU (Tihomil Maštrović, *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi*, Alfa, Zagreb, 2025) 253

I

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.1

Nina Čengić

GLAGOLSKA VALENCIJA U STAROGRČKOM – REČENIČNA STRUKTURA IZA BROJKE

dr. sc. Nina Čengić, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
nicengic@ffzg.unizg.hr orcid.org/0000-0002-0438-6049

pregledni rad
UDK 811.14'02'367
rukopis primljen: 4. rujna 2025; prihvaćen za tisak: 8. prosinca 2025.

U radu se predstavlja istraživanje rečenične sintakse kojoj se pristupa s aspekta ovisnosne i funkcionalne gramatike kroz pojmove glagolske valencije i obaveznih dopuna, na korpusu odabranih tekstova. U teorijskom dijelu određuju se minimalna rečenična struktura (jezgrena predikacija) na kojoj će se promatrati međudjelovanje glagola i obaveznih dopuna. Obavezne dopune označavaju se prema kriterijima kategorije, funkcije i forme, što pokriva raznovrsnost njihova ostvarenja u starogrčkom i što omogućava njihovo modeliranje za shemu označavanja. U praktičnom dijelu istraživanja shema označavanja glagola i njihovih dopuna provodi se računalnim metodama, pa se očekuju i računalno formatirani rezultati te dijelom i njihove računalno utemeljene interpretacije (kvantitativna analiza, statistički parametri). Istraživanje se postavlja u kontekst drugih aktualnih računalnih modela opisa glagolske valencije u starogrčkom i unutar njega se valorizira. U zaključnom se dijelu naznačuje kako se ovako formulirano istraživanje nastavlja u sljedećoj svojoj fazi.

Ključne riječi: *starogrčka rečenična sintaksa; ovisnosno-funkcionalna gramatika; računalna humanistika; obavezne dopune; glagolska valencija*

1. Uvod

Poticaj za istraživanje[1] koje se predstavlja ovim radom bilo je pitanje mogu li se modeli suvremenih lingvističkih (sintaktičkih) teorija konzistentno primijeniti u analizi rečenične strukture starogrčkih tekstova i zamijeniti tradicionalne „školske" modele čija se teorijska snaga danas u mnogim slučajevima pokazuje nedostatnom.[2] Nakon desetljeća snažnog razvoja lingvistike u domeni sintaktičkih teorija, čini se da pristup koji takav razvoj zanemaruje i ne želi ga primijeniti ograničava samog sebe čak i u temeljnom razumijevanju rečenične strukture, a primjena lingvističkih teorija u jezičnom opisu starogrčkog ne bi se trebala smatrati neprimjerenim znanstvenim postupkom.[3]

Pitanje kako analizirati rečeničnu strukturu nastavlja se na pitanja kako uopće rečenična struktura nastaje i kako se taj proces može poimati. Ta pitanja lingvističke prirode poveznica su istraživanja prema trima funkcionalnima paradigmama, strukturnoj sintaksi Luciena Tesnièrea, ovisnosnoj gramatici praške lingvističke tradicije i funkcionalnoj gramatici Simona C. Dika.[4]

Više je razloga za ovakav odabir. Riječ je o pristupima koji već dulje dominiraju u jezičnim istraživanjima starogrčkog (i latinskog) i koji se dobro kombiniraju s druga dva vrlo dinamična područja, s računalnim pristupima i s kognitivno usmjerenim istraživanjima. Počevši od posljednjih desetljeća 20. stoljeća, oni su obnovili lingvistički interes za starogrčki i od mrtvog jezika deskriptivnih gramatika postavili ga za „živi" predmet lingvističkih istraživanja, osuvremenivši razumijevanje njegovih različitih jezičnih fenomena.[5] Ovo istraživanje zato želi predstaviti takav suvremeni teorijski model, testirati mu snagu i demonstrirati višestranost praktične

[1] Predstavlja se prva faza istraživanja rečenične strukture starogrčkog s aspekta glagolske valencije, provedeno akademske godine 2023./2024. u sklopu Institucijskog projekta *Stukturirano označavanje grčkih i latinskih tekstova – StruGLaTex* na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doprinos studenata prijediplomskog studija grčkog jezika i književnosti Matea Cadera i Vjekoslave Margetić označen je u bilješkama.

[2] Gramatike Musić Majnarić [11]1980 i Dukat 1983.

[3] Schaps 2011: 83 otvoreno kritički o Kühner Gerth [3]1898 s tvrdnjom „classical grammar is ripe for new approach".

[4] Tesnière 2015, Hajič *et al.* 1999, Osbourne 2019, Dik 1980, Dik [3]1981 i Dik [2]1997.

[5] Kognitivni pristup sintaksi padeža u Luraghi 2003, nova interpretacija mediopasiva u Allan 2003. Sustavan pregled sintaktičkih radova od 1984. do 2004. u Adrados 2008 te od 2005. do 2018. u Villa 2020.

primjene. Ujedno, ovaj rad prvi je pokušaj primjene funkcionalno-ovisnosnih pristupa na starogrčku rečeničnu sintaksu kao prvi korak k zamišljenom njezinom cjelovitom opisu.

U radu se prvo predstavljaju teorijski temelji istraživanja. Tradicionalni se pogled na rečeničnu strukturu ukratko uspoređuje s novim pristupima te se predstavljaju pojmovi glagolske valencije i obavezne dopune. Nakon prikaza aktualnog stanja istraživanja u području glagolske valencije u starogrčkom opisuje se metodološko formiranje istraživanja, uspostava istraživačkog korpusa i sheme označavanja. Istraživačka opažanja sažimaju se u zaključku te se naznačuje put dalje.[6]

2. Teorijski temelji

2.1. Rečenična struktura – novi pogledi

Dvije – preciznije rečeno jedine dvije – hrvatske gramatike starogrčkog, Musić Majnarić [11]1980 i Dukat 1983, rečeničnu sintaksu starogrčkog opisuju s aspekta glagolske kategorije načina, deskriptivno predstavljajući vrste rečenica, bez osvrtanja na pitanje što je rečenična struktura, što je čini i kako se ona u starogrčkom gradi.[7] Zato se rad na starogrčkoj sintaksi oslanja na strane priručnike, počevši, na primjer, od još uvijek referentne gramatike Kühner Gerth [3]1898, preko gramatika Schwyzer 1960, Smyth [2]1956 ili Bornemann Risch [2]1978. Kada govore o rečeničnoj strukturi, te je gramatike predstavljaju kao spoj dvaju glavnih dijelova, subjekta i predikata.[8] U lingvistici prepoznat kao pristup strukture fraznih sastavnica, ovakav opis rečeničnog ustroja nije jedini; za ovo je istraživanje važno takvo drugačije poimanje rečenične strukture, počeci kojeg sežu do Tesnière 2015, gdje su prvi puta cjelovito predstavljeni.[9]

---

[6] Druga faza istraživanja provela se u sklopu institucijskog projekta *Strukturirano označavanje grčkih i latinskih tekstova* (*StruGLaTex 2*), provedenog akademske godine 2024./2025. Rad je u pripremi.

[7] Musić Majnarić [11]1980 rečeničnu strukturu uopće ne tumači, a Dukat 1983 želi ispraviti taj nedostatak i govori o dijelovima rečenice (Dukat 1983: 334-335).

[8] Kühner Gerth [3]1898. II.1: 30, Schwyzer 1950: 619, Smyth [2]1956: 255, Bornemann Risch [2]1978: 268.

[9] *Strukturna sintaksa,* nova teorija rečenice ovog francuskog lingvista objavljena je prvi put posthumno, 1959.

Za Tesnièrea je shvaćanje rečenice kao spoja subjekta i predikata posljedica morfološkog pristupa sintaksi koji se temelji na vanjštini rečenice i koji stoga ne prepoznaje strukturne povezanosti rečeničnih dijelova. Sintaksa koja polazi od vanjštine rečenice samo je „morfološka", to je sintaksa podložna morfologiji (Tesnière 2015: 27). Uz to, subjekt i predikat ne pripadaju niti jeziku niti lingvistici, već potječu iz logike i njoj su pripadni (Tesnière 2015: 98–100). U autonomnoj, strukturnoj sintaksi, kako je vidi Tesnière, za rečenicu su bitne veze ovisnosti, ustrojene hijerarhijski: neke riječi u rečeničnoj strukturi nadređene su drugima koje o njima ovise. Za razumijevanje rečenične strukture potrebno je stoga pratiti odnose ovisnosti među rečeničnim dijelovima jer su to temeljni sintaktički odnosi (Tesnière 2015: 5).[10]

U funkcionalnoj gramatici Simona C. Dika za poimanje rečenične strukture bitni su pojmovi predikata, ovisnosti i hijerarhije. Predikat je ishodišni element rečenične strukture o kojem ovise svi ostali rečenični dijelovi. Umjesto rečenice kao spoja subjekta i predikata Dik postavlja model rečenice kao spoja predikata i o njemu ovisnih rečeničnih dijelova. Predikatom potaknuta rečenična struktura hijerarhijski je organizirana i ostvaruje se kroz nekoliko sintaktičkih i semantičkih razina. Ovo se istraživanje ograničava na sintaktički aspekt Dikove jezgrene predikacije, na najmanju rečeničnu strukturu, jer je to razina na kojoj se predikat povezuje sa svojim obaveznim dopunama.[11] Utjecaji semantičke razine na jezgrenu predikaciju, prema Dikovim tumačenjima, bit će u fokusu drugog dijela istraživanja, [12] a u prvom se dijelu leksička obilježja glagola uzimaju u obzir u posebnim slučajevima kada se vrsta ovisnosti rečeničnog elementa prema predikatu ne može jednoznačno odrediti.

Navedene postavke o rečeničnoj strukturi, koje istraživanje preuzima u svoje teorijske temelje, kompatibilne su s računalnim metodama obrade jezičnih podataka koje se primjenjuju u fazi rada s jezičnim materijalom.[13]

---

[10] Pratiti rečeničnu strukturu kroz odnose ovisnosti koje uspostavlja glagol relativno je jednostavan rekursivan protokol za rad na starogrčkim tekstovima gdje se zbog slobodnog reda riječi strukturni odnosi unutar rečenice često ne ostvaruju linearno. Drugim riječima, kontinuitet strukturnog reda otklanja nesigurnosti koje u starogrčkom često uzrokuje diskontinuitet linearnog reda rečenice.

[11] Dikova shema slojeva rečenične strukture, *cf*. Dik ²1997: I.50*sq*.

[12] U shemi označavanja valencije predviđena su mjesta za semantičke oznake, a u prvoj se fazi ostavljaju praznima.

[13] *Cf.* Tesnière 2015: lxviii–lxix.

Budući da se u ovom istraživanju rečeničnoj strukturi želi pristupiti preko odnosa predikata i obaveznih elemenata ovisnih o njemu, u sljedećem poglavlju predstavlja se značaj pojma valencije.

2.2. Glagol i valencija

Odnos ovisnosti koji glagol uspostavlja sa sebi podređenim elementima nije za sve te elemente istovrstan. Neke su veze obavezne, druge su proizvoljne. Kada se za glagol određuje kolikom broju i kojim vrstama obaveznih dopuna otvara mjesto, određuje se ono što Tesnière i Dik nazivaju valencijom.

Poput svojstva atoma da otpusti, primi i dijeli elektrone, svojstva važnog za kombiniranje i spajanje u veće strukture, i glagol ima takav inherentan kapacitet za povezivanje s drugim jezičnim elementima.[14] Kombinatorni potencijal nije jednak za sve glagole, a broj veza s obaveznim elementima koje neki glagol može uspostaviti Tesnièreova je valencija.

Tesnière obavezne dopune naziva aktantima i njihov broj ograničava na tri. Određuje ih kao prvi, drugi i treći aktant, a, mada ih povezuje s tradicionalnim odrednicama subjekta, direktnog i indirektnog objekta, dojam je da ih s njima ne poistovjećuje.[15] Prema broju aktanata Tesnière dijeli glagole na glagole nulte valencije, na jednovalentne, dvovalentne i trovalentne glagole.[16]

Za Dika je valencija kombinatorna sposobnost predikata i to ono ključno svojstvo po kojem predikat uspostavlja primarnu, temeljnu rečeničnu strukturu. Kao Tesnière, i Dik u valenciji vidi pokazatelj odnosa obvezne ovisnosti. Dikove su obavezne dopune oni elementi neophodni da bi jezgrena predikacija bila gramatički točna i značenjski potpuna.[17] Dik postulira dva argumenta, koji bi odgovarali tradicionalnim određenjima subjekta i objekta, no čini se da je za Dikove argumente važnije to što oni – poput svih rečeničnih elemenata – preuzimaju različite sintaktičke, semantičke i pragmatičke funkcije.[18] Kategorija argumenta kodira obaveznost odnosa, a

[14] Tesnière 2015: 240. Sa njega je kombinatorni potencijal riječi važniji od oblika, što reinterpretira tradicionalni odnos morfologije i sintakse (*cf*. Tesnière 2015: xxxviii).

[15] Tesnière 2015: 121, 124.

[16] Tesnière 2015: 240–260. Tesnière valenciju kao pojam veže za kategoriju glagolskog stanja (tranzitivnost, odnos aktiva i pasiva).

[17] Dik [2]1997: I.86–87.

[18] Popis funkcija razlikuje se od autora, Dikova inačica u Dik [3]1981: xi, 13–14, Dik [2]1997: I. xix–xx.

funkcije ono što argument vrši na sintaktičkoj, semantičkoj i pragmatičkoj razini. Što se tiče semantike, mada i Tesnière i Dik bilježe i semantičku stranu obaveznih dopuna, u fokusu prve faze istraživanja sintaktičke funkcije argumenata i leksička svojstva glagola uzimaju se u razmatranje samo u slučajevima gdje se argument ne može jednoznačno odrediti, pa se razmatra kao pojedinačan slučaj.

3. Obavezne dopune predikata u starogrčkom

Kako se Tesniereova tri aktanta i Dikovi argumenti[19] ostvaruju u starogrčkom? Kako raznovrsna određenja poput „aktanti su uvijek imenice ili njihovi ekvivalenti" (Tesnière 2015: 97) i „prvi aktant u tradicionalnoj je gramatici poznat kao subjekt" (Tesnière 2015: 103) pretočiti u konzistentnu shemu obaveznih dopuna koje će zahvatiti sva njihova pojavna ostvarenja u starogrčkom?

Za čvrstu shemu obaveznih dopuna ovo je istraživanje preuzelo Tesnièreovo i Dikovo razlikovanje kategorije i funkcije te mu je dodalo kriterij forme.[20] Kategorija je određenje unutrašnjih svojstava neke jezične jedinice, dok su funkcije relacijski pojmovi, govore nešto o odnosu riječi koje karakteriziraju i konstrukcije u kojoj se ta riječ ostvaruje (Dik [2]1997 I: 12–13).[21] Kategorije su, na primjer, imenica ili imenska fraza, prijedložni izraz ili glagol, a funkcije, sintaktičke, su subjekt, objekt ili predikat. Razlikovanje je važno, kako ističe Dik, jer se ista kategorija može pojavljivati u različitim funkcijama (npr. imenica može biti subjekt ili objekt), a ista funkcija može se pridavati različitim kategorijama (npr. subjekt može biti imenica, imenska fraza ili glagol) (Dik [2]1997 I: 26). Što se funkcija tiče, važno je napomenuti da pridavanje neke od triju vrsta funkcija – sintaktičke, semantičke i pragmatičke – kategorijama obavezne i neobavezne dopune Dik osigurava njihovu postojanost: njihova se priroda ne mijenja, mijenjaju se samo funkcije koje vrše.

Obavezne dopune se u ovom istraživanju označavaju kao kategorije vrste riječi. U oznakama obaveznih dopuna po sintaktičkoj funkciji, predikatu, subjektu i objektu (PRED, SBJ, OBJ) dodaju se i neke oznake iz sintaktičkog

[19] I satelit prve razine.

[20] Tesnière 2015: 43–44, Dik [3]1981: 12–13.

[21] Tesnière 2015: 41–42.

sloja ovisnosne sheme *AGDT 2.0*, formulirane prema analitičkom sloju oznaka *Praških ovisnosnih stabala* pripremljenih za češki jezik.[22] Ove su oznake preuzete jer su bolje prilagođene jeziku flektivne morfologije kao što je, poput češkog, starogrčki. Riječ je o oznakama OCOMP, kojom se označava druga obavezna dopuna nekih glagola, i PNOM, koja označava predikatno ime u imenskom predikatu.

Prema kriteriju forme obavezne dopune označavaju se prema tome jesu li iskazane riječju, frazom ili surečenicom. Ako su iskazane riječju, bit će označene po padežu za imenske riječi te, za glagolske dopune po tome iskazuje ih infinitiv ili particip. Ako su obavezne forme iskazane frazom, označavaju se obavezne dopune iskazane prijedložnim izrazom. Rečenične obavezne dopune u starogrčkom su sve surečenice s funkcijom subjekta ili objekta, (pojedine) odnosne rečenice, izrične rečenice, zavisnoupitne rečenice, rečenice uz glagole bojazni i glagole nastojanja.

Ovo mnoštvo i raznolikost ostvarenja obaveznih dopuna glagola u starogrčkom te dinamika odnosa forme, funkcije i kategorije jedan je od poticaja istraživanju koje želi s jedne strane egzaktno popisati vrste dopune glagola, a s druge strane želi zahvatiti što dublje u to kako se kroz odnose strukture obaveznih dopuna može opisati, tumačiti i razumijevati rečenična struktura u starogrčkom.

4. Dosadašnja istraživanja glagolske valencije u starogrčkom

Istraživanje zamišljeno i provedeno u sklopu projekta *StruGLaTex* prvo je takvo hrvatsko istraživanje rečenične strukture starogrčkog. Međutim, u međunarodnim okvirima već je nekoliko lingvističkih istraživanja starogrčkog korpusa temeljenih na glagolskoj valenciji.[23]

Ancient Greek Valency Lexicon (*AGVaLex*) plod je kontinuiranog rada Barbare McGillivray i suradnika na digitalnim pristupima starogrčkom.[24] Ovaj valencijski rječnik starogrčkog uspostavljen je automatski, vađenjem podataka iz sintaktičkih anotacija ovisnosnih stabala starogrčkog jezika

[22] *Prague Dependency Treebank for Czech* (PDT, *cf*. Hajič *et al.* 1999). *Cf*. Bamman Crane 2009 i https://github.com/PerseusDL/treebank_data/blob/master/AGDT2/guidelines/Greek_guidelines.md, posjet 1. lipnja 2025.

[23] Projekti se predstavljaju abecednim redom.

[24] https://www.kcl.ac.uk/people/barbara-mcgillivray, posjet 12. lipnja 2025.

AGDT 2.0,[25] modificiranjem postojeće baze podataka upita napisanih za latinski.[26]

Silvia Luraghi i Chiara Zanchi sa Sveučilišta u Paviji, sa suradnicima, pripremile su *Homeric Dependency Lexicon* (*HoDeL*), koji okuplja sve glagolske oblike i njima podložne elemente izvađene iz Homerovih epova. I ovaj je valencijski rječnik napravljen automatskim vađenjem iz sintaktičkih anotacija Homerovih tekstova u *AGDT 2.0*.[27]

Pavia Verbs Database (*PaVeDa*) baza je podataka koju održavaju stručnjaci sa Sveučilišta u Paviji – Luraghi, Zanchi i suradnici.[28] Kako je cilj ovog poduhvata proširiti postojeću bazu podataka *The Valency Patterns Leipzig Online Database* (ValPal), uz starogrčki ovdje je zastupljen veći broj drugih jezika.[29]

Rección y complementación en griego y latin (*ReGLa*) rezultat je španjolskog projekta istraživača s nekolicine španjolskih sveučilišta.[30] Počevši još 1992. projekt se fokusirao na istraživanje struktura komplementacije starogrčkih glagolskih predikata u tekstovima ekstrahiranima iz izvora *TLG, PHI, Teubner i Perseus*.[31]

Osim ovih recentnih računalno izvedenih radova posvećenih grčkoj glagolskoj valenciji ne smije se zaboraviti da podatke o glagolskoj valenciji donose i tradicionalni izvori, rječnici i gramatički priručnici.[32] Ti su podaci „skriveni" iza navoda s kojim se padežom koristi neki glagol, o tome „stoji" li neki glagol s obaveznim infinitivom ili participom, kao i iza navoda o tome da se glagol koji inače ima dopune može koristiti i bez njih, „apsolutno".[33]

---

[25] https://github.com/PerseusDL/treebank_data, posjet 12. lipnja 2025., Celano 2019.

[26] McGillivray 2014, McGillivray Vatri 2015. McGillivray Rodda 2024 ističe kako valencijski rječnici mogu biti korisno sredstvo za istraživanja različitih lingvističkih tema starogrčkog (McGillivray Rodda 2024: 266).

[27] Zanchi *et al*. 2018, Luraghi Zanchi 2020, Zanchi 2021.

[28] Luraghi *et al*. 2024.

[29] https://paveda.unipv.it/, posjet 3. lipnja 2025., https://valpal.info/, posjet 4. lipnja 2025.

[30] http://www.reglabd.org/publi.html, posjet 2. lipnja 2025. Povijest istraživačke skupine i priprema projekta http://www.reglabd.org/historia_grupo.html, posjet 4. lipnja 2025.

[31] Opis metodologije istraživanja http://www.reglabd.org/proyecto_vigente.html, posjet 23. svibnja 2025.

[32] Ovo ispravno naglašava McGillivray Rodda 2024: 267.

[33] Na primjer, Musić Majnarić [11]1980: 264, *s. v.* ἄρχω.

U odnosu prema dosadašnjim radovima očito se ovo istraživanje smješta u relevantno i plodno područje znanstvenog interesa. Teorijski mu je najbliskiji španjolski projekt *ReGLa*, a poticaj su mu sofisticirani rezultati projekata *AGValex* i *PaVeDa*. Poput dosadašnjih radova, i ovo istraživanje odvija se u digitalnom okruženju i njegov je rezultat digitalna baza podataka. Najveća razlika u odnosu na dosadašnja istraživanja jest što se ovo istraživanje provodi ručnim označavanjem, a ne automatskom ekstrakcijom iz sintaktičkih anotacija. Uz to, korpus kojim se manipulira u ovom istraživanju znatno je manji u odnosu prema banci stabala *AGDT 2.0*. Kako je metodološki pripremljeno ovo istraživanje predstavlja se u sljedećem poglavlju.

5. Metodološke odrednice istraživanja

Teorijska određenja predikata, obaveznih dopuna i praćenja glagolske valencije pretaču se u praktični dio ovog istraživanja u kojem se u odabranim starogrčkim tekstovima označavaju glagoli i njihove obavezne dopune. Taj se dio provodi u računalnom okruženju, računalnim postupcima i protokolima. Danas još uvijek u određenoj mjeri filolozi zaziru od računalnih metoda. Osim snage filoloških tradicija istraživanja starogrčkog, činjenica je da računalne metode traže i dodatna znanja i vještine, koji filolozima nisu nužno bliski. Ipak, potencijal spajanja filološkog s računalnim u pristupu starogrčkim jezičnim fenomenima mogao bi biti poticaj da se prepreke premoste.[34] Računalna lingvistika razvija i primjenjuje računalne modele za prirodne jezike, gradi računalne korpuse i baze podataka te ih nadograđuje i ažurira. Ona nudi metode i metodologije koje se primjenjuju na različite jezike pa se načelno mogu primijeniti i na jezične podatke „mrtvog" jezika.[35]

Da bi se praktični dio istraživanja mogao provesti, bilo je potrebno pripremiti shemu označavanja, pripremiti korpus te označavanje provesti. U tom je dijelu cilj bio dobiti tekstove označene za glagole, za njihove obavezne dopune i za njihove odnose ovisnosti. U drugoj fazi istraživanja iz tih će

[34] O poteškoćama u primjeni računalne lingvistike na jezične podatke takozvanih povijesnih jezika, kao i o specifičnostima lingvističkih istraživanja latinskog koje naoko priječe primjenu računalnih metoda, *cf.* McGillivray 2014: 1–6. O prihvaćanju digitalnih metoda u klasičnoj filologiji s puno detalja u *Digital Classical Philology* (Berti 2019).

[35] Detaljno McGillivray 2014.

se tekstova ekstrahirati popisi glagola s obaveznim dopunama i pokušat će se interpretirati njihov značaj za rečeničnu strukturu.

Ovo istraživanje karakterizira ručno označavanje glagolske valencije,[36] za razliku od automatski ekstrahiranih valencijskih podataka do sada objavljenih valencijskih rječnika starogrčkog, zasebno formiran korpus istraživanja i posebno pripremljena shema. Glagoli se iz korpusa ekstrahiraju preko njihove morfološke oznake (*v, verb*), a za ručni postupak označavanja pripremljena je posebna shema.

Istraživanje se formulira za „idealne" slučajeve, za maksimalno iskazivanje glagola i njegovih dopuna, u kojima su eksplicirani i glagol koji obaveznim dopunama otvara mjesto i obavezne dopune, ali predviđa i sva odstupanja od takve sheme kad se ili glagol ili obavezne dopune ne izriču.[37] Svi druga odstupanja od sheme bilježe se i komentiraju, a njihov opis dogovara istraživačka skupina.

5.1. Shema označavanja glagolske valencije

S teorijskog aspekta bilo je neophodno da shema podržava sve glagolske oblike, finitne i infinitne. Što se tiče dopuna, one se u određenoj mjeri mogu pretpostaviti: ovisnosne i funkcionalne gramatike dijele glagole na glagole nulte valencije, jednovalentne, dvovalentne i trovalentne glagole; iz tradicionalne se gramatike zna da se uz bezlične glagole ne iskazuje subjekt-vršitelj radnje, da neprelazni glagoli imaju subjekt, da se od prelaznih glagola očekuju subjekt i direktni objekt, a da glagoli govorenja ili davanja imaju i neizravni objekt.

Računalni pristup tražio je da shema ima digitalni format. Kao „najpristupačniji", a ujedno u digitalnoj humanistici najčešće korišten format za označavanje, odabran je XML jezik. Izgradnja sheme u tom formatu razmjerno je jednostavna, a mogućnosti nadogradnje osiguravaju prostor za potrebne preinake i dopune sheme.[38]

---

[36] Latinski je valencijski rječnik ručno priredio Heinz Happ (Happ 1976). Autorica nije uspjela pristupiti Happovu radu, a u mrežnim je izvorima dostupan samo u recenzijama. Ovdje *cf*. Pfister 1979.

[37] U grčkom je to vrlo čest fenomen elipse, *cf.* Jiménez López 2020, *s. v.* elipsis.

[38] Na temelju dogovorene sheme pripremu XML formata napravio je Mateo Cader, a Vjekoslava Margetić kontrolirala je prati li format odrednice sheme.

U XML format pohranjuju se, osim jezičnih podataka i metapodatci. Metapodatci su prije svega svi podaci o tekstu: autor, naslov djela, mjesto u djelu i redni broj rečenice u djelu, odnosno podaci koji se preko ekstenzije ffzg.hr-val vezuju za jedinstveni URN identifikator starogrčkih tekstova.[39]

Jezični podaci u shemi bilježe se po razinama tekst, rečenica, riječ, glagol, fraza: tekst sadržava element rečenica, rečenica sadržava elemente citat, riječi i glagol, riječ sadržava element riječi, glagol sadržava element fraza, a element fraza sadržava argumente. Svaki element u shemi dobiva svoj redni broj, lemu, morfološki opis i oznaku međusobne ovisnosti. Pod oznakom <verb> navode se oblik glagola u rečenici, lema, morfološki opis, položaj u glavnoj rečenici ili surečenici ovisnoj o drugom glagolu te brojčano iskazana valencija. Argument, <arg>, sadržava podatke o obaveznim dopunama, oblik u rečenici, lemu, morfološki opis i sintaktičku funkciju.[40] Za te se podatke shema automatski generira, a u aplikaciju se pripremljena shema ručno popunjava podatcima za glagole te njima pripadne argumente.

Shema po kojoj se tekst strukturira za označavanje izgleda ovako:

```
text @urn, @lang
    sentence @n, @subdoc
        quote
        words @id, @form, @lemma, @postag, @relation, @head
        verb @id, @form, @lemma, @morf, @dist, @val
            phr @synt, @type
                arg @id, @form, @lemma, @morf
```

[39] URN, kanonska referenca prema oznakama u katalogu *Perseus Catalog*, temelj je digitalnog rada sa starogrčkim tekstovima.

[40] Shema za označavanje i njezin detaljniji opis dostupni su na https://github.com/NinaCengic/Valencija-gr-kih-glagola-AG-verbal-valency/wiki/Dio-1-%E2%80%90-Zavr%C5%A1ne-verzije:-Valencija-gr%C4%8Dkih-glagola-%E2%80%90-shema-ozna%C4%8Davanja----------Part-1-%E2%80%90-Final-revisions:-ancient-Greek-verbal-valency-%E2%80%90-annotation-scheme, posjet 30. kolovoza 2025.

Na primjeru iz Ezopova teksta,[41] rečenica je pripremljena za označavanje valencije u XML format u ovakvom obliku:

<text urn='urn:cts:greekLit:tlg0096.tlg002.ffzghr-val' lang='grc'>
<sentence n='6' subdoc='1'>
<quote>χερσαία γὰρ οὖσα πετεινὸν διώκειν ἠδυνάτει.</quote>
<words>
<word id='1' form='χερσαία' lemma='χερσαῖος' postag='a-s---fn-' relation='' head=''>
<word id='2' form='γὰρ' lemma='γάρ' postag='d--------' relation='' head=''>
<word id='3' form='οὖσα' lemma='εἰμί' postag='v-sppafn-' relation='' head=''>
<word id='4' form='πετεινὸν' lemma='πετεινός' postag='a-s---ma-' relation='' head=''>
<word id='5' form='διώκειν' lemma='διώκω' postag='v--pna---' relation='' head=''>
<word id='6' form='ἠδυνάτει' lemma='ἀδυνατέω' postag='v3siia---' relation='' head=''>
<word id='7' form='.' lemma='punc1' postag='u--------' relation='AuxK' head='0'>
</words>
<verb id='3' form='οὖσα' lemma='εἰμί' morf='v-sppafn-' dist='None' lex='None' soa='None' val='0'/>
<verb id='5' form='διώκειν' lemma='διώκω' morf='v--pna---' dist='None' lex='None' soa='None' val='0'/>
<verb id='6' form='ἠδυνάτει' lemma='ἀδυνατέω' morf='v3siia---' dist='None' lex='None' soa='None' val='0'/>
</sentence>
</text>[42]

5.2. Korpus

Računalna obrada prirodnih jezika jedna je od danas najdinamičnijih domena s računalnim alatima dostupnima za brojne suvremene jezike, često s vrlo jasnom komercijalnom svrhom. Mnoge će zato začuditi činjenica

[41] Primarno digitalizirani i morfološki označeni tekstovi povučeni su s GitHub repozitorija Nevena Jovanovića, https://github.com/nevenjovanovic/grcka-morfologija/blob/master/grcpos/tlg0096.tlg002.ffzghr-pos%3A1.xml, posjet 30. kolovoza 2025.

[42] Elementi sheme lex i soa pripremljeni su za označavanje tipološke pripadnosti glagola i klasifikacije situacija (*State of Affairs*) u sljedećim razinama istraživanja argumentacijske sheme grčkog glagola koji uključuje leksička obilježja glagola i semantičke funkcije; *cf.* Dik ^{3}1981: 32–35, Dik ^{2}1997: I. 106–116, Fanning 1990: 43–45, 126–163.

da je starogrčki jedan od računalno prisutnih jezika. Prva faza njegove digitalizacija započela još (ili već) u 20. stoljeću i do danas su starogrčki tekstovi dostupni u nekoliko digitalnih zbirki, kao što su *Perseus*, *Thesaurus Linguae Graecae* ili *Open Greek and Latin*.[43] Taj je materijal, dijelom u otvorenom pristupu, znatno olakšao sve vrste istraživanja, a starogrčke je tekstove učinio dostupnim široj, ne nužno stručnoj publici.

Računalne zbirke lako su pretražive za razne jezične podatke, no rezultati su uglavnom osnovne kvantifikacije tipa ukupnog broja ili učestalosti fenomena. Stoga su i istraživački dosezi ograničeni. Zbog inherentne „podatnosti" za preinake, sirovi se korpusi mogu nadopuniti različitim metapodatcima i jezičnim podacima, mogu se označiti ili anotirati, što se sada već čini automatski. Rezultat su označeni ili anotirani korpusi, a za starogrčki postoji nekoliko morfološki i sintaktički anotiranih korpusa tekstova.[44]

Ovo se istraživanje želi osloniti na one aspekte računalnog pristupa koje karakterizira jednostavnost, lakoća preinačavanja i nadogradnje te ponovna upotreba za nove svrhe (*reuse*) i otvoreni pristup.[45] Ono samo primjer je ponovne upotrebe i nove primjene postojećeg digitalnog resursa, morfološki označenih korpusa Jovanović 2019.[46] Uočivši vrijednost pripremljenih anotacija, ovo je istraživanje u svoj korpus iz korpusa Jovanović 2019 preuzelo šezdeset morfološki označenih tekstova.

Taj izvorišni korpus (K0) obuhvaća dvadeset i dva autora iz klasičnog, helenističkog i carskog perioda starogrčke književnosti, od proznih početaka Starog oligarha i Herodota, do Plotina i Heliodora iz 3. stoljeća po Kr,[47] a objedinjuje ih pripadnost proznom žanru. Inherentnu slabost korpusa

[43] https://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus:collection:Greco-Roman, https://stephanus.tlg.uci.edu/, https://www.opengreekandlatin.org/, posjet 3. lipnja 2025.

[44] Uz *AGDT 2.0*, *Pedalion, Daphne* ili sintaktičkih stabala Vanesse B. Gorman. Za detalje *cf.* https://www.perseids.org/digital-editions, posjet 2. lipnja 2025.

[45] Potencijalan problem pri ponovnoj upotrebi računalnih resursa jest preuzimanje pogrešaka. *Cf.* McGillivray 2014: 266.

[46] https://github.com/nevenjovanovic/grcka-morfologija/tree/master/grcpos, posjet 3. lipnja 2025. Tijekom akad. god. 2018./2019. na Odsjeku za klasičnu filologiju uvedeni su u nastavu nove čitanke s komentiranim tekstovima na kolegijima Grčka morfologija 1 i Grčka morfologija 2. U sklopu priprema tekstovi su digitalizirani i morfološki anotirati te pohranjeni u otvorenom pristupu.

[47] U *AGDT 2.0* anotirano je šesnaest autora, a u cijelosti samo Homer, Hesiod i Eshil.

predstavlja veličina tekstova, jer se radi o kraćim tekstovima didaktički motiviranog opsega.

Prva analiza učestalosti pojave glagola u šezdeset izvorišnih tekstova pokazala je da se u njima nalazi ukupno 724 glagola. Drugi podatak, da se od tog broja čak 445 glagola pojavljuje samo jedan put, potaknuo je istraživanje da se ograniči u dva važna aspekta. U prvoj će se fazi ispitivati argumentacijska shema najučestalijih glagola, kako bi se smanjila inherentna slabost modela zasnovanog na statistički nedovoljno relevantnim podacima.[48] Istraživanje je tako ograničeno na dvadeset dva glagola čija se učestalost kreće u rasponu od maksimalne vrijednosti 176 (εἰμί) do minimalne dvoznamenkaste vrijednosti deset (ἥκω).[49]

Drugo, za prvu fazu istraživanja pripremit će se prvi radni korpus (K1) s tekstovima u kojima se pojavljuju najučestaliji glagoli. Kad se korpus uspostavlja prema učestalosti pojave promatranog elementa, u drugi se plan pomiču druge, za istraživanje isto vrijedne i zanimljive, varijable, poput onih autora ili žanrovske pripadnosti. Zbog toga je K1 autorski i žanrovski raznolik te kronološki nejednak. No, kako je jedan od važnih ciljeva ovog istraživačkog poduhvata napraviti temelj za opis argumentacijske sheme grčkog glagola kroz valenciju, pokrenuti rad te mu pratiti i provjeravati uspješnost, istraživačka se skupina složila da navedena raznovrsnost radnog korpusa predstavlja prihvatljiv rizik u prvoj fazi rada. U korpusu se nalazi dvadeset jedan autor: Ahilej Tatije, Antifont, Aristotel, Ezop, Flavije Arijan, Marko Aurelije Antonin, Demosten, Diodor sa Sicilije, Filostrat, Gorgija, Herodot, Isokrat, Ksenofont, Lukijan, Lisija, Platon, Plotin, Plutarh, Polibije, Stari Oligarh i Tukidid.

Ipak, i ovako sužen i raznorodan korpus omogućava da se u njemu grupiraju i pobliže istraže historiografi (na primjer, Herodot i Tukidid, Plutarh, Diodor sa Sicilije, pa i Stari Oligarh), govornici (Antifont, Lisija i Isokrat, Demosten, Gorgija) ili filozofi (Aristotel, Platon, Plotin).

---

[48] Taj će se potencijalni nedostatak pokušati umanjiti oprezom u fazi statističke interpretacije rezultata i pri izvođenju generalizacija. *Cf.* McGillivray 2014: 3 u usporedbi velikih sinkronijskih korpusa suvremenih jezika i „zatvorenih", dijakronijskih korpusa latinskog.

[49] Tablice s prikazom učestalost pojavljivanja glagola u korpusu dostupne su u GitHub repozitoriju istraživanja, https://github.com/NinaCengic/Valencija-gr-kih-glagola-AG-verbal-valency/wiki/Dio-1-%E2%80%90-Zavr%C5%A1ne-verzije:-Valencija-gr%C4%8Dkih-glagola-%E2%80%90-u%C4%8Destalost-pojave-glagola-u-korpusu-%E2%80%90-Part-1-%E2%80%90-Final-revisions:-ancient-Greek-verbal-valency-%E2%80%90-verbs-by-frequency-in-corpus, posjet 30. kolovoza 2025.

6. Zaključci i put dalje

Teorijske postavke ovisnosne sintakse i funkcionalne gramatike omogućile su ovom istraživanju da uspostavi shemu opisa koja će zahvatiti višeslojnost dinamike odnosa glagola i njegovih obaveznih dopuna kroz os kategorija-funkcija-forma.

Rad u računalnom okruženju s teorijski čvrstom shemom olakšao je neophodne preinake formata i neispravnosti, koje se brže uočavaju, te je tako jasno pokazao dobre strane. Računalna obrada jezičnih podataka osigurava pouzdane rezultate, a istovremeno testira valjanost postavki po kojima se rezultati prikupljaju. Broj postojećih europskih računalnih modela glagolske valencije starogrčkog pokazao je da je tema ovog istraživanja međunarodno znanstveno aktualna i vrijedna. Činjenica, pak, da je funkcionalno-ovisnosni pristup opisu starogrčkog ušao u „školske" priručnike, poput kembričke gramatike, *Cambridge Grammar of Classical Greek*, i velike španjolske sintakse, *Sintaxis del griego antiguo*, snažno motivira slične iskorake u Hrvatskoj. Sve navedeno opravdava znanstveno-istraživački odabir, pristup i postupke ovog poduhvata, bez obzira na njegov veličinom malen opseg.[50]

Ovo se istraživanje od drugih aktualnih radova razlikuje u dva bitna aspekta. Prvo, glagolska se valencija označava ručnim postupcima, prema izvorno kreiranoj shemi označavanja, a ne „vadi" se automatski iz prethodno sintaktički označenih korpusa. Drugo, shema predviđa bilježenje i označavanje neizrečenih predikata i neizrečenih obaveznih dopuna, fenomena elipse koja jedno od temeljnih obilježja rečenične sintakse starogrčkog.

Dakako, ovo se istraživanje susrelo i s nekim poteškoćama i ograničenjima. Na teorijskoj razini u nekim je slučajevima bilo teško razlikovati obaveznu dopunu od neobavezne. Takvi su se primjeri rješavali pojedinačno, diskusijom istraživačke skupine.[51] Veliko praktično ograničenje istraživanja ostaje njegov malen korpus. Ručno postupanje s jezičnim podacima ugodno je provoditi samo na malim korpusima i nije realno očekivati da bi se tako moglo raditi s većim količinama starogrčkog jezičnog materijala. Istovremeno, malen korpus podsjeća na oprez pri interpretaciji statističkih rezultata, kao i pri izvođenju generalizacija. Dobra je strana rada s malenim korpusom to što se istraživanje u interpretaciji rezultata odupire snazi velikih brojeva te

[50] Emde Boas *et al*. 2019, Jiménez López 2020.

[51] Opis obaveznih dopuna usložnjava se u uvođenjem semantičkih funkcija u shemu.

se takav rad sagledava kao prilika da se za rad na većem korpusu pripreme i testiraju prikladni računalni alati.

Cilj je prve faze istraživanja označiti argumentacijsku shemu dvadeset dva glagola u korpusu K1 i iskazati je valencijom i do sada je obrađeno dvije trećine korpusa. U sljedećoj fazi istraživanja prvo je na redu dovršavanje označavanja korpusa i provjera označenog materijala. Pri tome istraživačka skupina bilježi ponašanja sheme i aplikacije te grupno komentira rad, a dobiveni se rezultati pregledavaju, analiziraju i interpretiraju. Planira se i odvirak istraživanja koji će, kada se potvrdi pouzdanost i djelatnost pripremljenog računalnog programa, pobliže istražiti argumentacijsku shemu odabranih šest Tukididovih ekscerpata te prikupljene rezultate predstaviti u zasebnom radu.

Literatura

Adrados *et al*. (2008) Adrados, Francisco R.; Berenguer, José Antonio; Luján, Eugenio R.; Somolinos, Juan Rodríguez (2008) *Veinte años de filología griega*. Consejo Superior de Investigaciones científicas, Madrid.

Allan, Rutger J. (2003) *The Middle Voice in Ancient Greek, A Study in Polysemy*, J. C. Gieben, Amsterdam.

Bamman Crane (2009) Bamman, David; Crane, Gregory (2009) *Guidelines for the Syntactic Annotation of the Ancient Greek Dependency Treebank (1.1)*, Tufts Digital Library, Medford.

Berti, Monica (2019) (ur.) *Digital Classical Philology*. *Ancient Greek and Latin in the Digital Revolution*, De Gruyter, Saur.

Bornemann, Eduard; Risch Ernst ([2]1978) *Griechische Grammatik*, Diesterweg.

Dik, Simon C. (1980) *Studies in Functional Grammar*, Academic Press, London, New York.

Dik, Simon C. ([3]1981) *Functional Grammar,* Foris Publications, Dordrecht.

Dik, Simon C. ([2]1997) *The Theory of Functional Grammar: The Structure of the Clause*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York.

Dukat, Anđelko (1983) *Gramatika grčkoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

Emde Boas *et al.* (2019) *Emde* Boas, Evert van; Rijksbaron, Albert; Huitink, Luuk; de Bakker, Mathieu (2019) *The Cambridge Grammar of Classical Greek,* Cambridge University Press, Cambridge.

Fanning, Buist M. (1990) *Verbal Aspect in New Testament Greek*, Clarendon Press, Oxford.

Hajič *et al.* (1999) Hajič, Jan; Panevová, Jarmila; Buráňová, Eva; Urešová, Zdeňka, Bémová, Alevtina; (in cooperation with) Jiří Kárník, Jan Štěpánek, & Petr Pajas (1999) *Annotations at analytical level: Instructions for annotators*. https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/en/a-layer/html/index.html, posjet 19. lipnja 2025.

Happ, Heinz (1976) *Grundfragen einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Jiménez López, María Dolores (ur.) (2020) *Sintaxis del griego antiguo*. CISC, Madrid.

Jovanović, Neven (2019) grcka morfologija, dostupno na adresi https://github.com/nevenjovanovic/grcka-morfologija/tree/master/grcpos, posjet 3. lipnja 2025.

Kühner, Raphael; Gerth, Bernhard ([3]1898) *Ausführliche Grammatik Der Griechischen Sprache Zweiter Teil Satzlehre Erster Band*, Verlag Hansche Buchhandlung, Hannover.

Luraghi *et al.* (2024) Luraghi, Silvia; Palmero Aprosio, Alessio; Zanchi, Chiara, Giuliani, Martina (2024) "Introducing PaVeDa – Pavia Verbs Database; Valency Patterns and Pattern Comparison in Ancient Indo-European Languages", U: *Proceedings of the Third Workshop on Language Technologies for Historical and Ancient Languages (LT4HALA) @ LREC-COLING-2024*, Torino, Italia. ELRA and ICCL, str. 79–88.

Luraghi, Silvia (2003) *On the Meaning of Prepositions and Cases*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

McGillivray, Barbara (2014) *Methods in Latin Computational Linguistics*, Brill, Leiden, https://doi.org/10.1163/9789004260122.

McGillivray, Barbara; Rodda, Astrid (2024) "Computational valency lexica and Homeric formularity", *Journal of Greek Linguistics*, 24 (2024), str. 264–289.

McGillivray, Barbara; Vatri, Alessandro (2015) "Computational valency lexica for Latin and Greek in use: a case study of syntactic ambiguity", *Journal of Latin Linguistics*, 15(1), str. 101–126.

Musić, August; Majnarić, Niko ([11]1980) *Gramatika grčkoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

Osborne, Timothy (2019) *A Dependency Grammar of English. An introduction and beyond*. John Benjamins Publishing Company.

Pfister, Raimund (1979) *Grundfragen einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen* by Heinz Happ, review, *Gnomon*, 51.5, str. 439–443. https://www.jstor.org/stable/27687265

Schaps, David M. (2011) *Handbook for Classical Research*. Routledge, London and New York.

Smyth, Herbert Weir ([2]1956) *Greek grammar,* Harvard University Press, Cambridge.

Tesnière, Lucien (2015) *Elements of Structural Syntax*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Villa, Jesús de la (2020) "Sintaxis griega hoy, llenando lagunas", *Anuari de filologia. Antiqua et mediaeualia*, 10.2/2020, str. 61-80. doi: 10.1344/AFAM2020.10.2.7.

Zanchi *et al*. (2018) Zanchi, Chiara; Sausa, Eleonora; Luraghi, Silvia (2018) "HoDeL, a Dependency Lexicon for Homeric Greek: Issues and perspectives", *Proceedings of Formal Representation and Digital Humanities*, ur. Paola Cotticelli i Federico Giusfredi, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, str. 230–256.

Zanchi, Chiara; Luraghi, Silvia (2020) "Presenting HoDeL – A new resource for research on Homeric Greek verbs", Paper accepted for the proceedings of Dialogue 2020 – 26th International Conference on Computational Linguistics and Intellectual Technologies (to be held on-line), Moscow, Russia, 15-20 June 2020.

Zanchi, Chiara (2021) "The Homeric Dependency Lexicon: What it is and how to use it", *Journal of Greek Linguistics*, 21(2), str. 263–297, doi. org/10.1163/15699846-02102002.

SUMMARY
Nina Čengić
ANCIENT GREEK VERBAL VALENCY – SENTENCE STRUCTURE BEHIND NUMBER

The aim of this research is to describe, in the corpus of select ancient Greek texts, obligatory complements of ancient Greek verbs, and to annotate them numerically in the form of verbal valency with the goal of studying ancient Greek sentence structure in its minimal form of nuclear predication.

Tenets of dependency and functional grammar by Tesnière and Dik, primarily those relating to dependency relations as basic relations at sentence level, and those relating to predicate as a starting point from which sentence structure grows, provide theoretical foundations for the investigation. Obligatory complements are classified by category, function, and form with the goal of covering the maximum of diversity in which they appear in texts. Theoretical distinctions are modelled into a schema for verbal valency annotations, in analogue and digital format. Also, the corpus for this research was created as an example of reuse and building upon previously created digital resources.

The practical part of the investigation is executed with the help of an application created to annotate verbal valency by hand. The expected results, stored in XML format, are examined, analysed, and interpreted in terms of their relevance for the ancient Greek sentence structure.

The research is contextualized among already existing digital databases of ancient Greek verbal valency. This proves to be a scientifically justified, dynamic and relevant domain of interest. Given that the investigation continues to its next phase, it is expected that we will demonstrate that modern approaches to ancient Greek sentence syntax and descriptions of sentence structure may supersede in quality traditional explanations of school grammars. The research also hopes to provide an example of how to formulate and conduct a digital investigation of a "dead" language such as ancient Greek.

Keywords: *ancient Greek sentence syntax; dependency-functional grammar; digital humanities; obligatory argument; verbal valency*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.5

Marta Richter

PRIVATNI POSJED I *PUBLICIJANSKO VLASNIŠTVO* – KORPUSNO ISTRAŽIVANJE KOLOKACIJSKIH SVEZA U OPĆEMU I PRAVNOM JEZIKU[1]

dr. sc. Marta Richter, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
mvlaic@m.ffzg.hr orcid.org/0009-0003-0516-6528

izvorni znanstveni rad
UDK 81'373.46:34
81'373.7:34
rukopis primljen: 3. kolovoza 2025; prihvaćen za tisak: 29. listopada 2025.

U ovome se radu analiziraju kolokacijske sveze koje riječi vlasništvo, vlasnik, posjed i posjednik *tvore u općem i strukovnom jeziku. Riječ je o osnovnim pojmovima stvarnog prava koji su ujedno dio općeg jezika. Metodologija rada zasniva se na korpusno vođenom pristupu, a upotrijebljeni su korpusi hrWaC 2.2 za opći jezik i korpus stvarnoga prava koji smo izradili za potrebe ovog istraživanja. Ekscerpirani su podatci dobiveni funkcijom Word Sketch te su analizirane sve relevantne sveze koje navedeni pojmovi tvore u dvama korpusima. Usporedbom sveza pokazalo se da postoje (velike) razlike u kolokacijskom povezivanju navedenih riječi u općem i stručnom jeziku. Te su razlike posljedica složenih unutarleksičkih i međuleksičkih odnosa te determinologizacije.*

Ključne riječi: *opći jezik; strukovni jezik; pravna terminologija; kolokacijske sveze; stvarno pravo*

[1] Zahvaljujem dvama anonimnim recenzentima čije su brojne sugestije uvelike pridonijele završnoj inačici ovoga rada.

1. Općі jezik i jezici struke

Dihotomija između općeg i stručnog jezika počiva na tradicionalnom wüsterijanskom pristupu[2] u kojem se nazivi smatraju jedinicama nekoga strukovnog područja i čija je upotreba ograničena na komunikaciju između predmetnih stručnjaka (Montero Martínez i sur. 2011: 90). U novijim pristupima terminologiji, u kojima se ističu kognitivna, društvena i komunikacijska dimenzija stručnoga jezika, brišu se čvrste granice između ovih dvaju kodova, odnosno ističe se da znanje tvori kontinuum te da postoje nejasne granice između stručnih domena i nazivlja koje se u njima rabi. Budući da opće i stručno znanje ne predstavljaju zatvorene, već preklapajuće skupove (Cabré 1999: 71; Nahod 2016: 34–35), jedinice iz jednoga mogu prijeći u drugi (Montero Martínez i sur. 2011: 94).

Postoje različite vrste leksičkih jedinica u stručnim tekstovima (Cabré 1999: 73): 1) one koje pripadaju i općem i strukovnom jeziku – poput riječi kojima se bavimo u ovome radu, 2) one koje se nalaze u graničnom području između tih dvaju jezika te 3) one koje nalazimo isključivo u stručnom jeziku – poput stvarnopravnih pojmova *uzukapijski*, *pripadak* ili *plodouživanje*. Jedinice stručnoga znanja imaju niz specifičnih kognitivnih, sintaktičkih i pragmatičkih obilježja (Faber Benítez 2009: 114), a među sintaktičkim obilježjima za ovaj su rad najvažniji kolokacijski obrasci (ibid: 108) jer nazivi u stručnom diskursu tvore kolokacijske sveze različite od onih s kojima se rabe kao leksemi u općem jeziku (Nová 2018).

1.1. Prijelaz riječi iz stručnoga diskursa u općі jezik

U općі jezik ponekad ulaze stručni nazivi, posebno oni s kojima se laici često susreću u svakodnevnome životu. Riječ je o procesu koji se naziva *determinologizacijom*[3] (npr. Meyer i Mackintosh 2000; Nigoević i Pavletić 2013; Humbert Droz 2024). Nazivlje koje napusti stručni diskurs rabi se u različitim komunikacijskim situacijama, poput tekstova za popularizaciju znanosti, općih i društvenih medija itd. (Humbert Droz 2024: 11). Pritom ih laici "prisvajaju" (Delavigne 2020) pa gube na preciznosti, dobivaju nove

[2] Prema Eugenu Wüsteru, utemeljitelju tzv. tradicionalnoga terminološkog pristupa (npr. Wüster 1979).

[3] Naziv *determinologizacija* rabi se i za proces kojim nazivi ulaze u općі jezik i za njegov rezultat, tj. uporabu naziva u općem jeziku (Humbert Droz 2021).

konotacije (npr. Renouf 2017), a mogu i razviti sasvim nova značenja (Nová 2018: 387). Istraživanja su pokazala da se uporaba nazivlja u poluspecijaliziranim i nespecijaliziranim tekstovima uvijek u određenoj mjeri razlikuje od one u stručnome diskursu, bilo na značenjskoj, sintaktičkoj ili pragmatičkoj razini (Humbert Droz 2024: 11). Zbog svega navedenog determinologizaciju treba gledati kao složen i nelinearan proces integracije nazivlja u opći jezik[4] (Humbert Droz 2021).

Ovim istraživanjem želimo posebno dati prilog proučavanju utjecaja procesa determinologizacije na sintagmatsku razinu naziva. Točnije, zanima nas utječe li uporaba nazivlja u općem jeziku na kolokacijske sveze koje tvore. Da bismo to saznali, usporedit ćemo ponašanje temeljnih stvarnopravnih pojmova u stručnom i općem jeziku.

Ostatak članka organiziran je na sljedeći način: drugo je poglavlje posvećeno teoriji o kolokacijskim svezama u općem i stručnom jeziku, u trećem donosimo pregled stvarnopravnog nazivlja kojim se bavimo u ovome radu, u četvrtome je opisana metodologija, a peto je posvećeno analizi, nakon koje slijede rasprava i zaključne napomene.

2. Kolokacije u općemu i strukovnom jeziku

Prije svega treba definirati što u ovome radu smatramo kolokacijama. Prema Blagus Bartolec (2014) govorit ćemo o *kolokacijskim svezama*, posebnim leksičkim svezama na sintagmatskoj razini koje se temelje na sintaktičkoj i značenjskoj povezanosti najčešće dviju riječi u kojima se konkretiziraju njihova značenja. Blagus Bartolec (2012) potanko je pisala o razlikama kolokacijskih spram ostalih sveza u jeziku (poput frazema, naziva itd.) i time se ovdje nećemo baviti. Kolokacijske sveze široko su prihvaćene među izvornim govornicima nekog jezika, a istovremeno su i dio kompetencije koju trebaju usvojiti govornici stranog jezika (npr. Blagus Bartolec 2012: 56; Stojić i Košuta 2017).

Kolokacijske sveze u literaturi su ponajviše proučavane u okviru općeg jezika. Blagus Bartolec (2012: 54) ističe da sveze općeg jezika nisu dio posebne taksonomije, što je osnovno obilježje stručnih naziva. I u stručnim

[4] U literaturi se obično govori o dvjema fazama determinologizacije: u prvoj značenje naziva postaje šire i manje precizno i naziv stvara nove kolokacijske sveze, dok u drugoj može razviti sasvim novo značenje (Nová 2018: 388).

tekstovima pored samog nazivlja također se javljaju kolokacijske sveze tipične za pojedino područje[5].

U ovome radu bavit ćemo se usporedbom kolokacijskih sveza u općemu i stručnom jeziku. O takvim usporedbama postoji bitno manje radova, poput L'Homme i Azoulay (2020), Michta (2022), Humbert Droz (2024) i Mroczyńska (2025), koji svi redom upućuju na činjenicu da postoje (značajne) razlike između uporabe istih leksičkih jedinica u korpusima općeg i stručnog jezika, odnosno da narav korpusa utječe na kolokacijski potencijal leksičke jedinice.

3. *Posjednik* i *vlasnik* u općem jeziku – otprilike isto?[6]

U središtu je ovoga rada područje stvarnoga prava, točnije prava vlasništva. Vlasništvo nije samo temeljno pravo, zaštićeno kao ustavna kategorija, već i jedna od „najviš[ih] vrednot[a]“ [7] hrvatskoga pravnog poretka. Pitanje vlasništva toliko je prirodno čovjekovoj naravi i ljudskom društvu da se od davnina uređuje[8]. Štoviše, „[p]ravna ustanova vlasništva jedna je od stožernih ustanova cijelog pravnog i uopće društvenog poretka“[9] (Gavella 1998: 259).

[5] U radovima o stručnom nazivlju kolokacije se naziva i *terminološkim kolokacijama* (eng. term-embedding collocations, npr. Biel 2014; Dobrić Basaneže 2017). O kolokacijama u pojedinim jezicima struka, postoji također niz radova u hrvatskoj akademskoj zajednici, npr. Bratanić i Ostroški Anić (2012), Dobrić Basaneže (2017), Cigan (2023).

[6] U podnaslovu se aludira na naslov knjige Umberta Eca *Otprilike isto* (2006), u prijevodu Nine Raspudića i izdanju Algoritma, koji iznimno vješto sažima brojne translatološke izazove poput postizanja ekvivalencije i preciznosti.

[7] U čl. 3. Ustava Republike Hrvatske stoji sljedeće: “Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, **nepovredivost vlasništva**, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav **najviše su vrednote ustavnog poretka** Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava” (isticanje naše).

[8] Kako ističe Simonetti (2010: 333), „Nema, niti je bilo organizirane društvene zajednice bez nekog oblika kolektivnog ili individualnog vlasništva“.

[9] Gavella (*ibid*.) nadodaje da to osobito vrijedi za pravne poretke kontinentalno-europskog pravnog kruga (tzv. rimsko-germanske pravne obitelji) u kojima središnje mjesto ima građanskopravno (privatnopravno) uređenje, u kojemu je vlasništvo jedno od tri temeljna stupa (uz slobodu ugovaranja i nasljeđivanja), a kojima pripada i hrvatsko pravo.

U općem jeziku *posjed* se često rabi kao sinonim leksema *vlasništvo*, dok su u pravnome jeziku oni strogo razgraničeni[10]. Primjerice, u javnome prostoru (na garaži, kolnom prilazu i sl.) nerijetko se nađe napis „Privatni posjed"[11] kojim se želi spriječiti neupućene od uporabe kakve garaže ili parkiranja[12] na kojem prilazu, dok se u pravnome diskursu takva sveza ne rabi[13].

U općejezičnome rječniku[14] *posjed* se definira kao „1. nepokretno imanje (kuća, zemlja i sl.), 2. ukupnost vlasništva, imovina i 3. *pov.* a. zemlja koja u smislu feudalno shvaćenog suvereniteta pripada nekoj dinastiji". Prema tome, drugo bi značenje riječi *posjed* bilo blisko definiciji *vlasništva* i iz toga djelomice proizlazi zbrka između navedenih dvaju pojmova u općem jeziku. U suvremenoj hrvatskoj pravnoj terminologiji, međutim, nijedno od navedenih značenja nije značenje pojma *posjed*. Upravo otuda i vrlo frekventna sintagma *privatni posjed* u općem jeziku, koja zapravo znači *privatno vlasništvo*[15], odnosno *privatni parking/privatna garaža* i sl. Privatno vlasništvo obično podrazumijeva i „privatni" posjed, odnosno činjenicu da je vlasnik predmetne nekretnine (ili pokretnine) ujedno i njezin posjednik.

---

[10] O sličnoj je temi pisala Šarić (1992), govoreći o pravnoj i općejezičnoj uporabi glagola *imati* i *posjedovati*, pri čemu je zaključila da navedeni glagoli nisu istoznačnice, da je u svakodnevnoj uporabi češći glagol *imati* te da „[t]reba vrlo oprezno (…) glagol *posjedovati* uporabljivati u stručnom pravnom nazivlju" (*ibid*.: 83).

[11] U korpusu hrWaC 2.2 navedena se sveza javlja 1,052 puta, a nalazi se i u Kolokacijskoj bazi hrvatskoga jezika, u kojoj su pod natuknicom *posjed* pomiješani pravni i općejezični primjeri kolokata te riječi, v. http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=posjed&search_type=basic.

[12] Pregledom primjera uporabe navedene sintagme na internetu pokazuje se da velik broj primjera se odnosi baš na parkiranje.

[13] U našem stvarnopravnom korpusu, izrađenom za potrebe ovoga istraživanja, sveza *privatni posjed* ne postoji.

[14] Sve referencije na općejezični rječnik odnose se na Hrvatski jezični portal ako nije drukčije navedeno; v. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVphWhg%3D&keyword=posjed (posjet 20. srpnja 2025.).

[15] U ovome trenutku logički se nameće pitanje postoje li „javno vlasništvo" i „javni posjed". Prema čl. 35. st. 5. ZV-a postoje *javna dobra u općoj uporabi* i to su: „Stvari u vlasništvu Republike Hrvatske koje su namijenjene neposrednom izvršavanju prava i dužnosti Republike Hrvatske, njezinih tijela i ustanova. Takvim stvarima, kojima je vlasnik država, imaju se pravo služiti svi na način propisan ZV-om i ostalim zakonima". Valja napomenuti da postoje također i *opća dobra*. To su „stvari koje zbog svojih osobina ili pravne regulative nisu u mogućnosti biti u vlasti fizičkih ili pravnih osoba" (Jug 2004: 1). Pojmovi javnoga i općeg dobra često se brkaju i glede njihova razlikovanja postoje određene dvojbe (*ibid*.), no u ovome radu nisu važna za daljnju analizu pa se njima nećemo baviti.

Sljedeći pojam kojim se bavimo u ovome radu jest *posjednik*, koji je u hrvatskome pravnom sustavu definiran kao „osoba koja ima faktičnu vlast glede neke stvari“ (čl. 10. st. 1. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (ZV)). Prema ZV-u postoje *samostalni posjednik*, koji posjeduje stvar kao da je njezin vlasnik ili pravo kao da je njegov nositelj, i *nesamostalni posjednik*, u kojem slučaju postoji *posredni posjednik*. Posjed se smatra samostalnim osim ako se ne dokaže suprotno, odnosno samostalni je posjed uobičajena situacija. Drugim riječima, „privatni“ je posjed pravni nonsens. S druge strane, u općejezičnome se rječniku *posjednik* definira kao „1. onaj koji ima posjed i 2. v. vlasnik“[16]. Uočavamo da se općejezična definicija ne podudara s pravnom, što je ponovno izvor pomutnje. Općejezični leksem *posjednik* primarno se veže uz *posjed* koji bi se u pravnome diskursu označio kao *nekretnina*, *pokretnina* ili *zemljište*, a riječ je o trima različitim pojmovima koji su hiponimi pojma *stvar*[17] po kojemu je cijela grana prava dobila naziv *stvarno pravo*[18].

Iz dosada rečenog proizlazi to da postoje prilično velike razlike između pojmova *posjed* i *posjednik*[19] u općemu i pravnom jeziku, kao i to da se u općem jeziku *posjednik* i *posjed* ponekad smatraju sinonimima pojmova *vlasnik* i *vlasništvo*. Cilj je ovoga rada istražiti uporabu navedenih temeljnih pojmova iz područja stvarnoga prava u korpusima, i to posebno u smislu kolokacijskih sveza koje tvore. Naša je pretpostavka da će se navedeni poj-

[16] https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVphXRQ%3D&keyword=posjednik

[17] Prema st. 1. čl. 2. ZV-a stvar je predmet prava vlasništva i drugih stvarnih prava. Stvari se dijele na pokretne (pokretnine) i nepokretne (nekretnine). U st.2. čl. 2. ZV-a nadodaje se: „Stvari su u smislu ovog zakona tjelesni dijelovi prirode, različiti od ljudi, koji služe ljudima za uporabu. Uzima se da su stvari i sve drugo što je zakonom s njima izjednačeno.“ Tako se i prirodne sile smatraju stvarima pod uvjetom da su „podložne ljudskoj vlasti“ (st. 5.). I neka prava mogu biti izjednačena sa stvarima (st. 6.). Za više detalja o definiciji stvari v. Gavella 1998: 45–59.

[18] U Hrvatskoj enciklopediji stvarno je pravo definirano kao „grana građanskoga prava, sustav pravnih pravila kojima se uređuju društveni odnosi koji nastaju među ljudima glede neposrednoga gospodarskog iskorištavanja stvari (stvarno pravo u objektivnom smislu)“, https://www.enciklopedija.hr/clanak/stvarno-pravo (pristupljeno u srpnju 2025.).

[19] U udžbeniku o stvarnom pravu Gavella (1998: 103) primjećuje na sličan način: „Naziv posjed u razgovornom se jeziku ponekad rabi u nekom smislu koji se više ili manje razlikuje od pravno-tehničkoga, jer se njime naziva svako pripadanje nečega nekome (npr. u vlasništvo, ili u imovinu), ali i objekt tog pripadanja (stvar, imetak općenito, seosko imanje, zemljište određene osobe i sl.).“

movi rabiti u različitim svezama u općem i stručnom jeziku zbog različitih značenja koja imaju u tim dvama kodovima.

4. Pristup utemeljen na korpusima

Metodološki se okvir ovoga rada temelji na velikim računalnim korpusima, što je danas gotovo pravilo u jezičnim, a sve više i terminološkim istraživanjima (Humbley 2018: v). Preciznije govoreći, naš je pristup vođen korpusom[20] (eng. corpus-driven approach). Za analizu kolokacijskih sveza u općem jeziku rabili smo hrWaC 2.2 (Erjavec i Ljubešić 2011), jedan od najvećih hrvatskih mrežnih korpusa, a stručni smo sastavili od Zakona o vlasništvu kao temeljnog dokumenta i 17 znanstvenih članaka iz područja stvarnog prava[21]. Oba su korpusa analizirana putem sučelja SketchEnginea[22]. Valja naglasiti da se oni dosta razlikuju po veličini: dok hrWaC 2.2 ima 1,2 milijarde riječi, korpus stvarnoga prava ima ih 286,925, no smatramo da je potonji dovoljno reprezentativan za navedeno područje i veličinom i izborom stručnih i znanstvenih tekstova.

Iz korpusa ćemo ekscerpirati sve relevantne kolokacijske sveze koje četiri temeljna stvarnopravna naziva (*vlasništvo*, *vlasnik*, *posjed* i *posjednik*) kao glavne sastavnice sveza tvore u općem i stručnom jeziku. Pritom njihove kolokate nećemo smatrati sporednim sastavnicama jer držimo da obje sastavnice svojim značenjsko-sintaktičkim potencijalom sudjeluju u stvaranju kolokacijske sveze (Blagus Bartolec 2012: 56). Relevantnost sveza utvrđivat će se prema podatcima iz alata Word Sketch, kojim se iz korpusa

[20] Riječ je o pristupu u kojem se svi zaključci temelje na podatcima preuzetima iz korpusne građe, dok se u korpusno utemeljenom pristupu (eng. corpus-based approach) više stavlja naglasak na provjeravanje hipoteza na korpusnoj građi.

[21] Kriteriji za odabir članaka bili su relevantnost teme za područje stvarnoga prava, odnosno bavljenje temeljnim stvarnopravnim pojmovima, upoznatost autora rada s područjem stvarnoga prava i, dodatno, ugled autora. Svi su radovi nađeni pretragom na Hrčku, portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa. Većina je radova objavljena u zbornicima triju najvećih pravnih fakulteta u Hrvatskoj (zagrebačkom, riječkom i splitskom). Od ukupno 16 autora, većina (devet) (bili) su profesori i profesorice građanskog (procesnog) prava na jednom od hrvatskih pravnih fakulteta (V. Belaj, L. Brajković, H. Ernst, N. Gavella, E. Kunštek, B. Ivančić-Kačer, S. Nikšić, D. Pichler, P. Simonetti). Ostali su autori sudci (M. Arlović), odnosno viši savjetnici Ustavnog suda (S. Marković, M. Radin, S. Trgovac) ili pravni stručnjaci. Detaljan je popis članaka na kraju rada.

[22] U SketchEngineu su za hrvatski jezik ugrađene funkcionalnosti za dodjeljivanje vrste riječi (POS tagging), lematizaciju, ekscerpciju nazivlja, kolokacija (wordsketch) itd.

ekscerpiraju kolokacijske sveze i sintaktičko-semantičke pravilnosti (Kilgarriff i sur. 2014).[23] Detaljnu analizu kolokacijskih sveza donosimo u sljedećem razdjelu.

5. Analiza kolokacijskih sveza u korpusima općega (OJ) i stručnog jezika (SJ)

U ovom dijelu posvećenom analizi pregled kolokacijskih sveza donosimo u obliku tablica u kojima će podudarne sveze, odnosno one koje se javljaju u oba korpusa, biti u osjenčanim poljima.

5.1. Vlasništvo

U nastavku u tabličnom prikazu donosimo pregled kolokacijskih sveza imenice *vlasništvo* u dvama korpusima.

Tablica 1. *Kolokacijske sveze imenice* vlasništvo *u OJ i SJ*

Vlasništvo		
	Općejezični korpus freq[24] = 120,407 (86.14 na mil.)	**Stručni korpus** freq = 3.661 (9,809.67 na mil.)
Pridjev **+** ***vlasništvo***	društveno	društveno
	državno	državno
	intelektualno	etažno
	privatno	izvanknjižno
	stopostotno	neizvjesno
	strano	privatno
	trajno	publicijansko
	većinsko	zajedničko

[23] Riječ je o funkciji koja služi kao nacrt rječničke natuknice za pojedini leksem i u kojoj se mogu nalaziti nepravilnosti, odnosno šum (eng. noise), tj. koja može pogrešno dodijeliti gramatičku oznaku riječi, sintaktičku funkciju itd., stoga ponuđene rezultate treba ručno pročistiti.

[24] Za sve leksičke jedinice u tablici donosimo podatke o čestotnosti, i to najprije apsolutnu frekvenciju (freq), odnosno ukupan broj pojavnica koje se javljaju u korpusu, a potom i relativnu frekvenciju (broj pojavnica na milijun riječi).

Vlasništvo		
Imenica + *vlasništvo* (gen.)	nepovredivost	jamstvo
	pravo	ograničenje
	prijenos	prijenos
	stjecanje	pravo
	struktura	stjecanje
	titular	upis
	uknjižba	uspostava
	upis	zaštita
Glagol + *vlasništvo* (ak.)	dokazati	oduzeti
	dokazivati	postojati
	postajati	povezati
	prenijeti	steći
	osporavati	stjecati
	steći	-
	stjecati	-
	uknjižiti	-
Prijedlog	nad (*vlasništvo nad*)	na (*vlasništvo na*)
	-	nad (*vlasništvo nad*)
Particip	etažirano	brisano
	nacionalizirano	ograničeno
	otkupljeno	oduzeto
	otuđeno	stečeno
	preneseno	upisano
	stečeno	uspostavljeno
	uknjiženo	utemeljeno
	upisano	-

Značenja imenice *vlasništvo* u OJ jesu: 1. *pravn.* potpuno pravo raspolaganja čime, posjedovanje imovine [*državno vlasništvo*; *javno vlasništvo*], 2. *razg.* ono što kome pripada kao njegova imovina; svojina. Iako je riječ o rječniku OJ, u prvoj se definiciji navodi da je riječ o stručnom značenju koje označava pravo raspolaganja čime, odnosno „posjedovanje imovine“. Ovdje je već došlo do zbrke jer se pravo vlasništva praktički izjednačuje s posjedo-

vanjem – što su u pravu dva različita pojma – a uvodi se i pojam *imovine*, koji je vrlo poliseman[25].

Pridjevski kolokati *privatno, državno i društveno* jedini su koji se javljaju u oba korpusa. Uvidom u stranice s najviše potvrda za navedene sveze[26] može se konstatirati da je riječ o tiskovinama velike tiraže (vecernji.hr), onima u kojima je više zastupljeno istraživačko novinarstvo (nacional.hr), u kojima bismo očekivali višu razinu stručnosti, ali i posve stručne stranice (npr. hidra.hr[27]). Iz navedenoga zaključujemo da se navedene sveze rabe i u stručnim i u (manje ili više specijaliziranim) općejezičnim tekstovima, odnosno da je došlo do djelomične determinologizacije navedenog naziva, no detaljna bi analiza žanrova i tekstnih vrsta, kojom bi se pokazalo imaju li isto značenje u oba korpusa, nadilazila opseg ovoga rada, stoga se njome nećemo baviti.

Ostali pridjevski kolokati imenice *vlasništvo* nisu podudarni i ovise o kategorijama koje su relevantne u općem, odnosno stručnom jeziku. Primjerice, sveza *trajno vlasništvo* rabi se samo u OJ i čini se da je riječ o pridjevu kojim se pojačava činjenica da se pravo, predmet i sl. što je tko dobio u vlasništvo toj osobi neće oduzeti[28]. To je u kontrastu s pravnom koncepcijom prava vlasništva koje je u kontinentalnim pravnim sustavima „u načelu trajno pravo“[29] (Gavella 1998: 488). Riječ je, dakle, o različitom opojmljivanju vlasništva u OJ i SJ.

---

[25] V. Nikšić (2012).

[26] Navedeni se podatci dobivaju pomoću funkcije *Frequency – Text types* putem sučelja SketchEnginea.

[27] Riječ je o nekadašnjoj stranici Hrvatske informacijsko-dokumentacijske referalne agencije Vlade RH na kojoj su objavljivani propisi, a koja danas više nije aktivna (pristupljeno u lipnju i srpnju 2025.).

[28] Kao u primjeru *Na svakoj će utakmici biti izabran igrač utakmice koji će u* ***trajno vlasništvo*** *dobiti pokal*.

[29] U hrvatskome pravnom poretku pravo vlasništva jest „stvarno pravo koje svojem nositelju (vlasniku) daje najpotpuniju, za svakog mjerodavnu privatnu pravnu vlast na/glede stvari što je pravni poredak dozvoljava i jamči“ (Gavella 1998: 280). Činjenica da je riječ o najpotpunijoj vlasti znači da je „pojmovno bezgranična“ i da je vlasnik ovlašten činiti sa svojom stvari „što ga je volja“, odnosno „sve što nije protupravno“ (*ibid*.) Pravo vlasništva prestaje na apsolutan ili relativan način. Apsolutan prestanak vlasništva nastupa propašću stvari, trajnim gubitkom samostalnosti stvari, stavljanjem stvari izvan prometa, odreknućem i sl. Relativan prestanak prava vlasništva nastupa prelaženjem prava vlasništva neke stvari s jedne osobe na drugu (Gavella 1998 : 488–493).

Kada je riječ o podudarnim imenskim kolokatima (*pravo/prijenos/upis/stjecanje/prijenos vlasništva*), uvidom u izvore njihovih potvrda u OJ konstatirali smo da je riječ o stručnim stranicama[30], odnosno navedene kolokacijske sveze i dalje se rabe gotovo isključivo u SJ, a slučajno su se našle među mrežnim stranicama koje su ušle u općejezični korpus.

Sveza *uknjižba vlasništva* u stručnom se korpusu javlja samo jedanput, dok je imenica *uknjižba* u drugim svezama česta (npr. *uknjižba prava* (*na nekretninama*), *uknjižba u zemljišnu knjigu/tužitelja/služnosti/prava vlasništva*). Drugim riječima, u pravnome jeziku uknjižuju se prava (i služnosti), a ne sâmo vlasništvo, pa je ponovno riječ o različitom opojmljivanju.

Kada je riječ o glagolima, sveza *dokazati* (*dokazivati*) *vlasništvo* zanimljiv je primjer jer se isti glagol javlja u stručnome korpusu, ali u drukčijim svezama: *dokazati* (*svoje*, *založno*) *pravo/pravni temelj/stvarni teret/da je* + rečenica. Sveza *osporiti vlasništvo* ne postoji u pravnome korpusu, već glagol *osporiti* kao objekte uzima imenice *odluku/rješenje/zakonske odredbe*. Sveza *prenijeti vlasništvo* javlja se tek nekoliko puta u pravnome korpusu, a daleko češće glagol *prenijeti* otvara mjesto objektima *pravo vlasništva/nekretnina/suvlasničke dijelove* (npr. *prenijeti nekretninu u društveno vlasništvo*) itd. U navedenim se, dakle, primjerima OJ i SJ rabe iste leksičke jedinice, ali u različitim svezama, što pokazuje da se one u OJ drukčije konceptualiziraju (usp. Stojić 2024) – odnosno iz gledišta pravnoga jezika, u općem se jeziku navedeni pravni pojmovi rabe na manje precizan i točan način.

Na kraju se osvrnimo na participe. Sveza *otkupljeno vlasništvo* često se rabi u prenesenom značenju u domeni religije[31], a u pravnome korpusu glagol *otkupiti* ne rabi se uz *vlasništvo*, već otvara mjesto objektima *tražbina* ili *stan*. *Otuđiti* se javlja kao glagol i particip u ZV-u, ali *otuđiti* se ne može nečije *vlasništvo*, nego *stvar/nekretnina*. Također, u pravnome se diskursu može *uknjižiti pravo/stjecatelja/teret*, ali ne i *vlasništvo*. Sve su to primjeri različite konceptualizacije VLASNIŠTVA i s njim povezanih pojmova u općem i stručnom jeziku.

Kada je riječ o prijedlozima, sveza s prijedlogom *nad* (*vlasništvo nad*) javlja se u stručnome korpusu šest puta i sve su pojavnice iz istog članka[32].

---

[30] Među prvih 10 izvora jesu stranice hidra.hr (stranica Hrvatske informacijsko-dokumentacijske referalne agencije Vlade RH na kojoj su objavljivani propisi), stranice nekih pravnih fakulteta (pravst.hr, pravri.hr) i zakon.hr.

[31] Kao u primjeru *Oni su Božje* ***otkupljeno vlasništvo.***

[32] „Stjecanje prava vlasništva dosjelošću“, Brajković (2021).

Sveza *vlasništvo na* javlja se 29 puta, no sveza *pravo vlasništva na* javlja se puno češće, s više od dvjestotinjak potvrda[33]. To nas navodi na zaključak da se u OJ rabi samo jedna opcija (*vlasništvo nad*[34]) koja je u SJ manje česta.

Naša analiza pokazala je ono što je poznati stvarnopravni stručnjak Nikola Gavella (1998: 291) zaključio o uporabi pojma *vlasništvo* u OJ, a to je da se vlasništvo rabi s različitim značenjima, ponekad kao sinonim za posjed, korištenje ili raspolaganje čime, što autor pripisuje „činjenici da je pravna ustanova vlasništva u nas prolazila kroz velike promjene u razmjerno kratkom razdoblju, što je ostavilo vidljiv trag u govornom jeziku". U zaključku ovoga razdjela možemo konstatirati da postoje sveze koje leksem *vlasništvo* tvori isključivo u OJ (npr. *trajno vlasništvo*), a koje se ne nalaze u SJ, kao i sveze koje rabe iste leksičke elemente, ali u različitim konstrukcijama (npr. OJ: *dokazati vlasništvo* > SJ: *dokazati pravo vlasništva*; OJ: *uknjižba vlasništva* > SJ: *uknjižba prava vlasništva*). Iz navedenih primjera može se zaključiti da je leksem *vlasništvo* doživio određeni stupanj determinologizacije zbog čega ga laici rabe drukčije nego stručnjaci. Sve navedeno ukazuje na vrlo blisko značenje pojma VLASNIŠTVO u OJ i SJ, ali i na veće razlike u njegovu opojmljivanju u tim dvama kodovima.

[33] Kao u primjeru *graditelj stječe **pravo vlasništva na** zauzetom zemljištu*.

[34] Moguće je da je razlog tomu opojmljivanje VLASNIŠTVA kao kontrole nad čime, odnosno da je na djelu konceptualna metafora KONTROLA JE GORE (eng. CONTROL IS UP, npr. Lakoff i Johnson 1980). Na sličan se način u hrvatskome opojmljuju i NADZOR, AUTORITET, DOMINACIJA i sl. (usp. Petrak 2022: 309).

5.2. Vlasnik

U ovome razdjelu analizirat ćemo sveze koje jedinica *vlasnik* tvori u dvama korpusima.

Tablica 2.

Vlasnik		
	Općejezični korpus freq = 251,496 pojavnica (179.93 na mil.)	**Stručni korpus** freq = 1,193 (3,196.65 na mil.)
Pridjev + ***vlasnik***	većinski	etažni
	ponosan	prijašnji
	prijašnji	svagdašnji
	budući	izvanknjižni
	postotni	zajednički
	bivši	punopravni
	privatni	predmnijevani
	sadašnji	publicijanski
	neodgovoran	dotadašnji
Imenica + ***vlasnik*** **(gen.)**	suglasnost	zahtjev
	želja	obveza
	dozvola	interes
	sin	korist
	odgovornost	svojstvo
	interes	tužba
	zahtjev	volja
	ime i prezime	odnosi
	volja	pravo
Glagol + ***vlasnik*** **(ak.)**	kontaktirati	uznemiravati
	upozoriti	obvezivati
	upozoravati	nemati
	obeštetiti	-
	tužiti	-
	pozivati	-

Vlasnik		
***Vlasnik* + imenica (gen.)**	tvrtke	zemljišta
	psa	nekretnine
	zemljišta	stvari
	stana	zgrade
	kuće	stabala
	restorana	građevine
	kafića	-
	nekretnine	-
	vozila	-
***Vlasnik* + glagol**	postati	imati
	željeti	moći
	plaćati	postati
	tvrditi	morati
	prodati	ne smjeti
	odlučiti	posjedovati
	kupiti	dopustiti

Pogledajmo prvo pridjeve. Pridjevi poput *ponosan* ili *neodgovoran* ne javljaju se u SJ jer nisu relevantne kategorije u ovoj grani prava[35]. Neki (npr. *publicijanski*) posve su stručni i sasvim nepoznati u OJ. Dok se u OJ rabi sveza *prijašnji vlasnik*, u SJ rabe se i *prijašnji* i *prethodni*. Sveza *budući vlasnik* ne javlja se u pravnome korpusu, već se umjesto nje rabi *potonji vlasnik*; ni sveza *sadašnji vlasnik* ne javlja se u tome korpusu zato što se podrazumijeva da je vlasnik osoba koja je nositelj prava vlasništva u trenutku govorenja. Iako *budući* i *potonji* imaju vrlo blisko značenje, zbog konvencionalizacije SJ u tom se kodu preferira sveza *potonji vlasnik*. Kolokacijske sveze *većinski vlasnik* i *X-postotni vlasnik* ušle su u OJ iz ekonomije i nisu dio stvarnopravnog nazivlja.

Od imenica kojima je dopuna imenica *vlasnik* u genitivnom obliku neke nisu pravno relevantne (*sin/želja vlasnika*), ali su dovoljno istaknute da bi imale važnu ulogu u OJ. Sveza *dozvola vlasnika* ne javlja se u SJ jer se naziv

[35] U ZV-u se primjerice spominje ***nepošteni** vlasnik* (čl. 153.), ali se i na druge načine pomoću pridjeva govori o ponašanju nositelja stvarnih prava (***dobar** domaćin, **dobar** gospodar*).

dozvola u pravnom jeziku rabi u sasvim različitim svezama: *građevinska/lokacijska/uporabna dozvola* te *dozvola nadležnih tijela*. *Dozvola* je u SJ dokument, dok je u OJ poliseman leksem[36]. Drugim riječima, dok su i *dozvola* i *odobrenje* u pravnome jeziku različiti pojmovi, u općem jeziku oni se rabe kao bliskoznačnice, „otprilike isto".

Iz analize proizlazi prije svega to da pojam *vlasnik* tvori dosta različite kolokacijske sveze u općem i stručnom korpusu. Iako se u OJ taj leksem rabi sa sličnim značenjem kao naziv *vlasnik* u SJ, u OJ on tvori sveze u kojima se ističu neka njegova obilježja koja su relevantna za OJ i koja se uglavnom ne rabe u SJ jer nisu pravno relevantna.

5.3. Posjed

U nastavku je tablica s pregledom kolokacijskih sveza koje jedinica *posjed* tvori u OJ i SJ.

Tablica 5. *Kolokacijske sveze koje* posjed *tvori u OJ i SJ*

Posjed		
	Općejezični korpus freq = 251,496 pojavnica (179.93 na mil.)	**Stručni korpus** freq = 710 pojavnica (1.902,45 na mil.)
Pridjev + ***posjed***	zemljišni	neposredni
	feudalni	samostalan
	prekomorski	kvalificiran
	privatni	pošten
	mletački	publicijanski
	kolonijalni	neprekinut
	plemićki	zakonit
	vlastelinski	istinit
	templarski	uzukapijski

[36] Prema HJP-u: dozvola je „dopuštenje, odobrenje za što u usmenom ili pisanom službenom obliku". V. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fF9kUBI%3D&keyword=dozvola.

Posjed		
***Posjed* + imenica (gen.)**	lopte	stvari
	dokumenata	zaloga
	Nacionala	nekretnine
	grofova	prava
	nekretnine	zemljišta
	knezova	-
	zemljišta	-
Glagol + *posjed* (ak.)	okrupniti	predati
	ograditi	koncipirati
	okrupnjavati	stjecati
	ometati	steći
	darovati	izgubiti
	ograđivati	napustiti
	oduzeti	podijeliti
	uzurpirati	nemati
	prepustiti	oduzeti
Imenica + *posjed* (gen.)	smetanje	koncepcija
	ometanje	smetanje
	okrupnjavanje	postojanje
	usitnjenost	predaja
	okrupnjivanje	zaštita
	usitnjavanje	istinitost
	međa	kakvoća
	predaja	konstrukcija
	uživanje	element
Prijedlozi	nad	u
	u	iz

Pridjevski kolokati imenice *posjed* potpuno su drukčiji u OJ i SJ: dok u OJ u svezama s pridjevom *posjed* ostvaruje značenje ‘imanje’ ili ‘zemljište’ (*feudalni/plemićki posjed*), odnosno ‘teritorij’ (*prekomorski/mletački/kolonijalni posjed(i)*), u SJ ta značenja ne postoje. Riječ je o općejezičnoj polisemiji koja ne postoji u pravu i koja rezultira velikim razlikama u kolokacijskom potencijalu općejezičnog leksema *posjed* i pravnog naziva *posjed*. U SJ rabe

se pridjevi koji su pravno relevantni (*kvalificiran/uzukapijski/neposredni* itd.), i od kojih su neki sasvim nepoznati u OJ. Najzanimljivija je sveza *privatni posjed* o kojoj smo podrobnije pisali u početnome dijelu rada[37]. Već smo spomenuli da je „privatni posjed" pravni nonsens jer posjednik „u pravilu izvršava svoju vlast osobno – vlastitim posjedovnim činima", a iznimno je može izvršavati i pomoću druge osobe (pomoćnika u posjedovanju) (Gavella 1998: 114). U navedenim se primjerima stoga radi o *vlasništvu* i u pravno-tehničkom diskursu kolokacijska sveza *privatni posjed* mogla bi se zamijeniti svezama *privatno vlasništvo*, *privatno zemljište* ili *zemljište/nekretnina u privatnom vlasništvu*. Riječ je, dakle, o nepodudarnoj sinonimiji, odnosno sinonimiji leksema *vlasništvo* i *posjed* u OJ koja ne postoji u SJ.

U imenskim svezama u kojima je *posjed* osnova u OJ (*posjed grofova/obitelji/plemića*), *posjed* ostvaruje značenje 'nekretnina', 'imanje' ili 'zemljište' i također je riječ o značenju koje ne postoji u pravnome jeziku. U svezama *posjed zemljišta/nekretnine*, *posjed* se rabi s pravno-tehničkim značenjem (faktične vlasti nad čime)[38], a budući da su izvor takvih potvrda u OJ novinski portali, dalo bi se zaključiti da je riječ o stručnim kolokacijskim svezama koje su prodrle i u poluspecijalizirani novinski diskurs.

Imenske sveze u kojima se rabi imenica *posjed* svjedoče o polisemiji tog leksema u OJ. Naime, sveze *usitnjavanje/usitnjenost/međa posjeda* odnose se na *posjed* u značenju 'zemljišta' i ne rabe se u SJ. Sveza *predaja posjeda* rabi se samo u specijaliziranim tekstovima, odnosno nije prodrla u OJ te i dalje pripada SJ.

Kada je riječ o glagolima, u svezama *okrupniti* (*okrupnjavati*)/*ograditi* (*ograđivati*)/*darovati posjed* leksem *posjed* ostvaruje značenje 'zemljište' koje ne postoji u SJ. Slično je i sa svezom *oduzeti posjed,* u kojoj se *posjed* najčešće

[37] Kao u sljedećim primjerima: 1) *na njihovom* ***privatnom posjedu****, okruženim zelenilom, pripremao se roštilj*, 2) *Djelatnici Elektrodalmacije ušli su, bez ikakve najave, u* ***privatni posjed*** *vlasnika i oštetili njihovu imovinu* i 3) *Pećina je u* ***privatnom posjedu****, zbog toga je i njena točna lokacija strogo čuvana tajna.*

[38] „Posjed je pravno relevantna faktična vlast koju neka osoba ima u društvu glede određene stvari. Posjed je činjenica da je određena stvar podvrgnuta razmjerno trajnoj vlasti određene osobe, njezinoj privatnoj vlasti, koja je neposredna i koja djeluje apsolutno" (Gavella 1998: 103). Ključno je, dakle, za posjed da je riječ o privatnoj vlasti koja je činjenična, a ne subjektivno pravo, odnosno koja je „živa praksa socijalnog odnosa u kome neki predmet pripada određenoj osobi" (*ibid*.). U suvremenoj pravnoj doktrini, pa tako i u hrvatskom stvarnopravnom uređenju, posjed se smatra socijalnom činjenicom, a ne pravom, iako je tijekom povijesti bilo različitih tumačenja. Za više detalja v. Gavella (1998: 105–106).

rabi u množini[39] i označava ‘zemljište’. Ponekad se, rjeđe, sveza *oduzeti posjed* rabi u pravnotheničkom smislu, i to u specijaliziranijim izvorima[40].

Kada je riječ o prijedlozima, sveza *posjed nad*[41] ne rabi se u pravnom korpusu. U OJ najčešće se javljaju sveze s prijedlogom *u*, i to: *u posjedu koga/čega*[42], odnosno kao dopuna glagolima[43]: *biti u posjedu čega*, *doći u posjed čega*. Radi lakše usporedbe kolokacijskih sveza koje *posjed* tvori u dvama korpusima u nastavku donosimo njihovu vizualizaciju[44] (Slika 1.).

Na kraju ovoga razdjela možemo konstatirati da postoje doista velike razlike između kolokacijskih sveza leksičke jedinice *posjed* u OJ i SJ. To je prije svega posljedica činjenice da je njezino najčestotnije značenje u OJ ‘zemljište, imovina, nekretnina’, koje uopće ne postoji u pravnoj terminologiji. Naziv *posjed* i leksem *posjed* grade složene unutarleksičke i međuleksičke odnose. Preciznije govoreći, polisemija imenice *posjed* u općem jeziku dovodi do tek djelomične sinonimije sa značenjem pravnoga naziva *posjed*. Budući da se takva sinonimija nalazi na samom rubu sinonimskog kontinuuma[45], mogli bismo čak reći da se radi o dvjema različitim leksičkim jedinicama, odnosno homonimima. Osim toga, imenica *posjed* nerijetko se u OJ rabi kao sinonim za *vlasništvo*, posebice u vrlo frekventnoj svezi *privatni posjed* (v. bilješku 11). Tomu je razlog činjenica da je opći jezik manje precizan pa vrlo različita dva pravna pojma smatra „otprilike istima“.

---

[39] Kao u primjeru *Inkvizicija ga je posmrtno osudila i* ***oduzela*** *sve časti i* ***posjede.***

[40] Kao u primjeru *Tko posjedniku bez njegove volje* ***oduzme posjed*** *ili ga u posjedovanju uznemirava, samovlasno je smetao njegov posjed*, u kojem se na stranici o poslovanju nekretninama izravno citiraju odredbe ZV-a (čl. 20, st. 2.).

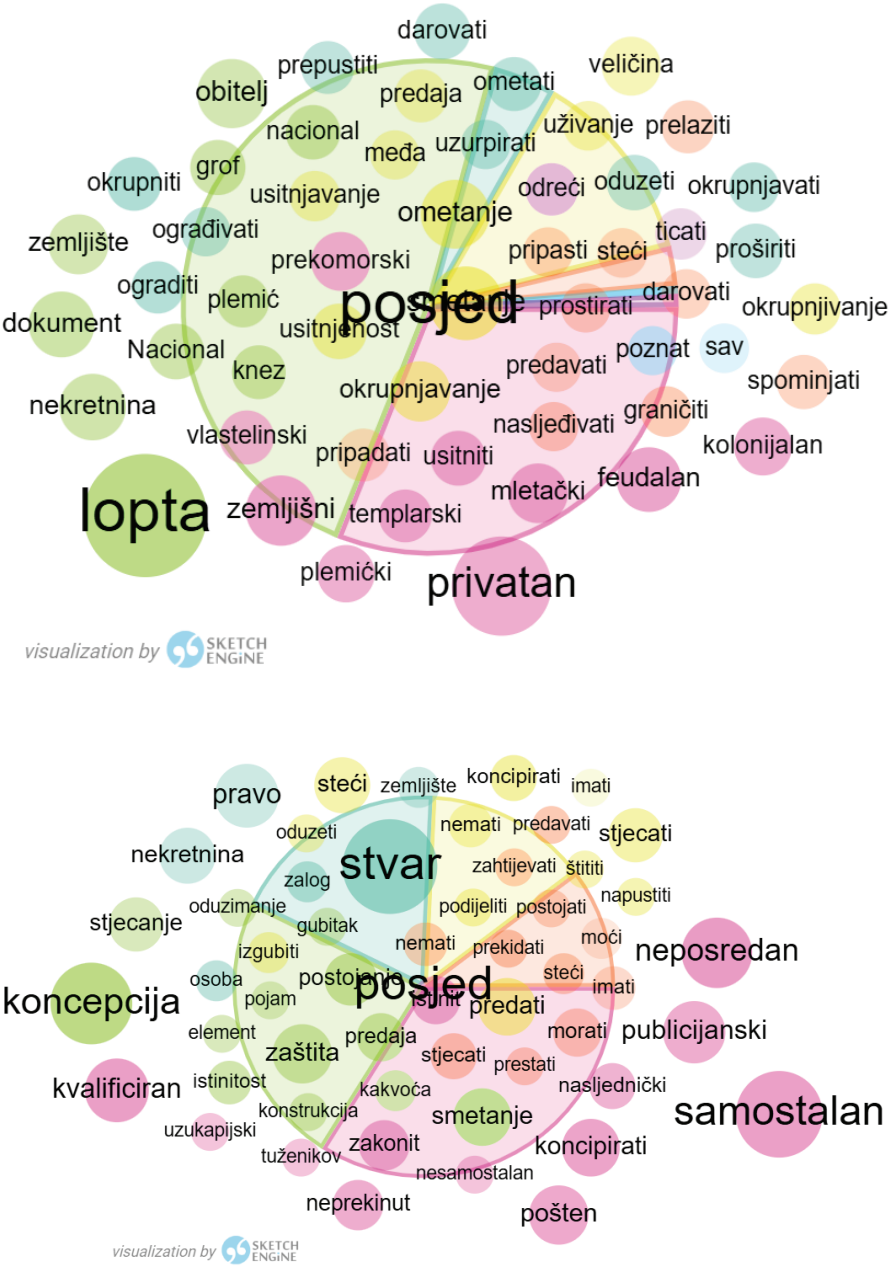
[41] Kao u primjeru *Milinkovića su tužili prije dva mjeseca zbog ometanja* ***posjeda nad*** *javnim putem koji vodi do osam zgrada.*

[42] Kao u primjerima: *intelektualno vlasništvo* ***u posjedu*** *Općine Kloštar Ivanić* i *igra mora biti zaustavljena, a ponovno će je početi ekipa koja nije bila* ***u posjedu*** *lopte.*

[43] Kao u primjerima *kada je bila* ***u posjedu*** *Ladislava Sigettija* i *Došli smo* ***u posjed*** *jednog primjerka ovog uređaja.*

[44] Vizualizacije su izrađene pomoću funkcije *visualization* u WordSketchu putem sučelja SketchEnginea.

[45] Prema Lyonsovoj klasifikaciji (1970, citirano u Raffaelli 2015: 210-211) sinonimnost je pitanje stupnja, odnosno postoje tri vrste sinonimskih odnosa: 1) sinonimi koji su načelno monosemni i imaju vrlo blisko značenje (npr. *glazba* i *muzika*), 2) sinonimi koji pokazuju veći stupanj polisemije i čije su razlike teže uočljive (npr. *tuga* i *žalost*) i 3) parovi u kojima barem jedan član ima razgranatu mrežu značenja, od kojih je samo jedno blisko jednom značenju drugog parnjaka (npr. *karta* i *ulaznica*). *Posjed* u OJ i *posjed* u SJ odgovarali bi tom trećem tipu sinonimije, koja je na samom kraju kontinuuma.

Slika 1. *Vizualizacija sveza imenice posjed u OJ i SJ*

5.4. Posjednik

Posljednja jedinica koju ćemo analizirati jest *posjednik*.

Tablica 7. *Kolokacijske sveze koje* posjednik *tvori u OJ i SJ*

Posjednik		
	Općejezični korpus freq = 3,624 pojavnice (2.59 na mil)	**Stručni korpus** freq = 325 pojavnica (870.84 na mil.)
Pridjev + ***posjednik***	posredni	pošten
	zakonit	posredan
	nepošten	nepošten
	legalan	zakonit
	nesamostalan	samostalan
	feudalan	nesamostalan
	imućan	kvalificiran
	pošten	publicijanski
	katastarski	istinit
***Posjednik* + imenica (gen.)**	goveda	stvari
	homologacije	nekretnine
	skladišta	-
	bilja	-
	životinja	-
	svinja	-
	plantaže	-
	zemljišta	-
Imenica + ***posjednik*** **(gen.)**	adresa	volja
	obveza	poštenje
	nazočnost	vlast
	potpis	prigovor
	pratnja	-
	zahtjev	-

Mnogi pridjevski kolokati leksema *posjednik* u OJ podudaraju se s onima u SJ. Sveze *posredni/zakoniti/nepošteni/nesamostalni posjednik* rabe se najčešće na stručnim stranicama, stoga zaključujemo da nisu postale dije-

lom OJ-a, odnosno nisu prošle proces determinologizacije. Sveze *imućni/feudalni posjednik* odnose se na općejezično značenje leksema *posjednik* ('onaj koji ima posjede'). Neki od pridjeva iz SJ uopće se ne rabe u OJ (npr. *publicijanski posjednik*). Iako pridjevi *kvalificiran*[46], *istinit* i *zakonit*[47] *zvuče* kao istooblični pridjevi u OJ, oni u pravnome diskursu imaju sasvim drukčije i vrlo precizno značenje. Iz navedenoga bi se moglo zaključiti da su navedena tri pridjeva u OJ i SJ primjer rubne sinonimije kakvu smo već vidjeli kod imenice *posjed*. Zbog takvih i brojnih drugih primjera iz pravne terminologije neki su autori konstatirali da se, unatoč tomu što pravni nazivi *zvuče* kao leksemi općega jezika, njihovo značenje može razlikovati od onoga u OJ u tolikoj mjeri da se studenti prava ponekad osjećaju kao da ne uče samo pravo, već i strani jezik (Lewis 1972: 307).

Imenske sveze leksema *posjednik* u OJ (npr. *posjednik goveda/bilja/skladišta* itd.) relevantne su za OJ, ali se ne javljaju u pravnom korpusu jer su suviše detaljne, a pravo mora biti dovoljno široko i fleksibilno da bi obuhvatilo različite slučajeve (Christie 1964: 891). Bez ulaženja u detaljnu analizu svih korpusnih potvrda možemo zaključiti da se u navedenim primjerima (npr. *posjednik vozila/goveda/plantaže*) *posjednik* u OJ često rabi kao sinonim za *vlasnik*. U zaključku ovoga razdjela možemo konstatirati, slično kao i u slučaju leksema i naziva *posjed*, da analiza kolokacijskih sveza pokazuje da je leksem *posjednik* u OJ poliseman i da se samo jedno njegovo značenje podudara sa značenjem stvarnopravnog naziva *posjednik*.

6. Rasprava

Dok opće znanje, koje se prenosi općim jezikom, ima nejasne i fluidne granice, u stručnom znanju postoje dobro definirane i jasne granice među pojmovima (Domenech-Bagaria 2024: 23). Zbog toga je opći jezik neprecizan, dvosmislen i neodređen (Poesio 1998: 2), a stručni diskurs precizan i jasno određen.

---

[46] Pridjev *kvalificiran* ovdje nema veze s općejezičnim značenjem te riječi ('sposoban'), već označava „Posjed koji ima sve pozitivne značajke, kako objektivne, tako i subjektivne (zakonitost, istinitost, savjesnost)" i koji se naziva „zajedničkim nazivom – publicijanski posjed (po tome što se takav posjed može redovnom dosjelošću pretvoriti u pravo (…) ili pak kvalificirani posjed (po činjenici da je takav posjed kvalificiran za [publicijansku] tužbu i za dosjelost)" (Gavella 1998: 151).

[47] „Posjed je zakonit, ako posjednik ima valjani pravni temelj toga posjedovanja (pravo na posjed) (…), a istinit je – ako nije pribavljen ni silom, ni potajno ili prijevarom, ni zlouporabom povjerenja" (Gavella 1998: 150).

Prema kognitivnolingvističkome pogledu na jezik, značenje je enciklopedijske naravi i sve što znamo uokvireno je u (idealizirane) kognitivne domene, koje predstavljaju simplificiranu inačicu našega znanja o svijetu. Različiti govornici različito razumijevaju riječi ili izraze (Domènech-Bagaria 2024 : 23-24) jer objektivno istu situaciju mogu doživjeti i opisati na različite načine[48] (usp. Geld 2006: 185). Drugim riječima, naša je konceptualizacija neke situacije ili nekog pojma rezultat različitih čimbenika (društvenih, kulturnih[49], individualnih itd.), a posebno je pod utjecajem naše individualne razine općeg i stručnog znanja. Primjerice, stručnjaci iz određenog područja dijele znanje koje prosječni govornici, ali i stručnjaci iz drugih područja, ne dijele (Domènech-Bagaria 2024: 24). Izgradnja značenja dinamičan je proces u kojem jezične jedinice aktiviraju naše enciklopedijsko znanje[50]. To je znanje strukturirano, odnosno neki su njegovi aspekti važniji jer su istaknutiji (Evans i Green 2006: 217). Sve navedeno značilo bi da istaknutost[51] pojedinih obilježja nekoga pojma utječe na percepciju važnosti njegovih obilježja u govornika i različito konstruiranje njegova značenja u općoj i stručnoj zajednici. Zbog toga prosječan govornik može (sasvim) drukčije razumjeti i rabiti stručne nazive od stručnjaka. Logično je da se takve razlike u shvaćanju i uporabi posebno očituju kod stručnih pojmova koji govornicima zvuče poznato, odnosno koji se *čine* dijelom leksika općeg jezika, ali koji u stručnom nazivlju imaju precizno i ponekad vrlo različito značenje, kao što je slučaj s riječima *posjed* i *posjednik*.

Našom se analizom pokazalo da postoje značajne razlike između kolokacijskih sveza koje istooblične leksičke jedinice tvore u općem i pravnom jeziku, a te razlike u uporabi ukazuju na različito opojmljivanje navedenih jedinica u općem i stručnom jeziku. Primjerice, u općem jeziku često se rabi

[48] Riječ je o tvrdnji koja je u samoj srži kongnitivnolingvističke teorije o gradbi (konstruiranju) značenja, u kojoj se ta gradba izjednačuje s konceptualizacijom (Evans i Green 2006: 363).

[49] Primjerice, poznato je da se konceptualizacija ZEMLJE i OKOLIŠA kod autohtonih naroda Sjeverne Amerike uvelike razlikuje od one koja se primjenjuje u sustavima *common law*a, što dovodi do raznih problema povezanih s pitanjem vlasništva u zemljama Commonwealtha (Yates 2004).

[50] Postoji više vrsta enciklopedijskoga znanja, od kojih je za ovaj je rad najvažnije konvencionalno znanje, tj. znanje koje dijele govornici neke govorne zajednice (usp. Evans i Green 2006: 217).

[51] Istaknutost (eng. salience) je uz pažnju jedan od četiri opća kognitivna procesa koji se koriste i pri gradbi značenja. Ostali su procesi: prosudba/usporedba, perspektiva/smještenost i konstitucija/geštalt (Geld 2006: 188–189).

sveza *trajno vlasništvo* koja ne postoji u pravnom jeziku jer je vlasništvo u kontinentalnim pravnim sustavima „u načelu trajno pravo“ (Gavella 1998: 488). Slično tomu, u pravnom jeziku rabi se sveza *publicijansko vlasništvo*, nepoznata u općem jeziku, kojom se opisuje posebna vrsta vlasništva u stvarnom pravu[52]. Iako je značenje jedinice *vlasništvo* blisko u općem i stvarnopravnom jeziku, njihove različite sveze pokazuju da ih prosječni govornici različito opojmljuju od stručnjaka, odnosno laici i stručnjaci različito grade njihova značenja ističući one aspekte pojma *vlasništvo* koji su važni za opći, odnosno stručni jezik. Slično je i s pojmom *vlasnik*. U navedenim se primjerima ogleda ono što je primijetio Gavella (1998: 289): „vlasništvom se bave razne discipline pravne znanosti, a dakako i drugih znanosti, svaka sa svog aspekta“, zbog čega dolazi do uporabe pojmova „nejednakog sadržaja i opsega“ (*ibid.*).

Kada je riječ o leksičkim jedinicama *posjed* i *posjednik*, njihovo značenje i uporaba pokazuju puno veće razlike između općeg i stručnog jezika. *Posjed* je poliseman leksem općeg jezika koji ostvaruje značenja ‘zemljište, nekretnina’, ‘vlast nad čime’ i ‘područje, teritorij’, od kojih je samo ovo drugo blisko pravno-tehničkom značenju naziva *posjed*, a to je „pravno relevantna faktična vlast koju neka osoba ima u društvu glede određene stvari“ (Gavella 1998: 113). Iz te polisemije proizlaze goleme razlike u kolokacijskom potencijalu leksema *posjed* spram naziva *posjed*, a slično je i s leksemom i nazivom *posjednik*. Dok se sveze poput *zemljišni/plemićki posjed* ne javljaju u stručnom korpusu, u općem su jeziku nepoznate sveze kao npr. *kvalificiran/neposredni/uzukapijski posjed*. Kako smo objasnili u analizi, riječ je o složenim odnosima između polisemije općejezičnog leksema *posjed* kojemu odgovara monosemni pravni naziv *posjed*. Navedene dvije leksičke jedinice imaju samo jedno blisko značenje (‘faktična vlast nad čime’), odnosno u odnosu su rubne sinonimije (Lyons 1970, prema Raffaelli 2015: 210-211), a zbog činjenice da je riječ o dvjema leksičkim jedinicama vrlo različitih značenja, moglo bi ih se čak smatrati i homonimima. Na kraju treba još dodati činjenicu da se u općem jeziku *posjed* i *posjednik* nerijetko rabe kao sinonimi jedinica *vlasništvo* i *vlasnik* te da se analizom pokazalo da je, što se uporaba neke leksičke jedinice u općem jeziku više razlikuje od njezine uporabe u

[52] Riječ je o institutu preuzetom iz rimskog prava koji „predstavlja kvalificirani posjed nekretnine uz koji se veže presumpcija vlasništva koja omogućava takvom predmnijevanom vlasniku zaštitu kao da je vlasnik protiv trećih koji mu oduzmu posjed stvari“ (Ernst 2022: 738).

stručnom diskursu, stupanj njezine determinologizacije viši – kao što bi bio slučaj kod jedinica *posjed* i *posjednik*, dok bi za jedinice *vlasnik* i *vlasništvo* bila riječ o nižem stupnju determinologizacije.

3. Zaključne napomene

Cilj je ovoga rada analiza kolokacijskih sveza leksičkih jedinica *vlasništvo*, *vlasnik*, *posjed* i *posjednik* u općem i stručnom jeziku. Na temelju opažanja i oslanjanjanjem na literaturu (L'Homme i Azoulay 2020; Michta 2022; Humbert Droz 2024; Mroczyńska 2025) pretpostavili smo da navedene jedinice tvore različite kolokacijske sveze u općemu i stručnom jeziku. Da bismo provjerili tu hipotezu, istražili smo njihove sveze u korpusu općeg jezika (hrWaC 2.2) i korpusu tekstova stvarnog prava koji smo sami izradili. Detaljnom analizom kolokacijskih sveza potvrdili smo hipotezu, odnosno pokazalo se da se navedene leksičke jedinice rabe u (vrlo) različitim svezama u korpusu općeg i pravnog jezika. Te su kolokacijske razlike veće kod jedinica *posjed* i *posjednik* nego kod jedinica *vlasnik* i *vlasništvo*. Između leksičkih jedinica *posjed* i *posjednik* u općem i stručnom jeziku postoje složeni unutarleksički i međuleksički odnosi. Prije svega, navedene jedinice odlikuju se većom polisemičnošću u općem jeziku od istoobličnih naziva u pravnoj terminologiji, što je sukladno podatcima iz literature o postojanju šire polisemije u općem jeziku nego u stručnome diskursu (npr. Mroczyńska 2025). Nadalje, tomu pridonosi i rubna sinonimija koja postoji između samo jednoga značenja leksema *posjed* i pravnoga značenja naziva *posjed*.

Posjed i *posjednik* u općem jeziku često se rabe kao sinonimi za *vlasništvo* i *vlasnik*. Iz gledišta pravne terminologije moglo bi se reći da se ti nazivi u općem jeziku rabe netočno i da bi ih trebalo rabiti na precizniji način, kao što je napomenula Šarić (1992: 83, v. fusnotu 5), no to nije naša uloga budući da ne zauzimamo preskriptivno stajalište. Iz deskriptivnoga motrišta valja naglasiti da laici ne poznaju ukupno značenje navedenih stručnih pojmova, već ih rabe u skladu sa svojom općom razinom znanja, pri čemu ističu aspekte njihova značenja koje smatraju važnima, a koji se razlikuju od aspekata važnih stručnjacima (usp. Domènech-Bagaria 2024; Geld 2006).

Iz navedenoga proizlazi da su kolokacijske sveze, kao dio procesa sintagmatizacije, samo jedan od fenomena koji podliježe utjecaju konvencionalizacije budući da, kako smo pokazali, jednom kada neki stručni pojam uđe u leksik općega jezika, prolazi određeni stupanj determinologizacije i u novome se okružju počinje drukčije ponašati. To *drukčije* ponašanje ogleda se i

u njegovu različitom kolokacijskom potencijalu kao odrazu različite značenjsko-sintaktičke strukture i kao posljedici različite konceptualizacije u općem jeziku (usp. Stojić 2024). Iako je ovo istraživanje ograničeno i veličinom korpusa i brojem analiziranih leksičkih jedinica, ono pridonosi rasvjetljivanju odnosa između općega i stručnog jezika, a moglo bi biti posebno korisno pravnicima-lingvistima i prevoditeljima.

Popis literature

Biel, Łucja (2014) „Phraseology in Legal Translation: A Corpus–Based Analysis of Textual mapping in EU Law", *The Ashgate Handbook of Legal* Translation, ur. Le Cheng, Sin King Kui i Anne Wagner, Oxon/New York, 177–193.

Blagus Bartolec, Goranka (2012) „Kolokacijske sveze prema drugim leksičkim svezama u hrvatskom jeziku", Fluminensia, 24, 2, 47–59.

Blagus Bartolec, Goranka (2014) *Riječi i njihovi susjedi. Kolokacijske sveze u hrvatskom jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

Bratanić, Maja i Ana Ostroški Anić (2012) „Pedagoški pristup korpusno utemeljenoj izradbi kolokacijskog rječnika strukovnoga nazivlja", Filologija, 58, 39–54.

Cabré Castellví, Maria Teresa (1999) *Terminology. Theory, methods and applications*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Christie, George C. (1964) "Vagueness and Legal Language", Minnesota Law Review, 48, 4, 885–912.

Cigan, Vesna (2023) *Kolokacijski odnosi u engleskome, njemačkome i hrvatskome strojarskom strukovnom jeziku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Condamines, Anne i Aurélie Picton (2014) „Des communiqués de presse du Cnes à la presse généraliste Vers un observatoire de la diffusion des termes", *La néologie en langue de spécialité : détection, implantation et circulation des nouveaux termes*, ur. Pascaline Dury, José Carlos de Hoyos, Julie Makri-Morel, François Maniez, Vincent Renner i María Belén Villar Díaz, Lyon, 165–188.

Delavigne, Valérie (2020) "De l'(in)constance du métalinguistique dans un corpus de vulgarisation médicale", Corela, https://hal.science/hal-02888469v1 (posjet 15. srpnja 2025.)

Dobrić Basaneže, Katja (2017) „Interpreting Phraseological Units in Contracts: The Case of Extended Term–Embedding Collocation“, Suvremena lingvistika, 43, 84, 199–216.

Domènech-Bagaria, Ona (2024) „Specialized texts and levels of specialization: A cognitive perspective“, *Aspects of Cognitive Terminology Studies. Theoretical Considerations and the Role of Metaphor in Terminology*, ur. Nava maroto i Siliva Molina-Plaza, De Gruyter, 17–38.

Evans, Vyvyan i Melanie Green (2006) *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Faber, Pamela i Inés López Rodríguez (2012) „Terminology and specialized language“, *A Cognitive Linguistic View of Terminology and Specialized Language*, ur. Pamela Faber, Berlin/Boston.

Faber Benítez, Pamela (2009) “The cognitive shift in terminology and specialized translation”, Monografies De Traducció i d’interpretació, 1, 107–134.

Gavella, Nikola (1998a) „Stvarnopravno uređenje“, *Stvarno pravo*, ur. Nikola Gavella, Zagreb, 3–42.

Gavella, Nikola (1998b) „Stvarnopravni odnos“ *Stvarno pravo*, ur. Nikola Gavella, Zagreb, 44–98.

Gavella, Nikola (1998c) „Posjed“, *Stvarno pravo*, ur. Nikola Gavella, Zagreb, 103–193.

Gavella, Nikola (1998d) „Pravna ustanova vlasništva“, *Stvarno pravo*, ur. Nikola Gavella, Zagreb, 259–278.

Geld, Renata (2006) „Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivniloingvističke postavke i pojmovi”, Suvremena lingvistika, 62, 183–211.

Humbert-Droz, Julie (2021) *Définir la déterminologisation : approche outillée en corpus comparable dans le domaine de la physique des particules*, doktorska disertacija, Sveučilište Université Toulouse le Mirail – Toulouse II i Sveučilište u Ženevi.

Humbert Droz, Julie (2024) “Term circulation and connotation: A corpus-based study of connotative meanings of terms through the lens of determinologisation”, Terminology, 30, 1, 11–34.

Humbley, John (2018) “Preface”, *Language for Special Purposes: An International Handbook*, ur. John Humbley, Gerhard Budin i Christer Laurén, Berlin/Boston, v–vii.

Jug, Jadranko (2004) „Pravni status općih dobara“, *Nekretnine u pravnom prometu*, Zagreb, 1–20.

L'Homme, Marie-Claude i Daphnée Azoulay (2020) „Collecting collocations from general and specialised corpora“, *Computational Phraseology*, ur. Gloria Corpas Pastor i Jean-Pierre Colson, 151–176.

Lewis, Ovid C. (1972) "Symposium: Law, Language, and Communication – Introduction", 23 Case W. Rsrv. L. Rev., 23, 2, 307–317, https://scholarlycommons.law.case.edu/caselrev/vol23/iss2/4 (pristup 10. srpnja 2025.)

Ljubešić, Nikola i Tomaž Erjavec (2011) "hrWaC and slWac: Compiling Web Corpora for Croatian and Slovene", *Text, Speech and Dialogue, Lecture Notes in Computer Science*, ur. Ivan Habernal I Václav Matoušek, Berlin/Heidelberg, 395–402.

Mercè, Martínez-Salom, Àngels, Santamaría, Isabel i Chelo Vargas-Sierra (2017) "Specialized collocations in specialized dictionaries", *Collocations and other lexical combinations in Spanish: Theoretical, lexicographical and Applied perspectives*, ur. Sergi Torner Castells i Elisenda Bernal, Oxon/New York.

Kilgarriff, Adam, Baisa, Vít, Bušta, Jan, Jakubíček, Miloš, Kovář, Vojtěch, Michelfeit, Jan, Rychlý, Pavel i Vít Suchomel (2014) „The Sketch Engine: Ten Years On.", Lexicography, 1, 7–36.

Kjær, Anne L. (1990) *Normbetingede ordforbindelser i tysk juridisk sprog*, doktorska disertacija, Sveučilište u Kopenhagenu.

Mamić, Mile (1989) „Juridisch-politische Terminologie – « kamen temeljac » književnojezičnog jedinstva hrvatskog i srpskog“, Rasprave ZJ, 15, 179–186.

Mamić, Mile (1984) „Hrvatski, srpski i slovenski jezični purizam u rječniku Juridisch-politische Terminologie“, Rasprave ZJ, 10-11, 99–107.

Meyer, Ingrid i Kristen Mackintosh (2000) "When Terms Move into Our Everyday Lives: An Overview of De-terminologization", Terminology, 6, 111–138.

Michta, Tomasz (2022) "You shall know a term by the company it keeps: Collocations of the term evidence in general and legal corpora", Beyond Philology: An International Journal of Linguistics, Literary Studies and English Language Teaching 19, 1, 65–96.

Montero Martínez, Silvia, Faber Benítez, Pamela i Miriam Buendía Castro (2011) *Terminología para traductores e intérpretes. 2e edicion*, Ediciones Tragacanto, Granada.

Mroczyńska, Katarzyna (2025) "Collocations of Sex and Gender in Legal and General Corpora", Academic Journal of Modern Philology, 23, 141–159.

Nahod, Bruno (2016) *O umu stručnjaka*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

Nigoević, Magdalena i Helena Pavletić „O determinologizaciji u hrvatskom i talijanskom pravnom nazivlju", *Lingvistički i pravni aspekti višejezičnosti*, ur. Lelija Sočanac, Zagreb, 307–324.

Nová, Jana (2018) „Terms Embraced by the General Public: How to Cope with Determinologization in the Dictionary?", *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*, ur. Jaka Čibej, Vojko Gorjanc, Iztok Kosem i Simon Krek, Ljubljana, 387-398.

Petrak, Marta (2022) *Leksičko-značenjske strukture u francuskome i hrvatskome jeziku s osobitim obzirom na prefiksaciju – kontrastivna analiza*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Poesio, Massimo (1998) *Underspecified Interpretations and a Theory of Language Processing*, magistarski rad, Centre for Cognitive Science, Sveučilište u Edinburgu.

Poštolková, Běla (1984) *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*, Academia, Prag.

Raffaelli, Ida (2015) *O značenju. Uvod u semantiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

Renouf, Antoinette (2017) "Some Corpus-Based Observations on Determinologisation", Neologica, 11, 21–48.

Simonetti, Petar (2010) Vlasništvo i njegove transformacije, jamstvo i zaštita u ustavnom poretku Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 31 (1 Supplement), 333–364.

Stojić, Aneta i Nataša Košuta (2017) „Kolokacijske sveze u mentalnome leksikonu učenika stranoga jezika", Fluminensia, 29, 2, 7–28.

Stojić, Aneta (2024) *Metaforičke kolokacije. Od konceptualizacije do ustaljene sveze*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Šarić, Ljiljana (1992) „Imati i posjedovati: istoznačnice?", Jezik 40, 79–83.

Wüster, Eugen (1979) *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. Beč: Springer Verlag.

Yates, Charlene (2004) „Conceptualizing Indigenous Land Right in the Commonwealth“, Australian Indigenous Law Reporter , 8, 4, 96–101.

Popis izvora za stvarnopravni korpus:

Arlović, Mato (2025) „Ustavnopravni okvir ograničenja prava vlasništva u Republici Hrvatskoj”, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 46, 1, 235–259.

Belaj, Vlado (2006) „Izvršavanje ovlasti i dužnosti glede posebnoga dijela nekretnine”, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 27, 1, 345–370.

Brajković, Luka (2021) „Stjecanje prava vlasništva dosjelošću”, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, 55, 107, 36–75.

Ernst, Hano (2007) „Objekti etažnog vlasništva – dileme i nova rješenja”, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 57, 1, 169–216.

Ernst, Hano (2022a) „Publicijansko vlasništvo nekretnina“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 43, 3, 737 Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 43, 3, 737–769.

Ernst, Hano (2022b) „Potresna obnova i neizvjesno vlasništvo”, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 72, 1-2, 495–564.

Gavella, Nikola (2012) „Građansko pravo i posebna pravna uređenja za određene vrste dobara”, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 62, 5-6, 1445–1490.

Ivančić-Kačer, Blanka (2016) „Jedno specifično ograničenje prava vlasništva (prenamjena površine, uklanjanje ili prenamjena javne športske građevine”, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 53, 1, 299–320.

Jurin Bakotić, Vesna (2014) „Građanskopravna zaštita prava vlasništava i njeno ostvarivanje pred sudom“, Elektronički zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku, 8, 1–2, 143–154.

Kunštek, Eduard (2006) „Osiguranje tražbina prijenosom prava vlasništva i prijenosom prava – neka otvorena pitanja“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 27, 1, 423–440.

Marković, Sandra, Radin, Marijana i Sanja Trgovac (2011) „Ustavna zaštita prava vlasništva u svjetlu stavova Ustavnog suda Republike Hrvatske“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 32, 1, 599–631.

Nikšić, Saša (2012) „Imovina u građanskom pravu”, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 62, 5-6, 1599–1633.

Pichler, Davorin (2015) „Problematika uspostave etažnog vlasništva temeljem odgovarajućeg suvlasničkog dijela nekretnine", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 36, 1, 213–238.

Radošević, Petar (2008) „Posjedovna volja", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 29, 2, 1129–1148.

Simonetti, Petar (2006) „Pravo vlasništva i pravo građenja stranih osoba na nekretninama u Republici Hrvatskoj", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 27, 1, 1–55.

Simonetti, Petar (2008) „Stjecanje prava vlasništva primjenom ustanova dosjelosti i uzurpacije na nekretninama koje su bile u društvenom vlasništvu", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 29, 1, 1–42.

Simonetti, Petar (2009) „Nekretnine kao objekti prava vlasništva i prava građenja", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 30, 1, 33–62.

Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, pročišćeni tekst zakona, https://www.zakon.hr/z/241/zakon-o-vlasnistvu-i-drugim-stvarnim-pravima (pristupljeno u srpnju 2025.)

SUMMARY

Marta Richter

PRIVATE POSSESSION AND *PRESUMPTIVE OWNERSHIP* – A CORPUS STUDY OF COLLOCATIONS IN GENERAL AND LEGAL LANGUAGE

This paper analyses collocations formed by the lexemes *vlasništvo* 'property', *vlasnik* 'owner', posjed 'possession' and *posjednik* 'possessor' in general and specialized language. These are basic concepts of property law that are also part of the lexicon of the Croatian general language. The study is based on a corpus-driven approach. Two corpora were used: hrWaC 2.2 (for general language) and a corpus of property law that we have created for the purposes of this study. Data were obtained via the Word Sketch function, and all relevant collocations of the aforementioned concepts in the two corpora were analyzed. A comparison of collocational relationships showed that there are (large) differences in the collocational behavior of the four analyzed concepts in general and specialized discourse. These differences are the result of a number of phenomena such as determinologisation, pseudo-synonymy and partially overlapping polysemy.

Keywords: *general language; specialized language; legal terminology; collocations; property law*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.3

Jana Jurčević

DISKURSNE OZNAKE U RAČUNALNO POSREDOVANOJ KOMUNIKACIJI: PRIMJER KRATICA

dr. sc. Jana Jurčević
jana.jurcevic@uniri.hr *orcid.org/0000-0002-0426-4041*

izvorni znanstveni rad
UDK 81'42
316.772:004
rukopis primljen: 24. studenoga 2025; prihvaćen za tisak: 5. svibnja 2026.

Uz diskursne oznake (DO) veže se terminološka neujednačenost te se za njih upotrebljavaju i nazivi: diskursne čestice, diskursni operatori, pragmatički markeri, diskursni konektivi, rečenični veznici i signalne fraze. Takav uvid potvrđuje da još uvijek ne postoji konsenzus o njihovu statusu i ulozi. Ipak, brojna istraživanja o uporabi DO-a u komunikaciji licem u lice doprinijela su općeprihvaćenosti njihovih temeljnih obilježja. Unatoč tome, radovi o DO-ama u kontekstu računalno posredovane komunikacije (RPK) i dalje su malobrojni. Smatramo da specifična obilježja interneta kao medija mogu dati drugačiji pogled na spomenutu problematiku te pridonijeti boljem razumijevanju nastanka, funkcijā i statusa DO-a. Polazišna je pretpostavka ovoga istraživanja da se DO-e u RPK-u sustavno ostvaruju u obliku kratica i obavljaju različite pragmatičke uloge, što se potkrepljuje kvalitativnom analizom i predloženom funkcionalnom klasifikacijom. DO-e se ponajviše upotrebljavaju u službi ostvarenja tekstne koherencije, jezične ekonomije i signalizacije komunikacijskih zadaća, što je u mrežnome okružju teže postići (ponajviše zbog izostanka zajedničkoga situacijskog konteksta). Također je poznato da DO-e služe kao sredstva ograđivanja (engl. hedging*) kojima govornik modificira ilokucijsku snagu vlastitih iskaza, ali preuzimaju i funkciju popunjivača (engl.* fillers*) koji služe za strukturiranje i dobivanje*

*vremena u interakciji. Pritom se u radu razlikuju klasični popunjivači od poštapalica, koje zbog redundancije i preučestale uporabe narušavaju koheziju i koherenciju diskursa, čime postaju disfunkcionalni ekstrem u kategoriji DO-a. Glavni je cilj ovoga rada ilustrirati manifestaciju jezične kreativnosti u digitalnome mediju u kojemu se, zbog njegove naravi, DO-e sustavno ostvaruju u obliku kratica te preuzimaju polifunkcionalne uloge u RPK-u. Istraživanje je provedeno na korpusu od 600 privatnih interakcija prikupljenih putem sustava za razmjenu trenutačnih poruka (*Google Hangouts, Facebook Messenger, WhatsApp*). Analiza se temelji na postavkama pragmatike i konverzacijske analize, uz uvažavanje specifičnosti RPK-a.*

Ključne riječi: *diskursne oznake (DO); računalno posredovana komunikacija (RPK); kratice; pragmatika; jezična kreativnost*

1. Uvod

Predmet su ovoga istraživanja diskursne oznake (u daljnjem tekstu: DO) ostvarene u obliku kratica (npr. *ugl, fkt, msm*), specifične za mrežno okružje, odnosno računalno posredovanu komunikaciju (u daljnjem tekstu: RPK) koja predstavlja kontekst njihova nastanka. Unutar šire domene RPK-a, rad se primarno fokusira na računalno posredovani diskurs (u daljnjem tekstu: RPD), odnosno na specifične jezične zapise prenesene sustavima za razmjenu trenutačnih poruka (engl. *instant messaging*). Kako bi se izbjegle terminološke nedoumice, u radu se RPK definira kao društvena djelatnost i proces razmjene značenja posredstvom digitalne tehnologije, dok se RPD, sukladno postavkama Susan Herring (2001), definira kao jezična manifestacija te djelatnosti, odnosno tekstualni (i multimodalni) zapis spomenute interakcije. Unutar tog procesa, razmjena trenutačnih poruka promatra se kao specifičan komunikacijski žanr određen tehničkim okvirima poput sinkronosti i ekonomičnosti. Upravo se u tom kontekstu metodama pragmatike i konverzacijske analize detaljno istražuju spomenute DO-e u obliku kratica.

Glavni je cilj ovoga rada ilustrirati manifestaciju jezične kreativnosti, odnosno prilagodbu jezične uporabe digitalnome mediju, analizom polifunkcionalnih uloga DO-a koje se u RPD-u sustavno formalno reduciraju u kratice. Naime, jezična kreativnost u RPK-u ne promatra se kao puka generativnost, već kao funkcionalna i kontekstualno uvjetovana prilagodba kojom govornici stvaraju nove načine prenošenja značenja i namjera (usp.

Carter 2004, Collier 2014). Svrha je istraživanja ponuditi funkcionalnu klasifikaciju tih jedinica te utvrditi na koji način one pridonose koheziji i pragmatičkom nijansiranju RPK-a.

U skladu s postavljenim ciljem, rad nastoji odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koje su pragmatičke funkcije DO-a realiziranih u obliku kratica karakteristične za analizirani korpus RPD-a?
2. Na koji način specifični tehnički okviri sustava za razmjenu poruka uvjetuju formalnu redukciju DO-a u skraćeni oblik?
3. Kako uporaba skraćenih DO-a utječe na strukturiranje i upravljanje razgovorom u kontekstu razmjene trenutačnih poruka?
4. Što na funkcionalnoj i diskursnoj razini razlikuje poštapalice od ostalih podvrsta DO-a (ponajviše od popunjivača s kojima se u literaturi često poistovjećuju) manifestiranih kao kratice nastale u kontekstu RPK-a?

2. Diskursne oznake

DO-e se definiraju kao funkcionalno povezana klasa konektivnih izraza koji imaju ključnu ulogu u interpretaciji iskaza. Iako u literaturi ne postoji potpuni konsenzus o razgraničenju ove kategorije, istraživači se slažu oko njihovih temeljnih obilježja, prvenstveno njihove kohezivne uloge među segmentima diskursa. Morfosintaktički gledano, DO-e su izrazito heterogena skupina sastavljena od usklika, priloga, veznika, čestica pa čak i čitavih iskaza, zbog čega se ovo istraživanje primarno oslanja na funkcionalne, a ne formalne kriterije njihova određenja.

2.1. Terminološki problemi i karakteristike

Uz termin *diskursni oznake* (Badurina 2008, Nigoević 2011, Dolić 2016), u literaturi su prisutni i nazivi poput *diskursnih markera* (Ceković-Rakonjac 2011), *pragmatičkih markera* (Fraser 1996: 68), *diskursnih operatora* (Redeker 1991), *diskursnih čestica* (Schourup 1999) i *diskursnih konektiva* (Blakemore 2002). Heterogenost naziva proizlazi iz različitih teorijskih pristupa: dok ih Schiffrin vidi kao sredstva koja pružaju kontekstualne koordinate razgovora, Fraser ih tretira kao lingvistički kodirane signale koji ukazuju na komunikacijske namjere govornika, a Blakemore kao jedan od oblika Griceovih konvencionalnih implikatura. U domaćoj lingvističkoj tradiciji, poglavito u

okvirima tekstne lingvistike, često se upotrebljava i termin *konektori* (Silić 1984, Velčić 1987) kako bi se naglasila njihova uloga u ostvarivanju kohezije. Badurina (2008: 96) pritom nudi šire određenje, definirajući ih kao kategoriju jezičnih činjenica koje istodobno djeluju u spoznajnoj, ekspresivnoj, društvenoj i tekstualnoj domeni, sjedinjujući iskaze unutar diskursa.

Unatoč teorijskim raznolikostima, u literaturi se izdvaja nekoliko univerzalnih obilježja DO-a. Ona se prvenstveno očituju u njihovoj **konektivnosti** (povezivanje propozicija i izvanjezičnoga konteksta; Blakemore 1992) i **opcionalnosti**, jer njihovo uklanjanje ne narušava gramatičnost, već samo otežava usmjeravanje sugovornika prema željenoj interpretaciji (Lenk 1998). Nadalje, DO-e karakterizira **neistinitosna uvjetovanost** (Blakemore 1988) i **višekategorijalnost**, s obzirom na to da nastaju procesima gramatikalizacije i pragmatikalizacije iz različitih morfosintaktičkih kategorija (Heine 2013, Diewald 2011). Iako se tradicionalno vežu uz oralnost i neposrednu komunikaciju, u kontekstu RPK-a one postaju ključna sredstva za nadoknadu izostanka paralingvističkih znakova. Pritom pokazuju **sklonost inicijalnom položaju**, što govorniku omogućuje da već na početku iskaza postavi pragmatički okvir ili iskoristi DO-e kao sredstva ograđivanja (*hedginga*) radi ublažavanja ilokucijske snage tvrdnje.

2.2. Značenje diskursnih oznaka

Pitanje značenja DO-a u literaturi se ne postavlja kroz dilemu imaju li one značenje, već koju vrstu značenja kodiraju. Iako su često lišene leksičkoga sadržaja i ne pridonose istinitosnim uvjetima iskaza, njihova se vrijednost očituje u proceduralnom značenju (Blakemore 1987), do kojega dovode procesi gramatikalizacije i pragmatikalizacije (Heine 2013, Diewald 2011). U teorijskim se raspravama razlikuju dva osnovna pristupa značenju DO-a: **jezgreno** (konceptualno), koje upućuje na bazični semantički sadržaj prisutan i u semantički „ispražnjenim" jedinicama (Schiffrin 1987, Fraser 1990, Schourup 1999), te **proceduralno**, koje kodira upute za inferencijsku fazu razumijevanja (Sperber i Wilson 1993). Dok dijakronijski pristup potvrđuje da DO-e evoluiraju iz punoznačnih kategorija zadržavajući tragove jezgrenoga značenja, njihova je sinkronijska uporaba u digitalnome diskursu primarno proceduralna. One djeluju kao „upute za obradu" matičnoga iskaza (Hansen 1997: 160), čime dobivaju metakomunikacijski karakter usmjeren na dinamične procese razumijevanja interakcije u RPK-u.

3. Metodološki okvir i opis korpusa

Istraživanje se temelji na kvalitativnoj analizi RPD-a, s ciljem utvrđivanja pragmatičkih funkcija DO-a realiziranih u obliku kratica. Analitički pristup objedinjuje postavke pragmatike i konverzacijske analize.

3.1. Opis korpusa i prikupljanje podataka

Analiza je provedena na namjernom uzorku koji čini korpus od 600 privatnih interakcija. Podaci su prikupljeni iz triju sustava za razmjenu trenutačnih poruka: *Google Hangouts*, *Facebook Messenger* i *WhatsApp*. Vremenski okvir prikupljanja obuhvaća razdoblje od siječnja 2022. do lipnja 2023. godine.

Pri formiranju korpusa primijenjeno je nekoliko ključnih kriterija odabira: prvenstveno je uvažena privatna narav komunikacije u vidu dijaloških interakcija između govornika koji se međusobno poznaju (prijateljski ili obiteljski odnosi), čime je osigurana neformalnost diskursa. Nadalje, uvjet za uvrštavanje u korpus bila je prisutnost skraćenih oblika, pri čemu su odabrani isključivo segmenti koji sadrže barem jednu kraticu u funkciji DO-e (npr. *ugl, fkt, msm, jbg*). Naposljetku, istraživanje je ograničeno na interakcije vođene na hrvatskome jeziku.

3.2. Etički aspekti i obrada podataka

Zbog osjetljive naravi privatnih interakcija, podaci su u potpunosti anonimizirani. Sva osobna imena, nazivi mjesta i informacije koje bi mogle otkriti identitet sudionika uklonjene su ili zamijenjene generičkim oznakama (npr. korisnik A i B). Sudionici su dali pristanak za uporabu anonimiziranih transkripata u znanstvene svrhe.

3.3. Analitički instrumentarij

U analizi primjera primijenjen je trostruki metodološki okvir:

1. Pragmatička analiza: primjenjuje se za istraživanje uloge skraćenih oblika DO-a u modifikaciji ilokucijske snage iskaza (usp. Austin 1962; Searle 1969) te njihove ekspresivne i fatičke funkcije unutar Jakobsonova (1966) komunikacijskog modela. Fokus je na primjeni ovih oblika kao praktičnih ekonomičnih orijentira koji nadoknađuju izostanak situacijskoga konteksta i osiguravaju pragmatičku preciznost unutar specifične dinamike digitalne interakcije.

2. Konverzacijska analiza: primjenjuje se za istraživanje uloge DO-a u vidu kratica pri strukturiranju interakcije u kontekstu RPK-a, s naglaskom na izmjeni govornika u razgovoru (engl. *turn-taking*, Sacks i sur. 1974).

3. Funkcionalna klasifikacija DO-a: na temelju analize korpusa, jedinice se kategoriziraju prema dominantnim komunikacijskim zadaćama, uz uvažavanje specifičnih procesa formalne redukcije (tvorbe kratica) koji su karakteristični za RPD.

4. Diferencijalna analiza: primjenjuje se radi funkcionalnoga razgraničenja popunjivača i poštapalica kao specifičnih podvrsta DO-a. Analitički se postupak temelji na autorskom kohezijsko-koherencijskom kriteriju kojim se ispituje interakcijski učinak jedinica na diskursnu strukturu. Fokus je na utvrđivanju pridonosi li određena jedinica kohezivnom kontinuitetu i lakšoj interpretaciji iskaza ili pak, uslijed ekstremne lokalne redundancije, dovodi do fragmentacije diskursa i narušavanja njegove koherentnosti.

4. Analiza pragmatičkih i konverzacijskih funkcija kratica u RPD-u

U nastavku se na odabranim primjerima iz korpusa ilustrira kako skraćeni oblici DO-a koreliraju s postavljenim istraživačkim pitanjima, primarno u domeni modifikacije ilokucijske snage i upravljanja interakcijom.

Primjer 1: *Modifikacija ilokucijske snage i ograđivanje*

A: „jesi vidio novi raspored?"

*B: „jesam, **msm** malo je prenatrpan al proći će."*

U ovom segmentu kratica *msm* (< *mislim*) služi kao sredstvo ograđivanja (*hedging*). Govornik B je upotrebljava kako bi ublažio izravnost svoje kritičke opaske o rasporedu. Time se modificira ilokucijska snaga prigovora, pretvarajući ga u subjektivno mišljenje, čime se čuva „pozitivno lice" sugovornika i smanjuje mogućnost konflikta, što je ključno u mediju gdje izostaje intonacijsko ublažavanje.

Primjer 2: *Ekspresivna funkcija i epistemička potvrda*

A: „opet kasni vlak, klasika."

*B: „**fkt** strašno, svako jutro isto."*

Kratica *fkt* (< *fakat*) ovdje ne služi samo za prenošenje informacije o istinitosti, već obnaša ekspresivnu funkciju. Ona djeluje kao marker epistemičke potvrde i slaganja s prethodnim iskazom. U kontekstu RPD-a, ovakva uporaba nadomješta prozodijske elemente (naglašavanje) i služi za učvršćivanje fatičke povezanosti među sudionicima.

Primjer 3: *Upravljanje razgovorom i tehnički okviri*

A: „i onda smo išli na kavu i pričali o svemu i svačemu…"

*B: „**ugl** jesi mu rekla za ono?"*

U trećem primjeru kratica *ugl* (< *uglavnom*) funkcionira kao alat za upravljanje razgovorom. Njezina je uloga koordinacija razgovora preusmjeravanjem teme ili povratkom na bitno (tranzicija). Zbog sinkronosti medija i potrebe za ekonomičnošću, govornik B upotrebljava skraćeni oblik kako bi brzo prekinuo digresiju i vratio fokus na glavnu temu razgovora, čime se optimizira tijek digitalne interakcije.

Primjer 4: *Zatvaranje sekvence i relacijsko usklađivanje*

A: „hvala ti puno na pomoći oko seminara!"

*B: „ma **nnč**, čujemo se."*

*A: „ajde, **ln**!"*

U ovome dijalogu akronimi *nnč* (< *nema na čemu*) i *ln* (< *laku noć*) imaju zadaću zatvaranja konverzacijske sekvence i signaliziranja kraja interakcije. Budući da u RPK-u izostaje neposredni situacijski kontekst (poput fizičkog odlaska sugovornika), navedeni oblici služe kao eksplicitni signali završetka razgovora.

Pragmatički gledano, *nnč* obavlja relacijsku zadaću iskazivanja uljudnosti (mitigacije duga), dok *ln* služi kao vremenski uvjetovan marker prekida komunikacije. Njihov akronimski oblik (sveden na početna slova) maksimizira komunikacijsku ekonomiju – u svega nekoliko znakova govornik uspijeva obaviti složenu društvenu zadaću uljudnoga razdruživanja, što je ključno za održavanje dobrih interpersonalnih odnosa u digitalnome okružju.

5. Kratice u RPD-u kao DO-e: tvorbena obilježja i pragmatičke uloge

Iako su kratice uobičajena pojava u pisanim vrstama diskursa, u RPD-u one postaju ključno obilježje. Pretpostavlja se da narav digitalnoga medija stvara kontekst u kojemu je njihova uporaba preduvjet uspješne i učinkovite komunikacije.

U RPD-u se procesi kraćenja različitih jezičnih jedinica (od riječi do cijelih iskaza) provode prvenstveno radi ubrzavanja i ekonomiziranja interakcije, osobito u sinkronim sustavima koji zahtijevaju istovremenu brzinu i razumljivost. Kada preuzmu funkciju DO-e, kratice koordiniraju strukturu i interpretaciju diskursa na učinkovitiji način, nadoknađujući pritom nedostatak paralingvističkih obilježja i prozodije. One služe kao važni alati za upravljanje konverzacijom: pomažu u regulaciji izmjene govornika, signaliziraju namjere te olakšavaju otvaranje i zatvaranje razgovora. Budući da i kratice i DO-e čine funkcionalno definirane i otvorene kategorije, njihova je interakcija u digitalnome okružju izrazito produktivna, što rezultira hibridnim oblicima koji istovremeno zadovoljavaju zahtjeve za ekonomičnošću i pragmatičkom preciznošću.

Na temelju analize korpusa moguće je izdvojiti dominantne načine kraćenja koji služe kao osnova za funkcionalnu kategorizaciju DO-a u RPD-u, a koja se izravno oslanja na širi klasifikacijski model nadfunkcija razvijen u prethodnim istraživanjima (usp. Jurčević 2021). Prvi je i najučestaliji način elizija (tj. izostavljanje) samoglasnika, pri čemu suglasnička okosnica zadržava prepoznatljivost baze. Takvi oblici (npr. *msm*, *fkt*) prvenstveno obnašaju interpersonalne (interakcijske) funkcije, djelujući kao modifikatori ilokucijske snage ili ekspresivni markeri. Nasuprot tome, jedinice čija je primarna uloga tekstualna, poput konektora i popunjivača (npr. *ugl*), služe za osiguravanje kohezivnoga kontinuiteta i strukturiranje samoga iskaza. U nastavku se (Tablice 1–3) detaljnije prikazuje korelacija između specifičnih načina kraćenja i funkcionalnih podvrsta DO-a te njihovih pragmatičkih uloga.

Tablica 1. *Funkcionalna kategorizacija DO-a nastalih elizijom samoglasnika iz korijenske osnove.*

Kratica	Cijeli oblik	Komunikacijska zadaća	Pragmatička uloga
fkt	*fakat*	Potvrđivanje iskaza i slaganje	Epistemička afirmacija i intenzifikacija
bzvz	*bez veze*	Iskazivanje nezadovoljstva	Evaluativni marker (negativna procjena)
iss(e)	*Isuse*	Reakcija na neočekivanu informaciju	Ekspresivna funkcija (visoki afekt)
msm	*mislim*	Ublažavanje izravnosti (ograđivanje)	Modifikacija ilokucijske snage, subjektivizacija
jbg	*jebiga*	Rezignacija i empatija	Fatička podrška
jbt	*jebote*	Naglašavanje afektivnoga stanja	Pragmatikalizirani intenzifikator
vrv	*vjerojatno*	Iskazivanje nesigurnosti (ograđivanje)	Epistemička modalnost
mda	*ma da*	Signaliziaranje praćenja razgovora i slaganje	Fatička potvrda (minimalni poticaj)

Izvor podataka: vlastiti korpus privatnih interakcija.

Drugi je način kraćenje apokopom tj. izostavljanjem završetka riječi.

Tablica 2. *Funkcionalna kategorizacija DO-a nastalih apokopom (kratice nastale izostavljanjem završetka riječi).*

Kratica	Cijeli oblik	Komunikacijska zadaća	Pragmatička uloga
ugl	*uglavnom*	Preusmjeravanje ili sažimanje teme	Upravljanje interakcijom (tranzicijski marker)
pozz	*pozdrav*	Pozdravljanje pri završetku interakcije	Upravljanje interakcijom (sekvencijalni marker završetka)

Izvor podataka: vlastiti korpus privatnih interakcija.

Treći se odnosi na tvorbu inicijalizama i akronima:

Tablica 3. *Funkcionalna kategorizacija DO-a nastalih akronimijom (inicijalizmi).*

Kratica	Cijeli oblik	Komunikacijska zadaća	Pragmatička uloga
NP / np	*nema problema*	Iskazivanje relacijske podrške	Mitigacija duga (ublažavanje sugovornikove obveze)
LP / lp	*lijep pozdrav*	Zatvaranje interakcije (formalno)	Upravljanje interakcijom (sekvencijalni marker završetka)
LN / ln	*laku noć*	Odjavljivanje iz komunikacijskog kanala	Upravljanje interakcijom (vremenski marker terminacije)
NNČ / nnč	*nema na čemu*	Iskazivanje ljubaznosti i uvažavanja	Relacijsko usklađivanje (reaktivni signal potvrde)

Izvor podataka: vlastiti korpus privatnih interakcija.

6. Evolucija funkcija: od leksičke jedinice do poštapalice

Pojedine kratice nastale u kontekstu RPK-a (poput *Iss(e)* ili *msm*) ponekad prelaze u neposrednu usmenu komunikaciju, osobito među mladima. Takva uporaba nadilazi primarnu digitalnu sferu i postaje dio specifičnih idiolekata i sociolekata radi ekspresivnoga izražavanja identiteta (Goffman 1967). Upravo taj proces povratnoga utjecaja digitalnoga diskursa na govoreni jezik dodatno naglašava važnost proučavanja evolucije funkcija kratica – od njihova nastanka kao sredstava jezične ekonomije, preko uloge funkcionalnih DO-a, pa sve do njihove manifestacije u obliku disfunkcionalnih poštapalica.

Nastanak skraćenih DO-a u RPK-u produkt je kreativnog rješavanja komunikacijskih problema uzrokovanih nedostatkom paralingvističkih obilježja i potrebom za ekonomičnošću. Taj se proces u literaturi tumači konceptima gramatikalizacije (Lehmann 1995: 164) i pragmatikalizacije (Frank-Job 2006: 361). Tijekom spomenutih procesa, jezična jedinica mijenja svoje propozicijsko značenje u korist proceduralnoga, što se odražava u polisemiji između leksičkih dubleta i njihovih pragmatičkih funkcija. Navedena je polisemija vidljiva u suprotstavljanju izvornog propozicijskog značenja *ugl* kao

priložne oznake (Primjer 5) njezinu proceduralnom značenju *ugl* u funkciji DO-e (Primjer 6):

Primjer 5: *(Kratica ugl kao priložna oznaka)*

A: „i, di si na kraju bila u petak?"

*B: „ma **ugl** sam se muvala po Klubu"*

Primjer 6: *(Kratica ugl u funkciji DO-e)*

*A: „**ugl**, sad moram pitat jer mi ništa više nije jasno..."*

B: „jel moš pričat? da te nazovem"

U ovome se radu fokus proširuje na daljnje stadije navedenoga procesa. Postavlja se pitanje: iscrpljuje li se razvojni put DO-a stjecanjem proceduralnoga značenja ili se on nastavlja prema kategoriji koju tradicionalna gramatika često marginalizira kao redundanciju – poštapalicama, čiji razvojni stadij slijedi nakon formiranja popunjivača (*fillers*).

6.1. Odnos popunjivača i poštapalica

Uslijed terminološke neujednačenosti u kojoj se pojmovi popunjivača i poštapalica nerijetko upotrebljavaju kao sinonimi, u radu se predlaže njihova kategorizacija kao dviju različitih funkcionalnih podskupina DO-a. Dok popunjivači zadržavaju svoju proceduralnu vrijednost (pomoć pri planiranju iskaza, zadržavanje govornoga reda) (usp. Heffer, 1999), poštapalice predstavljaju krajnju točku subjektifikacije u kojoj se gubi i sama proceduralna relevantnost.

Razgraničenje ovih pojava unutar RPD-a provodi se primjenom kriterija navedenih u literaturi (usp. Badurina i Matešić 2007), uz uvođenje autorskoga kohezijsko-koherencijskoga kriterija. U radu se kritički primjećuje da se prva četiri kriterija koji se navode u literaturi kao diferencijalni (semantički, sintaktički, fiziološki i modalni) ne mogu smatrati takvima, jer su desemantizacija, sintaktička neovisnost i modalna funkcija zajednička obilježja cijele kategorije DO-a. Stoga se stvarna distinkcija poštapalica od ostalih podvrsta, s naglaskom na popunjivačima, temelji na sljedećim diferencijalnim obilježjima:

1. Estetski i kvantitativni aspekt: Prihvaćaju se estetski kriterij (pokazatelj slabijih retoričkih vještina) te kvantitativni kriterij, koji se u ovome

istraživanju interpretira kao ekstremna lokalna redundancija. Ipak, napominje se da estetika može biti narušena i drugim čimbenicima (npr. govornim manama), dok kvantitativni kriterij zahtijeva opsežnu korpusnu potvrdu.

2. Kohezijsko-koherencijski kriterij (autorski doprinos): Ovaj se kriterij drži najpouzdanijim jer se diferencijacija ne temelji na inherentnim svojstvima jedinica, već na njihovu **učinku na diskursnu strukturu**. Dok funkcionalni popunjivači služe kao konektori koji olakšavaju interpretaciju, poštapalice svojom frekventnošću cjepkaju diskurs na nepovezane segmente i čine ga disfunkcionalnim (usp. Vrljić 2007: 61). Time one, suprotno temeljnoj naravi DO-a, narušavaju koheziju i koherenciju, pretvarajući potencijalne orijentire u komunikacijski šum koji otežava razumijevanje iskaza u specifičnom diskursu.

Ova se funkcionalna razlika najbolje očituje u kontrastivnoj uporabi iste kratice unutar korpusa:

Primjer 7: *Uporaba funkcionalnog popunjivača msm s ciljem preciznijeg uobličavanja misli.*

A: „jesi spremna za ispit?“

*B: „pa onako… **msm** prošla sam sve al trebam još ponovit“*

Primjer 8: *Redundancija i narušavanje kohezivnoga kontinuiteta (poštapalica msm)*

A: „pa daj mi reci šta se desilo, zašto niste došli?“

*B: „**msm**, nismo stigli **msm**, bilo je kasno **msm**, čujemo se sutra”*

A: „ok“

Dok u jednom kontekstu DO-a *msm* (< *mislim*) služi kao funkcionalni popunjivač, u drugom ona uslijed ekstremne lokalne redundancije gubi svoju vezivnu i modalnu snagu i postaje poštapalica. Umjesto da olakšava interpretaciju, ona mehanički cjepka diskurs, čime se izravno narušava kohezija i koherencija RPD-a.

7. Rasprava

Analiza korpusa i predložena funkcionalna kategorizacija ukazuju na visoku razinu pragmatičke kompetencije govornika u RPK-u, koji skraćene

oblike ne upotrebljavaju samo kao sredstvo uštede vremena, već kao precizne alate za navigaciju digitalnim diskursom. Rezultati pokazuju da se tvorbena obilježja (elizija, apokopa, akronimija) sustavno podudaraju s određenim pragmatičkim ulogama. Dok su elidirani oblici poput *msm* ili *vrv* primarno usmjereni na modifikaciju unutarrečeničnoga sadržaja (*hedging*), akronimi poput *NNČ* ili *LP* služe za relacijsko usklađivanje i strukturiranje širih konverzacijskih sekvenci.

Posebno je važno istaknuti da se u digitalnome mediju, uslijed izostanka neverbalnih signala, kratice prenamjenjuju u ekspresivne i fatičke markere. One popunjavaju „značenjske praznine" nastale medijskom posredovanošću, čime osiguravaju da ilokucijska snaga iskaza bude ispravno interpretirana. Time se potvrđuje polifunkcionalnost kratica kao nezaobilaznoga resursa suvremenoga RPD-a koji omogućuje ekonomičnost bez gubitka pragmatičke preciznosti.

Završni dio analize, usmjeren na primjenu kohezijsko-koherencijskoga kriterija, nastoji dokazati da se popunjivači i poštapalice, unatoč čestom poistovjećivanju u literaturi, javljaju kao dvije funkcionalno različite podvrste DO-a. Rezultati upućuju na to da se njihova razlika ne očituje u formi jedinice, već u njezinu interakcijskom učinku: dok popunjivači kao podvrsta DO-a djeluju kao konektori koji učvršćuju strukturu razgovora, poštapalice se manifestiraju lokalnom redundancijom koja cjepka diskurs. Ovakvo razgraničenje upućuje na to da se poštapalice trebaju promatrati kao disfunkcionalna vrsta DO-a, pri čemu se njihova identifikacija ne temelji na inherentnim obilježjima te kategorije, već na primjeni kohezijsko-koherencijskoga kriterija koji u fokus stavlja njihov stvarni učinak na diskursnu strukturu.

8. Zaključak

Provedeno istraživanje potvrdilo je da su skraćeni oblici DO-a u RPK-u jedno od ključnih mjesta manifestacije jezične kreativnosti i funkcionalne adaptacije govornika digitalnom mediju. Na temelju analize korpusa od 600 privatnih interakcija, doneseni su sljedeći zaključci:

Prvenstveno, utvrđeno je da kratice u RPD-u nisu tek puki tehnički supstituti, već polifunkcionalne jedinice s jasnim pragmatičkim ulogama. One služe za modifikaciju ilokucijske snage iskaza, nadoknadu izostanka situacijskoga konteksta te funkcioniraju kao sekvencijalni markeri koji strukturiraju izmjenu govornika u razgovoru i osiguravaju kohezivni konti-

nuitet interakcije. Na temelju tih nalaza, u radu je ponuđena sustavna funkcionalna klasifikacija skraćenih oblika DO-a.

Drugo, istraživanje je pokazalo da specifični tehnički okviri RPK-a, poput sinkronosti i načela komunikacijske ekonomije, izravno uvjetuju formalnu redukciju jedinica. Taj proces rezultira nastankom specifičnih oblika koji zadržavaju punu pragmatičku funkcionalnost, a nerijetko se šire i u neposrednu usmenu komunikaciju, generirajući nove sociolektalne obrasce.

Kao treći doprinos rada ističe se uspostava kohezijsko-koherencijskoga kriterija kojim je dokazano da poštapalice, uslijed iznimne lokalne redundancije, cjepkaju diskurs i narušavaju njegovu kohezivnu strukturu, čime se funkcionalno udaljavaju od klasičnih DO-a.

Naposljetku, rezultati sugeriraju da RPK potiče procese pragmatikalizacije brže od tradicionalnih medija, stvarajući hibridne oblike koji spajaju ekonomičnost pisanoga koda s dinamikom govorenoga jezika. Time se otvara prostor za daljnja istraživanja utjecaja RPK-a na jezik mladih, fenomene miješanja kodova (*code-switching*) te uporabu *emojija* u funkciji DO-a, čime bi se u diskursnu analizu uveli aspekti multimodalnosti.

Literatura

Austin, John L. (1976) *How to do things with words: The William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford University Press, Oxford.

Badurina, Lada (2008) *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Badurina, Lada i Matešić, Mihaela (2007) „Poštapalice pod povećalom: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka“, *Zbornik radova „Tuzla. Grad na zrnu soli“*, ur. Amira Turbić-Hadžagić, Tuzla, str. 9–24.

Blakemore, Diane (1987) *Semantic constraints on relevance*, Blackwell, Oxford.

Blakemore, Diane (1988) „So as a constraint on relevance“, *Mental representation: The interface between language and reality*, ur. Ruth Kempson, Cambridge University Press, Cambridge, str. 183–195.

Blakemore, Diane (1992) *Understanding utterances: An. introduction to pragmatics*. Blackwell, Oxford.

Blakemore, Diane (2002) *Relevance and linguistic meaning: The semantics and pragmatics of discourse markers*, Cambridge University Press, Cambridge.

Carter, Ronald (2004) *Language and creativity: The art of common talk*, Routledge, London – New York.

Ceković-Rakonjac, Nevena (2011) „Različiti pristupi definisanju i opisu diskursnih markera“, *Anali Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 23, 2, str. 133–153, Beograd.

Collier, Jeremy (2014) „Informal pragmatics and linguistic creativity“, *South African Journal of Philosophy*, 33, 2, str. 121–129.

Diewald, Gabriele (2011) „Pragmaticalization (defined) as grammaticalization of discourse functions“, *Linguistics*, 49, 2, str. 365–390.

Dolić, Belkisa (2016) *Diskursne oznake u funkcionalnim stilovima bosanskoga jezika,* doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Frank-Job, Barbara (2006) „A dynamic-interactional approach to discourse markers“, *Approaches to discourse particles*, ur. Kerstin Fisher, Elsevier, Amsterdam, str. 395-413.

Fraser, Bruce (1990) „An approach to discourse markers“, *Journal of Pragmatics*, 14, 3, str. 383–395.

Fraser, Bruce (1996) „Pragmatic markers“, *Pragmatics,* 6, str. 167–190.

Goffman, Erving (1967) *Interactional ritual: Essays on face-to-face behaviour*, Anchor Books, New York.

Hansen, Maj-Britt M. (1997) „Alors and donc in spoken French: A reanalysis“, *Journal of Pragmatics*, 28, str. 153–187.

Heffer, Hrvoja (1999) „Poštapalice kao govorni signali“, *Teorija i mogućnosti primijenjene pragmalingvistike*, *Zbornik HDPL-a*, ur. Lada Badurina, Nada Ivanetić, Boris Pritchard i Diana Stolac, Zagreb–Rijeka, str. 293–300.

Heine, Bernd (2013) „On discourse markers: grammaticalization, pragmaticalization or something else?“, *Linguistics*, 51, 6, str. 1205–1247.

Herring, Susan C. (2001) „Computer-mediated discourse“, *Handbook of discourse analysis*, ur. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen i Heidi E. Hamilton, Blackwell, Malden, str. 612–634.

Jakobson, Roman J. (1966) *Lingvistika i poetika*. Nolit, Beograd.

Jurčević, Jana (2021) *Cyber-pragmatika i evolucijski aspekti diskursnih oznaka: Od dijalogičnosti šutnje do izvora poštapalica*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Lehmann, Christian (1995) *Thoughts on grammaticalization*, LINCOM Europa, München.

Lenk, Uta (1998) *Marking discourse coherence: Functions of Discourse Markers in Spoken English*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Nigoević, Magdalena (2011) „Neka načela određivanja diskursnih oznaka“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1, Zagreb, str. 121–145.

Redeker, Gisela (1991) „Linguistic markers of discourse structure“, *Linguistics*, 29, str. 1139–1172.

Sacks, Harvey; Schegloff, Emanuel A. i Jefferson, Gail (1974). “A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation”, *Language*, 50, 4, str. 696–735.

Schiffrin, Deborah (1987) *Discourse markers*, Cambridge University Press, Cambridge.

Schourup, Lawrence (1999) „Discourse markers“, *Lingua*, 107, str. 227–265.

Searle, John (1980) *Speech acts: An essay in the philosophy of language.* Cambridge University Press, Cambridge.

Silić, Josip (1984) *Od rečenice do teksta. Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva.* SNL, Zagreb.

Sperber, Dan i Wilson, Deirdre (1993) *Relevance: Communication and cognition*, Blackwell, Oxford.

Velčić, Mirna (1987) *Uvod u lingvistiku teksta*. Školska knjiga, Zagreb.

Vrljić, Stojan (2007) „Poštapalice u hrvatskom jeziku“, *Jezik*, 54, Zagreb, str. 60-64.

SUMMARY

Jana Jurčević

DISCOURSE MARKERS IN COMPUTER-MEDIATED COMMUNICATION: THE CASE OF ABBREVIATIONS

Discourse markers (DMs) are characterized by terminological inconsistency, and as a result are often referred to as discourse particles, discourse operators, pragmatic markers, discourse connectives, sentence connectives, or cue phrases. Such diversity confirms the ongoing lack of consensus regarding their status and role. Nevertheless, extensive research on the use of DMs in face-to-face communication has contributed to a general acceptance of their core features. Despite this, studies on DMs within the context of computer-mediated communication (CMC) remain scarce. This paper argues that the specific characteristics of the digital environment, conditioned by the medium itself, offer a different perspective on this issue and contribute to a better understanding of the emergence (grammaticalization, pragmaticalization), functions, and status of DMs. The starting hypothesis is that DMs in CMC are systematically realized as abbreviations and perform various pragmatic tasks, which is supported by a qualitative analysis and a proposed functional classification. DMs are primarily utilized to achieve textual coherence, linguistic economy, and signalling of communicative roles, which are more challenging to maintain in an online environment (largely due to the absence of a shared situational context). Furthermore, DMs serve as hedging devices used by speakers to modify the force of their utterances, while also assuming the function of fillers used for structuring and gaining time in interaction. In this regard, the paper distinguishes between standard fillers and "crutch words" (*poštapalice*), which, due to redundancy and over-frequency, impair discourse cohesion and coherence. The primary goal of this study is to illustrate the manifestation of linguistic creativity in a digital medium where DMs are systematically realized as abbreviations and assume polyfunctional roles in CMC. The research was conducted on a corpus of 600 private interactions collected through instant messaging systems (Google Hangouts, Facebook Messenger, WhatsApp). The analysis is based on the tenets of pragmatics and conversation analysis, while accounting for the specificities of CMC.

Keywords: *discourse markers (DMs); Computer-mediated communication (CMC); abbreviations; pragmatics; language creativity*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.4

Marina Peršurić Antonić

CERTAINTY AND PERSUASION: HOW BOOSTERS SHAPE ENGLISH AND CROATIAN TOURIST BROCHURES

Dr. sc. Marina Peršurić Antonić, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Slovenia
marina.persuric@fhs.upr.si orcid.org/0009-0006-7254-8851

pregledni rad
UDC 811.163.42'42:338.48
811.111'42:338.48

rukopis primljen: 15. rujna 2025; prihvaćen za tisak: 4. ožujka 2026.

Tourist brochures, which serve the dual communicative purpose of informing and persuading readers, rely extensively on metadiscourse. Early analyses of metadiscourse were conducted in the context of academic discourse, where its significance was first established (Hyland 1998a; 1998b; Vande Kopple 1985). More recently, research has expanded to other types of discourse, including tourism (Dafouz-Milne 2008; Mauranen 1993; Fuertes-Olivera et al. 2001; Dafouz Milne 2003) and other languages except English. However, in terms of metadiscourse, Croatian remains underresearched (Balažić Bulc and Požgaj Hadži 2018; Pon and Petrić 2023). This study focuses specifically on the use of boosters, which play a crucial role in persuasion and engagement with the reader but remain underexplored, particularly in languages of lesser diffusion such as Croatian. The research forms part of a doctoral research on metadiscourse in English and Croatian tourist brochures and their English translations. This study aims to examine the use and translation of boosters in a self-compiled Tourist Corpus in order to identify cross-linguistic differences and determine whether English translations of Croatian brochures follow Croatian usage patterns or align with English tourist discourse norms. Findings indicate considerable cross-linguistic differences in the use of boosters.

However, English translations of Croatian brochures tend to mirror Croatian usage more closely than the norms of English tourist discourse, which may influence how such brochures are received by international audiences.

Keywords: *metadiscourse; tourist discourse; tourist brochures; boosters*

1. Introduction

Metadiscourse has proven to be essential in the writer-reader communication and in attaining persuasiveness (Hyland and Tse 2004; Hyland 2005; Suau-Jiménez 2016; 2012; Ädel and Mauranen 2010; Mauranen 1993; Ädel 2012; Pisanski Peterlin 2007; Hyland and Jiang 2022). It has been the focus of research on academic discourse, but it has not been researched to a greater extent in the context of other discourses such as promotional and tourist discourse where informing and persuading the reader is essential (Suau-Jiménez 2012; Suau-Jiménez and Dolón-Herrero 2007; Suau-Jiménez 2016; Dafouz Milne 2003). Boosters, as one of the interactional categories of metadiscourse whose role is to express certainty in the proposition and generate confidence in readers have been proven to model persuasion (Vázquez Orta and Giner 2009; Vassileva 2001). However, they have been very often neglected in metadiscourse research or researched only along with hedges. In terms of Croatian language, there has been little research on boosters i.e. 'pojačivači' in Croatian (Balažić Bulc and Požgaj Hadži 2018) to date, previous research mostly focuses at metadiscourse in general (Pavičić Takač and Ivezić 2019; Balažić Bulc and Požgaj Hadži 2018; Balažic Bulc 2020). This study addresses this gap in the existing literature. By examining these linguistic elements in Croatian and English, the research provides comparative and cross-linguistic insights into boosters. It also sheds light on translation shifts involving boosters and thus contributes to translation studies.

In this study, Hyland's model of metadiscourse (Hyland 2005) was adapted for both English and Croatian tourist discourse and applied to examine the use of boosters in tourist brochures in these two languages. Boosters were chosen as the focus of analysis based on previous research, which identified them as particularly significant for achieving persuasion, especially given the limited research on this feature.

To investigate the persuasiveness of contemporary Croatian tourist discourse through text analysis, a corpus of tourist brochures was com-

piled. The analysis concentrates on the use of boosters as persuasive devices in original Croatian brochures and examines whether these elements are retained, adapted, or omitted in their English translations, with comparisons also made to original English brochures. The Tourist corpus consists of three parts: TouristHR (original Croatian brochures), TouristEN (original English brochures), and TouristHREN (English translations of Croatian brochures).

Since translated tourist brochures are typically intended not only for native speakers of English but also for users of English as a lingua franca (ELF), translators face multiple challenges in balancing linguistic accuracy with persuasive impact. These translation choices can significantly influence the quality, reception, and effectiveness of the brochures, making the examination of boosters especially relevant.

To account for these factors and the cultural specificity of tourist texts, particularly brochures, this study explores whether Croatian and English tourist texts differ considerably in their use of boosters as a means of achieving persuasive effect and whether in Croatian–English translations, the frequency and type of boosters differ from those found in original English texts.

2. Boosters

Hyland divides metadiscourse in two categories, the interactive and interactional one (Hyland 2005). Since the focus in tourist discourse is on interaction with and engagement of the reader (Suau Jiménez and Dolón Herrero 2007), the interactional metadiscourse categories that are more prominent in tourist brochures are the ones used to express certainty in the presented information. This is also reflected in the frequencies of these metadiscourse categories, which are used significantly more than others.

This study thus focuses on boosters that have proven to be used extensively in tourist brochures and that are essential for attainment of persuasiveness (Fuertes-Olivera et al., 2001). They are used by authors to "close down alternatives, head off conflicting views and express their certainty in what they say" (Hyland 2005, 52). They are also called 'emphatics' (Vande Kopple 1985; Bondi 2008; Crismore 1989; Heiniluoma 2008; Fuertes-Olivera et al. 2001), 'intensifiers' (Holmes 1990) and 'certainty markers' (Dafouz Milne 2003; Crismore, Markkanen, and Steffensen 1993).

Myers sees them as examples of positive politeness devices (Myers 1989), and they have often been researched in combination with hedges since together they help authors in balancing conviction and caution when presenting their work, and thus helping them gain acceptance (Hyland 2000, 179). While boosters are used to express certainty, hedges are used to mitigate the strength of the propositional content and withhold commitment (Holmes 1990) and are thus often combined. There has been significant research on the interplay between hedges and boosters (Hu and Cao 2011; Vassileva 2001; Dontcheva-Navratilova 2016; Hyland 2000; Holmes 1990; Akbas and Hardman 2018; Oktay 2020; Heiniluoma 2008), and while some claim that they both fall under the same category along with attributors (Vande Kopple 1985), collectively defined as 'validity markers', and some see them as inseparable concepts (Crismore, Markkanen, and Steffensen 1993), hedges have also been researched independently (Pisanski Peterlin and Zlatnar Moe 2016; Salager-Meyer 1994; Hyland 1996), whereas boosters have not been dealt with independently to a significant extent, except for a few studies (Bondi 2008; Yeung 2007; Carrió-Pastor and Albalat-Mascarell 2023; Bogdanović and Bulatović 2020). The works dealing with boosters mostly examine persuasive texts, including advertising i.e. "headlines and slogans where copywriters use intensifying adjectives, adverbs, or phrases which have a heightening effect on the noun or proposition they modify, thus persuading consumers to buy what is being offered" (Fuertes-Olivera et al. 2001). From all categories of interpersonal metadiscourse, only person markers (i.e. engagement markers), hedges and emphatics are seen as relevant in the headlines, subheads and slogans of printed ads (Fuertes-Olivera et al. 2001).Bondi states that boosters mostly include "adverbs and adverbials which attribute an increased force or authority to statements" (Bondi 2008), and has analysed their frequencies and patterns in academic discourse, including their syntactic roles, lexico-semantic patterns and textual patterns. She states that these functions can be fulfilled by other superordinate projecting/inference frameworks, and what they all share is the basic pragmatic function of bringing the author's endorsement of a certain statement and universality of that belief to the foreground (Bondi 2008, 33).

Wierzbicka deals in greater detail with these epistemic adverbs (Wierzbicka 2006), while Hyland provides a list of items that are potentially boosters: "*Actually, always, believe, believed, believes, beyond doubt, certain, certainly, clear, clearly, conclusively, decidedly, definite, definitely, demonstrate,*

demonstrated, demonstrates, doubtless, establish, established, evident, evidently, find, finds, found, in fact, incontestable, incontrovertible, incontrovertibly, indeed, indisputable, indisputably, know, known, must (possibility), never, no doubt, obvious, obviously, of course, prove, proved, proves, realize, realized, realizes, really, show, showed, shown, shows, sure, surely, think, thinks, thought, truly, true, undeniable, undeniably, undisputedly, undoubtedly, without doubt" (Hyland 2005, 221–22). These are used to act either as emphatics, i.e. to "reinforce truth value", or as amplifying adverbs that "strengthen verbs and adverbs" (Hyland 2005, 130).

These taxonomies were modified to develop the taxonomy of boosters used in persuasive texts that was used in this research, which includes the following groups:

1. adverbs of frequency (such as: *always, often, usually*),
2. adverbs of quantity (such as: *many, much, a lot of*),
3. qualifying adjectives (such as: *spectacular, wonderful, fascinating*),
4. superlatives (such as: *best, most interesting, greatest*),
5. boosting expressions (such as: *it is a fact, definitely, without doubt*).

Examples of the five categories can be found in Table 1.

Table 1. *Examples of boosters in the TOURIST corpus*

	TouristEN	**TouristHREN**	**TouristHR**
Adverbs of frequency			
1	There are some fantastic caves to choose from and it's **always** an exhilarating day out" he says.	Whenever I'm in Baranja, I **always** live at least two parallel lives – one that is so irretrievably gone, comes back, and the one that is going on right now feels much more intense than my urban everyday life.	Kada sam u Baranji, **uvijek** potpuno usporedno živim barem dva života – vraća se onaj koji je tako nepovratno prošao i puno intenzivnije nego u gradskome svakodnevlju osjećam ovaj, koji mi se događa sada.

	TouristEN	TouristHREN	TouristHR
		Adverbs of quantity	
2	An Irish music fan creates a soul band from a **bunch** of amateurs.	In one whole day of feasting, according to books neatly written by Varaždin's butcher's guild, back in 1693, these gourmet masters, about thirty of them, consumed no less than one whole calf, four pigs, a dozen pounds of cooked beef, a few chickens, pigeons, turkeys, geese and ducks, along with a brace of rabbits, wild birds, lots of sausage, exactly 22 hens, a few ox tongues on skewers and **a bunch of** snails.	Za cjelodnevnoga trajanja samo jedne gozbe, kako je zapisano u uredno vođenim knjigama Varaždinskoga mesarskog ceha, još davne 1693, ti su gurmanski meštri, njih tridesetak, potamanili ni manje ni više nego jedno cijelo tele, četiri praščića, desetak kila kuhane govedine, nekoliko pilića, golubova, purana, gusaka i pataka, uz par zečeva, divlje peradi, mnoštvo kobasica, točno 22 kokoši, nekoliko nabodenih volovskih jezika i **hrpu** puževa.
		Qualifying adjectives	
3	Inside, gallery spaces show **top** works from home and abroad, and a retail space sells pieces of stunning jewellery, ceramics, glass, metalwork and textiles; all created by the country's leading makers.	By choosing this unique mode of camping you can treat yourself to an unforgettable holiday in accommodation with all the comforts of home, or even of a **top** hotel, while at the same time experiencing an unforgettable closeness to nature and a laid-back atmosphere that only campsites provide.	Odabirom ovoga posebnog doživljaja kampiranja priuštit ćete nezaboravan odmor u smještajnom objektu sa svim blagodatima koje danas očekujete, uz sve sadržaje u kojima možete uživati u svojem domu ili čak i u **vrhunskom** hotelu, a ujedno uz nezaboravno iskustvo kontakta s prirodom i ležernosti koje samo kampovi pružaju.

	TouristEN	TouristHREN	TouristHR
4	Beautiful Beachdean is a peaceful, tranquil park offering a safe and secure environment with **attractive** shrubs and flowers around every caravan.	Within reach of the sea, the **attractive** beach and near to the main traffic route, this natural campsite offers its guests a refuge from the noise of the city, whilst everything necessary is at hand.	Nadomak mora, **atraktivne** plaže i u blizini glavnoga prometnog pravca, prirodni kamp svojim gostima nudi utočište od gradske buke, a sve potrebno je nadohvat ruke.
5	There are **wonderful** cliffs, headlands, sea arches, caves and islands.	From here there is a **wonderful** view of Korčula, Mljet and of the peninsula's coast as well.	Odavde se pruža **predivan** pogled na Mljet i Korčulu, ali i na obalu Pelješca.
6	Divers can enjoy the **fascinating** marine underworld of loughs and bays while those in search of thrills will discover the best of jet-skiing, powerboating, kayaking, rafting and more!	The king of crabs can be prepared in several ways, and some of the master chefs consider that its basic preparation includes a 2-minute cooking in mildly salted water with a bit of olive oil. Served with sprinkled olive oil and a few drops of lemon, shrimp's **fascinating** taste is preserved.	Kralj rakova pripravlja se na nekoliko načina, a neki vrhunski kuhari smatraju da se najelementarnijom pripremom, dvominutnim kuhanjem u blago posoljenoj vodi s malo maslinova ulja i posluženim tako da se škamp naknadno poškropi s nekoliko kapi maslinova ulja i nekoliko kapi limuna, najbolje očuva njegov **fascinantan** okus.

	TouristEN	TouristHREN	TouristHR
7	The warren is an **important** wildlife habitat and site of scientific interest, which shelters a rich variety of plants.	Today, Istria is one of the most **important** Croatian winegrowing areas. Wine is not only an **important** agricultural product, but also an integral part of the tourist offer.	Danas je Istra jedno od **najvažnijih** hrvatskih vinskih područja, gdje vino nije samo **važan** poljoprivredni proizvod, nego i **bitan** dio ukupne turističke ponude.
8	Located in the heart of theatreland can be found one of London's most **spectacular** restaurants.	For Croatia, these are not just **spectacular** and fascinating landscapes but some of the cult locations of the Croatian people.	Za Hrvatsku ovo su ne samo mjesta fascinacije **spektakularnim** krajolicima nego i neka od kultnih mjesta hrvatskoga naroda.
		Superlatives	
9	Slieve Gullion and its surrounding foothills are easily the **most scenic** parts of Armagh.	However, the most **fascinating** location is undoubtedly Kopački rit – a nature park and a zoological reserve, an area of marshlands provide the habitat for over 290 species of birds – which in turn makes the area a frequent destination of ornithologist from all over the world, but also of all other nature lovers who come to see this exquisite corner of the earth.	Svakako je **najzanimljiviji** prirodni fenomen Park prirode i zoološki rezervat Kopački rit – močvarni prostor koji udomljuje i više od 290 vrsta ptica zbog kojih je često odredište ornitologa iz cijelog svijeta, ali i svih drugih ljubitelja prirode koja je tu doista osobita.

	TouristEN	TouristHREN	TouristHR
Boosting expressions			
10		Just looking at the local foods potatoes, cabbage, polenta, smoked meat, cheese, honey and homemade brandy (rakija) – **it is clear** how these products form a part of strong regional identity, which is, at the time of faceless global confection industry, becoming an increasingly important point of attraction.	Gledajući samo domaće namirnice – palentu, sušeno meso, sir, med, domaću rakiju… – **jasno je** koliko su ti proizvodi dio snažnog regionalnog identiteta, koji u doba bezlične globalne konfekcije biva sve važniji čimbenik privlačnosti.
11	The stylish décor is evocative of 1920s Vienna, and the flawless menu **definitely** doesn't disappoint.		

The gaps observed in the table, reflected in the absence of example sentences for certain subcorpora, are due to the fact that instances of the same metadiscourse item were not found in all subcorpora. More specifically, no occurrences of it 'is clear' were identified in the TouristEN subcorpus, while the item 'definitely' was not found in either the TouristHR or the TouristHREN subcorpus.

3. Methodology

The one-million-word *Tourist Corpus* used in this study was compiled with the Sketch Engine tool. It consists of original English and Croatian tourist brochures, as well as English translations of Croatian brochures, published between 2010 and 2018. At the time of compilation, these represented the

most recent versions publicly available on the websites of the relevant tourist boards. The *Tourist Corpus* is divided into three comparable subcorpora:

1. **TouristHR**: original Croatian tourist brochures (30 brochures, i.e. 299,379 words),
2. **TouristHREN**: English translations of Croatian tourist brochures (30 translations of brochures, i.e. 333,286 words),
3. **TouristEN**: original English tourist brochures published in the United Kingdom (29 brochures, i.e. 315,880 words).

Both the brochures written in English and in Croatian were written by various authors and published by various institutions, mainly by various tourist boards. The translations were also written by various translators, although very often the translator was not credited. The UK was selected as the representative English variety, as it is the English-speaking country with the highest number of visitors to Croatia (Gulić 2018). Brochures were chosen to ensure both geographic and thematic diversity, covering topics such as summer and winter tourism, culture, gastronomy, nature, accommodation, events, and adventure, and targeting diverse audiences ranging from families and business travellers to partygoers and couples (see Appendices A-C).

Boosters were identified as particularly significant for achieving persuasiveness and were therefore chosen as the focus of this study. Particular attention was devoted to the translation of the extracted lexemes and expressions. The corpus was processed both automatically and manually. Wordlists generated through Sketch Engine were used to identify candidate items, with manual verification ensuring the exclusion of irrelevant occurrences (e.g., *top* as a noun rather than as a booster adjective). The lists of English boosters were compiled based on previous studies and further refined using dictionaries (Bujas 2001; Drvodelić 1996) and corpus searches. Croatian equivalents were identified through translation, manual searches of the brochures, and frequency lists. To account for translation-specific variation, items identified in the Croatian subcorpus were cross-checked against their English equivalents and vice versa, noting omissions, additions, or shifts in translation. Frequency lists of adjectives were generated in Sketch-Engine for each subcorpus and manually filtered to exclude items not functioning as boosters. This allowed for a direct comparison of how boosters were deployed in original English and Croatian brochures, and how their use was retained, adapted, or omitted in translation. Frequency lists of adjectives were also used as a basis for selection of prominent qualifying adjectives to

be manually analysed and compared (i.e. adjectives *spectacular, fascinating, wonderful, attractive, top, famous*). This study explores the frequency of qualifying adjectives in order to identify the most frequent qualifying adjectives in each language and to determine whether and how their frequency changes in translation compared to the original texts. Additionally, the study investigates whether such differences are significant and whether they may have implications for the reception of brochures.

4. Analysis

Boosters are an interactional metadiscourse category that are used extensively in the brochures. Table 2 shows their overall frequencies in the three subcorpora, with the TouristHR subcorpus containing the least metadiscourse.

Table 2. *Boosters in the three subcorpora per 10,000 words*

	Boosters
TouristHR	105.89
TouristEN	116.66
TouristHREN	127.85

The following table (Table 3) shows how the frequencies are divided among the queried subcategories, indicating a pronounced difference between the subcorpora in most of the subcategories. However, the manual analysis showed that adverbs of frequency and adverbs of quantity are not relevant for achieving persuasiveness. The focus of the qualitative manual analysis was thus on qualifying adjectives, superlatives and boosting expressions.

Table 3. *Boosters subcategories in the three subcorpora per 10,000 words*

	TouristEN	**TouristHREN**	**TouristHR**
Adverbs of frequency	5.48	8.70	10.52
Adverbs of quantity	15.07	18.54	7.48
Qualifying adjectives	100.54	90.61	82.37
Superlatives	12.12	9.48	4.71
Boosting expressions	0.76	0.51	0.80
Total	**118.91**	**127.85**	**105.89**

4.1. Qualifying adjectives

The dominant subcategory is composed of qualifying adjectives, since these are the most numerous subcategory, with 21 adjectives queried. Qualifying adjectives have been shown to have a prominent role in persuasiveness. Five qualifying adjectives were additionally analysed (Table 4) as the adjectives with the most prominent differences in the use in the three subcorpora. *Spectacular, fascinating, wonderful, attractive* and *top* are all used very differently. Those that have higher frequencies in the TouristEN subcorpus (such as *spectacular* and *fascinating*), have lower frequencies in the other two subcorpora. *Wonderful* and *top* are used similarly in TouristEN and TouristHR, but much less in the TouristHREN subcorpus. *Attractive* is one of the very few qualifying adjectives that is used more often in both the TouristHREN and TouristHR subcorpora than TouristEN; interestingly, it is used more in the TouristHREN subcorpus than in the TouristHR subcorpus. These five qualifying adjectives show the overall tendency in the use of qualifying adjectives: in the TouristEN subcorpus their frequencies are higher, whereas in TouristHREN and TouristHR they are lower, often with significant differences in the frequencies between the two subcorpora.

Table 4. *Selected qualifying adjectives in the three subcorpora per 10,000 words*

	TouristEN	**TouristHREN**		**TouristHR**
spectacular	4.18	0.21	spektakularan	0.20
fascinating	3.26	0.81	fascinantan	0.27
wonderful	3.36	1.02	prekrasan	3.14
attractive	0.98	3.87	atraktivan	2.74
top	6.24	2.43	vrhunski	5.04
Total	18.01	8.34		11.39

Since translations are the focus of the study, a deeper examination was made of the differences in the use of qualifying adjectives in the TouristHREN and TouristEN subcorpora, especially given the fact that there is often no direct translation of the qualifying adjectives used, so no direct comparison can be made. In the first two examples in Table 5, the qualifying adjectives are retained, and the rest of the sentence is also equivalent to the original sentence, with a similar tone for the entire extract. In the first example, the superlative *najsuvremenije* (meaning: *the most modern*) is re-

placed with a more neutral adjective *latest*. The only intervention in the second example is that the long Croatian sentence is divided into two shorter sentences in English. The third example illustrates a shift whereby the adjective *prekrasan* (meaning: *wonderful* according to Bujas, 2001) is replaced with the more neutral adjective *beautiful*, which often seems to be the case in TouristHREN. While *beautiful* is typically associated with visual collocations and *wonderful* with experiential or emotional contexts, *prekrasan* in Croatian encompasses both domains. Consequently, its translation as beautiful is not unexpected. However, the data also reveal instances, such as Example 4, where translators opt for the more neutral *beautiful* even in contexts where *wonderful* would be semantically more appropriate.

The fourth example illustrates that the Croatian adjective *vrhunski* is rendered as *fine*, a choice that does not represent its most direct or literal translation. However, given that the term appears in a wine-related context, this shift can be understood as motivated by domain-specific usage.

Moreover, *vrhunski* exhibits a broad semantic range in Croatian, encompassing multiple nuances. This variability is also reflected in dictionary entries (e.g., Bujas, 2001), which provide an extensive set of translation options and collocational patterns for it. This is also reflected in the TouristHREN subcorpus, where translators use various translations for *vrhunski*, including *excellent, superb, the best, superior* etc.

The fifth example shows that the phrase *vrhunski svjetski uspjesi* is translated as the relatively neutral *many medals and trophies*. In this case, the translator opts for a more neutral and concrete formulation rather than using evaluative expressions such as *outstanding achievements, top-level results*, or *world-class success*, which would more closely reflect the intensity and scope conveyed by the original.

Example 6 shows the opposite situation, where the adjective *attractive* was used in the translation instead of the more straightforward translation of *lijep*, i.e. *beautiful*.

Table 5. *Examples of qualifying adjectives in the TouristHR subcorpus and their translations in the TouristHREN subcorpus*

	TouristHR	TouristHREN
1	Marina Lošinj, uz najsuvremenije usluge prilagođene nautičarima, ima i **spektakularni** pogled na mališinjski zaljev i starogradsku jezgru.	The Marina Lošinj, with the latest services tailored for boaters, also has a **spectacular** view of the Mali Lošinj bay and heart of the old town.
2	Kralj rakova pripravlja se na nekoliko načina, a neki vrhunski kuhari smatraju da se najelementarnijom pripremom, dvominutnim kuhanjem u blago posoljenoj vodi s malo maslinova ulja i posluženim tako da se škamp naknadno poškropi s nekoliko kapi maslinova ulja i nekoliko kapi limuna, najbolje očuva njegov **fascinantan** okus.	The king of crabs can be prepared in several ways, and some of the master chefs consider that its basic preparation includes a 2-minute cooking in mildly salted water with a bit of olive oil. Served with sprinkled olive oil and a few drops of lemon, shrimp's **fascinating** taste is preserved.
3	To su intenzivno obojena crna vina, puna i jaka, s **prekrasnim** aromama prezrela voća.	These are intensively col-oured red wines, of full and strong taste, with **beautiful** aromas of matured fruit.
4	Priču o životu u ovom slikovitom predjelu šibenske regije ispričat će vam organizatori jedne od dugovječnijih manifestacija na ovom prostoru, Primoštenskih užanci, na kojoj se u prva dva tjedna kolovoza, uz čašu **vrhunskog** vina i domaću ribu, može pogledati i uprizorenje primoštenskog vjenčanja, ali i zabaviti se na utrkama tovara.	You can hear the story of life in this picturesque part of the Šibenik region at the Primoštenski užanci festival, one of the long-established traditions of the area. This event takes place during the first two weeks of August, and with a glass of **fine** wine and some home-cooked fish you can witness the staging of a traditional Primošten wedding, and also have fun at the donkey races.

	TouristHR	TouristHREN
5	Brat i sestra, Ivica i Janica Kostelić, najpoznatiji hrvatski skijaši, tu su se pripremali za svoje **vrhunske** svjetske uspjehe.	This is where famous Croatian skiers and siblings Ivica and Janica Kostelić trained for their **many** medals and trophies.
6	Not forgeting the beautiful, fertile Konavle valley, the mountainous Pelješac peninsula and its vineyards, the unique wet-lands landscape of the Neretva Delta, Trsteno, the most beautiful of all Croatia's arboretums, and many other features. Altogether they make this area one of the most **attractive** in the whole of the Medi-terranean.	Tu je i slikovita plodna dolina Konavle, brdoviti poluotok Pelješac sa svojim vinogradima, jedinstveni močvarni krajolik delte Neretve, najljepši hrvatski arboretum u Trstenom i mnogo drugog što ovaj prostor čini jednim od **najljepših** na Sredozemlju.

An example of the discrepancy is the adjective *famous*, which sometimes overlaps in meaning with well-known, i.e. in Croatian *slavan* and *poznat*, accordingly. The frequencies vary significantly between the subcopora, and the TouristHREN subcorpus following the pattern of the TouristEN subcorpus. Table 5 shows how differently the adjectives *slavan* and *poznat* are translated in the TouristHREN subcorpus. Examples 1-5 show various translations for the adjective *poznat*, which is translated as *known*, *familiar*, *common*, *renowned*. Oxford Learners Dictionary defines both adjectives similarly, i.e. famous as: known about by many people, whereas well-known is defined as:

1. known about by a lot of people
2. (of a fact) generally known and accepted (Oxford University Press, n.d.).

Veliki englesko-hrvatski rječnik translates *famous* as *glasovit, slavan* and *well-known* as *poznat, glasovit* (Bujas 2001).

Table 6. *Examples of the qualifying adjectives* poznat *and* famous *in the TouristHR subcorpus and their translations in the TouristHREN subcorpus*

	TouristHR	TouristHREN
1	Od ribe i morskih plodova preko tartufa, **poznatog** afrodizijaka, do ponovno otkrivenog šafrana, od davnina vrlo cijenjenog začina, Istra je i u kulinarskom smislu vrijedna upoznavanja te iz godine u godinu pokazuje kako je s pravom u samom vrhu turizma Hrvatske i regije.	These range from fish and seafood, through truffles – a **well-known** aphrodisiac – to re-discovered saffron, a highly appreciated spice from ancient times.
2	U neposrednoj je blizini svjetski **poznatog** ATP centra Umag.	Immediately nearby is the **world famous** Umag ATP centre.
3	Ovdje, unutar Parka prirode Velebit, nalazi se **poznato** svetište Majke Božje od Krasna, gdje se svake godine na blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza, okupljaju vjernici iz cijele Hrvatske.	Here, within the Velebit Nature Park, you will find the **famous** Shrine of Our Lady of Krasno, where believers from all over Croatia gather every year on the Feast of the Assumption (15th of August).
4	Nalazi se u blizini Malinske, **poznatoga** turističkoga odredišta, i nositelj je prestižne oznake “Ecocamping”.	Located near Malinska, a **famous** tourist destination, it is a holder of the prestigious “Ecocamping” award.
5	U mjestu Kampor, uz jednu od **najpoznatijih** pješčanih plaža na otoku Rabu te na samo 7 km od Raba, Lando Resort nudi smještaj u luksuznim vilama.	In the town of Kampor, along one of the most **famous** sandy beaches on the island of Rab, just 7 km from Rab, the Lando Resort offers accommodation in luxury villas.
6	Na zadarskoj rivi možete uživati u, kažu Zadrani, najljepšem zalasku sunca na svijetu, što je svojedobno primijetio i **slavni** redatelj Alfred Hitchcock, jedan od poznatijih ljubitelja Maraschina.	Zadar locals believe that the sunsets from the Zadar waterfront are the most beautiful in the world, and that **famous** lover of Maraschino, Alfred Hitchcock, also remarked on them in a similar way.

From the 21 analysed qualifying adjectives (and their equivalents), only seven showed higher frequencies in the TouristHR subcorpus: the adjectives *nezamjenjiv* (compared to *irrepleaceable*), *jedinstven* (compared to *unique*), *poseban* (compared to *special*), *vrhunski* (compared to top) and *poznat* (compared to *well-known*) had the highest frequencies in the TouristHR subcorpus when all three subcorpora were compared. Two other adjectives, *važan* (compared to *important*) and *atraktivan* (compared to *attractive*) all had a higher frequency in the TouristHR subcorpus than in the TouristEN subcorpus, but a lower frequency when compared to the TouristHREN subcorpus.

When the TouristEN and TouristHREN subcorpus were compared, nine qualifying adjectives had higher frequencies in the TouristEN subcorpus and 12 in the TouristHREN subcorpus. With qualifying adjectives with higher frequencies in the TouristHREN subcorpus, the difference in the use is mostly not so conspicuous (the frequency for *irreplaceable* in the TouristEN subcorpus is 0 per 10,000 words and 0.12 in the TouristHREN subcorpus), but sometimes the use differs significantly (e.g., the frequencies for *famous* and *important* in the TouristEN subcorpus are 5.82 and 2.72 per 10,000 words, and 10.41 and 7.17 in the TouristHREN subcorpus, respectively). However, those qualifying adjectives that have higher frequencies in the TouristEN subcorpus typically have significantly higher frequencies: *stunning* has a frequency of 4.65 in the TouristEN subcorpus as opposed to 0.21 in the TouristHREN subcorpus, *great* has a frequency of 12.66 in the TouristEN subcorpus as opposed to 6.96 in the TouristHREN subcorpus, and *fascinating* has a frequency of 3.26 in the TouristEN subcorpus as opposed to 0.81 in the TouristHREN subcorpus.

Table 7. *The frequencies for the adjectives* famous *and* well-known *across the three subcorpora per 10,000 words*

	TouristEN		**TouristHREN**		**TouristHR**
famous	5.82	famous	10.41	slavan	2.51
well-known	0.32	well-known	1.53	poznati	17.54
Total	6.14		11.94		20.04

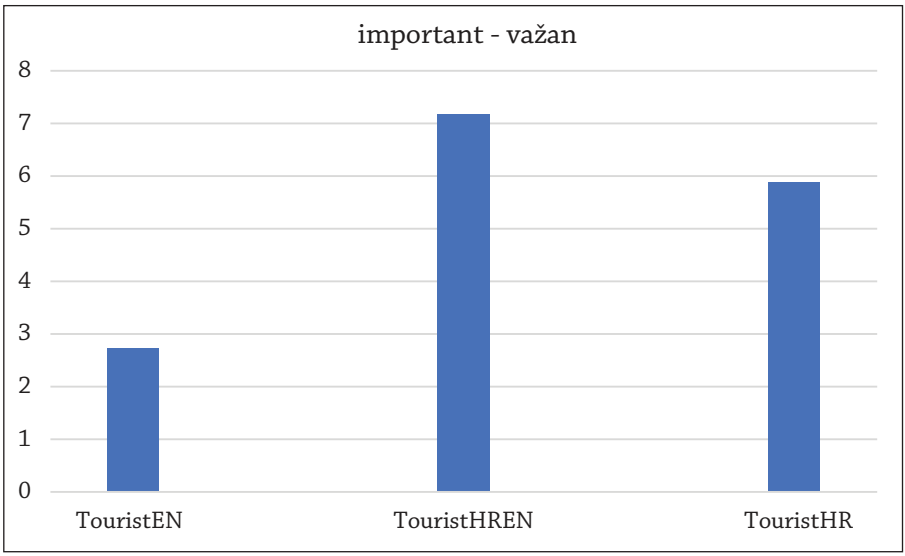

Figure 1. *The differences in the use of the adjective* important *and its equivalent* važan.

Another discrepancy was in the use of the adjective *important* or *važan*. As opposed to the TouristEN corpus, the frequency of the adjective *važan* is almost twice as high in the TouristHR subcorpus, i.e. 2.72 vs. 5.88 per 10,000 words. The frequency is even higher for the TouristHREN subcorpus, with 7.17 instances per 10,000 words of the adjective *important*.

4.2. Superlatives

Another subcategory of metadiscourse that has been analysed are superlatives. With the help of manual analysis, the most common and most prominent superlatives were identified: *best / najbolji, most interesting / najzanimljiviji* and *greatest / najveći*. The adjective *best* is used to the greatest extent in the TouristEN and TouristHREN subcorpora, but not in the TouristHR subcorpus. The use of this adjective in the TouristHREN subcorpus differs significantly from that in the TouristHR subcorpus, as it is used eight times more often in the former subcorpus, although this is still less than in the TouristEN subcorpus. The superlatives of other adjectives have significantly lower frequencies, with only the superlative *greatest / najveći* being used in the TouristHR subcorpus to a greater extent than in the other two subcorpora.

Table 8. *Frequencies of superlatives in the Tourist corpus per 10,000 words*

TouristEN		**TouristHREN**		**TouristHR**	
best	11.52	best	7.50	najbolji	0.90
most interesting	0.03	most interesting	0.45	najzanimljiviji	0.13
greatest	0.57	greatest	1.53	najveći	3.67
Total	12.12		9.48		4.71

Since the superlative ‘best’ is one of the rare metadiscourse items that are used significantly more often than in translation than in the original text, the results were further analysed. The analysis showed that in these cases a shift in translation occurred and that other adjectives have been translated as ‘best’: in Table 8 it can be seen how the adjective ‘vrhunski’ which is equivalent to ‘top’, is here translated as ‘best’.

Table 9. *Best and najbolji: a comparison of a sentence from the TouristHREN and TouristHR subcorpus*

TouristHREN	TouristHR
Mali Ston's oysters Ostrea edulis, islands' lamb, a wealth of freshwater and marine fish, shellfish and crabs, one of the best olive oils in the world, Pag's cheese, Slavonian kulen (hot sausage), Istrian Boškarin (less known type of beef originating from Istria), truffles and asparagus, Dalmatian chard, arugula, artichokes, broad beans, mišancija (Dalmatian mixed herbs) and other types of vegetables, smoked ham and bacon from the Dalmatian hinterland, naturally bred Zagorje turkey, rich wildlife and wild berries, potatoes from Lika and Međimurje's cabbage, rarities like butarge (salted and dried fish roe, a rare and precious delicacy), dried fish eggs, or dried tabinja (a rare fish) which many consider more tasty than dried cod – these are the ingredients on which the **best** Croatian gastronomy is based and which, thanks to tourism, has become well known in Europe and worldwide.	Malostonska kamenica Ostrea edulis, otočka janjetina, pravo bogatstvo slatkovodnog i morskoga ribljeg fonda, školjaka i rakova, jedno od najboljih maslinovih ulja na svijetu, paški ovčji sir, slavonski kulin, istarski boškarin, tartufi i šparoge, dalmatinska blitva, rukola, artičoka, bob, mišancija i druge vrste povrća, vrhunski pršuti i panceta dalmatinskoga zaleđa, prirodno uzgojen zagorski puran, bogatstvo divljači i šumskih plodova, lički krumpir i međimurski kupus, rariteti poput butarge, sušene riblje ikre, ili pak sušene tabinje koju mnogi smatraju ukusnijom od sušenoga bakalara – sve su to namirnice na kojima se temelji **vrhunska** hrvatska gastronomija, zahvaljujući turizmu sve poznatija u Europi i svijetu.

4.3. Boosting expressions

The last category of boosters, boosting expressions, are not present to a great degree in the subcorpora, but it is interesting to see how the translators have dealt with those expressions (Table 10). Very often, boosting expressions are replaced in the translations by other metadiscourse items (usually with engagement markers, i.e. reader-oriented rhetorical strategies).

Table 10. *Boosting expressions in the TouristHR and TouristHREN subcorpora*

	TouristHREN	TouristHR
1	You **must** complete this journey through time and space with some Istrian specialities.	Takvo putovanje kroz prostor i vrijeme **obvezno** upotpunite nekim istarskim specijalitetima.
2	Nature is the best teacher **you have ever seen with your own eyes**.	Priroda je, **nema dvojbe**, najbolja učiteljica zdravoga života.
3	And **be sure to** treat your taste buds to some of the local aperitifs, such as plum or pear brandy, or blueberry liqueur.	Kako se to ipak nebi dogodilo, pri ruci i ustima **obvezno** se mora naći domaća rakija od jabuka ili krušaka, ili ona ponajbolja, od borovnice – brinjevac!

5. Discussion

The aim of the study is to examine how boosters are used in English and Croatian tourist brochures, as well as in translations of tourist discourse from Croatian into English. The first part of hypothesis is that there are considerable differences between Croatian and English tourist texts in terms of the use of boosters. The results of the corpus analysis support this.

Overall, all three subcorpora rely heavily on boosters, with frequencies ranging from 105.89 (TouristHR) to 116.66 (TouristEN) and finally 127.85 (TouristHREN) per 10,000 words. However, the frequencies differ depending on the booster subcategory, and to truly understand the differences in booster use we need to look at the types of boosters typically associated with each subcorpus. The most interesting subcategory are qualifying adjectives, whose use varies greatly depending on the language and adjective. It is not surprising that overall the TouristEN subcorpus has more qualifying adjectives than the other two subcorpora. There is no unique pattern of use for all the qualifying adjectives, and the results for each adjective vary greatly. However, it can be seen that in the TouristEN subcorpus qualifying adjectives are used much more often: various adjectives are used, and they are used often. It is not rare to find a sentence with several qualifying adjectives. A direct comparison of the three subcorpora with regard to qualifying adjectives is not possible, since there are no complete equivalents to be

compared because the qualifying adjectives have at least slight differences in meaning and use, but a general tendency can be noticed. In the TouristEN subcorpus the qualifying adjectives are very positive, whereas those used in the TouristHR subcorpus tend to be more neutral. Adjectives such as *stunning* and *spectacular* have higher occurrences in the TouristEN subcorpus than in the TouristHR subcorpus (e.g. 4.65 versus 0 per 10,000 words for the adjective *stunning*), whereas adjectives such as *poseban* (i.e. *special*) and *poznat* (i.e. *well-known*) are among those that have a higher frequency in the TouristHR subcorpus. The adjective *poznat* i.e. *well-known* is very interesting, since it is the most frequent qualifying adjective in the TouristHR subcorpus and is one of the qualifying adjectives with the lowest frequency in the TouristEN subcorpus. Even its synonym *famous* is not used as often as the other qualifying adjectives, indicating that the Croatian tourist brochures tend to point out different qualities than the English ones. Of all the queried qualifying adjectives, only *unique* has a similar distribution in all the subcorpora.

From the 21 qualifying adjectives queried, the most popular adjective (i.e. with the highest frequency) in the TouristEN subcorpus is the adjective *good*. In the TouristHREN subcorpus, it is the adjective *beautiful*, and in the TouristHR the adjective *poznat* (i.e. *well-known*). If we look at which adjectives have the highest frequencies in which subcorpus, only four such adjectives are found in the TouristHR subcorpus (the ones with higher frequencies are listed first): *poznat* (i.e. *well-known), poseban* (i.e. *special*), *jedinstven* (i.e. *unique*) and *nezamjenjiv* (i.e. *irreplaceable*) – although the frequency for *nezamjenjiv* is actually very low, i.e. 0.13. The low frequency of the adjective *irreplaceable* could also be explained by idiomatic expressions conveying the same meaning that are more appropriate for tourism discourse.

Eight qualifying adjectives have the highest frequency in the TouristHREN subcorpus: *beautiful, famous, important, excellent, ideal, picturesque, attractive* and *impressive*. The TouristEN has the highest number of qualifying adjectives with the highest frequencies, at nine: *good, great, top, perfect, stunning, spectacular, wonderful, fascinating* and *magnificent*. The difference in the use of qualifying adjectives indicates that the propositional content is presented in a more neutral way in Croatian tourist brochures, whereas in English tourist brochures it is presented in a more affirmative and enthusiastic way, using an entire palette of qualifying adjectives ranging from more neutral to very positive ones.

The difference in the use of boosters shows that there are indeed considerable differences between Croatian and English tourist texts in terms of achieving the persuasive effect, which should have an impact on the translations.

The results of the corpus analysis also support the second part of the hypothesis, confirming substantial differences in terms of quantity and type of boosters used in Croatian to English translations from those used in original English texts. Boosters are not often used in the TouristHR subcorpus, but it is surprising that the TouristHREN subcorpus has even less qualifying adjectives than the TouristHR subcorpus. Several qualifying adjectives are used more often in the TouristHREN subcorpus, but for none of the adjectives is the difference very conspicuous. The qualifying adjectives *famous, special, beautiful, important* and *picturesque* are some of the rare adjectives that have higher frequencies in the TouristHREN subcorpus, these are very common qualifying adjectives. In the TouristEN subcorpus a wider range of qualifying adjectives is used, with emotionally laden adjectives such as *spectacular*, *fascinating* and *wonderful* being used more often than in the TouristHREN subcorpus. Sometimes what is being described is even downplayed in the translation. The adjective *wonderful/prekrasan* is an example of this, as it is used almost equally in the TouristHR and TouristEN subcorpus, but three times less in the TouristHREN subcorpus, and it is often translated as simply beautiful. The descriptions in the TouristEN subcorpus thus seem more vivid as opposed to those in the TouristHREN subcorpus.

6. Conclusion

The findings of this study confirm the complex relationship between boosters and certainty and persuasiveness in tourist discourse. By examining Croatian and English tourist brochures and their translations, this research has shown that boosters are employed differently across languages, revealing significant cross-linguistic and cross-cultural variation.

The analysis demonstrated that English brochures (TouristEN subcorpus) rely more extensively on boosters, both in frequency and in variety, than their Croatian counterparts (TouristHR subcorpus). These boosters are often realized through superlatives and emotionally charged adjectives such as *spectacular*, *stunning*, or *magnificent*, which create a distinctly positive and persuasive tone. In contrast, Croatian brochures employ boosters

in a more restrained and subtle manner, favouring neutral qualifiers and avoiding excessive use of superlatives. English translations of Croatian brochures (TouristHREN subcorpus) largely mirror the more neutral Croatian style, suggesting that translators tend to reproduce source-text booster use rather than adapting it to target-text conventions.

These results highlight the role of boosters in shaping the persuasive effect. The underuse of boosters in translations may diminish their persuasive power compared to original English texts, raising important questions for translation practice. If translators continue to closely follow Croatian discourse patterns, the result may be English texts that are less effective in appealing to international audiences. Incorporating a more target-oriented approach to booster use could therefore enhance both the persuasiveness and communicative success of translations.

Beyond offering empirical evidence, this study confirms that Hyland's (Hyland 2005) metadiscourse model, originally developed for academic texts, can successfully be applied to promotional and tourist discourse. It also demonstrates the value of combining corpus and manual analysis to capture subtle differences in booster use. Future research should expand this line of inquiry by examining other metadiscourse categories and exploring newer online genres, where the use of boosters may differ from traditional print brochures.

Ultimately, boosters play a crucial role in ensuring that tourist texts engage and persuade their audiences, helping such texts fulfil their communicative and economic functions. As tourism remains central to Croatia's economy, greater attention to booster use in both original writing and translation could significantly improve the effectiveness of tourist promotion. Moreover, in a time when AI-assisted translation is rapidly advancing, the findings underline the continued importance of human decision-making in negotiating persuasive strategies, especially in managing boosters, where cultural and linguistic nuances remain decisive.

References

Ädel, Annelie (2012) "Metadiscourse." *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, 1–7. https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0763.

Ädel, Annelie, and Anna Mauranen (2010) "Metadiscourse: Diverse and Divided Perspectives." *Nordic Journal of English Studies* 9 (2): 1–11.

Akbas, Erdem, and Jan Hardman (2018) "Strengthening or Weakening Claims in Academic Knowledge Construction: A Comparative Study of Hedges and Boosters in Postgraduate Academic Writing." *Kuram ve Uygulamada Egitim Bilimleri* 18 (4): 831–59. https://doi.org/10.12738/estp.2018.4.0260.

Balažic Bulc, Tatjana (2020) "Self-Mentions as Interactional Metadiscourse Strategies in Slovene and Croatian Research Article Abstracts." In *Academic Writing from Cross'cultural Perspectives: Exploring the Synergies and Interactions*, 56–74. Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts.

Balažić Bulc, Tatjana, and Vesna Požgaj Hadži (2018) "Interakcijske Retoričke Strategije u Znanstvenom Diskursu (Na Primjeru Znanstvenog Jezika Ivana Ivasa)." *Govor/Speech* 34 (02): 127–51. https://doi.org/10.22210/govor.2017.34.08.

Bogdanović, Vesna, and Vesna Bulatović (2020) "'I Fully Agree with You': Graphic and Lexical Boosters and Attitude Markers on Discussion Forums." *Academic Writing from Cross'cultural Perspectives: Exploring the Synergies and Interactions*, no. June: 218–43. https://bit.ly/34rgf3V.

Bondi, Marina (2008) "3. Emphatics in Academic Discourse: Integrating Corpus and Discourse Tools in the Study of Cross-Disciplinary Variation." In *Corpora and Discourse: The Challenges of Different Settings*, edited by A. Ädel & R. Reppen, 31–55. Amsterdam: John Benjamins. https://doi.org/10.1075/scl.31.04bon.

Bujas, Željko (2001) *Veliki Englesko-Hrvatski Rječnik*. Nakladni zavod Globus.

Carrió-Pastor, María Luisa, and Ana Albalat-Mascarell (2023) "The Use of Boosters and Evidentials in British Campaign Debates on the Brexit Referendum." *Pragmatics. Quarterly Publication of the International Pragmatics Association (IPrA)* 33 (1): 1–22. https://doi.org/10.1075/prag.21008.car.

Crismore, Avon (1989) "Rhetorical Form, Selection, and Use of Textbooks. Technical Report No. 454."

Crismore, Avon, Raija Markkanen, and Margaret S. Steffensen (1993) *Metadiscourse in Persuasive Writing: A Study of Texts Written by American and Finnish University Students*. *Written Communication*. Vol. 10. https://doi.org/10.1177/0741088393010001002.

Dafouz-Milne, Emma (2008) "The Pragmatic Role of Textual and Interpersonal Metadiscourse Markers in the Construction and Attainment of Persuasion: A Cross-Linguistic Study of Newspaper Discourse." *Journal of Pragmatics* 40 (1): 95–113. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2007.10.003.

Dafouz Milne, Emma (2003) "Metadiscourse Revisited: A Contrastive Study of Persuasive Writing in Professional Discourse." *Estudios Ingleses de La Universidad Complutense* 11: 29–52. https://doi.org/-.

Dontcheva-Navratilova, Olga (2016) "Cross-Cultural Variation in the Use of Hedges and Boosters in Academic Discourse." *Prague Journal of English Studies* 5 (1): 163–84. https://doi.org/10.1515/pjes-2016-0009.

Drvodelić, Milan (1996) *Hrvatsko-Engleski Rječnik*. Školska knjiga.

Fuertes-Olivera, Pedro A., Marisol Velasco-Sacristan, Ascension Arribas-Bano, and Eva Samaniego-Fernandez (2001) "Persuasion and Advertising English: Metadiscourse in Slogans and Headlines." *Journal of Pragmatics* 33 (8): 1291–1307. https://doi.org/10.1016/S0378-2166(01)80026-6.

Gulić, Silvija (2018) "Turizam u Brojkama 2017." http://www.mint.hr/UserDocsImages/2011-turizamubrojkama.pdf.

Heiniluoma, Maria (2008) "Boosting Future Prospects or Softening Promises of Success ? The Use of Emphatics and Hedging in the Letter to Shareholders Sections of Annual Reports," no. April: 135.

Holmes, Janet (1990) "Hedges and Boosters in Women's and Men's Speech." *Language and Communication* 10 (3): 185–205. https://doi.org/10.1016/0271-5309(90)90002-S.

Hu, Guangwei, and Feng Cao (2011) "Hedging and Boosting in Abstracts of Applied Linguistics Articles: A Comparative Study of English- and Chinese-Medium Journals." *Journal of Pragmatics* 43 (11): 2795–2809. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2011.04.007.

Hyland, Ken (1996) "Talking to the Academy Forms of Hedging in Science Research Articles." *Written Communication* 13 (2): 251–81. https://doi.org/10.1177/0741088396013002004.

—— 1998a. *Hedging in Scientific Research Articles*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. http://digital.casalini.it/978902728258.

—— 1998b. "Persuasion and Context: The Pragmatics of Academic Metadiscourse." *Journal of Pragmatics* 30: 437–55. https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00009-5.

—— (2000) "Hedges, Boosters and Lexical Invisibility: Noticing Modifiers in Academic Texts." *Language Awareness* 9 (4): 179–97. https://doi.org/10.1080/09658410008667145.

—— (2005) *Metadiscourse. Exploring Interaction in Writing*. London, New York: Continuum.

Hyland, Ken, and Feng (Kevin) Jiang (2022) "Metadiscourse : The Evolution of an Approach to Texts." *Text & Talk* 44 (3): 411–33. https://doi.org/https://doi.org/10.1515/text-2021-0156.

Hyland, Ken, and Polly Tse (2004) "Metadiscourse in Academic Writing: A Reappraisal." *Applied Linguistics* 25 (2): 156–77. https://doi.org/10.1093/applin/25.2.156.

Kopple, William John Vande (1985) "Some Exploratory Discourse on Metadiscourse." *College Composition and Communication* 36 (1): 82–93.

Mauranen, Anna (1993) "Contrastive ESP Rhetoric: Metatext in Finnish-English Economics Texts." *English for Specific Purposes* 12 (1): 3–22. https://doi.org/10.1016/0889-4906(93)90024-I.

Myers, Greg (1989) "The Pragmatics of Politeness in Scientific Articles." *Applied Linguistics* 10 (1): 1–35. https://doi.org/10.1093/applin/10.1.1.

Oktay, Suhan Akinci (2020) "The Metadiscursive Aspects of Advice Giving: Hedging and Boosting in an Agony Aunt's Column." *Journal of Language and Linguistic Studies* 16 (3): 1611–20. https://doi.org/10.17263/jlls.803918.

Oxford University Press. n.d. "Oxford Learners Dictionary." https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/.

Pavičić Takač, Višnja, and Sanja Vakanjac Ivezić (2019) "Frame Markers and Coherence in L2 Argumentative Essays," 46–71. https://doi.org/https://doi.org/10.5817/DI2019-2-46.

Peršurić Antonić, Marina (2016) "Metadiscourse in Croatian and English Tourist Discourse: A Pilot Study." In *Multilingualism in Specialized Communication : Challenges and Opportunities in the Digital Age. Proceedings of the 20th European Symposium on Languages for Special Purposes*, edited by Vesna Lušicky and Gerhard Budin, 89–100. Vienna: University of Vienna.

Pisanski Peterlin, Agnes (2007) "Raziskave Metabesedilnosti v Uporabnem Jezikoslovju." *Jezik in Slovstvo* 52 (3–4): 7–19.

Pisanski Peterlin, Agnes, and Marija Zlatnar Moe (2016) "Translating Hedging Devices in News Discourse." *Journal of Pragmatics* 102: 1–12. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2016.06.009.

Pon, Leonard, and Marija Petrić (2023) "Interactive Metadiscourse Markers in Foreign Language Texts At the B2 Level." *Zbornik Radova Filozofskog Fakulteta u Splitu* 2023 (16): 75–97. https://doi.org/10.38003/zrffs.16.5.

Salager-Meyer, Françoise (1994) "Hedges and Textual Communicative Function in Medical English Written Discourse." *English for Specific Purposes* 13 (2): 149–70. https://doi.org/10.1016/0889-4906(94)90013-2.

Suau-Jiménez, Francisca (2012) "Páginas Web Institucionales de Promoción Turística: El Uso Metadiscursivo Interpersonal En Inglés y Español." In *Discurso Turístico e Internet*, edited by Julia Sanmartin, 125–54. Madrid: Iberoamericana Vervuert. https://doi.org/10.31819/9783865278791-005.

—— (2016) "What Can the Discursive Construction of Stance and Engagement Voices in Traveler Forums and Tourism Promotional Websites Bring to a Cultural , Cross-Generic and Disciplinary View of Interpersonality ?" *Iberica* 31 (2016): 199–220.

Suau-Jiménez, Francisca, and Rosana Dolón-Herrero (2007) "The Importance of Metadiscourse in the Genre 'Promotion of Touristic Services and Products': Differences in English and Spanish." In *Languages for Specific Purposes: Searching for Common Solutions*, edited by D. Galova. Cambridge: Cambridge Scholars Publishings.

Vassileva, Irena (2001) "Commitment and Detachment in English and Bulgarian Academic Writing." *English for Specific Purposes* 20 (1): 83–103. https://doi.org/10.1016/S0889-4906(99)00029-0.

Vázquez Orta, Ignacio, and Diana Giner (2009) "Writing with Conviction: The Use of Boosters in Modelling Persuasion in Academic Discourses." *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, no. 22: 219. https://doi.org/10.14198/raei.2009.22.14.

Wierzbicka, A (2006) *English: Meaning and Culture*. New York: Oxford University Press.

Yeung, Lorrita (2007) "In Search of Commonalities: Some Linguistic and Rhetorical Features of Business Reports as a Genre." *English for Specific Purposes* 26 (2): 156–79. https://doi.org/10.1016/j.esp.2006.06.004.

Appendices

Appendix A: *List of tourist brochures from the TouristHR subcorpus (listed under the name under which they are available for download)*

1 boje_grada_hrv_za web
2 Camping-Hrvatska-2015-HR
3 Cudesna-kulturna-bastina-2011
4 Cudesna-prirodna-bastina-Hrvatske-2011
5 eufraz_hr_web
6 Fantasticna-Baranja
7 gourmet food
8 Hrvatska-Enogastronomija-2012-hrv
9 Hrvatska-Mediteran-kakav-je-nekad-bio…
10 Hrvatska-ocima-lovca
11 ImageBrosura HIZ-HRV-online
12 lmagePorec_HR wb
13 istraculture16_hr
14 lstraNature_HR
15 korak_po_korak_HR_web
16 Kvarner Family A5 2016 – HR – WEB
17 Lika-Karlovac-HR
18 mirogoj_hrvatski
19 Nauticka-Hrvatska-2014-2015-HR
20 okolica_HRV-web
21 pub_kultura_obz
22 slavonija-hrvatski
23 spom_hr_con
24 Turisticke-informacije-s-kartom-Hrvatsk…
25 Vodič IZ Rovinj 2013 hrvweb
26 Wellness-Hrvatska-2012
27 zagreb_glavni_grad_hr_za web
28 Zagreb-grad-filma_hr
29 zdravstveni turizam
30 ZlatniRt_hr

Appendix B: *List of tourist brochures from the TouristHREN subcorpus (listed under the name under which they are available for download)*

1 boje_grada_eng_za web
2 Camping-Croatia-2015-EN
3 Croatian-Cultural-Heritage-2011
4 Croatian-Eno-Gastronomy-2014-2015-EN
5 GM Croatia-The-Mediterranean-as-it-once-w…
6 GM Croatia-through-the-eyes-of-the-hunter…
7 Cudesna-prirodna-bastina-Hrvatske-2011
8 eufraz_eng_web
9 fantasticna-Baranja-EN
10 ImageBrosura HIZ-ENG-online
11 lmagePorec_EN_wb
12 istraculture16_en
13 istranature_en
14 korak_po_korak_ENG_web
15 Kvarner Family brošura A5 – 2016 – EN -…
16 Lika-Karlovac-EN
17 mirogoj_engleski
18 Nautical-Croatia-2014-2015-EN
19 okolica_ENG-web
20 pub_kultura_obz_en
21 Slavonia-2011
22 spom_gb_con
23 Tourist-lnformation-with-Road-Map-of-…
24 IZ Kvarnera Gourmet – brošura 2016 – PR…
25 Vodič IZ Rovinj 2013 eng web
26 Wellness-Croatia-2012
27 zagreb_glavni_grad_eng_za web
28 Zagreb-grad-filma_en
29 zdravstveni tourism
30 ZlatniRt.EN

Appendix C: *List of tourist brochures from the TouristEN subcorpus (listed under the name under which they are available for download)*

1 1999J NITB Caravan-Camping Map-WEB
2 2014 Golf Brochure_WEB
3 2763 Bridgend Bites Leaflet 2014 1e
4 203685 NITB Visitor Guide 2014-English_…
5 204555 NITB GDO Brochure.Web
6 adventureNI
7 canoeNI
8 Cardiff Essential guide 2015
9 Carmarthenshire
10 Ceredigion 2015
11 cycleNI
12 FarmStay Wales 2015
13 Isle of Anglesey Brochure 2013
14 london_guide_2014_pdf
15 LP APRIL 2015
16 LP SEPTEMBER 15
17 Mid Wales My Way Guide
18 myNI
19 North East Wales Brochure 2015 web
20 Pembrokeshire 2015_lores
21 SnowdoniaMC2015
22 Swansea Bay Moments Holiday Guide 2015
23 TheValleys14
24 uniquelyNI
25 Vale Brochure 2014 LR2
26 G^ Visit Llandudno 2015 low res for web
27 Wales Golf 2015
28 WalkNI
29 WWU2012EBrofin

SAŽETAK

Marina Peršurić Antonić

RIJEČI KOJE UVJERAVAJU: KAKO POJAČIVAČI OBLIKUJU ENGLESKE I HRVATSKE TURISTIČKE BROŠURE

Turističke brošure, koje imaju dvostruku komunikacijsku svrhu, tj. informirati i uvjeriti čitatelje, uvelike se oslanjaju na metadiskurs. Prve analize metadiskursa provedene su u kontekstu akademskog diskursa, gdje je njegova važnost prvi put utvrđena (Hyland, 1998a, 1998b; Vande Kopple, 1985). Naknadno su se istraživanja proširila i na druge vrste diskursa, uključujući turizam (Dafouz-Milne, 2008; Dafouz Milne, 2003; Fuertes-Olivera i dr., 2001; Mauranen, 1993), kao i na druge jezike osim engleskoga. Međutim, kada je riječ o metadiskursu, hrvatski jezik i dalje je nedovoljno istražen (Balažić Bulc & Požgaj Hadži, 2018; Pon & Petrić, 2023). Ovo istraživanje posebno se usredotočuje na upotrebu pojačivača (engleski: *boosters*), koji imaju ključnu ulogu u uvjeravanju i interakciji s čitateljem, ali ostaju nedovoljno istraženi, osobito u jezicima manje rasprostranjenosti poput hrvatskoga. Istraživanje je dio doktorskog rada o metadiskursu u engleskim i hrvatskim turističkim brošurama te njihovim engleskim prijevodima. Analiza je provedena na korpusu 'Tourist Corpus' koji je sastavljen za ovo istraživanje i koji se sastoji od tri potkorpusa, a to su: potkorpus brošura izvorno napisanih na engleskom jeziku, potkorpus brošura izvorno napisanih na hrvatskom jeziku te potkorpus engleskih prijevoda hrvatskih brošura. Rezultati ukazuju na značajne međujezične razlike u upotrebi pojačivača. Osim toga, na temelju analize se može zaključiti i da se u engleskim prijevodim hrvatskih brošura teži zadržati obrasce korištenja tipične za hrvatski jezik, umjesto da se slijede norme engleskog turističkog diskursa, što može utjecati na način na koji međunarodna publika interpretira takve brošure.

Ključne riječi: *metadiskurs; turistički diskurs; turističke brošure; pojačivači*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.2

Renata Geld, Ali Hussain Al Bulushi

STRATEGIC MEANING CONSTRUAL OF ENGLISH PARTICLE VERBS IN CROATIAN AND ARABIC L2 SPEAKERS

dr. sc. Renata Geld, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences
rgeld@ffzg.hr orcid.org/0000-0001-8817-204X

Ali Hussain Al Bulushi, PhD, Sultan Qaboos University, Oman
aha109@squ.edu.om orcid.org/0000-0002-9310-6845

izvorni znanstveni rad
UDC: 811.111'243:811.163.42
811.111'243:811.411.21
rukopis primljen: 12. studenoga 2025; prihvaćen za tisak: 20. ožujka 2026.

*This paper investigates the strategic meaning construal of English particle verb (PV) constructions in second language (L2) speakers of English whose first languages (L1s) are Croatian and Arabic. Drawing on a well-established research programme on strategic construal (Geld 2006, 2009; Geld & Letica Krevelj 2011; Geld & Maldonado 2011; Geld & Stanojević 2016), the present study replicates and extends prior findings to two typologically distinct L1 groups: Croatian, described as broadly satellite-framed, and Arabic, a verb-framed language. The instrument, coding scheme, and analytical framework are adapted from Geld (2009). Results show that while both groups employ topological, lexical, and compositional construal strategies, the frequency of topological construal is significantly lower among Arabic speakers ($t(44) = 4.49$, $p < .001$, $d = 1.32$). Differences in particle informativeness (*out and down > in and up*) and the semantic weight of verbs (light vs. heavy; $F(1, 45) = 118.84$, $p < .001$, $\eta^2 = .72$) also play significant roles. Findings confirm earlier claims that L2 meaning construal reflects both typological influence and general cognitive processes underlying language comprehension.*

Keywords: *English particle verbs; strategic meaning construal; cognitive linguistics; second language acquisition; Croatian; Arabic*

1. Introduction

Research on second language (L2) meaning construction has increasingly drawn on cognitive linguistic frameworks to explain how adult learners interpret semantically complex constructions such as English particle verbs (PVs). Unlike single-word lexical items, PVs present a dual-component structure in which both the verb and the particle carry semantic weight. Their meanings range from near-compositional to highly idiomatic, making them a productive site for examining how L2 speakers allocate attention across linguistic form and meaning during the process of construal (Langacker 1987, 2000).

A sustained research programme initiated by Geld (2006, 2009) and extended in a series of subsequent studies (Geld & Letica Krevelj 2011; Geld & Maldonado 2011; Geld & Stanojević 2016) has established that L2 speakers do not process PV meanings arbitrarily. Systematic and predictable patterns emerge, correlating with language-internal features of the construction (the semantic weight of the verb and the informativeness of the particle) and with language-external features, including the typological background of the learner's L1. Three strategy types have been identified: *topological determination* (reliance on the particle's spatial or image-schematic meaning), *lexical determination* (reliance on the verb's lexical content), and *compositional determination* (integration of both components). These categories, their operational definitions, and the instrument used to elicit them all originate in Geld (2009) and have been validated across multiple participant groups.

The present study addresses a gap in this programme: no prior study has directly compared Croatian and Arabic learners on a PV construal task spanning all four particles studied to date (*in, out, up, down*). Earlier studies compared Croatian speakers with Spanish speakers, whose L1 is verb-framed (Geld & Letica Krevelj 2011; Geld & Maldonado 2011), or compared learners sharing the same L1 (Croatian) but differing in embodied experience, namely sighted vs. blind speakers (Geld & Stanojević 2016). The Croatian-Arabic comparison is theoretically motivated by Talmy's (2000) typological distinction between satellite-framed and verb-framed languages: whereas Croatian uses verbal prefixes to encode spatial and aspectual relations alongside the verb, Arabic encodes comparable meanings within the verb root, with no separate satellite element. It should be noted, however, that Croatian is not a prototypical satellite-framed language in the way English is, it actually exhibits both satellital and lexical strategies in

expressing the core schema (Geld & Letica Krevelj 2011: 151), and is therefore better treated as occupying an intermediate position within Talmy's typology. This contrast is nonetheless predicted to influence how much attention learners direct toward the particle as a meaning-bearing unit. As discussed in Section 3.5, this prediction requires careful qualification when applied to Croatian specifically and to metaphorical PV meanings generally.

The paper is organised as follows. Section 2 reviews prior research in the programme and identifies the gap the present study addresses. Section 3 presents the theoretical framework. Section 4 describes the study design. Section 5 reports results. Section 6 discusses implications, limitations, and directions for future research. Section 7 concludes.

2. Background and Research Gap

Strategic meaning construal as a research concept was introduced in Geld (2006) and developed fully in Geld (2009), which constitutes the methodological and theoretical foundation of the present study. The original instrument comprised 45 tasks built around 20 PVs combining three light verbs (*go, take, put*) and seven heavy verbs (*call, cut, break, draw, pull, shut, write*) with the particles *in* and *out*. All meanings were collected from three learners' phrasal verb dictionaries and subjected to a triangulation test: they were rated for figurativeness by two linguists, five native speakers, and 40 proficient English majors on a 1-to-5 scale (1 = most literal, 5 = most metaphoric/abstract). Only the 45 meanings rated as highly metaphoric were retained for the instrument (Geld 2009: 85–86). This validation procedure is a defining methodological feature of the research programme and is adopted, in modified form, in the present study.

The initial participant sample consisted of 100 English majors: 68 from the University of Zagreb (Croatia) and 32 from UNAM (Mexico). A proficiency test was administered prior to the main study; the average scores were 73.68% for Croats and 68.63% for Mexicans, a difference that was not statistically significant (Geld 2009: 101). Geld (2009) established three core findings, further discussed in Geld & Maldonado (2011) from the same dataset:

> Topological determination is the dominant strategy with light-verb PVs; lexical determination is dominant with heavy-verb PVs (Geld 2009: 93–99).

> The particle *out* is more informative than *in* across both groups: learners find it easier to ground the composite meaning of PVs with *out* in the particle's spatial schema (Geld 2009: 103–104; Geld & Maldonado 2011).
>
> L1 typology influences strategy use: Croatian speakers show significantly higher rates of topological and compositional determination than Mexican Spanish speakers (Geld 2009: 105–111; Geld & Maldonado 2011).

Geld & Letica Krevelj (2011) extended the programme to *up* in PVs, using a new and previously unpublished dataset of 100 Croatian and Mexican English majors. The study confirmed the light/heavy verb effect and showed that Croatian speakers were more likely than Mexicans to engage in topological and compositional construal, an effect attributed to the satellite-framed tendencies of Croatian. Crucially, however, the authors also pointed out that Croatian is not a prototypical satellite-framed language, as it exhibits both lexical and satellital strategies in expressing the core schema (Geld & Letica Krevelj 2011: 151). This important qualification is taken up and developed further in Section 3.5, is retained and expanded in the present paper.

Geld & Stanojević (2016) extended the programme to *up* and *down* in a comparison of blind and sighted Croatian L2 speakers of English. That study confirmed that *down* is more informative than *up* across both groups, a finding attributed to *down* being closer to human scale and therefore less open to divergent metaphorical extension. It also confirmed that the light/heavy verb distinction is robust across different experiential groups. The asymmetry between *up* and *down* in informativeness mirrors the asymmetry previously established between *out* and *in*, and is consistent with research on dimensional antonym asymmetries (Tribushinina 2008, 2011).

The present study brings together all four particles (*in, out, up, down*) and introduces a typologically new contrast by including Arabic speakers alongside Croatian speakers. No prior study in the programme has examined Arabic learners, and the Croatian-Arabic comparison constitutes the specific research gap this study addresses. It is worth noting that research on typological influence in L2 has focused predominantly on motion event expression in general (Montero-Melis et al. 2017; Lewandowski & Özçalışkan

2021), while the role of L1 typology in PV meaning construal specifically has been addressed almost exclusively within the research programme initiated by Geld (2009). The present study therefore contributes to a relatively underexplored intersection of typological transfer research and constructional meaning construal in L2.

3. Theoretical Framework

3.1. Cognitive Linguistics and Construal

The theoretical grounding of this study lies within the framework of Cognitive Linguistics (Langacker 1987, 2000, 2008; Lakoff 1987; Johnson 1987; Talmy 2000), which views language as an integral part of general cognition. Grammar, semantics, and conceptualisation are held to be inseparable, and linguistic meaning is seen as dynamic, context-dependent, and motivated by general cognitive processes such as categorisation, attention, and perspective-taking.

Central to this framework is Langacker's notion of *construal*: the capacity to conceptualise and describe the same situation in multiple ways (Langacker 1987). Construal encompasses how speakers select, foreground, and configure aspects of a referent scene. For present purposes, the most relevant dimension is how L2 speakers distribute attention across the components of a composite structure such as a PV, specifically, how much semantic weight they assign to the verb versus the particle in constructing the meaning of the whole.

3.2. Analyzability, Compositionality, and the Scaffolding Metaphor

Langacker (2000) distinguishes between *analyzability* and *compositionality*. Analyzability refers to the degree to which the components of an expression remain cognitively active, that is, how easily a speaker can discern the contribution of each part. For example, in *break out* ('escape'), a speaker may still access the meanings of *break* (forceful disruption) and *out* (egress from a bounded region), even though the composite meaning has become conventionalised. Compositionality, on the other hand, refers to the predictability of the composite meaning from its parts. A highly analyzable expression is not necessarily fully compositional: emergent meaning may exceed what the parts alone predict (Langacker 2000: 94).

Geld (2009) treats analyzability and compositionality as strategic and gradient dimensions of meaning construction in L2. Learners approach PVs with varying distributions of attention across the verb and the particle: some foreground the particle's spatial meaning (topological construal), others foreground the verb's lexical meaning (lexical construal), and still others integrate both components jointly (compositional construal). In Langacker's (2000: 152) terms, learners use the component structures as "scaffolding" to reach the composite structure: sometimes via the verb, sometimes via the particle, and sometimes via both. The model in Figure 1 represents the composite structure and the factors affecting its construal in L2, as developed across the research programme (Geld 2009; Geld & Letica Krevelj 2011). At its centre is the formula ([A]+[B])C, representing the PV construction with its two component structures. The factors shaping construal are: the degree of schematicity of the verb (light vs. heavy), the degree of informativeness of the particle, the learner's L1 typological background, language proficiency, and broader experience of the world. The resulting continuum of semantic determination is represented in Figure 2.

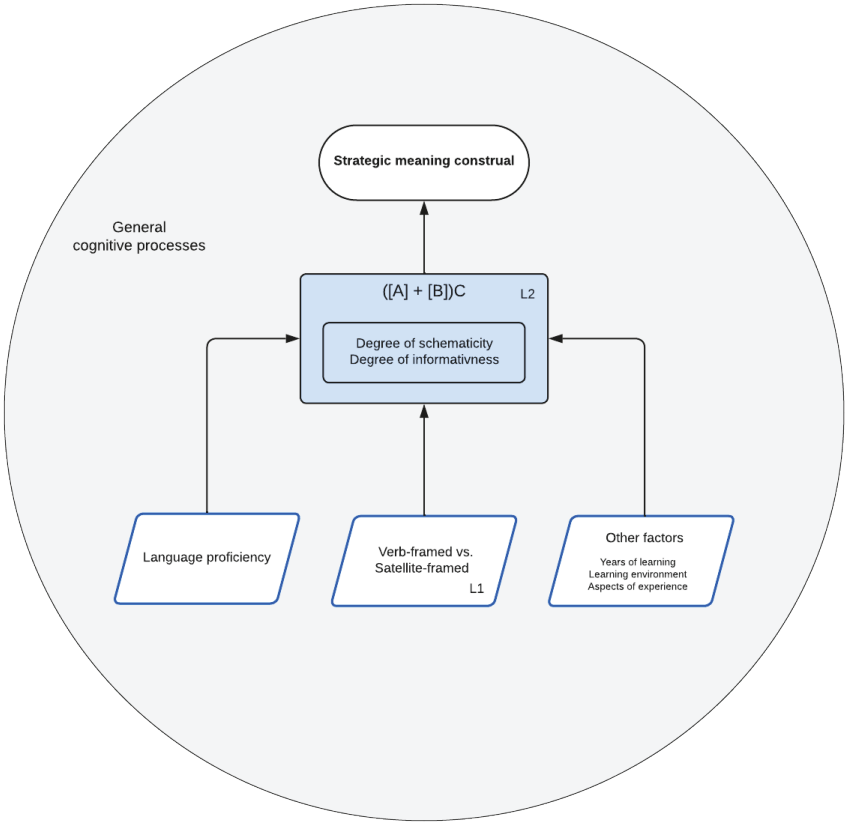

Figure 1. *Factors affecting the strategic construal of particles in PV constructions (adapted from Geld & Letica Krevelj 2011: 164)*

lexical determ. ← partial and gradient compositionality → topological determ.

Figure 2. *Semantic determination in the strategic construal of particle verbs (adapted from Geld 2009)*

The term *strategic compositionality*, used in this research programme since Geld (2006, 2009), is not a term Langacker uses. It was introduced to capture the deliberate, analytically motivated attention to both components that characterises compositional responses in this task context. It

does not claim that learners follow an explicit meta-linguistic procedure during real-time processing. Rather, the term reflects the analytical stance elicited by the research instrument, in which participants are asked to account for how a construction's meaning relates to its parts (see Section 4.3 on task design).

3.3. Light and Heavy Verbs

The distinction between light and heavy verbs is central to the study's predictions. *Light verbs* (here: *go, put, take*) are semantically schematic, high-frequency, and open to grammaticalised and idiomatic uses. They are semantically underspecified and tend to yield to the semantic content of the particle, which becomes the conceptually dominant element of the composite structure (Geld 2009: 95). *Heavy verbs* (here: *cut, break, pull*) carry specific, salient lexical content and impose stronger semantic constraints on the composite meaning, making lexical determination the more likely outcome. This definition follows Geld & Stanojević (2016: 2, fn. 2): light verbs are those "highly schematic in meaning, high-frequency, and particularly open to grammaticalized and idiomatic uses," contrasted with heavy verbs, which "have a more transparent and specific meaning." The distinction is gradient rather than categorical.

3.4. Particle Informativeness and Topological Grounding

The four particles investigated, *in, out, up*, and *down*, differ in their degree of *informativeness*: the extent to which they provide recoverable, salient cues to the meaning of the composite structure. This variation reflects how closely a particle's image-schematic base remains accessible in its metaphorically extended uses. In the cognitive linguistic framework adopted here, topology refers to the spatial configurational relations, such as containment, path, and boundary, that are grounded in embodied experience and underlie both the literal and metaphorically extended meanings of particles (Langacker 1987; Johnson 1987; Talmy 2000). It is in this sense that the term topological determination is used throughout this research programme (Geld 2006, 2009): to refer to all cases where the particle's spatial or image-schematic meaning overrides the verb in the construal of the composite whole.

Goossens (1990) introduced the term metaphtonymy to describe the interaction of metaphor and metonymy in meaning formation, and Brdar

and Brdar-Szabó (2009) have examined this interaction specifically in the context of particle verbs. In the case of particles, the relationship between image-schematic and metaphorical meaning is especially visible. *Out*, for instance, has a spatial base grounded in the image schema of egress from a bounded region. This base remains partially recoverable even in highly abstract extensions: in *cut out* 'stop doing something', for example, the OUT schema maps onto disengagement from an activity conceptualised as a bounded domain: the topological structure is preserved even as the domain shifts from physical space to abstract activity-space. This gradient from spatial to abstract meaning is consistent with the view that metaphor and metonymy operate on a continuum rather than as categorically distinct processes (Riemer 2002), and helps explain why *out* tends to be more informative than *in* as a construal cue: its spatial base remains more accessible across its extensions. *In*, by contrast, refers to a default, conceptually unmarked state: being inside the conceptualiser's own space (Langacker 2000; Dewell 2005; Johnson 1987). Containment is cognitively unmarked and thus less available as a distinctive interpretive cue (Geld 2009: 103–104; Geld & Maldonado 2011: 100). This predicts the *out* > *in* informativeness asymmetry established empirically in Geld (2009) and further reported in Geld & Maldonado (2011).

The analogous asymmetry between *down* and *up* is explained by Geld & Stanojević (2016) in terms of human scale and metaphorical range. *Down* tends to be at human scale, grounded in the immediate experience of gravity and bodily orientation, which constrains its metaphorical extension and keeps the topological base salient. *Up* is more schematic and open-ended, allowing a wider and more heterogeneous range of metaphorical extensions (as in *give up, break up, take up*), which reduces the predictive force of its basic spatial meaning. This is consistent with Tribushinina's (2008, 2011) work on dimensional antonyms, where the supra term (*up, deep*) tends to be more diversely metaphorised than the sub term (*down, shallow*). The predicted informativeness order is therefore: *down* ≈ *out* > *up* ≈ *in*.

3.5. Typological Background and L1 Transfer

Talmy's (2000) typology of motion-event encoding distinguishes *satellite-framed* languages, in which path information is characteristically expressed outside the verb (in a satellite, particle, or preposition), from *verb-framed* languages, in which path is typically incorporated within the verb root. English is a canonical satellite-framed language; Arabic is a ca-

nonical verb-framed language (belonging to the Semitic family); Croatian is more complex.

As Talmy (2000: 221–222) defines them, satellites include 'English verb particles, German separable and inseparable verb prefixes, Russian verb prefixes, Chinese verb complements,' among others. This is important because it shows that Talmy's satellite category is not restricted to free words, it also accommodates morphologically bound prefixes, as in Russian. Croatian verbal prefixes (e.g., *iz-, u-, uz-, za-*) have been cited as analogues of English particles (Geld & Letica Krevelj 2011; Geld & Maldonado 2011). For example, the Croatian prefix *u-* relates to meanings of entering and containment (as in *ući* 'go in', *uroniti* 'dive in'), and *iz-* relates to meanings of egress (as in *izaći* 'go out') (Geld 2009: 14). However, Croatian is not a prototypical satellite-framed language like English, as it also uses verb-only constructions to express path, exhibiting both lexical and satellital strategies in expressing the core schema (Geld & Letica Krevelj 2011: 151). Croatian is therefore better characterised as occupying an intermediate position within Talmy's typology.

The metaphorical nature of the PVs investigated deserves comment in relation to the typological argument. Talmy's typology was developed to account for literal motion constructions: canonical examples such as *He ran into the house* (English, satellite-framed) vs. *He entered the house running* (Spanish, verb-framed). Most of the PVs examined in the present study involve metaphorical extensions of spatial schemas rather than literal motion: *put down* 'criticise', *break up* 'end a relationship', *cut in* 'interrupt'. At first glance this might appear to weaken the typological argument. However, the present study does not investigate spontaneous motion event encoding, it investigates explicit meaning construal of idiomatic expressions. Participants were directly asked to account for how a given meaning relates to its component parts, and in doing so they recruited their knowledge of the motivatedness of spatial language and the continuum of meanings from concrete topology to abstract metaphorical extension. From this perspective, the relevant effect of L1 typology is not whether speakers encode literal motion in the same way, but whether their L1 primes them to attend to spatial morphemes as semantically meaningful units. A speaker whose L1 uses semantically motivated spatial prefixes is better equipped to recognise and exploit the topological base of English particles even in their most abstract extensions. The typological argument is therefore not undermined by the metaphorical nature of the PVs, though

it remains suggestive rather than deterministic, and alternative explanations including proficiency, instructional background, and lexical familiarity are discussed in Section 6.

It is also relevant that the structuring of spatial meaning varies across languages in ways that bear on the present comparison. Brdar & Brdar-Szabó (2009) have examined the metaphorical and metonymic nature of particle verb meanings, showing that the relationship between spatial base and abstract extension is not uniform across constructions. In Slavic languages such as Croatian, spatial and aspectual relations are frequently encoded through verbal prefixes functioning analogously to English particles in signalling path or result. Arabic, with its tri-literal root-and-pattern morphology (a system in which a root meaning is carried by three consonants and grammatical and derivational meanings are expressed through vowel patterns and affixes built around that root), encodes spatial and path meanings within the verb root itself, with no separate satellite element analogous to an English particle or a Croatian prefix. This structural asymmetry provides additional motivation for the prediction that Croatian and Arabic learners may attend differently to the particle component in English PVs.

4. The Study

4.1. Research Questions and Hypotheses

The present study addresses the following research questions:

RQ1: Do Croatian and Arabic learners of English employ the same types of construal strategies (topological, lexical, compositional) when interpreting English PVs, and does the relative frequency of topological construal differ between the two groups?

RQ2: Do the four particles (*in, out, up, down*) differ in their degree of informativeness, and is this effect modulated by learners' L1?

RQ3: Does the semantic weight of the verb (light vs. heavy) interact with construal strategy type across the full sample?

These questions yield the following hypotheses, adapted from the research programme:

> H1: Both groups will use topological, lexical, and compositional strategies (no significant L1 × strategy interaction). However, given the verb-framed nature of Arabic, Arabic speakers will show significantly lower rates of topological determination than Croatian speakers.
>
> H2: The particles will differ in their degree of informativeness. Based on prior findings, *out* and *down* are expected to be more informative than *in* and *up*. No specific L1 × particle interaction is predicted a priori, given within-particle heterogeneity of metaphorical extensions.
>
> H3: Across both groups, topological determination will be more frequent with light-verb PVs, and lexical determination will be more frequent with heavy-verb PVs. This hypothesis is stated across both groups because verb semantic weight is a language-internal variable expected to operate regardless of L1 background (Geld 2009; Geld & Letica Krevelj 2011).

4.2. Participants

The sample consisted of two groups: English majors from Sultan Qaboos University, Oman (N = 24, L1 Arabic) and English majors from the University of Zagreb, Croatia (N = 22, L1 Croatian). Both groups were advanced learners of English at a comparable stage of university-level English study (predominantly third and fourth year undergraduates). The groups were comparable in age (range approximately 20–26) and in years of formal English instruction.

All participants provided informed written consent. Participation was voluntary. Ethical approval for this study was obtained from the Ethical Committee of the SLA and TEFL Section, Department of English, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb (February 2019). Confidentiality of participants was maintained throughout.

An important methodological limitation is that the groups were not matched on standardised proficiency measures. Prior studies in this research programme administered a proficiency test before the main study to

confirm group comparability (Geld 2009: 101; Geld & Stanojević 2016); the present study does not include such a test. While both groups were at comparable stages of English-medium academic education, differences in English proficiency, instructional exposure to phrasal verbs, and educational context cannot be excluded as contributing factors to observed group differences. This limitation is discussed in Section 6.

4.3. Instrument and Procedure

The instrument was a paper-based questionnaire comprising 24 PV items adapted from Geld (2009). The instrument was reduced and modified from the original 45-item questionnaire by selecting items covering all four particles (*in, out, up, down*) and retaining the light/heavy verb contrast. All 24 PV meanings had been validated as highly metaphoric in the original triangulation procedure (Geld 2009: 85–86), in which meanings were rated by two linguists, five native speakers, and 40 proficient English majors. The final selection of 24 items is presented in Table 1.

Each item presented a PV followed by its idiomatic meaning in parentheses (e.g., *go up* 'be destroyed by fire or explosion'). Participants were asked to explain what it is in the construction that produces the given meaning. Instructions were provided in English. There were no time constraints. Participants worked individually in a classroom setting without consulting dictionaries or other sources. An example item ran as follows: *cut in* (interrupt somebody's conversation). 'Explain what it is in this expression that produces its meaning.'

Participants were presented with the PV and its definition simultaneously, so their task was not to guess the meaning but to account for how a given meaning relates to the construction's parts. This is an offline, metalinguistic task, and the responses accordingly reflect explicit conceptual justifications rather than real-time comprehension processes. The distinction between offline metalinguistic explanation and online language processing is well-established in SLA research: explicit knowledge and metalinguistic awareness operate differently from the implicit, automatised knowledge recruited during spontaneous language use (Schmidt 1990; Ellis 2004; DeKeyser 2003; Bialystok 1994). The coding categories therefore capture patterns in participants' explicit reasoning, which may or may not correspond to the implicit cognitive operations they employ during spontaneous language use. This issue is discussed further in Sections 4.4 and 6.5.

Table 1. *Particle verb items, target meanings, and verb type*

Particle Verb	Target Meaning	Verb Type
go up	be destroyed by fire or explosion	Light
go down	be sent to prison	Light
go in	become hidden	Light
go out	stop burning	Light
put up	resist strongly or fight hard	Light
put down	criticise somebody and make them feel stupid	Light
put in	interrupt	Light
put out	injure your back, shoulder, hip, etc.	Light
take up	fill an amount of space or time	Light
take down	write something	Light
take in	understand or absorb something	Light
take out	go out socially with somebody	Light
cut up	suddenly drive in front of another vehicle dangerously	Heavy
cut down	kill somebody	Heavy
cut in	interrupt somebody's conversation	Heavy
cut out	stop doing something	Heavy
pull up	stop while driving, especially for a short period	Heavy
pull down	destroy a building	Heavy
pull in	move to the side of the road to stop	Heavy
pull out	stop being involved in something	Heavy
break up	end a relationship	Heavy
break down	stop working	Heavy
break in	wear something until it is comfortable	Heavy
break out	escape	Heavy

4.4. Coding

The coding scheme was developed in Geld (2009: 88–92) and has been applied consistently across all studies in the research programme. Each response was assigned one of eight codes. The data was first copied, grouped and sequenced, and then subjected to several close readings before final coding decisions were made, a procedure that mirrors the original study (Geld 2009: 88).

Table 2. *Coding categories with definitions and illustrative examples*

Code	Label	Definition	Example
TOP	Topological determination	Particle's spatial/ image-schematic meaning overrides the lexical component; the particle's meaning is the primary basis for explaining the PV meaning.	*Take out* = 'kill': 'like placing the person outside this world'
LEX	Lexical determination	Verb's lexical meaning overrides the particle; the verb's content is the primary basis for the explanation.	*Cut in* ='interrupt': 'you cut the flow of conversation like cutting a rope'
CMP	Compositional	Both the verb and the particle are integrated in the explanation.	*Go up* = 'be destroyed': 'go = something is happening, up = it all ends up in the air'
PPH	Paraphrase	Response restates the given definition without analysing the PV's component contributions.	go out = 'stop burning': 'it means to stop burning'
OPP	Opposition	Response identifies the PV by contrast with its directional opposite.	go in = 'become hidden': 'the opposite of go out'

Code	Label	Definition	Example
MIS	Misinterpretation	Response bears no discernible relation to the given meaning.	put down = 'criticise somebody': 'you put something on the ground'
CTX	Contextual explanation	Response invokes a situational context without analysing the verb or particle.	break out = 'escape': 'when someone is in prison and manages to get away'
LXD	Lexicalised equivalent	A Latinate or single-word equivalent is offered as an explanation, without further analysis.	take in = 'understand or absorb something': 'comprehend'

The first three categories (TOP, LEX, CMP) capture construal strategies and are the primary focus of the hypotheses. The remaining five categories (PPH, OPP, MIS, CTX, LXD) reflect other response types that emerged from the data: they describe avoidance, metalinguistic substitution, or misinterpretation. The LXD category in particular records lexical substitution behaviour that may reflect instructional background rather than active meaning-making. These categories are retained because they account for the full range of participant responses and provide a complete picture of the data.

All 1,104 responses (46 participants × 24 items) were coded independently by two trained raters following the coding procedure established in Geld (2009). Inter-rater agreement was computed using Cohen's kappa. Initial agreement was $\kappa = .82$, indicating strong reliability (Landis & Koch 1977). All disagreements were resolved through discussion. For the statistical analyses, the three primary strategy categories (TOP, LEX, CMP) were used as count variables per participant across the 24 items.

4.5. Statistical Analysis

Statistical analyses were conducted in JASP (Version 0.16). For H1, a mixed-measures ANOVA was conducted with L1 (Croatian vs. Arabic) as a between-subjects factor and strategy type (TOP, LEX, CMP) as a within-subjects factor, testing the L1 × strategy interaction. A follow-up independent-samples t-test compared the two groups on topological determination specifically, as predicted by H1. For H2, a one-way repeated-measures ANOVA examined mean topological construal by particle type (*in, out, up, down*), with an additional L1 × particle interaction test. For H3, a two-way repeated-measures ANOVA examined the interaction of verb type (light vs. heavy) and strategy type (TOP vs. LEX). Eta-squared (η^2) is reported as a measure of effect size. Cohen's d is reported for the key between-groups comparison. Assumptions of normality were checked using Shapiro-Wilk tests; homogeneity of variance was assessed using Levene's test.

5. Results

5.1. Strategy Use by L1 Group (H1)

The mixed-measures ANOVA revealed no significant L1 × strategy interaction ($F(2, 88) = 2.01$, $p = .14$, $\eta^2 = .04$). Both groups employed all three strategy types, confirming the first part of H1: the overall qualitative distribution of strategies does not differ between groups. Table 3 presents descriptive statistics, and Figure 3 illustrates the interaction pattern.

Table 3. *Strategy type counts by L1 group (mean per participant, SD)*

Strategy	L1	Mean (per participant)	SD	N
Topological	Croatian	5.50	2.79	22
Topological	Arabic	2.38	1.88	24
Lexical	Croatian	5.41	3.17	22
Lexical	Arabic	5.50	3.64	24
Compositional	Croatian	6.77	4.82	22
Compositional	Arabic	7.42	7.25	24

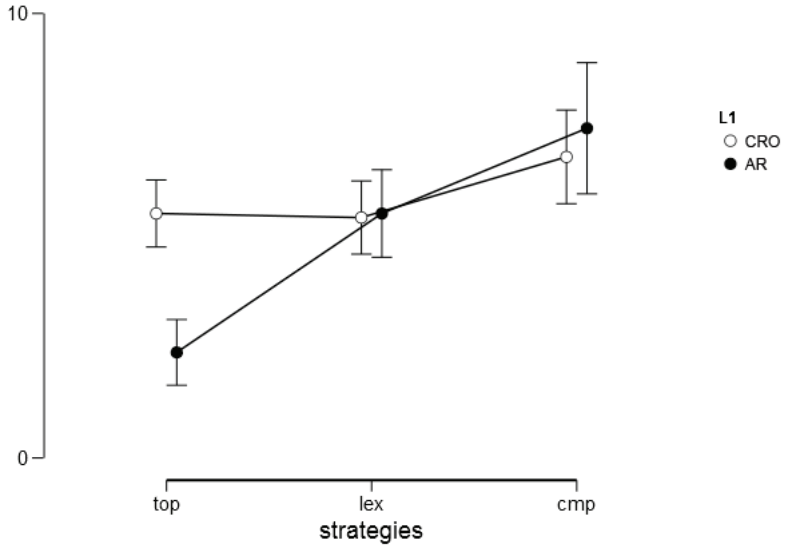

Figure 3. *Strategy type by L1 group*

As predicted, however, Arabic speakers relied significantly less on topological determination: $t(44) = 4.49$, $p < .001$, $d = 1.32$ (large effect size). This confirms the second part of H1. Lexical and compositional strategy rates were comparable between the two groups, with no significant between-group differences on either dimension.

5.2. Particle Informativeness (H2)

A one-way repeated-measures ANOVA on topological construal by particle type revealed a significant main effect of particle ($F(2, 88) = 14.16$, $p < .001$, $\eta^2 = .24$). Collapsed across both groups, *out* and *down* were more informative than *in* and *up*, consistent with the predicted hierarchy. Table 4 presents descriptive statistics, and Figure 4 illustrates the particle hierarchy across both groups.

Table 4. *Mean topological construal by particle and L1 group*

Particle	L1	Mean	SD	N
out	Croatian	3.55	1.47	22
out	Arabic	2.54	1.82	24
up	Croatian	2.23	1.31	22
up	Arabic	2.04	1.92	24
down	Croatian	3.77	1.54	22
down	Arabic	3.08	1.82	24
in	Croatian	2.73	1.75	22
in	Arabic	2.13	1.65	24

No significant L1 × particle interaction was found ($F(2, 88) = 1.21$, $p = .30$, $\eta^2 = .03$), indicating that the particle informativeness hierarchy held similarly across both L1 groups. H2 is therefore confirmed for the main effect but not for the L1 interaction component, consistent with the prediction stated in Section 4.1.

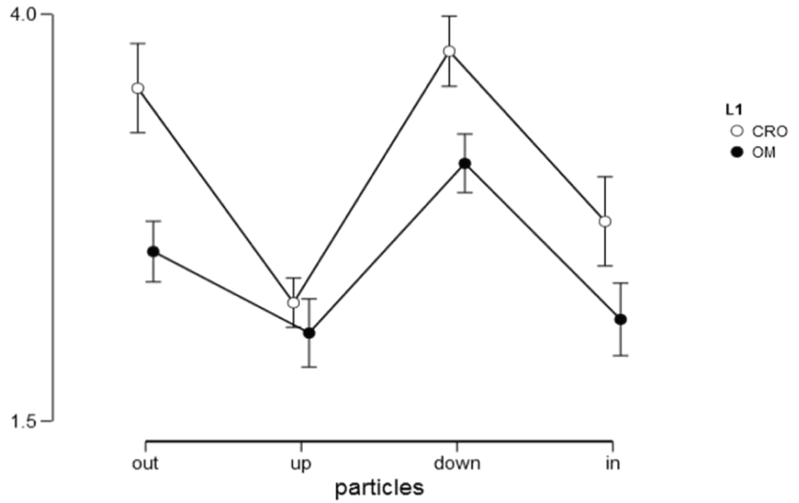

Figure 4. *Topological construal by particle type and L1 group*

5.3. Verb Type and Strategy (H3)

A two-way repeated-measures ANOVA with verb type (light vs. heavy) and strategy type (TOP vs. LEX) as within-subjects factors revealed a significant interaction ($F(1, 45) = 118.84$, $p < .001$, $\eta^2 = .72$). As shown in Table 5 and Figure 5, topological determination was considerably more frequent with light-verb PVs, while lexical determination dominated with heavy-verb PVs. H3 is confirmed with a very large effect size.

Table 5. *Topological vs. lexical determination by verb type (pooled across groups)*

Verb Type	Strategy	Mean (per participant)	SD	N
Heavy	Topological	0.72	1.05	46
Heavy	Lexical	4.17	2.73	46
Light	Topological	3.15	2.12	46
Light	Lexical	1.28	1.05	46

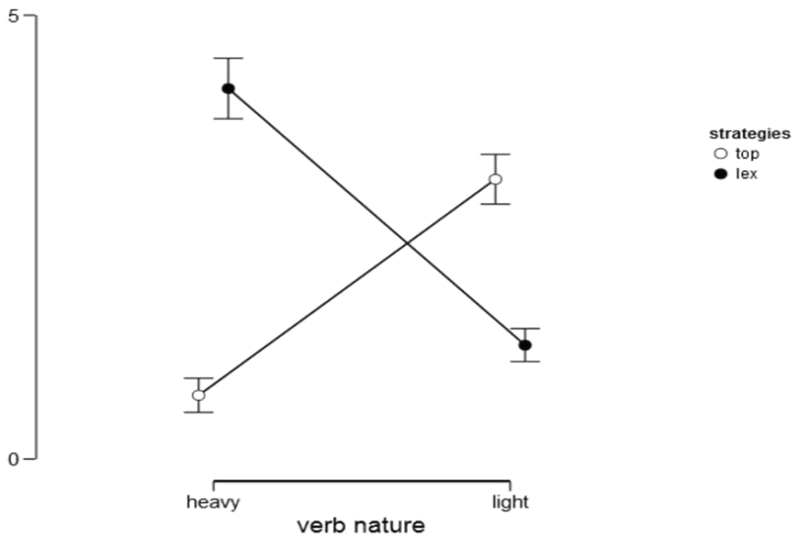

Figure 5. *Topological vs. lexical determination by verb type*

Compositional strategies showed a more even distribution across verb types and are not the focus of H3. The present result replicates the core finding established in Geld (2009) and further reported in Geld & Maldonado (2011), confirmed in Geld & Letica Krevelj (2011) with previously unanalysed items from the same dataset, and independently replicated in Geld & Stanojević (2016) with a different participant group: light verbs systematically favour topological determination, while heavy verbs systematically favour lexical determination.

6. Discussion

6.1. Typological Transfer and Alternative Explanations

The most robust finding in this study is the significantly lower rate of topological determination in the Arabic group (H1 confirmed, d = 1.32). This result extends the L1 effect established in Geld (2009), further reported in Geld & Maldonado (2011), and confirmed in Geld & Letica Krevelj (2011), in which Croatian speakers consistently showed higher rates of topological and compositional construal than Mexican Spanish speakers. The present study extends that line of evidence to a new typological contrast: Arabic, a Semitic verb-framed language, shows even lower topological determination than would be expected on the basis of the prior literature on Croatian-Spanish comparisons.

From the perspective of MacWhinney's (2001, 2006) competition model, L1-established patterns of form-meaning mapping function as competing cues in L2 processing. For speakers whose L1 encodes spatial and aspectual information within the verb root (Arabic), directing attention to a separate particle as the primary meaning-bearing element runs counter to entrenched cognitive habits. For speakers whose L1 uses bound morphemes encoding path and spatial relations alongside the verb (Croatian), attending to the particle's spatial meaning represents a positively transferring cognitive strategy.

However, this typological interpretation must be held against several alternative explanations that the present study cannot rule out. The most substantiated alternative concerns language proficiency: higher proficiency has been shown to promote particle-attending strategies, with Geld (2009: 100–104) finding significant positive correlations between proficiency and topological determination for light-verb PVs with *in*, and between profi-

ciency and compositionality across verb types. If Croatian and Arabic participants differed systematically in proficiency, this alone could account for part of the observed group difference. Other alternative explanations are possible but cannot be assessed on the basis of the present data: it is conceivable that differences in instructional context, such as varying degrees of emphasis on phrasal verbs in English language teaching across the two educational settings, or differences in cumulative exposure to English PVs outside formal education may have contributed to the observed pattern. Because the study does not control for these variables, the typological interpretation remains suggestive rather than conclusive.

The qualification of Croatian's typological status (Section 3.5) further nuances the interpretation. Croatian speakers may benefit from experience with bound spatial morphemes that transfer positively to the recognition of English particles' semantic contribution. Croatian morphological structure orients speakers to attend to spatial-aspectual form-meaning pairings that are expressed separately from the verb root.

6.2. Particle Informativeness

The particle hierarchy, *out* ≈ *down* > *up* ≈ *in*, was confirmed (H2, main effect). This replicates the *out* > *in* asymmetry established in Geld (2009) and further reported in Geld & Maldonado (2011), and the *down* > *up* asymmetry established in Geld & Stanojević (2016). The non-significant L1 × particle interaction indicates that the informativeness hierarchy is not substantially modulated by L1 background: both Croatian and Arabic learners found *out* and *down* more informative than *in* and *up*, regardless of their L1.

The theoretical explanation for these asymmetries, as developed in prior work, rests on the experiential grounding of the particles' image schemas. The *in* schema corresponds to containment, the conceptualiser's own default space, which is cognitively unmarked and therefore less salient as a distinctive cue (Langacker 2000; Dewell 2005). The *out* schema profiles egress from a bounded region, which is marked and contrastive. Similarly, *down* is constrained by human scale and gravity, keeping its topological base more accessible across its metaphorical extensions; *up* is more open-ended and schematic, allowing more diverse metaphorical networks in which the basic spatial meaning recedes (Geld & Stanojević 2016; Tribushinina 2008, 2011).

An important caveat is that the particle-level analysis pools responses across PVs with heterogeneous degrees of metaphorical extension. Within the *down* category, for instance, *go down* 'be sent to prison' retains a close connection to the DOWN schema (social hierarchy, moral valuation), while *break down* 'stop working' involves a more abstract extension. This within-particle heterogeneity limits the precision of particle-level comparisons and likely contributes to the non-significant L1 × particle interaction. Future item-level analyses would offer a more fine-grained picture.

6.3. Verb Semantic Weight

The strongest statistical effect observed was the verb type × strategy type interaction (H3, $\eta^2 = .72$). Light-verb PVs strongly favoured topological determination; heavy-verb PVs strongly favoured lexical determination. This is the most robust, most replicable finding in the entire research programme, established in Geld (2009) and further reported in Geld & Maldonado (2011) from the same dataset, confirmed in Geld & Letica Krevelj (2011) with previously unanalysed items from the same dataset, and independently replicated in Geld & Stanojević (2016) with a different participant group.

The theoretical explanation is straightforward within Langacker's framework: light verbs, being semantically underspecified, yield to the semantic prominence of the particle, which functions as the primary conceptual anchor for the composite structure (Geld 2009: 95). Heavy verbs, with their specific lexical content, impose stronger constraints on the composite meaning and override the particle's contribution. In Langacker's (2000: 152) terms, the components serve as different types of "scaffolding" for reaching the composite structure: sometimes the particle does the lifting, sometimes the verb.

Given its large effect size and cross-linguistic robustness, the verb type effect arguably deserves greater theoretical attention than the L1 effect, which is smaller ($d = 1.32$ vs. $\eta^2 = .72$) and open to alternative interpretations. Pedagogically, this finding suggests that learners from any L1 background may benefit from explicit instruction that distinguishes light-verb PVs (where the particle is the primary semantic cue) from heavy-verb PVs (where the verb's meaning provides more leverage).

A note on compositionality is warranted here. The offline task design means that compositional responses demonstrate *awareness* of both com-

ponents' contributions, an aspect of analyzability in Langacker's sense, but cannot be taken as direct evidence of real-time conceptual integration. Speakers frequently reinterpret conventionalised expressions using accessible schemas even when the expression is stored as a holistic lexical unit (Langacker 1987). The coding categories therefore capture patterns in explicit reasoning, which may or may not correspond to the implicit cognitive operations employed during spontaneous language use.

6.4. Methodological Limitations

Methodological limitations include: (a) the relatively small sample size (N = 46 total), which reduces statistical power and restricts generalisability; (b) the absence of proficiency controls; (c) the absence of information on instructional background and exposure to PVs outside formal education. Future research should address these limitations through larger, proficiency-matched samples and instructional background assessments.

6.5. Theoretical and Pedagogical Implications

These findings carry both theoretical and pedagogical implications. Theoretically, they extend the cross-linguistic evidence supporting the cognitive linguistic claim that meaning construction in L2 is grounded in general cognitive mechanisms, including embodied image schemas, metaphorical extension, and attentional distribution, while also being shaped by language-specific experience. The replication of the light/heavy verb effect across Croatian and Arabic learners, two typologically distant groups, strengthens the claim that this is a robust, construction-level phenomenon.

The results also lend empirical support to Geld & Maldonado's (2011: 102–103) claim that L2 learners' construal of PVs traces paths resembling the grammaticalisation continuum documented for English particles in L1: from concrete processual topology, through static topology and abstract displacement, to aspectual meaning. The present data confirm that this path is not idiosyncratic to particular learner groups but emerges across typologically diverse backgrounds.

Pedagogically, the results suggest that learners from verb-framed L1 backgrounds may benefit from explicit instruction in the spatial and image-schematic meanings of English particles, and from awareness-raising activities that highlight the distinction between light-verb PVs (where the particle is the primary semantic cue) and heavy-verb PVs (where the verb

provides more leverage). This is consistent with Schmidt's (1990, 2001) noticing hypothesis and with pedagogical applications of cognitive linguistics discussed by Taylor (2008).

7. Conclusion

This study has investigated the strategic meaning construal of English particle verbs in Croatian and Arabic L2 speakers, replicating and extending a sustained research programme initiated in Geld (2006, 2009). The instrument, coding scheme, and analytical framework originate in that programme and have been adapted for the present participant comparison. Four main findings emerge:

> Both Croatian and Arabic speakers employed topological, lexical, and compositional construal strategies with no significant difference in the overall qualitative strategy distribution (H1, first part confirmed).
>
> Arabic speakers showed significantly lower rates of topological determination than Croatian speakers ($t(44) = 4.49$, $p < .001$, $d = 1.32$), consistent with the predicted influence of L1 typological background, though alternative explanations involving proficiency and instructional context cannot be excluded (H1, second part confirmed).
>
> The particles differed in informativeness: *out* and *down* elicited more topological construal than *in* and *up*, consistent with prior findings on experiential grounding and human scale. This hierarchy held across both L1 groups, with no significant L1 × particle interaction (H2 confirmed for main effect).
>
> The strongest effect in the study was the interaction of verb semantic weight and strategy type ($\eta^2 = .72$): light-verb PVs strongly favoured topological determination; heavy-verb PVs strongly favoured lexical determination. This replicates the core finding of the research programme across a new typological contrast (H3 confirmed).

These findings contribute cross-linguistic evidence that L2 meaning construal is grounded in general cognitive mechanisms while being shaped by language-specific experience. Future research should incorporate com-

plementary online measures, standardised proficiency controls, larger and typologically broader samples, and instructional background surveys to consolidate and extend these findings.

References

Bialystok, Ellen (1994) "Representation and ways of knowing: Three issues in second language acquisition", In: Ellis, Nick C. (ed.) Implicit and Explicit Learning of Languages, Academic Press, London, pp. 549–569.

Brdar, Mario; Brdar-Szabó, Rita (2009) "The (non-)metonymic nature of particle verbs", Jezikoslovlje, 10(1–2), pp. 11–34.

DeKeyser, Robert (2003) "Implicit and explicit learning", In: Doughty, Catherine J.; Long, Michael H. (eds.) The Handbook of Second Language Acquisition, Blackwell, Oxford, pp. 313–348.

Dewell, Robert (2005) "Dynamic patterns of CONTAINMENT", In: Hampe, Beate (ed.) From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics, Mouton de Gruyter, Berlin & New York, pp. 369–393.

Ellis, Rod (2004) "The definition and measurement of L2 explicit knowledge", Language Learning, 54(2), pp. 227–275.

Geld, Renata (2006) "Strateško konstruiranje značenja engleskih fraznih glagola", Jezikoslovlje, 7(1–2), pp. 67–111.

Geld, Renata (2009) From Topology to Verbal Aspect: Strategic Construal of In and Out in English Particle Verbs, doctoral dissertation, University of Zagreb, Zagreb.

Geld, Renata; Letica Krevelj, Stela (2011) "Centrality of space in the strategic construal of up in English particle verbs", In: Brdar, Mario; Omazić, Marija; Pavičić Takač, Višnja; Gradečak-Erdeljić, Tanja; Buljan, Gabrijela (eds.) Space and Time in Language, Peter Lang, Frankfurt am Main et al., pp. 145–166.

Geld, Renata; Maldonado, Ricardo (2011) "Strategic construal of in and out in English particle verbs (PVs)", Language Value, 3(1), pp. 76–113.

Geld, Renata; Stanojević, Mateusz-Milan (2016) "Topologically biased construal in offline processing: The case of up and down in the language of the blind", Suvremena lingvistika, 42(81), pp. 1–25.

Goossens, Louis (1990) "Metaphtonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action", Cognitive Linguistics, 1(3), pp. 323–340.

Johnson, Mark (1987) The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason, University of Chicago Press, Chicago & London.

Lakoff, George (1987) Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind, University of Chicago Press, Chicago & London.

Landis, J. Richard; Koch, Gary G. (1977) "The measurement of observer agreement for categorical data", Biometrics, 33(1), pp. 159–174.

Langacker, Ronald W. (1987) Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites, Stanford University Press, Stanford.

Langacker, Ronald W. (2000) Grammar and Conceptualization, Mouton de Gruyter, Berlin & New York.

Langacker, Ronald W. (2008) Cognitive Grammar: A Basic Introduction, Oxford University Press, Oxford.

Lewandowski, Wojciech; Özçalışkan, Şeyda (2021) "Typological influence on second language motion expression: Evidence from speech and gesture", Language Learning, 71(3), pp. 761–794.

MacWhinney, Brian (2001) "The competition model: The input, the context, and the brain", In: Robinson, Peter (ed.) Cognition and Second Language Instruction, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 69–90.

MacWhinney, Brian (2006) "Emergent fossilization", In: Han, ZhaoHong; Odlin, Terence (eds.) Studies of Fossilization in Second Language Acquisition, Multilingual Matters, Clevedon, pp. 134–156.

Montero-Melis, Guillermo; Bylund, Emanuel; Gullberg, Marianne (2017) "Thinking for speaking in a second language: Effects of proficiency and typological distance", Bilingualism: Language and Cognition, 20(4), pp. 683–700.

Riemer, Nick (2002) "When is a metonymy no longer a metonymy?", In: Dirven, René; Pörings, Ralf (eds.) Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast, Mouton de Gruyter, Berlin & New York, pp. 379–419.

Schmidt, Richard W. (1990) "The role of consciousness in second language learning", Applied Linguistics, 11(2), pp. 129–158.

Schmidt, Richard W. (2001) "Attention", In: Robinson, Peter (ed.) Cognition and Second Language Instruction, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 3–32.

Talmy, Leonard (2000) Toward a Cognitive Semantics. Vol. 2: Typology and Process in Concept Structuring, MIT Press, Cambridge (MA).

Taylor, John R. (2008) "Some pedagogical implications of cognitive linguistics", In: De Knop, Sabine; De Rycker, Teun (eds.) Cognitive Approaches to Pedagogical Grammar, Mouton de Gruyter, Berlin & New York, pp. 37–65.

Tribushinina, Elena (2008) "EGO as a cognitive reference point: The case of невысокий and низкий", Russian Linguistics, 32(3), pp. 159–183.

Tribushinina, Elena (2011) "Once again on norms and comparison classes", Linguistics, 49(3), pp. 525–553.

SAŽETAK

Renata Geld, Ali Hussain Al Bulushi

STRATEŠKO KONSTRUIRANJE ZNAČENJA ENGLESKIH FRAZNIH GLAGOLA KOD GOVORNIKA HRVATSKOG I ARAPSKOG KAO PRVOG JEZIKA

U radu se istražuje strateško konstruiranje značenja engleskih fraznih glagola kod govornika engleskog kao drugog jezika (J2) čiji su prvi jezici (J1) hrvatski i arapski. Oslanjajući se na razvijeni istraživački program strateškog konstruiranja značenja (Geld 2006, 2009; Geld i Letica Krevelj 2011; Geld i Maldonado 2011; Geld i Stanojević 2016), istraživanje replicira dosadašnje nalaze proširujući ih uvođenjem arapskog kao novog J1 u istraživački program. Instrument, postupak kodiranja i analitički okvir preuzeti su iz Geld (2009). Rezultati pokazuju da obje skupine primjenjuju topološko određenje, leksičko određenje i kompozicionalnost, no učestalost topološkog određenja značajno je niža kod govornika arapskog ($t(44) = 4{,}49$, $p < {,}001$, $d = 1{,}32$). Razlike u informativnosti čestica (*out* i *down* > *in* i *up*) te shematičnost leksičke sastavnice fraznog glagola ($F(1, 45) = 118{,}84$, $p < {,}001$, $\eta^2 = {,}72$) također igraju značajnu ulogu. Nalazi potvrđuju ranije tvrdnje da konstruiranje značenja u J2 odražava tipološki prijenos i opće kognitivne procese koji su u osnovi razumijevanja jezika.

Ključne riječi: *engleski frazni glagoli; strateško konstruiranje značenja; kognitivna lingvistika; usvajanje drugog jezika; hrvatski; arapski*

II

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.6

Dolores Grmača

MARIJA MAGDALENA U GLAGOLJSKIM LITURGIJSKIM KNJIGAMA*

dr. sc. Dolores Grmača, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
dgrmaca@ffzg.unizg.hr orcid.org/0000-0002-6300-0775

izvorni znanstveni rad
UDK 2-282.7(497.5)
003.349.1
821.163.42.09-97
rukopis primljen: 14. studenoga 2025; prihvaćen za tisak: 23. svibnja 2026.

Marija iz Magdale, najznačajniji ženski lik u neposrednom krugu Isusovih učenika, u ranokršćanskim spisima i kanonskim evanđeljima prikazana je kao prva svjedokinja Isusova uskrsnuća i apostolica apostola. Međutim tijekom povijesti svedena je na priču o pokajanoj bludnici te je u toj arhetipskoj ulozi prikazivana u književnosti, likovnoj i filmskoj umjetnosti do danas. Svrha je ovoga rada istražiti temelje preobrazbi lika Marije Magdalene u srednjovjekovnim hrvatskoglagoljskim izvorima, ponajprije u liturgijskim knjigama (misalima i brevijarima). Kako će istraživanje pokazati, Magdalena je, uz Isusovu majku Mariju, najpopularniji biblijski ženski lik kako u europskomu srednjovjekovlju tako i u hrvatskoglagoljskim izvorima. Riječ je o temi važnoj

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2024-05-8346 *Žene i žensko u srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom glagoljaštvu (FEMIGLA)*. Rad je nastao i u okviru institucionalnoga istraživačkog projekta *Žene u jeziku, književnosti, vizualnim umjetnostima i na filmu – između Istoka i Zapada* Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji financira Europska unija – NextGenerationEU.
Voditeljici projekta *FEMIGLA* Ani Šimić dugujem višestruku zahvalnost, a posebice za pomoć u definiranju istraživačkog korpusa hrvatskoglagoljskih tekstova. Zahvalnost dugujem i Jadranki Rebeki Anić za susretljivost, a još više jer je prva u hrvatskom kontekstu kontinuirano rasvjetljavala važnost uloge Marije Magdalene za povijest žena.

za razumijevanje glagoljaštva, ali i ženskih biblijskih likova i njihove uloge u povijesti žena, koja je dosad ostajala na margini istraživačkoga fokusa. Pitanja koja se danas postavljaju o Mariji Magdaleni, posebice u feminističkoj teologiji, neizbježno su i pitanja o kolektivnoj memoriji i načinima pamćenja biblijskih likova u književnosti i umjetnosti te o položaju žena u društvu, a napose u Crkvi od ranog kršćanstva do danas.

Ključne riječi: *Marija Magdalena; povijest žena; biblijski likovi; glagoljski liturgijski izvori; misali i brevijari*

1. Uvod

Marija Magdalena vjerojatno je najkompleksniji ženski biblijski lik u koji je upisan najveći raspon značenja u književnosti i umjetnosti, posebice u kontekstu popularne kulture, ali i u feminističkoj teoriji.[1] Veliku su ulogu u mijenama i kulturnim transformacijama koje je doživio taj ženski lik stoljećima igrale književnost i vizualne umjetnosti.[2] Sa svakim se novim razdobljem u povijesti slika o ženi koja je prijateljevala s Isusom iz Nazareta mijenjala – „sukladno potrebama i težnjama vremena" (Haskins 1993: XI), no od brojnih uloga koje joj se pridaju u zapadnoj imaginaciji najpopularnija je dakako pokajana bludnica, svetica grešne prošlosti.[3]

[1] U posljednjim je desetljećima o Mariji Magdaleni nastala brojna literatura ponajviše na engleskom i njemačkom jeziku, dok je na hrvatskom dosad objavljeno vrlo malo radova. U domaćem je kontekstu iznimno važna recentna knjiga *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice: Teološko-kulturalna analiza* autorica Jadranke Rebeke Anić i Irene Sever Globan (2018), kojom se hrvatskoj javnosti prvi put sustavno predstavljaju istraživanja o Mariji iz Magdale iz područja novozavjetne egzegeze, patristike i legendi te se donosi prva sustavna analiza lika Marije iz Magdale u filmskoj umjetnosti.

[2] Dobar pregled raznolikosti prikaza Marije Magdalene iz multidisciplinarnih teorijskih očišta donosi zbornik radova *Mary Magdalene in Medieval Culture: Conflicted Roles* (2014). Upućujem i na pregled relevantnih znanstvenih istraživanja koji donose Anić i Sever Globan 2018: 17–41. Sustavan prikaz dosadašnjih istraživanja i kategorizaciju radova o Mariji Magdaleni od 16. do 21. stoljeća donosi Hearon 2004: 2–8, a vrijedno je spomenuti i monumentalnu kroniku prikaza Marije Magdalene u dva tisućljeća umjetnosti, književnosti i teologije Susan Haskins 1993.

[3] Kako proučavatelji lika Marije Magdalene uočavaju, postoji razlika između zapadne tradicije i istočne. Istočna kršćanska predaja ne prikazuje Mariju Magdalenu kao grešnicu, nego kao apostolicu apostola, kao djevicu i mučenicu. U pravoslavnoj liturgiji Mariju Magdalenu do danas se slavi kao prvu svjedokinju Uskrsloga, kao mironosnicu, nositeljicu pomasti. Za detaljniju analizu vidi Synek 1994. i Anić 2018: 244–256, 273–280.

Istraživanje koje će se temeljiti na postavkama feminističke teologije[4] i koje ima namjeru osvijetliti temelje na kojima je izgrađena složenost Magdalenina lika treba započeti uvidom u ranokršćanske spise prihvaćene u kanon Biblije. Marija Magdalena spominje se u Novome Zavjetu četrnaest puta po imenu. Ni u jednomu od četiriju kanonskih evanđelja – a sva Mariju Magdalenu spominju – nema nijedne riječi o njoj kao o velikoj grešnici. Na temelju evanđelja saznaje se sljedeće: ime joj je Marija, potječe iz Magdale, grada na Genezaretskom jezeru, pripadala je skupini žena koje su Isusa i učenike slijedile i brinule se o njihovu uzdržavanju, bila je podno križa i među prvima je bila na grobu u uskrsno jutro, Isus joj se prvoj ukazao i dao joj nalog da vijest o uskrsnuću prenese njegovim učenicima te da ih uputi u Galileju gdje će ga susresti.[5] Jedini osobniji podatak o Mariji Magdaleni jest u evanđeljima po Luki i Marku koji je spominju kao subjekt jednoga od Isusovih egzorcizama – iz nje je istjerao „sedam demona".

Pitanje identiteta Marije Magdalene, u literaturi poznato kao *the Magdalene question* (*die Magdalenen Frage*), ključno je u utvrđivanju kako je došlo do identificiranja Marije Magdalene kao velike grešnice. Podatak iz Evanđelja po Luki (8,2) i Evanđelja po Marku (16,9) da je Marija Magdalena oslobođena od sedam demona, postao je plodno tlo za poistovjećivanje s drugim novozavjetnim ženskim likovima koji su također bili povezani sa seksualnim prijestupima. Demoni su naime tradicionalno tumačeni u seksualnom smislu, a broj sedam je ukazivao na intenzitet i nezasitnu požudu (Anić 2018: 51).[6] Tako se najčešće Mariju Magdalenu poistovjećivalo s bezi-

[4] U literaturi je prihvaćena podjela feminističke teologije na tri struje. Za ovaj su rad relevantne postavke glavne struje feminističke teologije koja *ostaje unutar židovsko-kršćanske predaje* i njezinih institucija (tzv. *obnoviteljski pristup*) i temelji se na novoj biblijskoj hermeneutici s polazištem da bi ispod naslaga vladajuće androcentrične povijesti biblijske predaje trebalo rekonstruirati povijest žena. Detaljnije o strujama feminističke teologije Gibellini 1999: 415–444; Anić 2004: 282–284; također vidi *The Cambridge Companion to Feminist Theology* (2002). Teorijski okvir feminističke teologije za interpretaciju književnih djela vidi u Grmača 2023.

[5] Detaljniju analizu lika Marije Magdalene u četirima kanonskim evanđeljima te razlike prikaza u sinoptičkim evanđeljima u odnosu na Ivanovo vidi u Anić 2018: 61–137, Ricci 1991: 149–158 i Moltmann-Wendel 2018: 74–79.

[6] Pojedini proučavatelji smatraju da taj podatak ne upućuje na grešnost Marije iz Magdale i usto da se ne nalazi u starijim tekstovima evanđelja u kojima se spominje Marija Magdalena (usp. Mk 15,40). Prema Almondu, već od 18. stoljeća isticalo se da ju je Isus vjerojatno oslobodio od neke duševne bolesti, depresije, histerije ili epilepsije te navodi tekstove Nathaniela Lardnera iz 1758. i 1760. godine i drugih sudionika rasprave koji iznose

menom grešnicom iz Lukina evanđelja (Lk 7,36–50), Marijom iz Betanije, Lazarovom i Martinom sestrom koja Isusu pomazuje noge (Iv 12,1–8) i bezimenom ženom iz Mk 14,3–9 / Mt 26,6–13 koja Isusu pomazuje glavu. Ta su se poistovjećivanja, kako dalje navodi Jadranka Rebeka Anić (2018: 45), povremeno proširivala i na bezimenu ženu uhvaćenu u preljubu iz Ivanova evanđelja (Iv 8,1–11), pa čak i na Samaritanku (Iv 4,1–41) i na bezimenu zaručnicu sa svadbe u Kani (Iv 2,1–11).[7]

Stari crkveni oci i liturgijski kalendari istočne Crkve razlikuju navedene novozavjetne likove,[8] dok su tumačenja koja su mogla dovesti do stapanja različitih ženskih likova u lik Marije Magdalene rano zasvjedočena u spisima zapadnih crkvenih otaca i ranokršćanskih pisaca (Anić 2018: 54). Razvoj predaje u tom smjeru poistovjećivanja zapečatio je jedan od najvećih autoriteta na Zapadu, Grgur Veliki (papa od 590–604) koji je 591. godine u svojoj 33. propovijedi u bazilici Svetog Klementa u Rimu na temelju perikope iz Lukina evanđelja o bezimenoj grešnici (Lk 7,36–50) ustvrdio da je „ona koju Luka zove grešnicom, koju Ivan zove Marijom, ista Marija za koju vjerujemo da je prema Marku iz nje istjerao sedam demona“ (Jansen 2000: 32–33; Anić 2018: 51–52).[9] Srednjovjekovna teologija prihvaća

medicinska objašnjenja da se sedam demona odnosi na bolest (Almond 2023: 222–233). Detaljnije o mogućim tumačenjima Isusovih egzorcizama vidi Almond 2023: 26–28, 72, 80, 92–93. Za pregled tumačenja oslobađanja Marije Magdalene od sedam demona u literaturi vidi Anić 2018: 104–108.

[7] Može se dakako logički rekonstruirati tijek stapanja različitih novozavjetnih ženskih likova u jedan lik Marije iz Magdale. U literaturi se iznose dvije sheme koje propituju logiku poistovjećivanja tih likova, ovisno o evanđeoskom tekstu koji se postavlja kao polazište stapanja. Kako pojašnjava Anić (2018: 46), prva shema za polazište uzima Lukin spomen Marije Magdalene u skupini žena koje slijede Isusa i učenike i koje su im posluživale od svojih dobara (Lk 8,1–3), a druga polazi od novozavjetna izvješća o Mariji Magdaleni koja dolazi na grob pomazati Isusovo mrtvo tijelo. Detaljniju rekonstrukciju obje sheme vidi u Anić 2018: 46–51.

[8] U istočnoj liturgiji postoje zasebna slavlja za različite novozavjetne žene. Primjerice, u grčkom je kalendaru 21. ožujka spomendan obraćene grešnice, 18. ožujka spomendan Marije, Lazarove i Martine sestre, a 22. srpnja Marije Magdalene, u koptskom pak spomendan Marije i Marte iz Betanije je 18. siječnja, a Marije Magdalene 28. srpnja (Synek 1994: 61; Anić 2018: 56).

[9] Na pitanje zašto je došlo do stapanja različitih ženskih likova u lik Marije iz Magdale, nudi se više relevantnih odgovora. Jedan od njih je i homiletski, te podrazumijeva dušobrižničku retoriku: Grgur Veliki u toj propovijedi poziva na obraćenje te mu bivša grešnica Marija Magdalena služi kao primjer veličine Božje milosti i nade (Anić 2018: 57–59; Ludwig Jansen 2000: 33–35).

identitet lika Marije iz Magdale složenoga od te tri žene: prva je neimenovana grešnica koja ulazi na gozbu u kuću Šimuna farizeja i pere Isusu noge svojim suzama, obriše ih svojom kosom i pomazuje mirisnom pomasti (Lk 7, 36–50), druga je Marija iz Betanije, sestra Marte i Lazara (Iv 11,1–45; 12,1–8), treća je Marija iz Magdale koju je Isus izliječio od opsjednuća i koja je potom postala njegova učenica (Mk 16,9). Ta su poistovjećivanja u kasnijim stoljećima u nekim kontekstima dodatno proširivana i s drugim novozavjetnim likovima.

Međutim, već od 16. stoljeća započinje rasprava[10] u kojoj se metodom tekstualne kritike iznose argumenti za razlikovanje navedenih ženskih likova (Anić 2018: 51–52). Zahvaljujući napretku povijesne i biblijske kritike, a posebice istraživanjima feminističkih teologinja,[11] suvremena znanstvena egzegeza razlikuje ženske novozavjetne likove te ih više ne poistovjećuje s Marijom Magdalenom. Tradicionalno stapanje više likova u lik Marije Magdalene razdvojeno je i u Rimskom liturgijskom kalendaru nakon II. Vatikanskog koncila 1969, ali je pritom slavlje Marije Magdalene spušteno na razinu običnog spomendana, dok je u kalendaru prije te reforme bilo na razini blagdana (Ludwig Jansen 2000: 335; Anić 2018: 54). Novim Dekretom Kongregacije za bogoslužje i disciplinu sakramenata od 3. lipnja 2016. slavlje Marije Magdalene uzdignuto je na stupanj blagdana i time izjednače-

[10] Koliko je poznato, prvo kritičko istraživanje povijesnog lika Marije Magdalene proveo je humanist i prevoditelj Biblije na francuski Jacques Lefèvre d'Étaples (Jacobus Faber Stapulensis), koji je pokušavao dokazati u svojim raspravama da se ti novozavjetni ženski likovi razlikuju: *De Maria Magdalena, triduo Christi, et una ex tribus Maria* (1517, 1518, 1519) i *De tribus et unica Magdalena* (1519). Optužen je za herezu na Sorboni 9. studenoga 1521, a njegove su knjižice cenzurirane i potom stavljene na Indeks pokrenuvši lavinu polemika. Crkvenopolitički razlozi pobune protiv Lefèvreovih postavki vezani su uz pitanje legende o dolasku i djelovanju Marije Magdalene na jugu Francuske, na čemu se temeljio svetičin kult važan za francuske kraljeve i za Katoličku crkvu u borbi protiv reformacije. Detaljnije o tome vidi Anić 2018: 51–54; o važnosti Magdalenine predaje u Francuskoj i o prepirkama o tome koje svetište posjeduje njezine relikvije te o političkim dimenzijama tih rasprava vidi Ketter 2006: 17–20; Ludwig Jansen 2000: 35–58, 307–332.

[11] U feminističkoj teologiji ključni je lik Marije Magdalene jer predstavlja simbol umanjivanja stvarne uloge povijesnih biblijskih likova, a posljedično i žena u kršćanstvu i Crkvi. Upravo je lik Marije Magdalene primjer modaliteta oblikovanja lika žene i pamćenja biblijskih ženskih likova kako u teologiji tako i u povijesti i umjetnosti. Stoga gotovo da nema feminističke teologinje koja se nije bavila istraživanjima o Mariji Magdaleni s namjerom revalorizacije njezine važnosti kao Isusove učenice, apostolice apostola i uloge koju je odigrala u prvoj Crkvi. Među temeljnim i najutjecajnijim su primjerice radovi Elisabethe Schüssler Fiorenza i Elisabethe Moltmann-Wendel.

no sa slavljem drugih apostola.[12] Uz Isusovu majku, Marija Magdalena je prva i jedina žena čije je liturgijsko slavlje u Rimskom općem kalendaru uvedeno kao blagdan kojim je slavi kao učenicu i kao apostolicu apostola (Anić 2018: 54).

Istraživačka pitanja koja se postavljaju u ovome radu vezana su uz mijene koje doživljava lik Marije Magdalene u liturgijskim tekstovima na glagoljici – uz podsjetnik na unikatnost glagoljske liturgijske knjige jer su bile na nelatinskom jeziku i nelatinskom pismu unutar zapadne Crkve. Kako bi se detektirale transformacije u biblijskim i nebiblijskim izvorima, istražit će se pamćenje tog ženskog biblijskog lika u liturgijskim knjigama važnima za institucionalizaciju kršćanstva. Biblijski izvori, kako je navedeno, Mariju Magdalenu ne spominju kao grešnicu, stoga je važno istražiti korpus tekstova u kojima postaje arhetip iskupljene bludnice u zapadnokršćanskom kulturnom krugu. Anticipirajući zaključke, može se napomenuti da će istraživanje ujedno naznačiti smjer u kojemu će se razvijati predodžbe o Mariji Magdaleni. U srednjovjekovlju je naime oblikovan popularni imidž Marije Magdalene koji je ostavio višestoljetni duboki trag u svim kulturnim praksama zapadne imaginacije do danas.[13] Glagoljaška književnost (koju čini i liturgijska književnost) prvo je razdoblje hrvatske književnosti i bez nje se ne može steći cjelovit uvid u predodžbe o Mariji Magdaleni u hrvatskoj kulturi. Dodatno, dosad su izostala sustavna istraživanja Marije Magdalene u liturgijskim knjigama – upravo onih izvora koji su oblikovali proturječne uloge ove svetice kroz povijest.

[12] U popratnome dekretu objašnjava se da je papa Franjo donio tu odluku u crkvenom kontekstu koji poziva na dublje promišljanje o dostojanstvu žene, o novoj evengelizaciji i o veličini otajstva božanskog milosrđa te se Marija Magdalena ističe kao primjer i model ženama u Crkvi (dostupno na adresi https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/sanctae-m-magdalenae-decretum_it.pdf, posjet 22. 7. 2025).

[13] Na srednjovjekovnim temeljima izrasla svetačka figura Marije Magdalene postaje iznimno popularnom tijekom baroka, osobito – iako ne i isključivo – u kulturama katoličke orijentacije, gdje se prikladno uklopila u okvire protureformacije i njezina programa duhovne obnove. Vidi primjerice komparativnu analizu dubrovačkih baroknih poema i *Mary Magdalenes Funerall Teares* engleskoga autora Roberta Southwella u članku Grgić, Grmača 2025.

2. Istraživački korpus hrvatskoglagoljskih izvora

Istraživanje hrvatskoglagoljskih izvora pokazuje vrlo heterogen korpus u kojemu će se pojavljivati lik Marije Magdalene, a može se podijeliti na liturgijske knjige i na neliturgijske izvore. Korpus liturgijskih knjiga uključuje misale i brevijare. Iz 14. i 15. stoljeća sačuvano je 17 rukopisnih i 4 tiskana cjelovita glagoljska misala, dok iz ranijeg razdoblja poznajemo samo odlomke misala. Od tridesetak poznatih hrvatskoglagoljskih brevijara 14. i 15. stoljeća razasutih po europskim knjižnicama jedanaest je plenarnih (potpunih), četiri su rukopisa kraćih lekcija, a sedam su folio oblika s duljim biblijskim i hagiografskim čitanjima (Pantelić 1977: 5, 11–12; Bakmaz 2004: 139–148). U tom prvom dijelu korpusa pretežu biblijski, tj. novozavjetni tekstovi i homiletička tumačenja evanđeoskih perikopa. Drugi dio istraživačkog korpusa čine nebiblijski izvori o Mariji Magdaleni. U tom segmentu korpusa prvo treba spomenuti hagiografske tekstove, tj. životopise svetice i svetačke legende kojima se stvara i osnažuje kult svete Marije Magdalene, a nalazimo ih u dvama glagoljskim neliturgijskim zbornicima: *Ivančićevu* i *Žgombićevu* (HSP1 2013: 93–98).[14] Ekskurz o Mariji Magdaleni inkorporiran je i u prenje *Razgovor Duše i Misli: Kako se je Duša s Misal'ju na kup mjernila i govorila* (HSP2 2013: 267–273).[15] Razlaganja o Mariji Magdaleni nalazimo i u kapitulima *Zrcala člověčaskago spasenja* (1445) te u *Tlmačeniu od muki gospoda našego Isuhrsta* (1493) Šimuna Grebla. Posebno važnu ulogu u popularnosti lika Marije Magdalene u srednjovjekovnoj kulturi odigrala su crkvena prikazanja i pasionski ciklus tekstova koji pokazuju svu raskoš i kompleksnost uloga koje dobiva taj biblijski ženski lik. Korpus starohrvatskih pasionskih prikazanja u kojima se pojavljuje Marija Magdalena čine četiri glagoljska teksta iz 16. stoljeća: *Muka* iz *Tkonskoga zbornika*, *Muka Spasitelja našega* iz *Zbornika prikazanja* (1556), *Uskrsnutje Isusovo* iz *Tkonskog zbornika*, *Mišterij vele lip i slavan od Isusa* iz *Zbornika prikazanja*

[14] Temeljito istraživanje Ane Mihaljević (2014: 213–293) pokazuje da je za oba hrvatskoglagoljska života Marije Magdalene latinski predložak tekst iz hagiografske zbirke *Zlatna legenda* (*Legenda aurea*) dominikanca Jakoba de Voragine iz 13. stoljeća.

[15] Izvornik je, po svemu sudeći, latinski ili talijanski, ali zasad nije poznat, a sačuvan je u dvama prijepisima: u *Akademijinu zborniku* (15. st., Arhiv HAZU, sign. IV a 48) i u Omišaljskom rukopisu popa Duma Grege (1773, NSK Zagreb R 3375). Ovaj tekst proučavatelji različito žanrovski klasificiraju u rasponu od dramskog moraliteta, prenja do konturne drame za čitanje. Više o tim generičkim nadoumicama Dürrigl 2011: 42–44; Dürrigl 2013: 240–241.

(1556). Međutim, valjalo bi obuhvatiti cjelokupni pasionski korpus te uključiti i lirsko-narativne pjesme i dijaloške i dramatizirane Marijine plačeve. Usto, Magdalena se pojavljuje i u pojedinim pasionskim i uskrsnim pjesmama (*Šekvencija svete Marije Magdalene*; *Tri Marije hojahu*; *Uskrse Isus treti dan*), kao i u nekim eshatološkim (*Sudac gnjevan hoće priti*).[16]

Tako definiran korpus glagoljskih tekstova pokazat će razvoj dva paralelna toka – uz poznati biblijski lik prve svjedokinje uskrsnuća gradit će se s druge strane u homilijama i legendama lik pokajane grešnice, koja postaje najpopularnija srednjovjekovna svetica. Usto, heterogenost istraživačkog korpusa također pokazuje da su hrvatski glagoljaši iznimno rano bili zainteresirani za sv. Mariju Magdalenu te o njezinoj velikoj popularnosti u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi. Kao što je poznato, liturgija je stoljećima bila jedini oblik javnoga života u kojem su sudjelovali svi pripadnici društva, plemstvo i pučanstvo, manjina pismenih jednako kao i većina nepismenih. Usto valja podsjetiti i to da je temeljna utilitarna funkcija tekstova u srednjem vijeku bila liturgijska. Stoga će se u analitičkom korpusu ovoga rada prvo naći misali i brevijari kao temeljne liturgijske (bogoslužne) knjige i najvažniji priručnici koji sadrže biblijska čitanja, koja su i najčešće posredovani tekstovi u srednjovjekovnom glagoljaštvu, dok ću se drugome dijelu korpusa posvetiti na nekom drugome mjestu jer opseg ovog članka to ne dopušta. Budući da hrvatskoglagoljski misali prate latinski misal te da služe za liturgiju, malo je razlika koje bismo mogli očekivati između njih na sadržajnoj razini s obzirom na temu ovog rada i biblijski lik Marije Magdalene.[17] To znači da u analizu neću uključiti sve poznate liturgijske knjige, nego izbor preslovljenih izdanja hrvatskoglagoljskih misala i brevijara iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva (14. i 15. stoljeće) jer su usto i reprezentativna

[16] Korpus pasionskih tekstova definiran je prema izdanju prikazanja, plačeva i pjesama *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo* (HSP 2010).

[17] Dakako, razlike postoje među misalima, sadržajne su uvjetovane sredinom u kojoj nastaju i u kojoj su bili u upotrebi, što se posebice odražava u sastavu kalendara i sanktorala. Usto, misali se međusobno razlikuju i po tekstološkim i po jezičnim značajkama, na što se nerijetko upozorava u jezikoslovnim istraživanjima. Stariji proučavatelji dijele misale na temelju liturgijskih, tekstoloških i jezičnih obilježja u dvije skupine: sjevernu, kojoj pripadaju misali nastali na Krku i u Istri, i južnu, koji su nastali na zadarsko-krbavskom području (Pantelić 1967: 69, 71; Tandarić 1993: 31–35). Mlađi proučavatelji tu podjelu preciziraju na stariju i mlađu skupinu kodeksa (Kovačević, Mihaljević, Sudec 2010), odnosno na konzervativnu i inovativnu skupinu, te donose i složenije podjele na tri skupine: stariju, mlađu i prijelaznu (Šimić 2000), odnosno na 4 skupine: konzervativnu, prijelaznu, inovativnu te inovativnu s kroatizacijom (Kuhar, Požar, Požar 2024).

u smislu važnosti kodeksa za hrvatskoglagoljsku povijest, ali i reprezentativna za sadržaj ostalih sačuvanih misala i brevijara iz zlatnoga doba.

2.1. Glagoljski misali

Hrvatskoglagoljski misali 14. i 15. stoljeća vjerno prate latinski tekst tzv. plenarnoga misala rimskog obreda (Pantelić 1967: 77–79). Od 13. stoljeća u sadržaj misala je dodan tekst lekcionara, tj. čitanja po danima i blagdanima uz svaki misni obrazac, te po istom kriteriju i tekstovi evanđelistara, graduala, antifonara i rituala (Radošević, Kuhar, Požar 2024: 93).[18]

U analitičkom korpusu donosim istraživanja iz sljedeća tri reprezentativna misala: *Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića* (oko 1404), *Misal po zakonu rimskoga dvora* (*Missale Romanum Glagoliticae*) iz 1483. (*Prvotisak*) i *Prvi beramski misal* (15. st.).[19]

Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića liturgijski je kodeks nastao po narudžbi za bosanskoga vojvodu i splitskoga hercega Hrvoja vjerojatno 1404. godine. Pisar Butko svoje je ime zabilježio u rubrici *memento vivorum*, dok je sam misal, po svemu sudeći, bio namijenjen bosanskom prostoru.[20] *Hrvojev misal* slovi kao najljepši iluminirani hrvatskoglagoljski kodeks, a jezikoslovna istraživanja pokazuju da je riječ o najkroatiziranijem misalu (Tandarić 1993: 74). Pisanje tog plenarnog misala odraz je kulturnih strujanja i politike kraljeva francuskoga podrijetla, ali iz južne Italije, što će se očitovati i u pozornosti koja je pridana Mariji Magdaleni i u sanktoralu i posebice u iluminacijama.[21]

---

[18] Zanimljivo je primijetiti da „proces legalizacije bogoslužja na staroslavenskom jeziku hrvatskoga tipa (ili hrvatskocrkvenoslavenskom) koincidira s integracijom svih sastavnih elemenata u jedan plenarni misal i brevijar tijekom XIII. stoljeća. Franjevci su prihvatili, usavršili i širili takve odobrene i propisane potpune liturgijske knjige za čitavu Crkvu pod naslovom: *secundum consuetudinem Romanae Curiae* (prema običaju Rimskog Dvora)" (Pantelić 2000: 354). Upravo je franjevački red zaslužan da je ta liturgijska knjiga došla i do istočne obale Jadrana i postala predloškom za prevođenje hrvatskim glagoljašima i uporabu u glagoljaškim crkvama (Pantelić 1964: 15–16; Kuhar, Požar, Požar 2024: 183).

[19] Provela sam analizu u većini poznatih misala, ali ću ovdje donijeti primjere samo iz tri navedena uz usporedbe pojedinih mjesta s drugim misalima.

[20] Vezu *Hrvojeva misala* s bosanskim prostorom argumentiraju Antonija Zaradija-Kiš i Mateo Žagar (2010) te iznose pretpostavku da su njegovi prepisivači bili iz zadarskoga kruga.

[21] Kako pokazuju istraživanja, trajan spomenik kulturnog ambijenta i prijateljstva Hrvatinića s francusko-napuljskim Anžuvincima jest i taj hrvatskoglagoljski misal (Pantelić 1970; 1973b; 2000: 354–359). *Misal kneza Novaka* iz 1368. godine također je odraz tijesne crkvene i političke veze s napuljskim Anžuvincima. Budući da je u sadržajnom smislu *Prvotisak* vje-

U liturgiji su čitanja raspoređena u ciklusima – sukladno liturgijskoj godini i blagdanima svetaca.[22] Posve očekivano, Marija Magdalena će se pojaviti u temporalu, prvom dijelu misala *Proprium de tempore*, tj. u tekstovima evanđelistara, čitanjima iz kanonskih evanđelja predviđenima za Veliki tjedan i Uskrs. Na Cvjetnicu je predviđeno pjevanje Muke Kristove prema tekstu evanđelista Mateja (Mt 26,1–27,66; f. 69c–72d).[23] U *Hrvojevu misalu* Muka po Mateju započinje perikopom o pomazanju u Betaniji, u kući Šimuna Gubavca, kada neimenovana žena s alabastrenom posudicom skupocjene pomasti pristupi Isusu i polije ga po glavi.[24] Na negodovanje učenika koji u tom činu vide rasipnost, Isus brani ženu tumačenjem da je pomazanje proročka gesta, tj. anticipacija njegova ukopa te da će se o tome što ona učini navješćivati „po svem svijetu – njoj na spomen" (Mt 26,6–13; f. 69d):

> Am(e)nь govoru v(a)mь • da vola kadě koli prop(o)v(ê)dano budetь e(van)ĵ(e)lie sie v' vsemь mirě • r(e)čet' se čto stvori siê v pametь ee •

U Muci po Mateju prvi put je Marija Magdalena imenovana u opisu razapinjanja, zajedno s drugim ženama koje su slijedile Isusa od Galileje i služile mu (Mt 27,55–56; f. 72c).[25] Ponovno je imenovana u opisu polaganja Isusova mrtvoga tijela u grob (Mt 27,61; f. 72c).

---

ran odraz *Novakova misala*, što ukazuje na to da je upravo on poslužio kao predložak najstarijoj hrvatskoj tiskanoj knjizi, kako je pokazala Marija Pantelić (1967: 8–26), nisam ga zasebno izdvajala u istraživačkom korpusu, ali će se donositi pojedine razlike prema njemu.

[22] Ukratko o rasporedima čitanja u povijesti liturgije vidi Radošević, Kuhar, Požar 2024: 93–94 i literaturu koja se ondje donosi.

[23] Način pjevanja Muke Kristove u Velikom tjednu u glagoljskim misalima slijedi tradiciju latinskih lekcionara (evanđelistara). Svaki je pjevač trebao znati svoju ulogu i melodiju napamet vjerojatno prema neumatskoj notaciji. Detaljnije o oznakama za izvođenje melodije u *Hrvojevu misalu* vidi Pantelić 1973a: 491.

[24] Taj se čin pomazanja – neposredno prije Judine izdaje – u literaturi feminističke egzegeze tumači kao „kraljevsko pomazanje jer se na taj način u Starom zavjetu pomazivalo kralja" (Anić 2018: 70). Međutim, taj je kraljevski motiv, kao i simboliziranje Isusova mesijanskoga, kraljevskoga dostojanstva, kako obrazlaže Anto Popović, potisnut u drugi plan Isusovim tumačenjem ženina čina kao najave njegove skore smrti i kao anticipacijskoga pomazanja njegova tijela za ukop. Usto, pomazivanje Isusa dragocjenim miomirisom izraz je ženina poštovanja Isusa i izraz njezine ljubavi prema Isusu (Popović 2009: 44–60). Iz vizure feminističke egzegeze vidi tumačenje čina pomazanja u Moltmann-Wendel 2018: 97–107.

[25] U kanonskim evanđeljima navođenjem da neke žene, među kojima se prva redovito navodi Marija Magdalena, slijede Isusa od Galileje „naglašava se njihova duga povezanost s

Za Veliki ponedjeljak predviđena je perikopa iz Ivanova evanđelja također o pomazanju u Betaniji, s tom razlikom da se taj čin događa u kući Lazara i njegovih sestara Marte i Marije te da je ovoga puta žena koja Isusa pomazuje imenovana. Usto, ovdje Marija Isusu pomazuje noge i briše ih svojom kosom (Iv 12,1–11; f. 73b):

> V (ьo)no vr(ême) • Prijе šestiju d(ь)nь paski pride I(su)sь va vitaniju kadi bi Lazarь umrlь • koga vs(k)rêsi I(su)sь ot mr'tvihь i stvoriše emu věčeru • Mar'ta služaše emu • Lazarь bě edanь ot sidećihь š' nim': Mariê bo v'zam'ši libru masti i nardi mnogocěn'nie (4) i pomaza nozi I(su)su • i otrь vlasi svoimi nozi ego hramina isplni se ot vone masti.

Na Veliki utorak predviđeno je pjevanje Muke Kristove prema tekstu evanđelista Marka (Mk 14,1–15,47; f. 73d–76d). U najstarijem evanđelju, Marija iz Magdale pojavljuje se u trima završnim prizorima Isusova života: razapinjanja na križ, polaganja u grob i otkrića praznoga groba (Mk 15,40–16,11). U svim trima navedena je kao prva od imenovanih žena.[26] U *Hrvojevu misalu* Muka po Marku također započinje opisom pomazanja u Betaniji, u kući Šimuna Gubavca, gotovo identično, kao i kod Mateja, neimenovana žena s alabastrenom posudicom skupocjene nardove pomasti pristupi Isusu i „poli ga po glavi". U negodovanju učenika zbog rasipanja ovdje se donosi i podatak da pomast košta više od 300 denara,[27] a Učitelj i kod Marka jednako snažno brani ženin čin tumačeći ga dobrim djelom o kojemu će se navješćivati „po svem svijetu – njoj na spomen"[28] (Mk 14,3–9; f. 73d–74a). U *Hrvojevu misalu* u Muci po Marku prvi je put Marija Magdalena imenovana također u opisu razapinjanja, zajedno s drugim ženama koje su slijedile Isusa od Galileje i posluživale mu, s time da je Saloma navedena jedino u ovom evanđelju (Mk 15,40–41; f. 76c).

Isusom čime se osnažuje i njihovo svjedočanstvo". Usto, naglašavanje da su žene bile prisutne kod razapinjanja implicira odsutnost učenika te da „javnim očitovanjem solidarnosti riskiraju život" pokazujući time svoju hrabrost i postojanu odanost (Anić 2018: 71–72).

[26] Najstarije je evanđelje pisano krajem šezdesetih ili odmah iza 70. godine poslije Krista. Detaljnije o egzegetskim tumačenjima Marije iz Magdale u Evanđelju po Marku vidi Anić 2018: 69–89.

[27] U bilješkama u izdanjima Markova evanđelja objašnjava se da je tristo denara gotovo godišnja plaća jednog zemljoradnika.

[28] Prema Anti Popoviću, Isus tim riječima „ponovno ističe uzvišenost ženina čina" smatrajući ga pravednim, toliko važnim i tako pohvale vrijednim da će postati sastavnim dijelom naviještanja evanđelja po cijelom svijetu (Popović 2009: 44).

Na Veliku srijedu predviđena je za pjevanje Muka po Luki[29] (Lk 22,1–23,56; f. 77d–80b). Za razliku od ostalih evanđelista koji svoje izvješće o muci uokviruju djelovanjem žena, Luka drugdje smješta perikopu pomazanja te navodi da su žene također bile uz križ, ali ih ovdje ne imenuje (Lk 23,49; f. 80b):

> Stoêhu vsi znani ego • izdaleča zreće sih' • i ženi prišad'šee po nemь ot Galilě(e)

Na Veliki četvrtak predviđena je iz Ivanova evanđelja perikopa Isus pere noge učenicima (Iv 13,1–17; f. 81b–81c). Na Veliki petak predviđeno je pjevanje Muke Kristove prema tekstu evanđelista Ivana (Iv 18,1–19,42; f. 84b–86a). Za razliku od sinoptičkih evanđelja, u Ivanovu evanđelju Marija Magdalena nema samo ulogu svjedokinje Isusova razapinjanja nego i svjedokinje njegove posljednje odluke, ona je također nazočna u času Isusove smrti u kojem upućuje svoju majku na ljubljenog učenika (Anić 2018: 120). U Muci po Ivanu u *Hrvojevu misalu* Marija Magdalena se spominje da stoji uz Kristov križ zajedno s njegovom majkom (f. 85d).

Žene su važne svjedokinje središnjih događaja kršćanstva: Kristove muke, smrti i uskrsnuća. Navođenje žena u perikopama u kojima se govori o razapinjanju, polaganju u grob i praznom grobu važno je i zbog uspostavljanja povezanosti između preduskrsnoga liturgijskog vremena s postuskrsnim (Anić 2018: 81). Stoga će se lik Marije Magdalene (i drugih žena) vrlo često naći na sitnoslikama uz ta mjesta i u misalima. Na Veliku subotu, u sklopu liturgije vazmenoga bdijenja i krštenja čita se izvještaj o Isusovu uskrsnuću iz Evanđelja po Mateju, u kojemu su opet žene jedine nositeljice radnje (Mt 28,1–10; f. 97b). U nastavku je i antifon o tome, kojim se podvlači da su žene očevici (97d):

> Več(e)rь sobot'ni svitajući v' prvuju sobotu pride M(a)riê M(a)gdalina • i dr(u)gaê M(a)riê viditi gr(o)bь • Al(elu)ê

Za Uskrsnu liturgiju predviđen je uskrsni izvještaj iz Evanđelja po Marku (Mk 16,1–7; f. 98d).

[29] Luka je jedini evanđelist koji Mariju iz Magdale i druge žene spominje već za vrijeme Isusova javnog djelovanja u Galileji (Lk 8,1–3). Međutim, dok Matej i Marko donose popise s imenima žena u izvještajima o razapinjanju, polaganju u grob i otkriću praznoga groba, Luka prvi takav popis nakon 8,1–3 donosi tek nakon što je izvjestio o događajima vezanim uz otkriće praznoga groba, u 24,10 (Anić 2018: 97).

Perikopa na neobičan način govori o uskrsnuću kroz perspektivu iskustva žena: kamen oko kojeg se brinu otkotrljan je, ne mogu pomazati mrtvo tijelo jer je nestalo te dobivaju novu zadaću: prenijeti poruku nebeskog glasnika o uskrsnuću. „Budući da muški svjedok ne postoji, žene postaju vjerodostojne svjedokinje te se poseže za povijesnim sjećanjem žena koje su vidjele Isusovu smrt i polaganje u grob i koje su prve primile vijest o uskrsnuću“ (Anić 2018: 83).

Za četvrtak nakon Uskrsa predviđen je izvještaj o susretu Marije Magdalene i Uskrslog Krista iz Evanđelja po Ivanu, u kojemu je naglasak na njihovu odnosu, na činjenici da Isus uzlazi Ocu i da Marija Magdalena treba prenijeti poruku o uskrsnuću učenicima (Iv 20,11–18; f. 102bc). U subotu poslije Uskrsa donosi se svjedočenje Marije Magdalene učenicima o praznome grobu također iz Evanđelja po Ivanu (Iv 20,1–10; f. 103d). Za razliku od sinoptika, Ivan pripovijeda o Magdaleninim emocijama tuge i plača, te ističe kako ona prva traži Isusa, prva ga nalazi, prva ga prepoznaje i prva naviješta o tome,[30] što će postati nosivi motivi i u homiletičkim tekstovima i u oficiju sv. Marije Magdalene.

Navedena pjevanja muke i evanđeoska čitanja u liturgiji Velikoga tjedna i potom uskrsnoga vremena raspoređena su na isti način i u svim drugim glagoljskim misalima, pa tako i u *Prvotisku misala*[31] i *Prvome beramskome misalu*[32], koji su uvršteni u ovaj istraživački korpus. Jednako je tako i u liturgijskom kalendaru u svim misalima i brevijarima sv. Mariji Magdaleni dodijeljen njezin dan 22. srpnja.[33]

---

[30] Filigranski prikaz tumačenja identiteta i uloge Marije iz Magdale u Evanđelju po Ivanu vidi u Anić 2018: 119–137.

[31] *Misal po zakonu rimskoga dvora* (*Missale Romanum Glagolitice*) iz 1483. prva je tiskana knjiga na glagoljici i na (hrvatskome) crkvenoslavenskom jeziku te ujedno i prvi tiskani misal na jeziku koji nije latinski i na pismu koje nije latinica. Kako napominju Ana Šimić i Vida Vukoja, samo je devet godina ranije tiskan prvi misal uopće, rimskoga obreda i na latinskome jeziku, 1474. u Milanu (Šimić, Vukoja 2023: 7). Tiskanje je završeno na dan kada se slavi Katedra Sv. Petra apostola u Katoličkoj crkvi (22. veljače 1483), čime su glagoljaši htjeli i simbolički potvrditi svoju pravovjernost i pripadnost Rimskoj crkvi, uočava S. Damjanović (2012: 272).

[32] *Prvi beramski (ljubljanski) misal* treći je misal koji je pisao Bartol Krbavac, nakon *Berlinskoga* i *Ročkoga misala*, a upotrebljavao se u Bermu u Istri. Više o samome kodeksu, njegovu sadržaju, jezičnoj analizi i minijaturama vidi u Pantelić 1964, posebice 42–48, 60–67.

[33] Sanktoremi se naravno mogu razlikovati u pojedinim kalendarima. Sanktorem sv. Marije Magdalene je stabilan, za razliku od sv. Lazara koji se različito pojavljuje u glagoljskim kalendarima: 21. srpnja, 14, 16. i 17. prosinca. Sanktoremi se razlikuju po duljini liturgijskih službi.

U kalendaru uz imena svetaca[34] dolaze i njihove kategorije (mučenik, ispovjednik, opat, biskup, djevice itd.), kao i stupanj svetkovina: *dupal*, *poludupal*. Latinski izvornik misala prema kojemu su se ravnali glagoljaši u kalendaru donosi *Sanctae Mariae Magdalenae poenitentiariae*, *(semi)duplex* dok u glagoljaškim misalima (i brevijarima) redovito izostaje kvalifikacija te se donosi samo *Marie Magdalêni polь du(palь) X* (dakle izostaje *pokajnica*). Stupanj svetkovine u latinskim misalima *duplex, semiduplex* (zapovijedani blagdan) – u srednjem vijeku određuje slavljenje razrađenijom liturgijom rezerviranom za najvažnije svece i apostole.[35]

Istaknuto mjesto Marije Magdalene u liturgijskim knjigama očituje se i u fondu imena svetaca u litanijama svih svetih koja se apostrofiraju kod blagoslova krsne vode u obredu krštenja na Veliku subotu: nakon zaziva svecima slijedi zaziv Blaženoj Djevici Mariji, a odmah potom apostrofira se: *s(ve)ta M(a)riê Magdalêno mol(i) za nasь*. Navedena je dakle prva među sveticama, nakon čega slijede zazivi svetica mučenica i djevica.

Za Uskrsnu liturgiju u misalima predviđeno je, prema uputi, pjevanje sekvencije *Žr'tvi pask(o)v'nie*[36], u kojoj Marija Magdalena iznosi svoje svjedočenje o praznom grobu, anđelima i Kristovoj slavi (*Hrvojev misal*, f. 98c–98d):

> Žr'tvi pask(o)v'nie požiraûtь h(rьst)ьêne • agn(ь)cь ov'ce ihь izb(a)vi kr'viju • H(rьst)ь neporočanь O(tь)cu prebi rav'nь • i smiri griš'niki • R(ь)ci n(a)mь M(a)rie čto vidi n' puti • Grobь H(rьst)a živućago • i sl(a)vu vidihь v'skrsnuv'ša • R'ci n(a)mь • An'j(e)l(ь)sko sviditel'stvo sun'darь i rizi • R(ь)ci • Vskrse

[34] Glagoljski kalendari čuvaju bogat registar europske svetačke heortologije svih kategorija i kvalifikacija od 7. do 15. stoljeća (Pantelić 2000: 365). Usto, osim rimskog sloja svetaca u misalima se može detektirati „veliko šarenilo svetkovina različita podijetla", tako u *Hrvojevu misalu* Marija Pantelić uočava sloj francuskih, južnotalijanskih, afričkih, carigradskih do dalmatinskih, mađarskih pa i čeških svetaca (Pantelić 1973a: 492).

[35] U glagoljaškim kalendarima, osim Gospinih blagdana, mali je broj svetica kojima je dodijeljen stupanj *duplex*. Među njima su: sv. Agneza, djevica i mučenica (21. siječanj), sv. Jelena, cesarica (22. svibanj), sv. Klara, djevica (12. kolovoz), sv. Priska, mučenica (6. rujan), sv. Katarina, djevica i mučenica (25. studeni). Tako je primjerice u *II. Novljanskom brevijaru*, čiji je kalendar analizirala M. Pantelić (1979).

[36] Uskrsna sekvencija *Victimae paschali laudes* važna je za razvoj liturgijske drame – iz nje se razvio dramski prikaz triju Marija koje dolaze na Isusov grob poznat pod nazivom *Visitatio sepulchri* (*Posjet grobu*). Detaljnu analizu vidi u Young 1962[2]: 273–306.

H(rьst)ь up(ь)vanie n(a)še[37] • pred'hodit' vi v Galilêju • R(ь)ci •

U toj dijaloškoj sekvenciji slavi se Kristova pobjeda nad smrću kroz dramatičan dijalog, a posebno je važno istaknuti komentar o vjerodostojnome svjedočenju Marije Magdalene, čime se slavi istinoljubivost prve svjedokinje kojoj treba vjerovati (98d):

Virovati bole e(stь) istin'noi M(a)rii • nere židov'skomu n'rodu i lažnomu[38] • R(ь)ci • Vidihь H(rьst)a v'skrsnuv'ša iz' mrtvihь vistinu •

Nakon mrtvačkih misa u misalima slijedi sekvencija *D(ь)nь gněva – Šekvenciê siê za mrtvihь na misi* (*Dies irae*)[39] u kojoj se spominje Marija, a u nekim verzijama precizira se da je riječ o Magdaleni, premda je to jasno i iz samoga konteksta*: Ki M(a)riju Magdalěnu otrěšil si • i razboinika uslišal' si • mani takoe up'v(a)nie dalь esi* • (*Hrvojev misal*, f. 241a–b).

Pamćenje biblijskoga lika Marije Magdalene u glagoljaškim misalima dosljedno je kad se donose izvori iz evanđeoskih čitanja. Znatnije razlike se pojavljuju u drugome dijelu misala, tj. u sanktoralu (*Proprium sanctorum*) u molitvama na blagdan svete Marije Magdalene u kojima se spominje njezina grešnost. Iz molitava se u svim misalima očituje da je Marija Magdalena poistovjećena sa sestrom Marte i Lazara, s bezimenom preljubnicom koju žele kamenovati (Iv 8,1–11) te s grešnicom iz grada u kući Šimuna Gubavca (Lk 7,36–50). Tako primjerice donosi *Prvotisak* (f. 167b–167d):

Mene zdaše (!) grêšnici pogubiti me svêdêniê tvoê g(ospod)i razumêhь vsakoe končini vidêhь konacь • široka zapov(ê)dь tvoê zêlo s(ti)h(ь) • b(la)ž(e)ni neporočni v puti hodeče i v zakoni g(ospod)ni • or(a)c(iê) b(la)ž(e)nie M(a)rie Magdalêni

[37] U nekim je misalima doslovniji prijevod „upvanie moe" prema latinskom izvorniku: *Surrexit Christus, spes mea: praecedet vos in Galilaem.*

[38] Pogrdno spominjanje Židova izbrisano je iz Rimskog misala 1570. Sekvencija *Victimae paschali laudes* jedna je od četiriju koje su preživjele reformu Tridentskog sabora.

[39] Prema Mariji Pantelić, ta „najtragičnija pjesma srednjeg vijeka" uvedena je već od prve polovice 15. stoljeća, pjevala se najprije na posljednju nedjelju poslije Duhova, a kasnije se vezuje uz mrtvačke mise (1964: 26–28). *Misal kneza Novaka* donosi najraniji prozni prijevod, a imaju je i neki brevijari, primjerice *Drugi beramski*. Više o svim varijantama u HSP 2010: 137–164.

m(o)l(imь) te g(ospod)i prosbami pomozêm se eeže m(o)l(it)-
vami um(o)lenь četvt(ь)todnevna Lazara brata ee ot ada živa
vskrêsi •

Sadržajno podudarne molitve i upute donosi i *Prvi beramski misal* (171d–172b).

Razlike između pojedinih glagoljskih misala vizualno su najočitije u iluminacijama. Kako je rečeno, *Hrvojev misal* najljepši je iluminirani hrvatskoglagoljski kodeks, a ovdje je posebno relevantan jer upućuje na izravne veze s napuljskim Anžuvincima, koji su bili zaslužni za procvat iluminiranih liturgijskih kodeksa, što se odrazilo i u sanktoralu i u njegovoj bogatoj dekoraciji.[40] Iluminator je posebice istaknuo ona svetopisamska mjesta koja govore o sv. Magdaleni, sv. Marti i sv. Lazaru. Osim Lazarova uskrišenja, gdje kod bratova groba asistiraju njegove sestre Marta i Marija, prikazane su one vjerojatno zajedno s Lazarom, prema legendi, i kod uskrišenja sina udovice iz Naima, kako pretpostavlja Marija Pantelić (2000: 358). Portreti Marte i Marije naslikani su u krugovima incijala V na početku evanđeoske perikope Lk 10,38-42 na Veliku Gospu koja govori o Isusovu posjetu tim dvjema sestrama u Betaniji. Osim te tri spomenute sitnoslike (f. 57a; 56b; 175b) ilustrirana je scena Marije Magdalene kod Kristova groba (f. 102b), a čitav njezin lik na početku njezine mise (f. 170b). Posljednja spomenuta sitnoslika posebno je važna, Marija Pantelić je naziva *Marija Magdalena pokornica* (f. 170b), na njoj je svetica prikazana bosonoga i naga, ali joj je tijelo prekriveno dugom svijetlom kosom i obraslo u duge dlake poput krzna te zaogrnuto crvenim plaštem, a u ruci drži alabastrenu posudu s pomasti, njezin uobičajeni atribut. Takav pustinjački, pokajnički tip svetičine ikonografije karakterističan je za kasnosrednjovjekovnu zapadnu umjetnost, a nastao je pod utjecajem ikonografske konvencije hirzutizma u prikazu svetaca pustinjaka na Istoku, posebice Marije Egipatske, te s druge strane interferencijama s mitom o divljem čovjeku, tj. divljoj ženi iz pučke tradicije, kako pokazuje istraživanje Višnje

[40] Iluminacije u *Hrvojevu misalu* istraživali su Marija Pantelić 1970; 1973b; 2000; Kruno Prijatelj 1984; Ljiljana Mokrović 2008; 2010; 2011. O utjecaju Anžuvinaca na umjetnost i književnost vidi Kolumbić 1994: 24–35; Babić 2019: 363–377; Fisković 2002. Također vidi zbornik radova *Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba* (2022). Kulturno djelovanje dinastije Anžuvinaca, osobito nakon sklapanja Zadarskog mira 1358. godine, korelira s procesom političke integracije dalmatinskih gradova s hrvatskim, bosanskim i ugarskim zaleđem, čime je omogućena življa kulturna razmjena, ali i njihova otvorenost renesansnim strujanjima.

Bralić (2012).[41] U *Hrvojevu misalu* Magdalena je na pet sitnoslika, Marta na tri, dok je Majka Božja na osam. Tolika pozornost Mariji Magdaleni ne začuđuje imamo li na umu da su se troje Kristovih prijatelja posebno častili u Provansi: sv. Magdalena u spilji Ste Baume, sv. Lazar u Marseilleu kao prvi biskup toga grada, a sv. Marta u Tarasconu. Napuljski Anžuvinci bili su u isto vrijeme i grofovi Provanse, kult ovih svetaca širio se i po Italiji, te tako zadarska katedrala sv. Stošije (Anastazije) dobiva relikvije sv. Magdalene 1332. godine, a relikvijar im je istoga oblika i od istoga majstora kao i onaj sv. Marte iz polovice 14. st. (Pantelić 2000: 358).

Zaključno o analizi lika Marije Magdalene u misalima može se ustvrditi da supostoje dva paralelna tijeka gradnje njezine uloge u glagoljaškoj zajednici: svjedokinja uskrsnuća i pokajana grešnica, čiji se blagdan slavi 22. srpnja u liturgijskom kalendaru. Izvori za biblijsku Mariju Magdalenu vezani su uz uskrsni ciklus i najvažniji kršćanski blagdan, dok su izvori za lik pokajane grešnice derivirani iz perikopa o pomazanju, koje su uključene i u liturgiju Velikoga tjedna: na Cvjetnicu iz Muke po Mateju (Mt 26,6–13), na Veliki ponedjeljak iz Ivanova evanđelja (Iv 12,1–11) i na Veliki utorak iz Muke po Marku (Mk 14,3–9).[42] Takva će dvostrukost pamćenja lika Marije Magdalene ostati u misalima sve do reforme liturgijskog kalendara nakon Drugog vatikanskog sabora u drugoj polovici 20. stoljeća.[43]

[41] Ikonografsku zbrku i dvosmislenosti između prikaza lika Marije Magdalene i Marije Egipatske istražuje Forconi 2024: 23–112. Sitnoslika *Marija Magdalena pokornica* iz *Hrvojeva misala* uvrštena je s odličnim opisom Buge Kranželić u katalog izložbe *Premazane svim mastima: ženski likovi na srednjovjekovnim sitnoslikama u glagoljskim rukopisima* (2025: 31–33). Izložbu je pripremila Sanja Cvetnić sa studentima povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u sklopu HRZZ projekta IP-2024-05-8346 *Žene i žensko u srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom glagoljaštvu (FEMIGLA)*.

[42] Sva evanđelja donose scenu Isusova pomazanja, ali se ponešto razlikuju. U Markovu (14,3–9) i Matejevu (26,6–13) evanđelju je anonimna žena, u Lukinu je grešnica iz grada (7,36–50). Kod Ivana događaj nije u kući Šimuna Gubavca, nego u kući Marte, Marije i Lazara, a pomazala ga je Marija (12,1–11). Kod Luke i Ivana pomazuje noge i briše ih svojom kosom. Kod Marka i Mateja žena pomazuje Isusovu glavu u slijed događaja koji je povezan s mukom i kao priprava Isusova tijela za ukop. Zajedničko je svima prosvjedovanje Isusovih sustolnika/učenika zbog ženina čina i s druge strane Isusova obrana žene i njegovo pozitivno vrednovanje ženina čina. Na temelju toga što kod Ivana prigovara Juda (zbog pohlepe) Schüssler Fiorenza zaključuje da je evanđelist najvjerojatnije želio prikazati Mariju iz Betanije kao istinsku učenicu i poslužiteljicu, koja se razlikuje od izdajice koji je pripadao Dvanaestorici (2011: 378).

[43] U *Rimskom misalu* (1980: 523–524) u molitvama se više ne spominje njezina grešnost, nego isključivo njezina uloga prve svjedokinje i njezina postojana ljubav prema Kristu.

U glagoljskim je misalima znatno više prostora dano biblijskoj Mariji Magdaleni, dok će u brevijarima, kako ćemo vidjeti, biti u središtu srednjovjekovna pokajana grešnica koju se povezivalo s biblijskom svjedokinjom uskrsnuća. Povezivanje biblijskog lika i pokajane grešnice na neobičan će se način očitovati u liturgijskoj shemi svetičina dana.

2.2. Glagoljski brevijari

Brevijar je, uz misal, najvažnija liturgijska knjiga te zajednička javna služba Crkve sastavljena od psalama, antifona, svetopisamskih, patrističkih i hagiografskih čitanja (2000: 349).[44] Brevijari su i svojevrsne „antologije srednjovjekovnog duhovnog štiva" koje su znatno utjecale i „na razvijanje opće književne kulture glagoljaških pisaca" (Hercigonja 1975: 90), kao i na „oblikovanje sustava vrijednosti, na ponašanje," te „estetski ukus zajednice" (Radošević, Dürrigl 2025: 12).

U svim brevijarima, kao i u misalima, Mariji Magdaleni posvećena je služba na njezin dan 22. srpnja. Budući da je poistovjećivana s Marijom, sestrom Marte i Lazara iz Betanije, pojavljivat će se i u službama predviđenima za njihove spomendane: sv. Marta 29. srpnja i sv. Lazar 16/17. prosinca. Osim u sanktoralu, pojavljivat će se i u temporalu, u homilijama sv. Grgura pape, sv. Augustina i sv. Ambrozija.

U analitičkom korpusu donijet ću istraživanja iz sljedeća tri brevijara: *Prvi beramski brevijar* (sanktoral), *Drugi beramski brevijar* (temporal i sanktoral) i *Brevijar Vida Omišljanina* (temporal).

Prvi beramski brevijar[45] osim spomena u kalendaru (f. 172v) i uskrsnoj sekvenciji[46] (f. 167d), kao i u misalima, Mariji Magdaleni posvećuje službu

[44] O razvoju brevijara u povijesti liturgije vidi Pantelić 1977; Crnčević, Kuhar 2021; Kuhar, Crnčević 2023. O specifičnostima osobina književnoga žanra brevijara vidi Vučković, Dürrigl 2021. Brevijari su zanimljiv korpus i za proučavanje glagoljaške čitateljske zajednice, stoga upućujem na recentno objavljenu knjigu koja je tome posvećena Radošević, Dürrigl 2025.

[45] *Prvi beramski brevijar* hrvatskoglagoljski je rukopisni kodeks s kraja 14. stoljeća, koji se upotrebljavao u Bermu u Istri, a čuva se u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani (sign. Ms161). O putu beramskih glagoljskih rukopisa od srednjovjekovnoga skriptor(ij)a do Ljubljane vidi istraživanje T. Galovića i E. Orbanića (2023). Detaljnije o samome kodeksu, tekstološku, književnopovijesnu i liturgičku raščlambu te o jeziku i povijesti vidi u istraživanjima okupljenima u knjigu *Studije o Prvome beramskom brevijaru* koju su uredili A. Mihaljević, M. Mihaljević i A. Radošević (2023).

[46] Uskrsna sekvencija u *Prvom beramskom brevijaru* zapravo je kompilacija dviju sekvencija, što su uočile i analizirale Radošević, Dürrigl 2025: 269–272.

na njezin dan (f. 83b–85c), a spominje se i u službi sv. Lazara (f. 163d, 164a) te u službi sv. Marte (f. 165a, 165b, 165c). U usporedbi s latinskim izvorima te drugim hrvatskoglagoljskim brevijarskim svetačkim lekcijama hagiografski tekstovi u ovome brevijaru, kako pokazuje analiza Vesne Badurina Stipčević (2023), predstavljaju starije i dulje inačice svetačkih čitanja. Svetačko slavlje Marije Magdalene spada u sanktoreme bogatijega sadržaja: ima vlastite antifone uz psalme, čitanja u noćnicama, responzorije i verse, himne i molitve. Večernja služba[47] sv. Marije Magdalene započinje molitvom oblikovanom na temelju motiva pomazanja u Betaniji (Iv 12,1–11; f. 83b):

> Masti M(a)riê predragie prinese sьsudь predobrie . i pomaza b(la)ž(e)nê nozê g(ospod)ni . plačući sь slzami . čьstь i krasota i vlastь b(u)di troici edinoi . o(t)cu že edinomu p(a)r(a)klitu . v beskonačnie v(ê)ki . amen.

Potom slijedi perikopa iz evanđelja o grešnici iz grada koja u kući Šimuna farizeja Isusu pomazuje noge prema Lukinu evanđelju (Lk 7,36–50; f. 83c). Osim što je preko motiva pomazanja Marija Magdalena identificirana s bezimenom grešnicom iz Šimunove kuće, istim je logičkim procesom poistovjećena i s Marijom, sestrom Marte i Lazara u molitvi koja potom slijedi (f. 83c).

Fuzija različitih novozavjetnih žena očita je i u himnu o Magdaleninu obraćenju (f. 83c–83d):

> Hv(a)la mat(e)ri Cr(ê)kvi s(ve)têi . hvala istočniku H(rьst)u . iže iz M(a)rie izagna .ž. bêsi po sed' mihь obrazêhь m(i)l(o)-sr(ь)diê . M(a)riê sestra Lazareva . siê e(stь) êže velmi sьgr(ê)ši . i ne otstupi ot nee stvorь pakleni . i pride k životu sv(ê)tlomu . po tomь tečen'i pltaskago blaženiê e(stь) gr(ê)šn(i)ca otr(ê)-

[47] Struktura i sadržaj službe časova predviđenih za pojedini dan/blagdan ovisi o kategorizaciji u liturgijskom kalendaru. Kategoriziranje pojedinih slavlja najvišim stupnjem, *duplex*, kako pojašnjavaju K. Kuhar i A. Crnčević, „proizlazi iz dvostruke noćne službe u te dane: bdijenja na početku noći te službe nakon ponoći (...). U noćnoj službi (*lat. matutinum*) svaka noćnica (lat. *nocturnum*) imala je po tri psalma i tri čitanja s responzorijima. Jutarnju službu časova (lat. *laudes*) čine: pet psalama s antifonama, kratko čitanje, himan, evanđeoski hvalospjev *Benedictus* s antifonom, a čas završava molitvom. Srednji, ili dnevni časovi (lat. *hora prima, tertia, sexta* i *nona*), koji su se molili u određeno vrijeme dana, imaju himan, po tri psalma s antifonom, kratko čitanje s responzorijem i zaključnu molitvu. Večernja je služba (lat. *vesperae*) ustrojbeno bila jednaka kao jutanja, a za evanđeoski hvalospjev uzima se hvalospjev *Magnificat*" (Kuhar, Crnčević 2023: 164).

> šena ot istlênnago iga . v sl(a)vni životʼ pristupi . teče k vraču d(u)ševnomu M(a)riê noseĉi sьsudь aromatski . i ot bolêzni ûže imê zdrava e(stь) . m(i)l(o)stiû G(ospod)a Sp(a)sa H(rьst)a . vskrsša pobêdivšago vshodeĉago ot pakla vidê radosti prvêe doiti uteže . êže prvêe vs(ê)hь vžegla se bê hotêniem edinomu b(og)bu v troici – b(u)di sl(a)va . iže mnog imь gr(ê)hi omi . i muki ostavlaetь . i dastь imь mazdu . am(e)nь .

Himan, u skladu s funkcijom koju ima u liturgiji časova, pjesničkim stilom sintetizira život i preobrazbu Marije Magdalene nakon što je Isus oslobađa sedam demona, ozdravljena je od bolesti grijeha te joj je prvoj bilo dano vidjeti uskrslog Učitelja. U razlogu zašto je baš Marija Magdalena prva svjedokinja uskrsnuća mogu se prepoznati odjeci iz Augustinova traktata 121,1 (*Noli me tangere,* Iv 10,10–29) gdje ustvrđuje da je kao žena osjećajnija te je tražila Gospodina vatrenije od apostola.[48] Himan ima vrlo slojevit teološki i semantički izričaj, a na temelju toga što se Isus naziva imenom *spasь* uočava se, kako pokazuju istraživanja J. Vele (2023: 451), da je nesumnjivo stariji od samoga brevijara u koji je preuzet.

Motiv pomazanja kao ishodište logičkog procesa povezivanja Marije Magdalene s grešnicom iz Šimunove kuće, koja pere Isusu noge svojim suzama i maže ih skupocjenom pomašću (Lk 7,36–50), nastavlja se i homilijom sv. Augustina, u koju su umetnuti responzoriji i versi iz uskrsnih evanđelja gdje se najavljuje odlazak na grob s posudom alabastrene pomasti za pomazanje mrtvoga Isusova tijela (f. 83d–85a):

> E(van)ĵ(e)lie egda čtet se rasmotrimo slišaste . i stv(a)ri svršenoû i stv(o)renoû vzvêĉenu i ustanoviĉenoû . predʼ očima sr(ьd)ca v(a)šego . vidêste bo ne têlomь na misliû G(ospod)a I(su)sa h(rьst)a v domu parisêovê vzležeĉa . i prizvanь ot nego ne mrzeĉi . vêdêste bo oĉe i ženu gl(a)situ v gradê zlago že gl(a)sa . êže b(ê)še grêšnica . nezvana všadʼši na obêdь . idêže lêkarь ee vzležaše . vziskati m(i)l(o)stivago zdraviê ne stidê se . Rêš(ponь) . M(a)riê Magd(a)lêna i drugaê M(a)riê idêhu rano kь grobu . I(su)sa eg(o)že iĉete vsta nêstь sadê . êk(o)že gl(agola)lь e(stь) . predhodit vi v Galilêi . tu i uzrite . a(lelu)ê .b. b(e)rš(ь) . i velmi zaûtra vʼ edinu sobotь pridu kь grobu .

[48] Dostupno na adresi http://www.augustinus.it/latino/commento_vsg/index2.htm (posjet 22. 7. 2025).

> vsiêv'šu slncu ûže i všad'še vidêše ûnošu sêdeĉa o desnoû iže r(eč)e imь . i prilnu l(ê)ki neponosь na obêdê . podobna v dobrodêên'i . znaêše bo eliko bez nego trudila se bi . i ego iscêleniemь svobod'na b(i)ti . vidêše k' komu prišla bi . pristupi bo ne k gl(a)vê G(ospod)ni nь k nogama imaže zlo hodila b(ê)še . stopь pravihь iskaše . prêje slzi izliê srdačnie . i umi nozê g(ospod)ni službоû isp(o)v(ê)daniê . vlasi svoimi otrь . obcelivaûĉi pomaza . ml'ečĉi gl(agola)še . ne s(love)semь izgovaraše . na obêtomь lûbve skazovaše . êko ubo prikosnuti se G(ospode)vê umivaûĉi celivaûĉi otiraûĉi . pomazaûĉi nozê ego [...] rêš(ponь) . raduite se sь mnoû vsi iže lûbite g(ospod)a . êk(o) eg(o)že iskahь êvi se mnê . i egda plakah' u groba vidêhь G(ospod)a moego [...]

Kako je očito u važnom stoga i malo dužem citatu, umetanjem responzorija i versa[49] sadržajno oblikovanih prema izvještajima o događanjima uskrsnoga jutra u homiletsku lekciju o posve drukčijem događaju iz evanđelja na dojmljiv se način u pamćenju recipijenata stvara veza između uključenih aktera: neimenovane grešnice i Marije Magdalene. Meditativna čvorišta na kojima se stvara mentalna slika vezana su uz paralele motiva pranja i pomazivanja nogu s hodom prema Kristovu grobu, odnosno hoda u grijehu i hoda prema izliječenju, što rezultira završnom poukom o otpušanju dugova i iskazivanju ljubavi (f. 85a). U navedenoj Augustinovoj homiliji o grešnici iz Lukina evanđelja uopće se ne spominje Marija Magdalena, nego se potiče na razmišljanje o putu izlaska iz tame grijeha u svjetlo izliječenja. Prekidanjem patrističkog teksta uskrsnim responzorijima i versima koji se pjevaju stvara se drukčiji afektivni i kognitivni učinak na recipijenta te neimenovana grešnica dobiva lice prve svjedokinje uskrsnuća. Aurelije Augustin u svojim sermonima Mariju Magdalenu stavlja uz Blaženu Djevicu Mariju kao prototip stare Eve jer noseći vijest uskrsnuća obnavlja red stvaranja koji je narušio izvorni grijeh i njegove posljedice (Anić 2018: 229).[50]

[49] Responzoriji i versi su, kao i antifone i himni, dio liturgije časova koji su određeni za pjevanje. Responzoriji i versi (rêšponь i beršь) prate čitanja u noćnoj službi časoslova te funkcioniraju kao pjevani dijalog koji je pratio svetopisamsko, hagiografsko ili patrističko čitanje. „Antifone prethode psalmima i slijede ih te nose vlastitu teološku tematiku svetačkog slavlja" (Kuhar, Crnčević 2023: 181).

[50] Augustin dakle u Mariji Magdaleni vidi novu Evu koja naviješta spasenje naviještajući uskrsnuće. Detaljnije o tome tumačenju vidi Anić 2018: 228–229.

U skladu s ranokršćanskom tradicijom, u jutarnju službu na dan sv. Marije Magdalene umetnuti su stihovi iz *Pjesme nad pjesmama*,[51] čime se obraćenje grešnice povezuje s alegorijom Kristove ljubavi prema Crkvi (f. 85b):

> an(tifonь) . ûže ubo zima minu . daždь otide i presta . vstani bližnaê moê golubice moê i pridi . an(tifonь) . pridi vzlûblenice moê . i priložu v tebê prêst(o)lь moi . a(lelu)ê an(tifonь) . siê e(stь) krasna meû deĉerami er(u)s(oli)mskimi [...]

U službi sv. Lazara,[52] biskupa i mučenika, Marija Magdalena je poistovjećena s njegovom sestrom Marijom (f. 163d, 164a). Prvo se spominje njezina ljepota u usporedbi s Lazarovom[53] (f. 163d), potom legenda o dolasku u južnu Francusku (f. 164a):

> t(a)ko i sestra ego M(a)riê Magdal(e)na meû ženami [...] Lazar' ubo kada s' mnogimi pride v Mar'šiliû s' sestrami . M(a)riê Magdalêna i Mar'ta . i M(a)riê Klêopova i Saloma . i s' mnogimi inimi vistinu .r. i .i. egdaže Lazarь biskupь . po lêtê ed(i)nomь . s(ve)timь P(e)trom' postavlenь bê i napravlenь i lêt' .ĵ. v' biskups'tvê sudь prodikova . silami i čudesi dêlae . t(a)ko da .ĵ. i .e. mr'tvihь v'zbudi .

---

[51] Posljednji grčki crkveni pisac na Zapadu Hipolit Rimski (oko 170–235/236) u svom *Komentaru Pjesme nad pjesmama* uspoređuje sliku zaručnice koja noću traži ljubljenoga (Pj 3) sa ženama na grobu te Mariju Magdalenu tumači kao alegoriju zaručnice iz *Pjesme nad pjesmama*, a Krista kao zaručnika. Kao zaručnice koje noću traže ljubljenoga, žene na grobu za Hipolita predstavljaju Crkvu. Detaljniju analizu *Komentara* i pretvorbi žena u apostolice te davanja naslova *apostolice apostola* Mariji Magdalene vidi u Anić 2018: 223–226.

[52] Novozavjetni je lik sv. Lazara ocrtan kao biskup i mučenik u Marseilleu, ne pojavljuje se u latinskoj tradiciji te njegovo uvrštavanje u sanktoral svjedoči o povezanosti beramske glagoljaške tradicije s franačkom liturgijskom tradicijom (Pantelić 1971: 327–328; Kuhar, Crnčević 2023: 170). Analizu pasije sv. Lazara vidi u Radošević, Dürrigl 2023: 134–140; Radošević, Dürrigl 2025: 153–172. Autorice uočavaju da je mučenje sv. Lazara u *Prvom beramskom brevijaru* jedina potvrda toga teksta u našim brevijarima te da sastav po stilskim karakteristikama djelomično odudara od uobičajenih svetačkih čitanja (Radošević, Dürrigl 2025: 155).

[53] Na tu neobičnost u okviru sačuvanih glagoljskih svetačkih legende, tj. detaljan opis Lazarova fizičkog izgleda, upućuju Andrea Radošević i Marija-Ana Dürrigl, koje uočavaju da je „opis Lazarova izgleda i muževne privlačnosti, te njegova ponašanja prije i poslije uskrsnuća dulji od fabularnog dijela u kojem se šturo navodi kako su doplovili u Marseille i kako je postavljen za biskupa" (2025: 156–157).

U I. večernjoj službi sv. Marte[54] u nebiblijskom antifonu spominju se Magdalenina imanja (f. 165a), potom u hagiografskom čitanju Marta kori sestru zbog njezinih grijeha (f. 165a). U responzoriju koji slijedi ističe se da su Martine molitve uslišane te da njezina pokajana sestra ulazi u Šimunovu kuću Isusu oprati noge svojim suzama i obrisati ih svojom kosom (prema Lk 7,36–50), a potom svetačka lekcija pripovijeda o Magdaleninu dolasku u Marseille, sa sestarom i bratom, gdje je propovijedala riječ Božju i obraćala pogane (f. 165b):

> v' korab(a)lь bê v'vr'žena . i s' bratomь i s' sestroû i sa inimi . vêr'na gospoê B(o)žiê prez' vesalь i mor'nari priplu do Mar'šilie pl'nê s v'seû čeladiû . i sl(o)vo b(o)žie prop(o)v(ê)daše . a idoli vse otz'va . i obrati v'sь êzikь k g(ospod)u b(og)u rêsnomu .

U nastavku hagiografije u oficiju sv. Marte pripovijeda se o njezinu djelovanju i propovijedanju u novoj domovini (f. 165d) te o učincima njezine molitve u obraćenju najpoznatnije grešnice, sestre Magdalene, koja joj se ukazuje na samrti u slavi s anđelima (f. 166a).

Sanktorem Marije Magdalene ne donosi ništa o njezinu dolasku u južnu Galiju te o propovijedanju kršćanstva i uspjesima u obraćanju pogana. O tome se pak saznaje iz sanktorema sv. Marte i sv. Lazara – na te su intertekstualne relacije, čini se, pisari brevijara i računali.[55] Predaja o čudesnom dolasku svete betanijske obitelji (Marte, Marije i Lazara) u Provansu u lađi bez jedra, bez kormila i bez vesala vrlo je stara te se njezini odjeci pojavljuju u različitim srednjovjekovnim žanrovima. Međutim, po svemu sudeći, pojedini dijelovi inkorporirani u službu sv. Marije Magdalene mogli bi biti stariji. To se posebice odnosi na himan u kojemu se Isus naziva imenom

[54] Služba sv. Marte opširnija je u *Prvom beramskom brevijaru* nego u rimskoj liturgiji na latinskom jeziku (Kuhar, Crnčević 2023: 169). Martin je latinski životopis nastao vjerojatno u 12. stoljeću u više inačica. Službu sv. Marte u *Prvom beramskom brevijaru* analiziraju Radošević, Dürrigl 2023: 134–140; Radošević, Dürrigl 2025: 181–191. Ovdje je važno istaknuti što autorice zaključuju uočavajući da je dodavanje teksta o sv. Marti u *Prvom beramskom brevijaru* ujedno i „kasnosrednjovjekovno preispitivanje vrijednosti *vita activa* u odnosu na preferiranu i u tekstovima često isticanu *vita contemplativa*, a koja se odnosi na biblijsku perikopu iz Lukina evanđelja (Lk 10,38–42). Suprotstavljanje aktivnoga i kontemplativnoga života (pri čemu se potonje nerijetko isticalo kao vrednije, bolje, čišće) nadiđeno je u liku Marte kako je predstavljen u oficiju, odnosno u legendi" (Radošević, Dürrigl 2025: 191).

[55] S druge pak strane, pasija sv. Lazara ne sadrži ništa o njegovu uskrsnuću, premda je riječ o prijelomnom događaju u njegovu životu, to se pak spominje u službama njegovih sestara, Marte i Marije, kako primjećuju Radošević, Dürrigl 2025: 160.

spasъ te stoga pripada tekstovima najstarije *Spas*-tradicije, kako pokazuju istraživanja koja je proveo Jozo Vela (2023: 289–291). Riječ je uglavnom o svetačkim slavljima staroga rimskoga sloja, u koje spada i služba sv. Marije Magdalene (Vela 2023: 319).

Drugi beramski brevijar[56] (sanktoral) u drugom svesku, koji sadrži *Proprium Sanctorum*, Mariju Magdalenu također spominje u večernjoj službi koja joj je posvećena i u kojoj je i homilija sv. Augustina (f. 89a–90d), te se potom spominje u još jednoj homiliji sv. Augustina na sv. Lovrijenca (f. 109d). Večernja je služba gotovo identična kao u *Prvomu beramskomu brevijaru* – istim se liturgijskim elementima povezuje pomazanje Marije u Betaniji s grešnicom u kući Šimuna farizeja iz Lukina evanđelja te se stapa u jedan lik s Marijom Magdalenom kao svjedokinjom uskrsnuća. Znatnija razlika u odnosu na *Prvi beramski* jest u završetku večernje službe te izostanku jutarnje službe na dan sv. Marije Magdalene. Drugi je spomen Magdalene u sanktoralu *Drugoga beramskoga brevijara* homilija sv. Augustina o služenju u kojoj se navodi da je sestra Marte i Lazara (f. 109c–109d).

Drugi beramski brevijar (temporal) u prvom svesku koji sadrži *Proprium de tempore* Mariju Magdalenu spominje na više mjesta u službi predviđenoj za uskrsno vrijeme: uskrsni antifon (f. 158a), u tri homilije sv. Grgura (f. 158c–160d; 163b–163d; 188a), u slovu sv. Ambrozija (f. 163d) i antifon o sedam bjes (f. 167c) te u nekoliko incipita prethodećih evanđelja tim homilijama. Najvažniju ulogu u stvaranju srednjovjekovnog svetačkog modela Marije Magdalene kao pokajane grešnice odigrale su homilije sv. Grgura. U prvoj od tri spomenute Grgurove homilije (f. 158c–160c), koja počinje *Mnozim vam vistinu čteniem*, Marija Magdalena je spomenuta više puta u kontekstu komentara uskrsnih evanđelja, ali isključivo kao biblijski lik koji zajedno s drugim svetim ženama odlazi na grob pomazati Kristovo mrtvo tijelo. U istom kontekstu se spominje i u trećoj propovijedi (f. 188a). U homiliji *Mariê Magdalêna êže bêše v gradê grêšnica* (f. 163b–163d), koja je predviđena za čitanje četvrtkom nakon Uskrsa kao tumačenje Iv 20,11, sv. Grgur pak povezuje Mariju Magdalenu s grešnicom kojoj je Isus oprostio mnoge grijehe jer je mnogo ljubila (Lk 7,36–50):

[56] *Drugi beramski (ljubljanski) brevijar* dvosveščani je hrvatskoglagoljski kodeks iz 15. st. koji se upotrebljavao u Bermu u Istri, a danas se čuva u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani, sign. Ms 163 (stara sign. C 163a/2). Paleografski opis obaju kodeksa, opis iluminacije i inicijala, tekstološke osobine, književnopovijesnu i liturgičku raščlambu, jezične značajke i povijesnom kontekstu nastanka brevijara donosi zbornik radova *Studije o Drugome beramskom brevijaru* (2021), ur. Milan Mihaljević i Andrea Radošević.

> Mariê Magdalêna eže bê v gradê grêš'nica lûbeĉe istinu umil sl'zami skr'vni grêhovь . i glasa rêsnoti naplni se eže r(e)če ei otpuĉaût se grêsi mnozi . êko v'zlubi me mnogo . êže bê prêžde studena sagrêšaûĉi ustila biše potomь istinu lûbêĉi krêpce gorêše.

Preciznije, riječ je o dvadeset i petoj homiliji u kojoj Grgur Veliki komentira tekst iz Evanđelja po Ivanu (20,11–18) te tumači da je Marija Magdalena bila grešnica u gradu koja je iz ljubavi prema istini oprala suzama mrlje grijehe – zato su joj oprošteni grijesi mnogi jer je goruće ljubila istinu.[57] U oficiju potom slijede responzoriji i versi u kojima se pjeva o pastiru koji daje svoj život za svoje ovce te se braću potiče na razmatranje o snazi ljubavi kojom je gorjela Marija Magdalena i zato je Uskrsloga i vidjela jer je ustrajno vjerovala (f. 163c–163d):

> B(e)rš(ь) . premudrosť počivaet' v sr(ьdci) V' sei riči mis'liti estь v see ženi misli kolika sila lûb'vê gorêše êže ot grobь g(ospod)a oĉe uč(ê)nik(o)mь otьstupaûĉimь a siê . nê ot'stupaše . i v'ziskov'še ego egože nê obrêt'ši plêsk(a)še va iskani v lûb'vi ego važ'gana togo egože ot'êta vêrovaše gorê želêniemь . idêže prikluči se ei . vidêti tudêžde ego želêše.

Služba petkom po Uskrsu započinje slovom sv. Ambrozija, u kojem se također potiče razmatranje o ljubavi Marije Magdalene prema Isusu te njezine namjere da pomaže Gospodina (f. 163d–164a):

> Slišastê br(a)t(i)e m(i)lêiša êko s(ve)tie ženi eže g(ospod)a pomazati želeûĉe ka grobu prišad'še anĵ(e)la vidiše i M(a)ri Magdal(ê)na êže gor(ê)t(e)lno g(ospod)a lûbьlaše ot domu ot' negože speš'no idê ka grobu . i vraćše se ap(usto)lomь ês'no vzv'sti . êko u groba kas'neĉi b(og)a prežde v'sehь poz'na . na sie togo radi zn(a)m(e)nuetь aromati eže estь bl(a)gounaniem dobrihь dêlь i v'seû krêpos'tiû pl'ni silь i b(og)a iĉemь.

[57] Grgur Veliki u svojim je homilijama spojio tri različita novozavjetna ženska lika u jedan lik, lik Marije Magdalene, kako je već rečeno. Usto, u tumačenju tog lika rabi za patristiku karakteristično tipološko tumačenje: Marija Magdalena pojavljuje se kao tip nove Eve, tj. kao tip Crkve. Na koncu, on slavi Magdalenu kao svjedokinju Božjeg milosrđa koja se iz bivše grešnice preobražava u svjedokinju uskrsnuća. Za Grgurovo tumačenje i spajanje različitih novozavjetnih ženskih likova u jedan vidi Anić 2018: 237–244. i literaturu koja se ondje navodi.

Ambrozije izriče pohvalu svetim ženama, osobito Mariji Magdaleni, koju resi goruća ljubav, vjernost i ustrajnost te je bila dostojna prva vidjeti uskrsloga Krista.[58] Responzoriji i versi koji slijede pjevaju o potrebi svladavanja tame tijela kako bi se moglo svjedočiti svjetlu uskrsnuća. Završna molitva (euhologij) teološki zaokružuje razmatranje zahvalom Bogu što uskrsnućem obnavlja čovječanski rod.

U subotu po Uskrsu za početak razmatranja uzima se Ivanovo evanđelje (20,1) i motiv odvaljena grobnog kamena (f. 164b–164c), koji će se, uz motiv Magdalenina traženja Kristova mrtvoga tijela, ponavljati u službi predviđenoj u vrijeme poslije Uskrsa.

Marija Magdalena je važan akter i u antifonima koje, prema popratnoj uputi, treba uključiti u službu običnim danima do Uznesenja (f. 167c–168a). Od 25 antifona oblikovanih na temelju evanđeoskih izvještaja o uskrsnuću, s Marijom Magdalenom je sadržajno povezano prvih pet, među kojima se donosi podatak o prvoj svjedokinji uskrsnuća iz koje je Isus istjerao sedam demona te motiv dolaska na grob i traženja Kristova tijela:

> An(tifonь) . vstavь I(su)sь zaûtra v prvuû sobotu i êvi se prie Marii Magdaleni iž' neeže izag'na .7. bêsь (167c).
>
> An(tifonь) . goruĉe e(stь) sr(ьd)ce moe ot žele videti g(ospod)a moego . iĉi i ne obretaû gdi položiše i (167d).

Brevijar Vida Omišljanina (1396)[59] također sadrži službe za nedjelje i svetkovine liturgijske godine (*Proprium de tempore*). Marija Magdalena se spominje na cijelom nizu mjesta: u litanijama (f. 150b), u dvije uskrsne homilije sv. Grgura pape (*Mnozêmь vam' vistinu čteniem' bratie*, f. 247a–249b; *Mariê Magdalêna êže bêše v gradê*, f. 251d–252b), u slovu sv. Ambrozija (f.

[58] Crkveni otac Ambrozije tumači Mariju Magdalenu kao novu Evu koja prianja uz Krista kao novo drvo života i time preokreće nevjernost prve Eve. Drugim riječima, Mariji Magdaleni je kao ženi dano da prva vidi i navijesti uskrsnuće kako bi time ispravila grijeh prve žene te je s pravom predodređena muškarcima najaviti uskrsnuće. Međutim, tipologija Eva – Marija Magdalena ima i negativne implikacije u Ambrozijevu komentaru Evanđelja po Luki (*Expositio evangelii secundam Lucam*). Više o tome Anić 2018: 230–233; Ludwig Jansen 2000: 31–32, 54–57.

[59] Brevijar je 1396. godine za kaptolsku crkvu u Roču u Istri napisao Vid iz Omišlja na otoku Krku. Čuva se u Beču u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici, sign. Cod. slav. 3. Prema Milanu Mihaljeviću to je najnetipičniji hrvatskoglagoljski rukopisni brevijar. Više o sadržaju i jeziku tog brevijara vidi Mihaljević 1997.

252c), u antifonu o sedam bjes (f. 259c) te u nekoliko incipita prethodećih evanđelja homilijama (f. 250a; f. 259c). Međutim, nema znatnijih sadržajnih razlika[60] u odnosu na temporal *Drugoga beramskoga brevijara*, osim što izostaje uputa da se zvoni na sva zvona dok se pjeva *Tebe boga hvalimo* (*Drugi beramski*, f. 160c).

Zaključno o brevijarima može se primijetiti da je transmisija teksta gotovo jednako konzervativna i u brevijarima[61] kao i u misalima, stoga znatnijih razlika nema ni u homiletskim lekcijama vezanim uz Mariju Magdalenu. U logičkom je središtu motiv pomazanja iz Lukina evanđelja (Lk 7,36–50) i alabastrena posudica pomasti na temelju čega se provodi stapanje bezimene grešnice i Marije Magdalene, svjedokinje uskrsnuća. To je poistovjećivanje ovjerovljeno upotrebom homiletskih lekcija iz opusa crkvenih autoriteta sv. Grgura Velikoga, sv. Augustina i sv. Ambrozija.[62] Na taj je temeljni sloj – deriviran iz rimske službe svetačkih slavlja – nadograđen hagiografski vezan uz predaju o dolasku svete betanijske obitelji u Provansu. Time je dovršena gradnja složenoga srednjovjekovnog lika pokajane grešnice koji je u novim nadogradnjama sustavno udaljavan od biblijskih izvora vezanih uz svjedočenje uskrsnuća. Pritom treba posebice imati na umu dalekosežnost utjecaja koncepcije homiletskih lekcija u brevijarima – i kolektivne izvedbe obrednih molitava – na autore koji su u kasnijim stoljećima sastavljali propovijedi[63] o uskrsnim događanjima i napose o Mariji

[60] Premda se ovdje uspostavljaju veze među misalima i brevijarima kako bi se uputilo na sadržajne podudarnosti, posve je razumljivo da je cijeli spektar jezičnih i tekstoloških nepodudarnosti. Za dublje promišljanje o međusobnom isprepletanju i razdvajanju kodeksa vidi Vela 2023: 55–62. Također su vrlo korisna istraživanja transmisije tekstova u hrvatskoglagoljskim brevijarima i misalima, posebice analiza kapitula koja pokazuje da misali i brevijari nastaju približno istovremeno v. Šimić, Vela 2021.

[61] Ovdje mislim samo na sadržajne razlike vezane uz gradnju lika Marije Magdalene. Razlike dakako postoje između brevijara na više razine, što se može prepoznati i u transmiji, uporabi i recepciji glagoljskih tekstova. Time se bave primjerice Radošević 2021. i Radošević, Dürrigl 2025. te upućujem na ondje navedene relevantne radove na tu temu.

[62] Od trojice navedenih velikih crkvenih otaca jedino je Grgur Veliki propovijedao da su tri različite novozavjetne žene zapravo jedna – Marija Magdalena. Grgurova je zbirka propovijedi u ranom srednjem vijeku bila veoma popularna tako da je vrlo brzo i lik složene Marije Magdalene postao općeprihvaćen i u liturgiji Velikog tjedna i uskrsnog vremena, kao i u homiletskoj literaturi (Haskins 1993: 94).

[63] Usp. Radošević 2021: 158. O tome govori i slobodan odnos prema odlomcima patrističkih autora što se tiče podjele na lekcije na temelju čega Andrea Radošević zaključuje da je cilj bio prenijeti samo one dijelove homiletskog teksta koji su se najbolje uklapali u oficij određenoga dana ili blagdana liturgijske godine (2021: 164). Nadalje, kako napominju Vučković i

Magdaleni, što će umnogome odrediti oblikovanje i pučke pobožnosti i široke recepcije teme obraćene i blažene grešnice (*beata peccatrix*).[64]

3. Zaključna razmatranja

Analizirani korpus glagoljskih tekstova potvrđuje da je Marija Magdalena nezaobilazan i važan biblijski lik kojemu je u liturgijskim knjigama posvećen značajan prostor – od obreda Velikoga tjedna i slavlja najvažnijega kršćanskoga blagdana do uskrsnoga vremena. Ona je prikazana i kao fleksibilan simbol i kao aktivna sudionica povijesti spasenja. Njezina povlaštena prisutnost uz Isusa, uloga svjedokinje na koju je Krist poziva te poslanje da navijesti radosnu vijest – čime postaje posrednicom njegove riječi, čine ovu ženu figurom od iznimne važnosti. Ona je privilegirana i vjerodostojna svjedokinja, prva navjestiteljica Uskrsnuća, apostolica apostola, resi je goruća ljubav, vjernost i ustrajnost te je bila dostojna prva vidjeti uskrsloga Krista. Međutim, sanktorem Marije Magdalene i u misalima, a još izraženije u brevijarima, primarno slavi obraćenje velike grešnice i preljubnice, dok njezina uloga prve svjedokinje postaje tek konvencionalni element. Liturgijske knjige tako svjedoče o dva paralelna toka: s jedne strane grade *okamenjen* biblijski lik prve svjedokinje uskrsnuća, a s druge *djelatan* lik legendarne pokajane grešnice. Pobožnoj je fikciji drag motiv „blažene grešnice“; on će se upletati u raznolike srednjovjekovne žanrove, prikazujući Magdalenu kao uzor afektivne pobožnosti i pokajanja kroz emocije i suze. Ona ubrzo postaje najomiljenija svetica srednjovjekovlja po cijeloj zapadnoj Europi, a njezini životopisi pravi bestseleri. Njezina je popularnost bila tolika da nakon Djevice Marije nijednoj ženi nije iskazivano veće poštovanje ili vjerovanje da ima veću slavu u nebu (Haskins 1993: 134).

Istraživanje temelja preobrazbi lika Marije Magdalene u srednjovjekovnim hrvatskoglagoljskim izvorima potvrđuje njezin važan status i u glagoljaškoj zajednici,[65] ali i njezinu uklopljenost u šire zapadnoeuropske

Dürrigl, na kognitivne i afektivne učinke priče također utječe i kontekst u kojemu se ona pojavljuje, stoga valja imati na umu i kontekst recepcije hagiografskih tekstova jer su odigrali važnu ulogu u prenošenju znanja i modela ponašanja (2021: 200). O utjecaju čitanja/recitiranja brevijara na književnu produkciju u srednjem vijeku govori i Dürrigl 2023: 109–110.

[64] Vidi peto poglavlje *Beata peccatrix* u Haskins 1993: 131–188.

[65] O popularnosti kulta Marije Magdalene na hrvatskim prostorima svjedoči i sakralna baština koja joj je posvećena, među kojima su brojne crkve i brojni oltari (Anić, Sever Globan 2018: 37).

procese gradnje složenoga lika pokajane grešnice. Taj će se konstrukt u renesansnim i kasnijim nadogradnjama sustavno udaljavati od biblijskih izvora utemeljenih na svjedočenju uskrsnuća. Upravo na tom tragu, feministička teologija opravdano problematizira način na koji su žene, a napose Marija Magdalena, prikazivane u liturgijskim knjigama, jer su takvi portreti neizbježno utjecali na oblikovanje percepcije ženskog identiteta te determinirali njihov podređen položaj u društvu i Crkvi. Stoga je jedan od temeljnih ciljeva feminističke teologije dekonstrukcija patrijarhalnih naslaga i rekonstrukcija autentične uloge žena kao ravnopravnih Isusovih učenica, nasljedovateljica i apostolica. Unatoč tome što je službeni crkveni nauk ispravio povijesnu nepravdu nanesenu apostolici apostola, tradicija poistovjećivanja više novozavjetnih ženskih likova u jedinstvenu figuru Marije Magdalene duga četrnaest stoljeća i dalje će živjeti. U kolektivnu je memoriju duboko utisnut složeni lik Marije Magdalene grešnice i pokajane bludnice, kako se može vidjeti u medijskim posredovanjima od književnosti i vizualnih umjetnosti do holivudskog filma i u 21. stoljeću, a temelj tome postavile su liturgijske knjige kako na hrvatskome jednako tako i u zapadnoeuropskome kulturnom prostoru.

Popis hrvatskoglagoljskih i novozavjetnih izvora

Brevijar Vida Omišljanina, 1396, Beč, Austrijska nacionalna knjižnica, sign. Cod. slav. 3. *Brevijar Vida Omišljanina. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1396. godine, 1. dio, sv. 2: preslovljeni tekst*, ur. Jagoda Jurić Kappel, Guido Kappel, Jozo Vela, Staroslavenski institut, Zagreb, 2023.

Drugi beramski brevijar, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 163 (stara sign. C 163a/2). *Hrvatskoglagoljski rukopis s kraja 15. stoljeća, 1. dio, sv. 2: transliteracija*, ur. Milan Mihaljević, Staroslavenski institut, Zagreb, 2018.

Drugi beramski brevijar, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 163 (stara sign. C 163a/2). *Hrvatskoglagoljski rukopis s kraja 15. stoljeća, 2. dio, sv. 2: transliteracija*, ur. Milan Mihaljević, Staroslavenski institut, Zagreb, 2019.

Hrvojev misal (*Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*), oko 1404, Carigrad, Topkapi Sarayi. *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum = Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, prir.: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, redaktor Vjekoslav Štefanić, Staroslavenski institut, Mladinska knjiga, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Zagreb, Ljubljana, Graz, 1973.

HSP 2010. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo. Pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku,* Tekstove kritički priredili i osvrte na tekstove sastavili Amir Kapetanović, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010.

HSP1 2013. *Hrvatska srednjovjekovna proza I. Legende i romani,* prir. Vesna Badurina Stipčević, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.

HSP2 2013. *Hrvatska srednjovjekovna proza II. Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli,* prir. Marija-Ana Dürrigl, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.

II. Novljanski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. Župni arhiv Novi Vinodolski, fototipsko izdanje, prir. Marija Pantelić, Anica Nazor, Staroslavenski institut „Svetozar Ritig", Turistkomerc, Zagreb, 1977.

Ivančićev zbornik, 14/15. st., Arhiv Provincije franjevaca trećoredaca glagoljaša, Zagreb.

Legenda o Mariji Magdaleni iz glagoljskoga Žgombićeva zbornika, prir. Anica Nazor, ITG, Zagreb, 2016.

Novi zavjet. *S uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije,* prev. Bonaventura Duda, Marijan Jerko Fućak, ur. Marijan Jerko Fućak, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.

Prvi beramski (ljubljanski) misal, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 162 (stara sign. C 162a/2). *Prvi beramski misal. Hrvatskoglagoljični rukopis iz 15. stoljeća, Sv. 2: transliteracija*, ur. Milan Mihaljević, Staroslavenski institut, Zagreb, 2023.

Prvi beramski brevijar, 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 161 (stara sign. C 161a/2). *Hrvatskoglagoljski rukopis s kraja 14. stoljeća, Sv. 2: transliteracija*, ur. Milan Mihaljević, Staroslavenski institut, Zagreb, 2022.

Prvotisak misala, 1483. *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.). Transliteracija*, ur. Josip Galić, Katedra Čakavskog sabora Roč, Staroslavenski institut, Mozaik knjiga, Roč – Zagreb, 2023.

Rimski misal. Obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora Drugog vatikanskog a proglašen vlašću pape Pavla VI. Drugo hrvatsko izdanje dopunjeno i popravljeno prema drugom tipskom izdanju. Nalogom i odobrenjem Biskupske konferencije i potvrdom Sv. zbora za bogoštovlje izdaje Kršćanska sadašnjost. Zagreb 1980.

Tlmačenie od muki gospoda našego Isuhrsta (1493). Šimun Greblo i njegovo tumačenje Muke Kristove (1493) prir. Antonija Zaradija Kiš, Pazin, 2001.

Voragine, Jacobus de (2015) *Zlatna legenda ili štiva o svecima*, sv. II, prev. Stjepan Pavić, Demetra, Zagreb.

Zrcalo člověčaskago spasenja (1445). Transkripcija, kontekst i jezičnopovijesna analiza Martina Kramarić, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2019.

Žgombićev zbornik, 16. st., Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, sign. VII 30.

Popis literature

Almond, Philip C. (2023) *Mary Magdalene. A Cultural History*, Cambridge University Press, Cambridge.

Anić, Jadranka Rebeka (2004) „Feministička teologija i njezini odjeci u Hrvatskoj", *Mjesto i uloga teologije u Crkvi i društvu. Zbornik radova znanstvenog skupa, Split, 23.–24. listopada 2003*., ur. N. A. Ančić i N. Bižaca, Crkva u svijetu, Split, str. 273–300.

Anić, Jadranka Rebeka (2018) „Marija iz Magdale od Novoga zavjeta do legendi", Anić, Jadranka Rebeka; Globan, Irena Sever: *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice. Teološko-kulturalna analiza*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 43–293.

Anić, Jadranka Rebeka; Globan, Irena Sever (2018) *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice. Teološko-kulturalna analiza*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Babić, Ivo (2019) „Anžuvinski biljezi u Dalmaciji", *Iz dalmatinskog srednjovjekovlja*, Književni krug, Split, str. 363–377.

Badurina Stipčević, Vesna (2023) „Izvori i tekstološke osobine izabranih hagiografskih tekstova u *Prvome beramskom brevijaru*", *Studije o Prvome beramskome brevijaru*, ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević i Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 91–106.

Bakmaz, Ivan (2004) „Biblijska čitanja u hrvatskoglagoljskim brevijarima", *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.)*, ur. Marija-Ana Dürrigl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić, Staroslavenski institut – Krčka biskupija, Zagreb – Krk, str. 139–148.

Bralić, Višnja (2012) „Ikonografija Marije Magdalene iz Porta na otoku Krku u kontekstu srednjovjekovnog mita o divljem čovjeku", *Meta-*

morfoze mita. Mitologija u umjetnosti od srednjeg vijeka do moderne. Zbornik radova znanstvenoga skupa „Dani Cvita Fiskovića" održanog 2010. godine, ur. Dino Milinović, Joško Belamarić, Zagreb.

Crnčević, Ante; Kuhar, Kristijan (2021) „Liturgička raščlamba *Drugoga beramskog brevijara*", *Studije o Drugome beramskom brevijaru*, ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 213–227.

Damjanović, Stjepan (2012) *Slovo iskona. Staroslavenska/starohrvatska čitanka*, Matica hrvatska, Zagreb.

Dürrigl, Marija-Ana (2011) „Razgovor duše i misli – između prenja, propovjednosti i meditacije", *Slovo* 61, str. 41–63.

Dürrigl, Marija-Ana (2013) „Prenja", *Hrvatska srednjovjekovna proza II. Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli*, prir. Marija-Ana Dürrigl, Matica hrvatska, Zagreb, str. 227–241.

Dürrigl, Marija-Ana (2023) „Hagiografska čtenja u *Prvome beramskom brevijaru* između slavljenja i pripovijedanja", *Studije o Prvome beramskom brevijaru*, ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 107–130.

Fisković, Igor (2002) „Umjetnost u Hrvatskoj pod vlašću Anžuvinaca", *Mogućnosti* 4–6, XLIX, str. 130–150.

Forconi, Mauro (2024) *Adamo: Il segreto che riscrive la storia dell' arte*, Independently published.

Galović, Tomislav; Orbanić, Elvis (2023) „Beramski glagoljični rukopisi – put od srednjovjekovnoga skriptor(ij)a do moderne i suvremene knjižnice", *Studije o Prvome beramskom brevijaru*, ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 393–430.

Gibellini, Rosino (1999) *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Grgić, Kristina; Grmača, Dolores (2025) „The Figure of Mary Magdalene in Robert Southwells's *Mary Magdalens Funerall Teares* and Ragusan Baroque Long Poems", *Dubrovnik Annals* 29, str. 89–115.

Grmača, Dolores (2023) „*Evine kćeri:* žene o ženama u predmodernoj hrvatskoj književnosti." *Pedeset godina hrvatskih odjeka – ishodišta i dosezi. Zbornik radova 50. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Z. Jelaska, FF press – Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, str. 155–176.

Haskins, Susan (1993) *Mary Magdalen: Myth and Metaphor*, Riverhead Books, New York.

Hearon, Holly E. (2004) *The Mary Magdalene Tradition. Witness and Counter-Witness in Early Christian Communities*, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota.

Hercigonja, Eduard (1975) *Povijest hrvatske književnosti, knjiga 2, Srednjovjekovna književnost*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

Ketter, Peter (2006) *The Magdalene Question*, Catholic Authors Press, Hartford.

Kolumbić, Nikica (1994) „Osobitosti hrvatske književnosti krajem 14. stoljeća", *Po običaju začinjavac: rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*, Književni krug, Split, str. 24–35.

Kovačević, Ana; Mihaljević, Milan; Sudec, Sandra (2010) „Hrvatski crkvenoslavenski prijevod tekstova sv. Tome Akvinskoga", *Slovo* 60, str. 359–476.

Kranželić, Buga (2025) „Sv. Marija Magdalena, pustinjački i pokajnički tip", *Premazane svim mastima: ženski likovi na srednjovjekovnim sitnoslikama u glagoljskim rukopisima* [katalog izložbe], ur. Sanja Cvetnić, FF press, Zagreb, str. 31–33.

Kuhar, Kristijan; Crnčević, Ante (2023) „Liturgička studija o *Prvome beramskom brevijaru*", *Studije o Prvome beramskom brevijaru*, ur. Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 161–188.

Kuhar, Kristijan; Požar, Martin; Požar, Sandra (2024) „Istraživačka statistička analiza tekstovnih i jezičnih obilježja teksta *Muke po Mateju* u hrvatskoglagoljskim misalima", *Fluminensia* 36, 1, str. 181–210.

Ludwig Jansen, Katherine (2000) *The Making of the Magdalen. Preaching and Popular Devotion in the Later Middle Ages,* Pricenton University Press, Pricenton, New Yersey.

Mary Magdalene in Medieval Culture: Conflicted Roles (2014), ur. Peter Loewen i Robin Waugh, Routledge, New York, London.

Mihaljević, Ana (2014) „Hrvatskoglagoljski *Život Marije Magdalene* u odnosu na latinski predložak", *Ricerce slavistiche* 12, 58, str. 213–293.

Mihaljević, Milan (1997) „Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine", *Filologija* 29, str. 119–138.

Mokrović, Ljiljana (2008) „Neki giottovski elementi i odjeci gotičkoga humanizma na minijaturama *Hrvojeva misala*“, *Slovo* 56–57, str. 351–362.

Mokrović, Ljiljana (2010) „Bizantski i zapadni stil na minijaturama *Hrvojeva misala*“, *Slovo* 60, str. 505–538.

Mokrović, Ljiljana (2011) „Bizantska i zapadna ikonografija pojedinačnih prikaza svetaca na minijaturama *Hrvojeva misala*“, *Slovo* 61, str. 241–297.

Moltmann-Wendel, Elisabeth (2018) Postati svoj čovjek. Žene oko Isusa, s njemačkog prevela Katica Knezović, Ex libris, Europsko društvo žena u teološkom istraživanju – Hrvatska sekcija, Rijeka.

Pantelić, Marija (1964) „Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca“, *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, str. 5–98.

Pantelić, Marija (1967) „Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1368.“, *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, str. 5–108.

Pantelić, Marija (1970) „Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala“, *Slovo* 20, str. 39–96.

Pantelić, Marija (1971) „Odraz sredine u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima 14. i 15. stoljeća“, *Slovo* 21, str. 324–332.

Pantelić, Marija (1973a) „Hrvojev misal i njegov historijskoliturgijski sastav“, *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum = Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, prir.: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, redaktor Vjekoslav Štefanić, Staroslavenski institut, Mladinska knjiga, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Zagreb, Ljubljana, Graz, str. 489–494.

Pantelić, Marija (1973b) „Kulturnopovijesna analiza iluminacije Hrvojeva misala“, *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum = Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, prir.: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, redaktor Vjekoslav Štefanić, Staroslavenski institut, Mladinska knjiga, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Zagreb, Ljubljana, Graz, str. 495–507.

Pantelić, Marija (1977) „Predgovor“, *II. Novljanski brevijar, Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495, Župni arhiv Novi Vinodolski,* fototipsko izdanje, prir. Marija Pantelić, Anica Nazor, Staroslavenski institut „Svetozar Ritig“, Turistkomerc, Zagreb, str. 5–37.

Pantelić, Marija (1979) „Kalendar II. Novljanskog brevijara iz 1495. godine“, *Slovo* 29, str. 31–82.

Pantelić, Marija Agnezija (2000) „Sastav sanktorala i kalendara hrvatskoglagoljskih misala i brevijara (s kulturološkog i liturgijskopovijesnog motrišta)“, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost, Svezak II. Srednji vijek i renesansa (XIII–XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, str. 349–366.

Popović, Anto (2009) *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju. Egzegetsko-teološki komentar*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Prijatelj, Kruno (1984) „Prilog pripadnosti minijatura Misala vojvode Hrvoja“, *Radovi, Filozofski fakultet – Zadar* 10, 23, 1983/1984, str. 311–319.

Radošević, Andrea; Dürrigl, Marija-Ana (2020) „Glagoljaška čitateljska zajednica na primjeru *Drugoga beramskoga brevijara*“, *Slovo* 70, Zagreb, str. 191–216.

Radošević, Andrea (2021) „Patristički tekstovi u *Drugome beramskom brevijaru*“, *Studije o Drugome beramskom brijevijaru*, ur. Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 155–178.

Radošević, Andrea; Dürrigl, Marija-Ana (2023) „Stvaranje beramskoga kodeksa: brevijar – pjesmarica – zbornik“, *Studije o Prvome beramskome brevijaru*, ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević i Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 131–160.

Radošević, Andrea; Kuhar, Kristijan; Požar, Sandra (2024) „Biblijski sloj hrvatskoglagoljskih propovijedi na primjeru *Senjskoga korizmenjaka* (1508.) “, *Crkva u svijetu* 59, 83–129.

Radošević, Andrea; Dürrigl, Marija-Ana (2025) *Thesaurus glagoliticus hrvatske srednjovjekovne književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut, Zagreb.

Ricci, Carla (1991) *Maria di Magdala e le molte altre. Donne sul cammino di Gesù*, M. D'Auria, Napoli.

Schüssler Fiorenza, Elisabeth (2011) *Njoj na spomen. Feministička teološka rekonstrukcija početaka kršćanstva*, prev. Marina Miladinov, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, Zagreb.

Synek, Eva Maria (1994) *Heilige Frauen der frühen Christenheit. Zu den Frauenbildern in hagiographishen Texten des christlichen Ostens,* 43, Würzburg.

Studije o Drugome beramskom brijevijaru (2021) ur. Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb.

Studije o Prvome beramskom brijevijaru (2023) ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb.

Šimić, Ana; Vela, Jozo (2021) „From Little Chapters to the Big Questions: How were the Croatian Glagolitic Breviaries and Missals compiled?“, *Slovo* 71, str. 121–168.

Šimić, Ana; Vukoja, Vida (2023) „Uvodna riječ“, *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.). Znanstveni i stručni prilozi*, ur. Ana Šimić i Vida Vukoja, Katedra Čakavskog sabora Roč – Staroslavenski institut – Mozaik knjiga, Zagreb – Roč, str. 7–11.

Šimić, Marinka (2000) „Jezik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima“, *Slovo* 50, str. 5–117.

Tandarić, Josip Leonard (1993) *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevaca trećoredaca, Zagreb.

Tatarin, Milovan (2003) *Bludnica i svetica. Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki*, Ljevak, Zagreb.

The Cambridge Companion to Feminist Theology (2002) ur. Susan Frank Parsons, Cambridge University Press, Cambridge.

Vela, Jozo (2023) Spas-*tradicija. Otkrivanje najstarije hrvatske crkvenoslavenske književnosti,* Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, Zagreb.

Vučković, Josip; Dürrigl, Marija-Ana (2021) „Nacrt za usporedno istraživanje uloge brevijara i zbornika u povijesti hrvatskoglagoljske knjige“, *Studije o Drugome beramskom brijevijaru*, ur. Milan Mihaljević, Andrea Radošević, Staroslavenski institut, Zagreb, str. 179–211.

Young, Karl (1962[2]) *The Drama of the Medieval Church*, Clarendon Press, Oxford.

Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba (2022) ur. Mladen Ančić i Antun Nekić, Sveučilište u Zadru, Zadar.

Zaradija-Kiš, Antonija; Žagar, Mateo (2010) „Muka po Mateju u Hrvojevu misalu i Hvalovu zborniku: kulturološke, tekstološke, jezične i ortografske odrednice“, *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Zbornik radova 6. međunarodnog znanstvenog simpozija*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionska baština, Tivat, str. 82–102.

SUMMARY

Dolores Grmača

MARY MAGDALENE IN GLAGOLITIC LITURGICAL BOOKS

Mary of Magdala, the most important female figure in the immediate circle of Jesus's disciples, is portrayed as the first witness to Christ's resurrection and the apostle to the apostles in the early Christian writings and canonical gospels. In the following centuries, however, she was reduced to a figure of repentant sinner and has continued to be presented in this archetypical role in literature, visual arts, and film, until present day. This paper aims to explore the grounds for transformation of Mary Magdalene figure in the medieval Croatian Glagolitic sources, primarily in liturgical books (missals and breviaries). The research will show that Mary Magdalene featured, next to Jesus's mother Mary, as the most popular biblical female character in the European Middle Ages, and thus also in the Croatian Glagolitic sources. This makes her figure important for understanding the Glagolitic culture, as well as female biblical characters and their role in women's history, which has so far remained on the margins of research. The issues raised regarding Mary Magdalene, particularly by feminist theology, inevitably involve collective memory and the ways of memorising biblical characters in literature and art, as well as the position of women in society, especially in the Church from early Christianity to present day.

Keywords: *Mary Magdalene; women's history; biblical character; Glagolitic liturgical books; missals and breviaries*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.7

Sanja Paša Maračić

IL MOTIVO ARBOREO NELLA POESIA EPICA ED EPICO-LIRICA IN ITALIANO DEGLI AUTORI DALMATI NELL'OTTOCENTO

dr. sc. Sanja Paša Maračić, Sveučilište u Zadru
spasa@unizd.hr *orcid.org/0009-0004-7980-9247*

izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42.09-1"18"=131.1
rukopis primljen: 27. siječnja 2026; prihvaćen za tisak: 19. lipnja 2026.

Il saggio mira ad analizzare il motivo arboreo nella poesia epica ed epico-lirica in lingua italiana degli autori dalmati dell'Ottocento e ad apportare alla comprensione della trasformazione delle modalità descrittive della poesia epica del secolo. Nel passaggio dall'epica classica, caratterizzata da descrizioni ampie e analitiche, a una poetica fondata su immagini più brevi e selettive, la descrizione non perde la propria funzione. Essa continua infatti a svolgere un ruolo strutturale all'interno di una narrazione sempre più liricizzata. In tale contesto, il motivo dell'albero non funge soltanto da elemento figurativo o ornamentale del paesaggio reale o immaginario, ma contribuisce alla costruzione dello spazio narrativo e orienta l'interpretazione del testo. La metodologia adottata si basa su un'analisi testuale e comparativa di opere di Niccolò Ivellio, Niccolò Giaxich, Giovanni Bizzarro e Anna Vidovich con particolare attenzione alle immagini arboree e al loro significato simbolico. L'analisi mostra come la scelta di singole specie arboree permetta agli autori di evocare il paesaggio naturale e culturale della Dalmazia e di concentrare significati mitologici, storici, politici, religiosi e autobiografici. Nelle opere di Ivellio e Giaxich il motivo arboreo è legato soprattutto alla rappresentazione del potere politico e dell'idea di pace. Nell'opera di Bizzarro esso si inserisce in un contesto biblico e religioso e rende più concreta la dimensione sacra del racconto mentre nell'opera di Vidovich diventa parte

centrale della costruzione mitica e della memoria personale. Attraverso quadri descrittivi semplici e riconoscibili, questi autori mettono in relazione natura, storia e memoria e sviluppano una forma di narrazione più concisa e più vicina all'esperienza individuale.

Parole chiave: *motivo dell'albero; poesia epica e lirico-epica; Dalmazia; Ottocento; lingua italiana; liricità della narrazione epica*

Sotto l'influsso dei nuovi orientamenti letterari, la poesia epica dell'Ottocento è interessata da una profonda trasformazione delle caratteristiche fondamentali dell'epica classica (Tenca 1888; Mazzoleni 1892). Questa trasformazione riguarda sia i temi e le idee del genere, sia le forme con cui il testo costruisce la rappresentazione poetica. Uno degli aspetti più evidenti del mutamento riguarda la descrizione. Nell'epica classica le descrizioni sono spesso ampie e minuziose, e accompagnano una narrazione lenta e distesa (Tasso 1964: 243). Nell'Ottocento, invece, diventano via via più brevi e si riducono a immagini essenziali, costruite attorno a motivi ricorrenti presi dal paesaggio reale o immaginario. La descrizione, quindi, tende a essere più sintetica e selettiva e, come osserva Tommaseo, mira a «universaleggiare» (Tommaseo 1858: 85). In questo quadro, il procedimento descrittivo si basa sempre più sulla scelta di pochi elementi significativi, capaci di evocare l'ambiente nel suo insieme senza bisogno di analizzarlo in ogni dettaglio. La descrizione si accorcia, ma non perde la sua importanza. Essa rimane un elemento strutturale del racconto e si adatta a una narrazione più dinamica e meno contemplativa. Questa tendenza riflette una riorganizzazione più generale della poesia epica dell'Ottocento. Secondo Pascoli, la descrizione non serve più a creare l'illusione di una totalità epica, ma diventa uno strumento funzionale, legato al ritmo della narrazione e compatibile con la crescente liricizzazione del discorso poetico (Da Rin 1992: 34). Il presente saggio si colloca entro questa prospettiva e indaga il motivo arboreo, ricorrente nella poesia epica ed epico-lirica in italiano dell'Ottocento degli autori dalmati, quale elemento strutturante dello spazio narrativo e portatore di valore simbolico e allegorico, contribuendo alla definizione di un immaginario dalmata in cui natura, storia e memoria risultano strettamente intrecciate.

Il motivo arboreo, e in particolare la simbologia dell'olivo, emerge nella produzione poetica di Niccolò Ivellio,[1] letterato e avvocato di Spalato, come elemento ricorrente di forte densità allegorica, strettamente legato alla rappresentazione della pace, della riconciliazione e dell'adesione ideologica al progetto napoleonico. Il poema *Il Monte Nero* rappresenta una significativa testimonianza dell'influsso dei canti epici popolari slavi sulla poesia d'arte e appartiene alla fase celebrativa della produzione ivelliana, volta all'esaltazione della figura di Napoleone e del dominio francese. Ivellio riprende la tecnica narrativa della poesia popolare per dare voce a popoli poco conosciuti e per rappresentarne la realtà storica. A questo scopo introduce narratori. Barissa, Novach e Mergen raccontano le lotte tra i montenegrini e i francesi; Rachita incarna il destino delle mogli montenegrine; Stiepo, personaggio dalmata, descrive la condizione della Dalmazia sotto il dominio napoleonico. Nel poema, il poeta propone una rappresentazione della mentalità dei montenegrini, mettendone in evidenza i tratti arcaici e fortemente tradizionali. La scelta di morire piuttosto che sottomettersi a un potere straniero è presentata come espressione di una profonda fedeltà alle tradizioni e all'identità collettiva, che si traduce tuttavia in una marcata difficoltà di assimilazione, incarnata dalla figura dell'anziano Mergen, il quale, nel rifiuto di ogni compromesso, giunge infine al suicidio. A questa decisione tragica prelude, nella parte conclusiva del terzo canto, l'apparizione del "divin Messaggio" nel sogno di Mergen:

> [...] Appena chiuse
> Avea le luci, che il divin Messaggio
> Apparvemi librato sopra nube
> Vario dipinta. Nella man stringea
> D'ulivo un ramoscel, e sul gemmato
> Lucente scudo stava scritto Pace. (Ivellio 1806: 38)

[1] Niccolò Ivellio (Nikola Ivellio) nacque a Spalato il 10 febbraio 1767, dove morì di apoplessia nel 1831. Conseguì il dottorato in giurisprudenza a Padova. Fu membro del Consiglio di Spalato, podestà di Spalato nel 1810 e consigliere comunale nel 1814 e nel 1830. La città di Spalato lo onorò con una medaglia commemorativa nel 1802. La maggior parte delle opere letterarie di Ivellio era indirizzata ai personaggi noti dell'epoca. (Cfr. Carrara 1846: 8, Gliubich 1856: 179, Maroević 2008: 1-28, Zorić 1971: 374–378)

Il messaggio che appare nel sogno di Mergen è raffigurato sopra una nube variopinta. In una mano tiene un ramoscello d'olivo, nell'altra uno scudo scintillante su cui è incisa la parola «pace». Si tratta di una scena fortemente simbolica, nella quale il ramoscello d'olivo, tradizionale simbolo di riconciliazione e di tregua (Chevalier, Gheerbrant 2007: 421), rappresenta la fine della ribellione del popolo montenegrino. Questo momento costituisce l'epilogo del poema e segna la conclusione del conflitto interiore dell'eroe. Attraverso la descrizione del sogno, l'autore esprime il desiderio che anche questa nazione si sottometta pacificamente al dominio francese. Egli mette in risalto i vantaggi del governo francese, soprattutto per il popolo montenegrino, e lo invita ad accogliere una nuova cultura e una nuova mentalità. Secondo la prospettiva del poeta, tale cambiamento dovrebbe incidere in modo positivo sul rapporto dei montenegrini con la tradizione. In questo modo, Ivellio conferma ancora una volta la propria adesione ideologica al progetto napoleonico e la funzione celebrativa che esso assume all'interno del poema.

L'olivo come simbolo della pace compare anche nel poema allegorico in ottave *L'inutile tentativo* di Niccolò Ivellio. L'opera fu pubblicata nel 1810 a Capodistria nella raccolta *Poesie dell'avvocato Niccolò Ivellio da Spalato scritte nell'ultima guerra*. La raccolta esalta il dominio francese in Dalmazia nel periodo in cui la regione faceva parte delle Province Illiriche. È dedicata a Auguste Marmont, che durante il dominio francese fu comandante militare in Dalmazia fino al 1809 e successivamente governatore generale delle Province Illiriche. L'opera celebra i principali avvenimenti della realtà storica contemporanea della Dalmazia e arricchisce il testo poetico con note esplicative che forniscono ampie informazioni sui fatti trattati. Il poema «L'inutile tentativo» rievoca un episodio storico avvenuto nel porto di Spalato prima dell'ingresso delle truppe francesi in Dalmazia, quando «una corvetta inglese, abusando della forza ricercò in termine di un'ora tutti i legni ancorati in quel porto, minacciando altrimenti di incendiarli e di battere la città. La Guardia Nazionale e i cittadini di Spalato riuscirono a difendere la città con le forze congiunte» (Ivellio 1810: 73). L'immagine della difesa di Spalato è allegorica:

Crollò l'Averno, e dai profondi abissi
Mandò l'Erinni a divirargli il core,
Sibillan esse e, in assai men che li dissi,
Mille serpi vibrar dagli occhi furore:

Non preveduta tenebrosa eclissi
Avvolge l'Anglia nel più cupo orrore,
E i figli suoi rosi dal duol più vivo,
Bestemmian Francia, e mordono l'ulivo. (Ivellio 1810: 67–68)

Ivellio utilizza motivi mitologici per rappresentare un evento storico realmente avvenuto a Spalato all'inizio del secolo. Egli immagina gli inferi che inviano le Erinni, personificazioni del male, a vendicare la Dalmazia. Con l'aiuto di forze soprannaturali, esse sconfiggono gli inglesi, mentre gli avversari maledicono la Francia e mordono l'olivo. Nel poema, l'olivo assume un chiaro valore simbolico, rappresentando la pace, la fortuna e la prosperità attese dall'arrivo di Napoleone Bonaparte in Dalmazia. Il gesto di morderlo, tradizionale simbolo di pace, indica il rifiuto violento dell'ordine e dell'orizzonte di pacificazione proposti dal testo. L'immagine mostra così come i dalmati si oppongano al dominio inglese per accettare quello francese. In tal senso, il poeta approva e incoraggia apertamente il dominio napoleonico in Dalmazia, mantenutosi fino al 1813.

Nelle opere di Niccolò Giaxich,[2] letterato di Zara, il motivo arboreo ricorre come elemento simbolico nella rappresentazione del paesaggio dalmata, intrecciandosi a una visione positiva della presenza austriaca nella regione, con particolare rilievo attribuito all'olivo. Nel *Poemetto* di Giaxich del 1820, scritto in occasione del compleanno dell'imperatore Francesco I, l'olivo appare esplicitamente come simbolo della pace nel verso «Le palme coronò di mite ulivo» (Giaxich 1820: 2) che il governo austriaco avrebbe portato alla regione. Tra le terre beneficiarie di questa pace, Giaxich presenta la Dalmazia come la più bella e felice sotto il dominio imperiale. Il poeta esprime il proprio orgoglio nel considerare la Dalmazia degna di far parte della corona austriaca per le sue bellezze naturali, per la tradizione della navigazione e per il suo patrimonio storico-culturale. Nella descrizione

[2] Nato a Zara il 1° gennaio 1762, Niccolò Giaxich (Nikola Jakšić) fu educato nei seminari di Spalato e Zara e poi a Padova, dove si laureò in giurisprudenza nel 1782. Giaxich toccò quasi ogni aspetto della vita culturale, sociale, economica e accademica della sua regione. Tra le sue opere scritte, le più note sono le sue traduzioni. È il primo traduttore in lingua italiana del poema epico barocco *Osmanide* di Giovanni Gondola. Traduceva anche la poesia popolare slava. La sua raccolta *Carmi slavi tradotti in versi italiani*, pubblicata a Venezia nel 1829, è considerata la prima raccolta della poesia popolare slava tradotta e pubblicata. Morì a Zara il 15 gennaio 1841. (Nižić 1984: 44, Zorić 1971: 394–401)

dell'arcipelago dalmata, egli riserva particolare attenzione ai pini «[...] e il propagato suono/ Fece eccheggiar nel mezzo all'onde azzurre/ L'Isole verdeggianti, e i pini alati.» (Giaxich 1820: 6), attraverso i quali sottolinea la bellezza autentica, l'eleganza e l'armonia del paesaggio della regione, nonché il valore simbolico dell'immortalità (Chevalier, Gheerbrant 2007: 67). Il poemetto che Giaxich pubblica per la stessa occasione l'anno successivo è simile al precedente per stile, espressione, tema e metro. In questo testo, il poeta enumera le città dalmate di Zara, Sebenico, Spalato e Ragusa e richiama i luoghi che ritiene più importanti per lo sviluppo economico della regione. La prima città descritta è Zara, di cui viene messa in evidenza la varietà geografica e culturale. Segue poi il riferimento a Sebenico, di cui è sottolineata la posizione alla confluenza del fiume Krka e del mare Adriatico. La descrizione prosegue con la città di Spalato, evocata attraverso la cultura della coltivazione dell'olivo e della vite (Giaxich 1821: 6). Quando descrive i dintorni di Spalato, Niccolò Giaxich si concentra sui luoghi visitati dall'imperatore Francesco I d'Austria e dall'imperatrice Carolina Augusta durante il loro soggiorno in Dalmazia nel 1818. Egli mette in risalto le sponde del fiume Giadro e i pioppi (Giaxich 1821: 6), alberi simbolicamente legati all'idea di confine e di passaggio (Chevalier, Gheerbrant 2007: 841). Sotto queste piante, la coppia imperiale si recò a visitare la necropoli antica di Salona, luogo che rafforza ulteriormente il valore di transizione tra passato e presente, vita e memoria. Nel descrivere le località dalmate, l'autore attribuisce particolare rilievo alla coltivazione dell'olivo, alla presenza di altri alberi e frutti della regione nonché ai principali siti e monumenti storici e dati letterari. Questi riferimenti letterari e paesaggistici sono funzionali a mantenere viva la memoria dell'imperatore in Dalmazia e a richiamare l'importanza storica e il potenziale economico della regione.

Il poema descrittivo *I contorni di Sebenico*, pubblicato a Zara,[3] si configura come una libera rielaborazione della canzone popolare slava *Kerka, koje potok plove sve mimo grad* (Zorić 1971: 400). Pur muovendo da questo modello folklorico, Niccolò Giaxich non vi si attiene in modo rigido, ma lo trasforma profondamente attraverso un'elaborazione personale, ampliandolo con un fitto tessuto descrittivo e con una particolare attenzione al

[3] Giaxich pubblicò il poemetto nel 1827 con il titolo *Imitazione di un illirico componimento intitolato Le lodi di Sebenico e la descrizione de'suoi contorni*. La stessa composizione con lievi modifiche stilistiche fu pubblicata a Zara nel 1840 con il titolo «I contorni di Sebenico» in *Memorie dalmate*.

paesaggio naturale. In questo processo creativo, gli elementi della natura, tra cui il motivo arboreo, assumono una funzione strutturante nella costruzione dell'immagine ambientale e simbolica del territorio. Non a caso, come osserva Živko Nižić, il poema va inteso come «un'interpretazione completamente libera che non ha nulla a che fare con l'originale» (Nižić 1984: 60), confermando così l'autonomia poetica dell'opera e il suo valore descrittivo più che derivativo. All'inizio dell'opera, il poeta ricostruisce l'origine della regione, ricordando che il territorio era abitato dagli antichi Siculi. Richiama poi alcune caratteristiche geografiche, come la collina di Trtar, e ne sottolinea l'aspetto idillico nel periodo primaverile. La descrizione si estende all'arcipelago di Sebenico e alle isole circostanti, presentate come disseminate nello spazio e caratterizzate da colline verdeggianti. Giaxich pone inoltre l'accento sulle attività economiche locali, in particolare sulla pastorizia e sulla coltivazione della vite. Nel descrivere i dintorni di Sebenico, l'autore dedica un'attenzione particolare alla coltivazione dell'olivo e alla produzione dell'olio d'oliva:

L'ulivo ivi s'innalza e poscia premia,
Il buon cultore con i verdi frutti,
Che compresi ed infranti dalle attorte
Spire stillan l'aurato olio gemendo. (Giaxich 1840: 3–4)

Nel descrivere il corso del fiume Krka, Niccolò Giaxich si sofferma sull'isolotto di Visovac, situato nel lago Prokljan. L'autore mette in evidenza la fertilità del suolo e la ricchezza della vegetazione, che diventa segno di abbondanza e prosperità. La presenza di numerose specie arboree e fruttifere, come cipressi, allori, salici, ciliegi, cinorrodi e viti, contribuisce a costruire un'immagine di pienezza naturale e di equilibrio del paesaggio:

[...] Il lago ameno
Di Vissovaz si vede; intorno i colli
Formano aprica chiostra rivestita
Di varie piante, che verdeggian liete
Di primavera al soffio e che le poma
E i molli peschi indorano, invermiglia
La ciriegia, e il granato e la giuliva
Vite con dolci grappi orna. [...]

[...] Di biancheggianti pioppi; i sempre verdi
Lauri cingono il chiostro, e le vicine
Tombe conforta il salice piangente. (Giaxich 1840: 8–9)

Attraverso l'elencazione delle diverse specie arboree presenti in Dalmazia, il poeta mette in risalto le bellezze naturali della patria e mira ad attirare l'attenzione di chi potrebbe favorire lo sviluppo economico della regione. In questa prospettiva, la ricca enumerazione di specie arboree e fruttifere non assolve a una mera funzione ornamentale, ma diventa espressione della straordinaria diversità naturale della Dalmazia, che Niccolò Giaxich eleva a patrimonio da tutelare e valorizzare. All'interno di questo quadro, l'olivo emerge come emblema privilegiato di pace, continuità e prosperità, contribuendo a una rappresentazione celebrativa del buon governo dalmata, presentato come garante dell'ordine, della durata storica e della fecondità del territorio.

Nel poema *La grandezza di Dio* del poeta dalmata Giovanni Bizzarro,[4] pubblicato a Venezia nel 1818, il motivo degli alberi compare nella rielaborazione poetica di episodi biblici, attraverso un lessico naturalistico vicino all'esperienza paesaggistica dell'autore. L'opera si ispira direttamente alla Bibbia e in particolare ai libri del Pentateuco. Bizzarro si sofferma soprattutto sul *Libro della Genesi* e sul *Libro dell'Esodo*. Il riferimento agli alberi compare nella sezione dedicata alle dieci piaghe d'Egitto, attraverso le quali Dio dimostra, per mezzo di Mosè, il proprio potere sull'uomo e sulla natura. Delle dieci piaghe narrate nell'*Esodo*, il poeta ne seleziona soltanto tre: l'invasione delle locuste, quella delle rane e la grandine. Quest'ultima è presentata come la punizione più devastante e l'unica a ottenere pieno successo. Secondo il racconto biblico, la grandine causò ingenti danni all'agricoltura egiziana, colpendo uomini e animali e distruggendo piante e alberi rimasti nei campi (Rebić 2011: Es 9, 25). Bizzarro rielabora questo episodio in versi:

[4] Giovanni Bizzarro (Ivan Bizar) nacque a Sabbioncello nel 1782 e morì a Ragusa nel 1833. Nobile, letterato, storico dell'arte e bibliofilo, fu membro di varie accademie culturali e letterarie del suo tempo. Sono famose le sue traduzioni. Tradusse Benedetto Rogacci, Orazio, Voltaire e Virgilio. Scrisse numerose poesie amorose, opere d'occasione e di carattere religioso. Molte sue opere sono rimaste inedite e si conservano nelle biblioteche e negli archivi statali in Dalmazia. (Dalmistro 1808: 25, Zorić 1971: 403, Vekarić 1984: 157, B. Bizar 1847: 89-91, Foretić 1983:796–798).

Fra nembi assiso turbinosi e neri
Il Divino furor arde e saetta
La gran fortuna di cittadi e imperi.
Truce ministra all'eternal vendetta
Dal cielo scroscia grandine petrosa,
Che al suol le vigne al picchiar crebro getta.
Non regge a quel furor l'elce nodosa,
L'abete nato al mar schiantasi e 'l pino
E l'eschio e il faggio colla quercia annosa. (G. Bizzarro 1818: 13–14)

A differenza del racconto biblico, che menziona genericamente gli «alberi», Bizzarro indica con precisione diverse specie. Nei versi dedicati alla piaga della grandine, questa scelta rafforza il valore simbolico della punizione divina. L'elce nodosa, l'abete, il pino, l'eschio, il faggio e la quercia non sono semplici elementi del paesaggio, ma alberi tradizionalmente associati a significati positivi. L'abete e il faggio rimandano alla protezione divina (Didier 2004: 198), l'eschio alla maestà (Didier 2004: 192), il pino alla fertilità e al rinnovamento della vita (Didier 2004: 42–43). L'elce e la quercia sono invece legati all'idea di nuovo inizio, di rigenerazione della natura e di immortalità dell'anima (Didier 2004: 166). Nel loro insieme, queste specie evocano valori di stabilità, continuità e ordine cosmico. La scelta lessicale non è casuale. Gli alberi menzionati appartengono infatti al patrimonio botanico della Dalmazia, terra d'origine del poeta, e introducono un chiaro elemento autobiografico. Attraverso la nominazione di specie familiari alla propria esperienza, Bizzarro rielabora il testo sacro e lo inserisce in un orizzonte geografico e memoriale concreto.

Nel poema *Romolo ovvero la fondazione di Roma* di Anna Vidovich, [5] pubblicato a Zara nel 1856, il motivo degli alberi ricorre con particolare

[5] Anna Vidovich (Ana Vidović) nacque a Sebenico nel 1800 e morì a Zara nel 1879. La sua opera letteraria è legata principalmente alla città di Zara, dove trascorse gli ultimi quarant'anni della sua vita. La storia della letteratura croata la ricorda per le sue numerose poesie in lingua croata, che, secondo Mirko Tomasović, la collocano tra le poetesse più prolifiche e riconosciute dell'epoca. Scrisse una serie di poemi epici romantici, la maggior parte dei quali sono stati elogiati da figure letterarie contemporanee come Niccolò Tommaseo e Ivan Mažuranić. Pubblicò raccolte di poesie bilingui e celebrò con le sue poesie molti eventi

frequenza all'interno del racconto mitico, assumendo una funzione strutturale e simbolica nella costruzione del paesaggio e nella caratterizzazione dei personaggi. Le descrizioni del paesaggio non si limitano a definire lo spazio narrativo, ma contribuiscono a caratterizzare i personaggi e a orientare l'interpretazione del mito. Le immagini vegetali, in particolare, diventano strumenti privilegiati di significazione, attraverso cui il paesaggio immaginario viene caricato di valori simbolici. Attraverso di esse, la poetessa intreccia riferimenti mitologici, reminiscenze dantesche ed elementi autobiografici, preparando il terreno a una lettura simbolica delle singole specie arboree. Nel canto quinto, questa impostazione emerge con chiarezza nella descrizione del giardino situato di fronte al Tempio di Marte:

> [...] ti piaccia ora osservare
> Come sù questo pino in ogni morte
> Disposti sono eroi per circondare
> l'augusto tempio consacrato a Marte;
> Ed ogni simulacro vedi stare
> Sotto un albero adatto, e là in disparte
> Da un salice ombreggiato mira è quello Remo,che dietro viene
> al suo fratello.
>
> Ora, ò prode, qual t'ò fatto avveduto
> Ad altri le tue luci sian rivolte;
> Vè sotto d'esto gelso Ulisse astuto
> Presso una quercia dalle frondi molte;
> Achille, Agamemnon il re temuto
> Sotto un platano, e mira sotto folte

commemorativi ed importanti di personaggi famosi dell'epoca e dei suoi amici. Importanti sono anche i suoi contributi alla letteratura e alla cultura dalmata nelle riviste letterarie croate. Fu incoraggiata a scrivere in lingua croata da molti scrittori e operatori culturali croati dell'epoca, che sollevarono la coscienza nazionale del popolo croato durante il movimento illirico. Nonostante il dispiacere di quei contemporanei, Anna Vidovich scrisse anche in italiano. Tra le opere in lingua italiana, il più famoso è il poema epico *Romolo ovvero la fondazione di Roma*, di cui parliamo in questo saggio. (Cfr. Zorić 2002: 369, Balić – Nižić 2005: 262 – 263, Detoni Dujmić 1998: 57 – 85, Tomasović 2011: 45 – 46, Zorić 1971: 431 – 434)

Frondi d'alloro Enea con di rimpetto,
Appo un olivo Ascanio giovinetto.

All'ombra di una quercia è pur Diomede
D'armi Trojane tutto ricoperto,
A lui vicino stà con fermo piede
Ettore sotto un faggio; e quell'esperto
Guerrier che il suo nemico presso vede
Sembra gli dica; poco tempo certo
Le mie spoglie godesti ò guerrier forte
Che presto pure te cogliea la morte. (Vidovich 1856: 71)

In questo spazio sono collocate le tombe degli eroi più celebri dell'antica Grecia e di Roma, ciascuna associata a un albero specifico. Remo è sepolto sotto un salice bianco, Ulisse sotto un gelso, Achille sotto una quercia e Diomede alla sua ombra. Agamennone giace sotto un platano, Enea sotto un alloro, Ascanio sotto un olivo, mentre Ettore riposa sotto un faggio. In diversi casi, gli alberi menzionati assumono un valore simbolico strettamente legato alla vita, alla leggenda o alla morte degli eroi cui sono associati, contribuendo a rafforzarne il significato mitico e commemorativo. Ad esempio, il corpo dell'eroe troiano Ettore riposa sotto un faggio. Nell'Iliade di Omero, un grande faggio cresceva accanto alla porta principale della città di Troia (Homer 2003: 146), luogo presso il quale Ettore trovò la morte nel duello con Achille. Il faggio assume dunque un valore simbolico legato alla morte dell'eroe. Un caso analogo riguarda Achille, il cui corpo è collocato sotto una quercia. Il simbolismo di questo albero è connesso alla sua origine mitologica. Achille appartiene infatti alla stirpe dei Mirmidoni (cfr. Zamarovský 2004: 19), che, secondo la tradizione, nacquero dalle formiche trasformate da Zeus in esseri umani presso una quercia sacra sull'isola di Eaco. La quercia richiama così la provenienza dell'eroe, ma si lega anche alla morte di un altro protagonista della guerra di Troia, Diomede, che riposa all'ombra dello stesso albero. A questo quadro simbolico si aggiunge il salice bianco sotto il quale riposa Remo. Il salice è tradizionalmente associato alla tristezza e al lutto (Chevalier, Gheerbrant 2007: 841), e risulta quindi coerente con la morte violenta del personaggio. È possibile individuare anche un legame simbolico tra il platano e Agamennone, il cui

corpo giace sotto questo albero. Secondo tradizioni mitologiche ottocentesche, presso Delfi si trovava un platano che si riteneva fosse stato piantato dallo stesso Agamennone (Kišpatić 1884: 228). Il corpo di Enea è collocato sotto l'alloro, albero simbolo di gloria e di immortalità (Chevalier, Gheerbrant 2007: 385), in accordo con il suo ruolo fondativo e con la sua fama eterna. Una lettura più libera consente infine di interpretare l'olivo, sotto il quale riposa Ascanio, come simbolo del Mediterraneo. L'olivo, diffuso in tutti i territori che la poetessa dalmata riunisce nel poema, diventa così immagine di continuità culturale e di unità geografica.

Il quindicesimo canto del poema conferma la profonda conoscenza della poetessa delle opere più imitate e interpretate in Dalmazia nel corso dell'Ottocento, in particolare della *Divina Commedia* di Dante Alighieri, dell'*Eneide* di Virgilio e più in generale della mitologia greca e romana. In questo canto, la poetessa introduce due luoghi immaginari, Erebo ed Eliso, riprendendo il motivo del viaggio nell'aldilà dall'*Inferno* e dal *Paradiso* danteschi. Nella parte conclusiva del canto, Romolo, accompagnato da Marte, incontra sua madre Rea Silvia e il fratello Remo, chiedendogli perdono per l'uccisione compiuta. L'atmosfera dell'Eliso è evocata attraverso la descrizione di un paesaggio primaverile ricco di colori e di vita. La poetessa richiama l'arcobaleno, la luce del sole, il tepore dell'aria, il canto degli uccelli e quello dei beati che abitano i Campi Elisi. In questa sezione, l'attenzione si concentra in modo particolare sulle anime dei bambini:

Mentre così cantavan dolcemente
Quei degli Elisi usignolin vezzosi,
I spirti a cui fean coro lietamente
Eran disparsi, e s'erano già ascosi
Fra piante verdeggianti e rilucenti,
Pien di gemme e di fiori odorosi;
Romolo e Marte quindi ànno scoperto
Un altro campo d'alberi coperto.

Qui rubicondi pomi fra i rubini
Fan di sè mostra in mezzo a verdi frondi,
Tutti di ebani lisci e sopraffini
Hanno la scorza lor gli arbor fecondi;

Schiera d'alati e assai vaghi bambini
Svolazzano quà intorno ognor giocondi,
Dei pargoletti ell'è questa la schiera
Cui la morte fè notte innanzi sera. (Vidovich 1856: 231–232)

I bambini dimorano dunque in uno spazio di beatitudine, librandosi intorno ad alberi di ebano carichi di «rubicondi pomi». Anche la caratterizzazione cromatica dei frutti contribuisce a spostare l'immagine dal piano realistico a quello simbolico. I «rubicondi pomi fra i rubini» evocano infatti preziosità, vitalità e splendore, assumendo quasi il valore di frutti paradisiaci o meravigliosi. L'immagine degli alberi di ebano ricoperti di frutti acquista così un significato particolarmente intenso. L'ebano, albero dal legno durissimo e di colore nero, è tradizionalmente associato alla tristezza, al lutto e al dolore per la perdita dei figli. Allo stesso tempo, secondo Chevalier e Gheerbrant, esso possiede anche una funzione protettiva contro la paura. Per questo motivo, in passato, le culle venivano realizzate con questo legno (Chevalier, Gheerbrant 2007: 162). L'accostamento fra l'ebano, simbolicamente connotato dal lutto, e i pomi, segni di vita, abbondanza e rigenerazione, produce dunque una tensione simbolica fra morte e sopravvivenza.

Il motivo dei pomi, intesi come frutti meravigliosi e vitali, può inoltre richiamare la tradizione dei paesaggi paradisiaci e dei frutti straordinari attestata nelle leggende orientali legate ad Alessandro Magno (Pseudo-Callisthenes 1969: 126, 135). Tale richiamo appare significativo anche alla luce dell'interesse di Anna Vidovich per la figura del condottiero macedone, al quale dedicò il poemetto *Alessandro presso l'Idaspe*,[6] testimonianza della familiarità della poetessa con l'immaginario culturale e orientale associato ad Alessandro e alle sue peregrinazioni verso spazi remoti e meravigliosi. In questa tradizione, le peregrinazioni di Alessandro sono spesso associate, sul piano simbolico, alla ricerca dell'immortalità e al desiderio di oltrepassare i limiti della condizione umana. In tale prospettiva, l'immagine dei «rubicondi pomi» nei Campi Elisi sembra inserirsi in una più ampia tradizione simbolica che collega i frutti meravigliosi alla beatitudine eterna e al superamento della morte.

[6] Il poemetto, composto di diciotto ottave, canta la battaglia dell'Idaspe combattuta da Alessandro il Macedone contro il re indiano Poro. La prima edizione del poemetto appare nel numero 32 del 1847 della Gazzetta di Zara, mentre la seconda è pubblicata in *Romolo ovvero la fondazione di Roma* (Vidovich 1856: 5–9).

Su questa base emerge anche una possibile lettura autobiografica. La schiera dei «vaghi bambini» morti prematuramente, «cui la morte fè notte innanzi sera», richiama infatti il tema della morte infantile, centrale nell'esperienza biografica di Anna Vidovich dopo la perdita della figlia Maria. L'immagine dei fanciulli beati che volteggiano attorno ad alberi fecondi non rappresenta soltanto una scena paradisiaca, ma sembra configurarsi come una trasfigurazione poetica del dolore materno. Attraverso questi frutti luminosi e vitali, la poetessa proietta nell'Eliso il desiderio di custodire, proteggere e prolungare simbolicamente l'esistenza della figlia Maria, scomparsa in tenera età e ricordata anche in altri componimenti. [7]

Gli alberi che compaiono nei passi descrittivi delle opere epiche ed epico-liriche in lingua italiana degli autori dalmati nell'Ottocento mostrano la trasformazione della poesia epica del secolo, assumendo un ruolo centrale in una narrazione caratterizzata da descrizioni sempre più brevi e selettive. Attraverso la presenza di singole specie arboree, gli autori riescono a evocare il paesaggio e, allo stesso tempo, a trasmettere significati storici, simbolici e culturali. La descrizione non scompare, ma si concentra su pochi elementi scelti, che risultano sufficienti a orientare la lettura e a dare profondità al testo.

Tra le immagini vegetali, il ramo d'olivo ricorre con particolare frequenza come simbolo di pace, speranza e riconciliazione, diventando un mezzo efficace per esprimere il rapporto degli autori con la storia e con il presente della Dalmazia. Nelle opere di Niccolò Ivellio e Niccolò Giaxich, l'albero è spesso legato a eventi storici e politici e contribuisce a sostenere una visione celebrativa del potere dominante. In Giovanni Bizzarro, invece, le immagini degli alberi compaiono soprattutto nel contesto religioso e biblico, dove servono a rendere più concreta e comprensibile la punizione divina, collegandola a un paesaggio familiare all'autore. In Anna Vidovich, infine, l'albero diventa parte essenziale della costruzione mitica del poema e assume un valore legato alla memoria, al mito e all'esperienza personale della poetessa.

Nel loro insieme, questi esempi mostrano come il motivo dell'albero svolga una funzione importante nelle opere analizzate. Esso collega il paesaggio alla storia e alla memoria individuale e collettiva, permettendo agli

[7] Nella raccolta di poesie *Mestizie e distrazioni* pubblicata a Zara presso Battara nel 1846, Anna Vidovich dedica tre canzoni alla memoria della figlia defunta. Nelle poesie intitolate «A Maria», «Mio incancellabile amor e dolore», «Alla stessa», Vidovich immagina la figlia nel corpo di un angelo che è sceso dal cielo in terra allo scopo di consolarla.

autori di esprimere contenuti complessi attraverso immagini semplici e facilmente riconoscibili. In questo modo, l'epica dell'Ottocento dalmata si allontana dai modelli tradizionali basati su descrizioni ampie e dettagliate e si orienta verso una forma di narrazione più concentrata, personale e immediata.

Bibliografia

Balić-Nižić, Nedjeljka (2005) „Hrvatice u biografskom rječniku *Donne illustri* Zadranke Itale Bogdanovich", Croatica et Slavica Iadertina, 251–266.

Bizar, Baldovino (1847) „Notizia intorno alla vita ed agli studi di Gio. De Bizzarro", La Dalmazia, 12, 89–91.

Bizzarro, Giovanni (1818) *La grandezza di Dio*, Picotti, Venezia.

Carrara, Francesco (1846) *Uomini illustri di Spalato*, Tip. Oliveti e Comp., Spalato.

Chevalier, Jean, Alain Gheerbrant (2007) *Rječnik simbola*, Kulturno-informativni centar: Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

Da Rin, Adriana (1992) *Pascoli e la poesia epica, Un inedito corso universitario di Giovanni Pascoli*, La Nuova Italia, Venezia.

Dalmistro, Agnolo (1808) *La bibliofilia, sermone di Agnolo Dalmistro a Giovanni de* Bizzarro, Niccolò Zanon Bettoni, Padova.

Detoni Dujmić, Dunja (1998) *Ljepša polovica književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

Didier, Colin (2004) *Rječnik simbola, mitova i legendi*, Naklada Ljevak, Zagreb.

Foretić, Miljenko (1983) „Ivan Bizar", *Hrvatski biografski leksikon*, 796–798.

Giaxich, Niccolò (1820) *Nel giorno natalizio di sua maestà Francesco Primo Imperatore e Re. Poemetto*, Stamperia Governiale, Zara.

Giaxich, Niccolò (1821) *Nel 12 febbrajo 1821. natalizio di sua maestà Francesco Primo Imperatore e Re. Poemetto*, Stamperia Governiale, Zara.

Giaxich, Niccolò (1840) «I contorni di Sebenico», *Saggio di Memorie dalmate*, Battara, Zadar, 3–11.

Gliubich, Simeone (1856) *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Battara e Abelich, Zara.

Homer (2003) *Ilijada*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

Ivellio, Niccolò (1806) *Il Monte Nero*, *Canti tre di Niccolò Ivellio*, Francesco Andreola, Venezia.

Ivellio, Niccolò (1810) «L'inutile tentativo», *Poesie dell'avvocato Niccolò Ivellio da Spalato scritte nell'ultima guerra*, Sardi, Capodistria. 67–71.

Kišpatić, Mišo (1884) *Iz bilinskoga svieta*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb.

Maroević, Tonko (2008) „Nikola Ivellio, rapsod kuge, glada i rata", Mogućnosti, 1, 1–28.

Mazzoleni, Achille (1892) *L'epopea moderna in Italia*, Cattaneo, Bergamo.

Nižić, Živko (1984) *Nikola Jakšić, zadarski književnik, prevodilac i rodoljub (1762–1841)*, JAZU, Zadar.

Pseudo-Callisthenes (1969) *The Romance of Alexander the Great*, Prev. Albert M. Wolohojian, Columbia University Press, New York.

Rebić, Adalbert (ur.) (2011) *Stari zavjet s uvodima i bilješkama ekumenskog prijevoda Biblije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Tasso, Torquato (1964) *Discorsi dell'arte poetica e del poema eroico*, a c. di Poma, L., Laterza, Bari.

Tenca, Carlo (1888) «Epici moderni in Italia», *Prose e poesie scelte*, a c. di. Massarani, T., Hoepli, Milano, 45–73.

Tomasović, Mirko (2011) *Neznane i neznani : kroatistički prinosi*, Konzor, Zagreb.

Tommaseo, Niccolò (1858) *Ispirazione e arte, lo scrittore educato dalla società e educatore*, Felice Le Monnier, Firenze.

Vekarić, Nenad (1984) „Genealoški prikaz roda Bizar", Pelješki zbornik, 3, 157–174.

Vidovich, Anna (1856) *Romolo ovvero la fondazione di Roma*, Battara, Zara.

Zamarovský, Vojtech (2004) *Bogovi i junaci antičkih mitova*, Artresor, Zagreb.

Zorić, Mate (2002) „Ana Vidović, Marko Antun Vidović i Nikola Tommaseo u svjetlu neobjavljene prepiske", *Hrvatsko talijanski književni odnosi*, ur. Mate Zorić, Zagreb, 367–528.

Zorić, Mate (1971) *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, JAZU, Zagreb.

SUMMARY

Sanja Paša Maračić

THE ARBOREAL MOTIF IN THE ITALIAN LANGUAGE EPIC AND EPIC-LYRIC POETRY BY DALMATIAN AUTHORS IN THE NINETEENTH CENTURY

This paper aims to analyse the arboreal motif in epic and epic-lyric poetry in the Italian language by Dalmatian authors in the 19th century and to contribute to the understanding of the transformation of descriptive practices in the epic poetry of the century. In the transition from classical epic, characterised by broad and analytical descriptions, to a poetics based on shorter and more selective images, description does not lose its function. It in fact continues to play a structural role within an increasingly lyricised narration. In this context, the motif of the tree does not function solely as a figurative or ornamental element of the real or imaginary landscape but contributes to the construction of narrative space and guides the interpretation of the text. The adopted methodology is based on a textual and comparative analysis of works by Niccolò Ivellio, Niccolò Giaxich, Giovanni Bizzarro and Anna Vidovich, with particular attention to arboreal images and their symbolic meaning. The analysis shows how the choice of individual arboreal species allows the authors to evoke the natural and cultural landscape of Dalmatia and to concentrate mythological, historical, political, religious and autobiographical meanings. In the works of Ivellio and Giaxich the arboreal motif is linked above all to the representation of political power and the idea of peace. In the work of Bizzarro it is placed within a biblical and religious context and renders the sacred dimension of the narrative more concrete, while in the work of Vidovich it becomes a central part of mythic construction and personal memory. Through simple and recognisable descriptive frames, these authors relate nature, history and memory and develop a form of narration that is more concise and closer to individual experience.

Keywords: *tree motif; epic and lyric-epic poetry; Dalmatia; 19th century; Italian language; lyricisation of epic narration*

SAŽETAK

Sanja Paša Maračić

MOTIV STABLA U EPSKOM I LIRSKO-EPSKOM PJESNIŠTVU NA TALIJANSKOM JEZIKU DALMATINSKIH AUTORA U 19. STOLJEĆU

Rad ima za cilj analizirati motiv stabla u epskom i lirsko-epskom pjesništvu na talijanskom jeziku dalmatinskih autora u 19. stoljeću te pridonijeti razumijevanju preobrazbe načina opisivanja u epskoj poeziji toga razdoblja. U prijelazu od klasičnoga epa, u kojemu su opisi opsežni i detaljni, prema poetici koja se oslanja na sažetije i pažljivo odabrane prizore, opis ne nestaje niti ima isključivo dekorativnu ulogu. Naprotiv, on se preoblikuje i zadržava važnu strukturnu ulogu unutar sve izraženije lirizirane naracije. U tom kontekstu motiv stabla ne služi samo kao slikovni ili ornamentalni element stvarnog ili imaginarnog pejzaža, nego aktivno sudjeluje u organizaciji narativnog prostora, često noseći dodatna simbolička i značenjska obilježja. Metodologija istraživanja temelji se na tekstualnoj i komparativnoj analizi djela Niccolòa Ivellija, Niccolòa Giaxicha, Giovannija Bizzarra i Anne Vidovich, s posebnim naglaskom na prizore stabala i njihovo simboličko značenje. Istraživanje pokazuje kako izbor pojedinih vrsta drveća autorima omogućuje da prikažu prirodni i kulturno-povijesni krajolik Dalmacije te da povežu mitska, povijesna, politička, religijska i autobiografska značenja. Motiv stabla poprima različite uloge u djelima pojedinih autora. U Ivellijevim i Giaxichevim djelima on je ponajprije povezan s prikazom aktualne političke vlasti i idejom mira. U Bizzarrovom djelu motiv stabla uklapa se u biblijski i religijski kontekst, pridonoseći jasnijem i konkretnijem oblikovanju pripovjednoga prikaza biblijskih motiva. U epu Anne Vidovich motiv stabla postaje središnji element izgradnje mitske priče i izražavanja osobnog sjećanja. Putem jednostavnih i prepoznatljivih prizora ovi autori povezuju prirodu, povijest i sjećanje te razvijaju oblik naracije koji je sažetiji i bliži individualnom iskustvu.

Ključne riječi: *motiv stabla; epsko i lirsko-epsko pjesništvo; Dalmacija; 19. stoljeće; talijanski jezik; lirizacija epske naracije*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.8

Марија Ѓорѓиева-Димова

СОЧИНУВАЊЕ НА КНИЖЕВНОСТА ОД КНИЖЕВНОСТ

(интертекстуалните дијалози на современата македонска поезија со топосот Свети Ѓорѓи ја убива ламјата)

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје,
Филолошки факултет „Блаже Конески“
marija.gorgieva@flf.ukim.edu.mk orcid.org/0000-0003-0065-2474

izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.3.09
rukopis primljen: 2. veljače 2026; prihvaćen za tisak: 22. lipnja 2026.

*Појдовните премиси на истражувањето се темелат на континуираниот интертекстуален дијалог меѓу македонската уметничка лирика и фолклорната традиција. Овој дијалог е конститутивен за современата македонска книжевност и, особено за лирската поезија. Теоретските премиси на истражувањето се темелат врз мнеморичката парадигма на интертекстуалноста, елаборирана од страна на Ренате Лахман и на Дубравка Ораиќ-Толиќ. Нивните теоретски концепти ќе бидат интерпретативно применети на пет песни од македонската поезија (*Свети Ѓорѓија *од Петре М. Андреевски,* Свети Георги ја убива ламјата *од Богомил Ѓузел,* Ламјата на Свети Ѓорѓија *од Лилјана Дирјан,* Свети Ѓорѓи ја убива ламјата *од Катица Ќулавкова и* Во срцето ти влегувам, ми вели Свети Ѓорѓија*! од Светлана Христова-Јоциќ). Интерпретативниот фокус е поставен врз прегледот на интертекстуалните релации и постапки во песните и врз нивните мнемонички функции, потврдувајќи ја основната теза за интертекстуалноста како меморија на текстот, односно како основен модел преку којшто книжевноста ја отелотворува меморијата на културата.*

Клучни зборови: *лирика; интертекстуалност; меморија; македонска поезија*

1. Теориски контекстуализации

Дел од теориските елаборации на интертекстуалноста, меѓу другото, упатуваат и на поширокитe мнемонички импликации што ги имаат интертекстуално обликуваните текстови во однос на книжевноста и на културата. Мнемоничките концепции на интертекстуалноста, главно, се афирмирани од страна на Ренате Лахман, која, пак, се надоврзува на семиотичката теорија на Јуриј М. Лотман. Лотман, говорејќи за функциите на семиотичките механизми, констатира дека текстот, покрај функциите да пренесува и да креира пораки, поседува и мнемоничка функција, во смисла на тоа дека текстот, како кондензатор на културното паметење, го чува сеќавањето за своите претходни контексти. „Сумата контексти во кои даденият текст ја стекнува осмисленоста и коишто, на некој начин, се инкорпорирани во него, може да се нарече меморија на текстот“ (Лотман 2006: 21). Притоа, смисловниот простор што текстот го создава околу себе се корелира со паметењето на културата (традицијата), сочувано во свеста на публиката, како резултат на што текстот одново го стекнува семиотичкиот живот.

„Кога книжевноста се посматра во светлина на меморијата, таа се покажува како мнемоничка уметност par excellence“ (Lachmann 1997: 24), односно како „мнемонички медиум“ (Lachmann 2004: 173), констатира Ренате Лахман, земајќи ја интертекстуалноста како базичен модел преку којшто книжевноста ја отелотворува меморијата на културата. Културата е генетски ненаследна колективна меморија, семиотички кодирана во форма на знаци/текстови, кои, пак, ја екстериоризираат таа меморија, материјализирајќи ја во „надворешното“ пишување, кое „истовремено е чин на меморијата и ново толкување на (книгата на) културата. Секој конкретен текст го конотира макропросторот на меморијата или репрезентирајќи ја културата или појавувајќи се како таа култура“ (Lachmann 1997: 15). Во таа насока, интертекстуалните постапки обезбедуваат повторна читливост на постојниот текстовен комплекс, имплицирјќи го синхроницитетот на текстовите – книжевните и некнижевните. Текстот којшто го сугерира своето референтно поле сочинето од постојните текстови претставува меморија во којашто е складирано културалното и семиотичкото искуство, кое е доживеано со посредство на текстовите. „Просторот на меморијата е впишан во текстот, како што текстот се

впишува себеси во просторот на меморијата. Меморијата на текстот е неговата интертекстуалност“ (Lachmann 1997: 15). Низ призмата на вака сфатените мнемонички функции на книжевноста, интертекстуалноста е поимана како механизмот што ја создава и ја одржува меморијата на книжевноста, т.е. на културата. Во таа смисла, конкретните книжевни текстови се „палимпсестни криптограми“ во коишто е складирана меморијата на културата, па преку нивните интертекстуални структури, културата секогаш одново се опишува, се промислува, се интерпретира.

Говорејќи за цитатноста како „експлицитна интертекстуалност“ (2019: 59) хрватската теоретичрака Дубравка Ораиќ-Толиќ ги типологизира цитатните модели (цитатен дијалог со ризницата на традицијата, цитатен музеј кој ги архивира репрезентативните значења на модерната и на авангардната уметност, цитатен каталог кој ги каталогизира обесмислените значења на модерната и на современата цивилизација) (Oraić-Tolić 1996: 91–107), коишто споделуваат заедничка мнемоничка функција: да функционираат како „експлицитно паметење на културата, превенирајќи ја од заборав и од самоуништување, било да го создаваат и да го зацврстуваат културниот канон, било да го проблематизираат“ (Oraić-Tolić 1990: 207). Токму благодарение на цитатноста, културата функционира како „динамичен систем во којшто ништо не се губи, туку постојано се обновува на различни рамништа“ (Oraić-Tolić 2019: 87).

Дополнително, мнемоничките концепции на интертекстуалноста ја оголуваат и „авторефернцијалноста на книжевниот систем”, како еден облик на себепомнење: „Книжевниот систем, преку интертекстуалното самооднесување, т.е. преку книжевноста сочинета од книжевност и преку интердискурзивните комуникации со другите низи-од политиката до религијата – воспоставува свој канон на текстови, автори, естетски патокази, доминантни идеи и претстави, станува медиум на културното сеќавање, иако на тој пат канонот воедно и се поткопува, и се реновира и произведува нови изразни можности“ (Juvan 2013: 221). Конечно, интертекстуалноста, како еден механизам на себеупатување на книжевноста, учествува и во реконцептуализациите на на нејзините традиционални миметички дефинирања: имено, интертекстуалните стратегии покажуваат дека текстовите „учествуваат во социјалната конструкција на реалноста и не го репрезентираат екстратекстуалниот свет директно (via mimesis), туку низ филтерот претходни текстуализации (via poesis)” (Juvan 2008: 6).

2. Интерпретативни контекстуализации

Македонската книжевност воопшто, и посебно македонската лирска поезија, од своите зачетоци, водат континуиран дијалог со домашната фолклорна традиција. Имено, Константин Миладинов (1830-1862), основоположникот на македонската уметничка поезија и Кочо Рацин (1908-1943), основоположникот на современата македонска уметничка поезија, во дел од своите песни воспоставуваат интертекстуален однос со македонската народна песна, првенствено, на мотивско-тематско и на јазично-стилско рамниште. Тој дијалог со народната песна го продолжуваат и следните генерации македонски поети. На пример, циклусот песни за Марко Крале на Блаже Конески воспоставува комплексни интертекстуални релации со различни фолклорни предлошки (легендите, преданијата и народните јуначки песни за Марко Крале), песните со идентичен наслов *Болен Дојчин* на Блаже Конески, Влада Урошевиќ, Богомил Ѓузел, Миле Неделковски, Радован Павловски комуницираат со истоимената народна песна. Конечно, еден таков дијалог современата поезија води и со фолклорниот интертекст поврзан со Ѓорѓи Капидокијски, во црковниот канон именуван како Свети Великомаченикот и Победоносец Георгиј.[1] Станува збор за легендата на убивањето на ламјата од страна на светецот (топосот Свети Ѓорѓи ја убива ламјата),[2] која е засведочена и во македонската народна поезија. Имено, во *Зборникот на Миладиновци* (првпат објавен во 1861 во Загреб), во групата црковни песни се среќаваат две варијанти со идентичен наслов *Свети Георги*: првата, под реден број 31 (от Кукуш) и втората, под реден број 38.[3] Народната песна, која на мотивско-тематско рамниште ја тематизира легендата за убивањето на

[1] Ѓорѓи од Лида (околу 275/281-303), римски војник, погубен во времето на владеењето на императорот Диоклецијан, бидејќи не сакал да се откаже од христијанството, а во 494 година бил прогласен за светец.

[2] Според легендата, огромен змеј живеел во езерото во близина на градот Лида, во Палестина, којшто ги напаѓал жителите, сопирајќи ги водите и барајќи секојдневно жртва (девојка/девица) како уцена за водата, сè до мигот кога Свети Ѓорѓија не го убива, забодувајќи му копје во вилицата.

[3] Изворниот мотив на елиминирање на загрозувачот кој ја уценува заедницата е задржан, а во фабуларната варијација, во првата песна тој се именува како ламиа („нели зина таа сура Ламиа/да го голтне; го ободе во клето грло“) (Миладиновци 1962: 37), а во втората таа е именувана како „змија халовита, змиа Халетина“ (Миладиновци 1962: 43, 45).

ламјата што ја загрозува заедницата од страна на светецот, потоа доживува бројни интермедијални и интертекстуални транспозиции, сочинувајќи еден уметнички палимпсест во којшто историскиот/световниот и црковниот/сакралниот лик се преплетуваат, прераснувајќи во своевидна „споделена фигура на меморија“. „Фигурите на меморија, како специјализиран вид места на меморија, ги подразбираат значајните личности наследени од подалечната и од поблиската историја со коишто се поврзуваат местата, предметите, традициите, културите, верувањата, идентитетите на народите и на човештвото. Така, фигурите на меморија може да имаат и затворен етнички, но и отворен, интер-етнички карактер. Тие можат да бидат етнокултурни, но и интеркултурни фигури, кои упатуваат на наднационални и на општоцивилизациски вредности и идентитети“ (Kulavkova 2009: 43). Во таа смисла, Свети Ѓорѓија, како дел од христијанската и од фолклорната традиција, односно од колективната меморија, претставува споделена фигура на меморија која има свои реактуализации и во поширокиот (јужно)словенски и балкански контекст.[4] Следствено, книжевните текстови и нивните интертекстуални реактуализации на постојните интертекстови (било фолклорни, било сакрални, било книжевно-уметнички, а кои ги текстуализираат овие фигури на меморија) дополнително го потврдуваат својот статус на место на меморија, односно на „симболични места на естетска и на естетизирана меморија, подвижна во времето и во културниот простор“ (Kulavkova 2009: 47).

Овие теориски премиси добиваат своја илустрација во песните *Свети Ѓорѓија* на Петре М. Андреевски, *Свети Георги ја убива ламјата* на Богомил Ѓузел, *Свети Ѓорѓи ја убива ламјата* на Катица Ќулавкова, *Ламјата на Свети Ѓорѓија* на Лилјана Дирјан и *Во срцето ти влегувам, ми вели Свети Ѓорѓија!* на Светлана Христова-Јоциќ. Тие се интертекстуална реактуализација на топосот Свети Ѓорѓи ја убива ламјата, при што во теориските елаборации топосот е виден како „интертекстуална релација на пресек или интертекстуална интерсекција“ (Oraić-Tolić 2019: 61). Петте песни сочинуваат своевиден лирски

[4] Интересни контексти на реактуализација на овој топос со метафорични конотации има во филмот *Свети Георгије убива аждаху* (2009), на српскиот режисер Срѓан Драгојевиќ, работен според истоимената драма/театарска претстава на Душан Ковачевиќ од 1984 година, како и во романот *Елизабет Финч* (2022) на Џулијан Барнс.

палимпсест, ако се има предвид метафората на палимпсестот во интертекстуалните теории:[5] „Површината на пишување (на културата) се применува за секогаш новите текстови, откако веќе нанесените знаци се остругани, огулени. Но стругањето и лупењето не се бришење; постарите знаци стапуваат меѓу поновите и најновите како распарчени делови од текстот, фрагменти оттргнати од целината“ (Lachmann 1997: 223). Палимпсестното допишување на фолклорната предлошка во рамките на овие пет песни се проектира и на структурно рамниште, преку варијациите во конститутивната структурна дијада лирски субјект-лирски објект (Свети Ѓорѓи и ламјата) и преку семантичките импликации што произлегуваат од тоа. Низ оваа палимпсестна димензија, песните може да се читаат и низ призма на нивниот однос кон топосот Свети Ѓорѓи ја убива ламјата, актуализиран во фолклорно-религиски контекст, но и низ призма на меѓусебните интертекстуални релации и како палимпсестно, лирско ажурирање на предлошката низ призма на трансформациите, имајќи ја предвид трансформацијата како вид интертекстуална стратегија кој се темели на „присвојување на туѓиот текст по пат на дистанција од него“ (Lachmann 1997: 17). Дополнително, тоа го илустрира и процесот во којшто секој текст истовремено функционира и како метатекст во однос на извесен интертекст, но и како потенцијален интертекст за следниот (мета)текст во низата.

Интертекстуалната релација експлицитно е најавена во (под) насловите на сите пет песни, кои се двојно индикативни – паратекстуално и метатекстуално.[6] Имено, тие ја најавуваат интертекстуалната релација и ја инструираат рецепцијата на песната врз фонот на предлошката и ја индицираат композициско-структурната релација меѓу насловот и песната и, следствено, и структурните трансформации. Во песните на Ќулавкова и на Ѓузел насловите го фокусираат средишниот чин во предлошката – убивањето на ламјата од страна на светецот, што е назначено и преку употребата на несвршената глаголска форма – убива.

[5] Жерар Женет во студијата *Палимпсести: книжевноста на втор степен* ја елаборира палимпсестната природа на книжевноста, сочинета од слоеви на пишување, што го индицира постоењето на книжевноста на втор степен, како перманентен процес на (пре)пишување на веќе напишаното.

[6] Во Женетова смисла, сфатени како посебни видови транстекстуалност, односно текстуални трансценденции (2003: 63–77).

Поднасловите во песните на Андреевски, на Ѓузел и на Дирјан (на Глигор Чемерски, за Глигор Чемерски, на Г. Чемерски)[7] се паратекстуални индикатори на интермедијалните релации што трите песни ги воспоставуваат со ликовните претстави на Чемерски, така што тие ја споделуваат заедничката екфрастичка постапка. Песната на Ѓузел има дополнителен поднаслов (жив опис), како лексичка варијација на сложенката живопис која означува „ликовна уметност во која се слика со бои, како и делата на таа уметност, но исто така и сликарството на фрески и икони во православните цркви“.[8] Следствено, и овој поднаслов ја потврдува интермедијалната врска. Дополнително, сите наслови имаат и композициска функција во однос на песната (Užarević 1991: 52–53): упатуваат на дел од структурните категории во песните, првенствено на лирскиот субјект, односно на структурните релации лирски субјект-лирски објект. Насловите на песните на Андреевски, на Ѓузел и на Ќулавкова го најавуваат светецот кој во стиховите ја зазема исказната инстанција, паралелно најавувајќи го и фокусот врз акцијата со јасно поставување на вршителот и на трпителот на дејството, не само во синтаксичко-граматичка, туку и во семантичка смисла. Насловите на песните на Јоциќ и на Дирјан, задржувајќи ја типично композициската функција во однос на песната (означување на говорникот), ја најавуваат и трансформацијата во исказната позиција во однос на останатите песни: нивниот лирски објект-ламјата станува субјект во песната на Дирјан, односно неидентификуваниот говорник во песната на Јоциќ.

Во песната *Свети Ѓорѓија* на Петре М. Андреевски, која е најкуса, од три строфи, лирскиот субјект, „туѓото лично лице“ (Левин 1998: 465), кое недвосмислено се поврзува со светецот, го обликува својот исповеден говор низ (авто)перцепциите и (авто)дескрипциите на световните и на сакралните димензии на воинот/светецот („Мечот ми се претвора во кренат крст“), со акцент врз визуелните амблеми и атрибуции („коњот ми е наоружан со попрази,/со златна узда и златни зенгии,/со ѕвезди и шарени цвеќиња/во кои се ројат пчели и мириси“) (Андреевски 1999: 42), но и со алузивното асоцирање на неговиот култ

[7] Македонскиот ликовен уметник Глигор Чемерски (1940-2016), чијшто стил е инспириран од експресионизмот и од православните икони, има голем број ликовни дела, изработени во различни техники, на тема Свети Ѓорѓи ја убива ламјата.

[8] Според Дигиталниот речник на македонскиот јазик.

со митолошко-вегетативните слики за (ѓурѓовденското) празнување на пролетното будење и новиот живот. „Само раните ме држеа буден/за да го одбранам полето, посевите“ (Андреевски 1999: 42). Наспроти појдовното сугерирање на епската димензија на херојската фигура, песната, уште во првата строфа, а и во последните два стиха од завршната строфа, прави пресврт во однос на фолклорниот интертекст: наспроти истакнувањето на херојскиот чин на светецот кој, убивајќи ја ламјата го спасува колективот, песната на Андреевски го зумира мигот на преиспитување на сликата на спасителот. Оттаму, втората строфа, користејќи ги условните реченици, е ламентирачко промислување на осуденоста да се биде мемориран низ еднодимензионалната слика на јунак-спасител: „Јас не знам што ќе работев/ако немаше што да јавам/ако немаше што да убијам“ (Андреевски 1999: 42). Таа слика е засилена и со рефренското варирање на последниот стих од првата и од втората строфа: „И не ми даваат од коњот да слезам.../да не знае од коњот да слезе“ (Андреевски 1999: 42). Завршните стихови од песната сугерираат поинаква визура на наследените претстави за светецот, индицирани и преку условната синтаксе и преку реторското прашање: „И којзнае, ако не ја стигнев ламјата/Дали таа ќе беше ламја, а јас светец/кој ќе мора вака постојано да јава/да не знае од коњот да слезе“ (Андреевски 1999: 42). Лирската реконтекстуализација на фолклорната предлошка прави семантичка инверзија, објаснувајќи ја славата на светецот и неговото место во колективната меморија како нешто што ѝ го должи на постоењето на ламјата, т.е. на чинот на нејзиното убивање. Во согласност со лирските конвенции песната да ги реактуализира перенијалните теми, стиховите на Андреевски сугерираат една универзална димензија на основната тема – парадоксалната комплементарност меѓу јунакот и антијунакот, меѓу доброто и злото, меѓу идентитетот и алтеритетот, персонифицирани во односот меѓу светецот и ламјата. Во таа смисла, лирско-трансформативната релација на Андреевски со изворниот топос отвора дополнителна перспектива: деепизираниот и десакрализираниот лирски субјект (светецот) ги споделува елементарните човечки дилеми за смислата на постоењето.

Идентичен структурен модел постои и во песната *Свети Георги ја убива ламјата* на Ѓузел: туѓото лично лице (светецот) во истиот исповеден манир ја признава својата когнитивна состојба („не знаев ни сам на кај ме води коњот/ни како ненадејно се најдов јавнат на него“), но и својата емотивна состојба („дур не смрзнав од страв и очај“) (Ѓузел

2008: 142). Стравот се пренесува и врз коњот кој доживува преобразба: „Токму кога коњот од уплав ми се пропна-/побеле за миг од старост и пак стана ждребе“ (Ѓузел 2008: 142). Дескриптивниот тон со којшто лирското јас се претставува себеси, коњот и ламјата е близок до песната на Андреевски, но засилен со парентетичките коментари во првата, во втората и во последната строфа, како и со информацијата за хронотопската рамка: „низ таа виулица од снегот сув ко песок пустински-/ одеднаш се смрачи/...што бликна од тревата, од густежот лисја“ (Ѓузел 2008: 142). Во согласност со насловната најава, во третата и во четвратата строфа е опишан чинот на убивањето – забивањето на копјето. „Копјето ми прсна во виножито од разни бои.../ на ламјата кутра и пукнаа srцките/цркна или само клапна папсана/(чунки беше осудена од Вишниот на вечен спокој)“ (Ѓузел 2008: 142). Лексичкиот избор во описот сугерира своевиден триумф на копјеносецот поради успешно завршениот подвиг, што, пак, го прави поефектен пресвртот во завршните стихови: „А последната струјка крв од устата/ Ми го штракна околу глава овој пламен ореол“ (Ѓузел 2008: 142). Токму крајот на песната ја посочува неделивата, комплементарната врска во парот светец-ламја, јунак-антијунак (како и во песната на Андреевски): во крајна линија, ламјата е онаа која го овозможува подвигот што ќе го прослави светецот како јунак – спасител, обележувајќи го со својата крв и смрт. Колоритниот аспект што е присутен во песната на Андреевски се појавува и во песната на Ѓузел, ефектуиран низ контрастот бои кои ја варираат парадигмата светло-темно (присутна и во песната на Ќулавкова): „одеднаш се смрачи, а некој оган небесен/ги фрлаше саќите и искрите опашести/низ рака ми помина молњата/ на ламјата што го блуеше целот тој мрак.../ побеле за миг и од старост и пак стана бело ждребе/па азган зелен или позелен од сјајот/што бликна од тревата, од густежот лисја/копјето ми прсна во виножито од бои“ (Ѓузел 2008: 142).

Песната *Ламјата на Свети Ѓорѓија* на Лилјана Дирјан прави двојна трансформација – и во однос на фолклорниот прототекст и во однос на песните на Андреевски и на Ѓузел. Трансформацијата на топосот и на неговата носечка дијада светецот -ламјата е најавена уште во насловот кој има типично композициска улога во однос на текстот што следи: го најавува лирскиот субјект, но и структурната промена што се прави во однос на претходните песни, именувајќи го лирското јас (ламјата), неантропоморфниот говорник, но ја задржува структурната

дијада, откривајќи ја припадноста на ламјата (таа е онаа на Свети Ѓорѓи). Во песната на Дирјан е нагласена внатретекстовната комуникативност (отсутна во претходните две песни) меѓу јас и ти, најавена уште во првата строфа („јас сум таа ламја/со седум глави со безброј нозе/што го споулавувам твојот коњ“) (Дирјан 2008: 52), текстуализирана и преку апострофата што се провлекува низ песната. (Авто) перцепциите доминираат и во оваа песна. Описите на светецот метонимиско-синегдохиски ја доловуваат традиционалната слика на јунакот: „додека ти така наконтен, со наметка, панцир и сабја.../голем јунак си, на глас/убав/строен и/млад...коњот го збодинуваш, ‘ржи тој до небеса.../и од сите страни си совршен/еднакво убав.../но ти си јунак над јунаци (од коњ не се симнуваш, на него јаваш, на него/спиеш“ (Дирјан 2008:52). Исповедниот исказ е емотивно импрегниран говор на копнеж, бидејќи ламјата посакува поинаков однос со коњаникот, различен од оној во колективната меморија: „те гледам онака спружена одоздола/со седум погледи те опфаќам/а ниту еднаш не си ме погледнал.../кога ти, напросто, покрај мене минуваш“ (Дирјан 2008: 52). Наследената релација меѓу светецот и ламјата не само што е структурно превртена, туку добива и нова семантичка димензија што, во крајна линија, ја трансформира и наследената слика за ламјата. Таа повеќе не е агресивниот непријател што ја загрозува заедницата и што треба да се елиминира, посакувајќи да биде забележана од атрактивниот коњаник, сонувајќи за допирот со него („паѓаш од коњ/во мојата прегратка“) (Дирјан 2008: 52), но и да ја соопшти сопствената перспектива на случувањата. Истовремено, тоа е повик и до светецот да се ослободи од својот статус, од замрзнатата слика на јунак на коњ, несвесен за светот околу себе, за поинакви искуства и можности во животот. „Кога би знаел да гледаш наоколу/кога би ја видел пролетта, водата во изворот/црцорот на пладнето/кога би знаел од коњ да се симнеш/поинаква би била“ (Дирјан 2008: 52). Наспроти емотивната исповед на светецот во песната на Андреевски кој се жали на својата предодреденост, овде ламјата е онаа која говори за детерминираноста на јунакот, сугерирајќи му ги начините на надминување на наследените претстави за него. Оттаму, условните синтаксички конструкции во третата строфа ја сугерираат алтернативната страна на случувањата. Како и во песната на Ѓузел, и во песната на Дирјан се посочува постоењето на ламјата како услов за подвигот на јунакот и за неговата слава: „си решил преку мене мртва во житие“ (Дирјан 2008:52) Лирската реконтекстуализација

е нагласена не само преку структурните и семантичките промени во однос на претходните песни и на фолклорната предлошка, туку и преку самосвеста на лирското јас: тој е оној кој веќе го знае исходот на настанот (прикажан и во фолклорниот прототекст) и којшто вербално ја искажува својата желба за сосема поинаков однос, за доживување на поинакво искуство од страна на јунакот, па оттаму и лирската универзализација на тематските рамништа. Ламјата ја потенцира еднодимензионалната фокусираност на светецот врз сопствената мисија за победа над злото, наспроти што таа му ја посочува алтернативната смисла на постоењето, можноста за поинаква/туѓа приказна, за различна перспектива, за поинаков модел на општење: „Прашај ме/имам седум приказни за кажување/...колку шехерезади сокривам“ (Дирјан 2008: 53).

Песната *Свети Ѓорѓи ја убива ламјата* на Катица Ќулавкова афирмира комплексни палимпсестни раслојувања со трансформативен предзнак. Насловот (како и во песните на Андреевски и на Ѓузел) ја именува акцијата што потоа е опишана кон крајот на песната каде што ламјата е метонимиски претставена. „Тој свечен миг/Кренав рака високо/И го забодев светлиот меч/Во црното/Од црно поцрно/И крв потече/црвена точка на црна површина/Горе бело“ (Ќулавкова 2024: 43). Како и во песната на Дирјан, и овде, светецот исповедно автобиографски ги евоцира фазите од својот живот – еволуцијата од анонимност до сеприсуство: „Кога векував со векови во длабока сенка/Невиден, осамен, и на сведен и на делник/станав драма на постоењето/И кога безимен бев и кога имиња клада цела/Ми накладоа, да се збунам и јас самиот/А не само вие“ (Ќулавкова 2024: 41). Исказот, којшто е и графички обележан, па целата песна е во италик и во наводници, е сведен на интимно разоткривање на емотивната состојба („уморен и сит од многуте/преживеани животи/уморен од реинкарнација“) (Ќулавкова 2024: 41) (како и кај Андреевски и Ѓузел), предизвикана од товарот што му го создаваат туѓите доживувања и перцепции како мит, како приказна за едно јунаштво, сочувано во колективната меморија: „Лишен од вистината/обременет од преданија/Од бајки и прикаски“ (Ќулавкова 2024: 41). Во својата исповед светецот алузивно-асоцијативно упатува на сопствените, првенствено фолклорно-религиски прикази, но и на мноштвото палимпсестни раслојувања и дополнувања што ги добива во различните подоцнежни (кон)текстуализации.

Трансформативниот импулс во песната лежи во префокусирањето од познатото кон непознатото: наспроти бројните контексти во кои светецот е оној кој се прикажува, оној за којшто се говори и чиешто јунаштво се опејува, сега му се дава глас нему, за да го сподели бремето што му тежи: бројните претстави во коишто е фиксиран. Аналогно на метонимиско-метафоричната и на симболичката трансформација на лирскот објект (ламјата), трансформација доживува и лирскиот субјект кој во еден миг во песната се мултиплицира, палимпсестно дополнет, издигнат до симболична фигура на јунак кој се бори против извесен непријател и којшто преку подвигот останува запомнет. „Јас Ѓорѓија, јас Димитрија/И Болен Дојчин и Крале Марко“ (Ќулавкова 2024: 41). Овој двостих мошне ефектно ја сублимира палимпсестната врска меѓу традицијата и уметничката литература, ако се има предвид дека именуваните фигури коишто се дел од религиско-фолклорната традиција и од историјата добиваат бројни книжевно- уметнички транспозиции. Трансформациите во песната на Ќулавкова се во духот на жанровските конвенции на лириката: нејзините тенденции за универзализација на темите кои, во случајов, се артикулираат како еден антрополошки одговор на општествено-историските контексти. Во таа смисла, лирскиот субјект, како и во останатите песни, се десакрализира, се деепизира, се сведува на глас во кој се артикулира човечката рефлексија за улогата на поединецот, притиснат од историските случувања, но и од очекувањата на заедницата. Но, во истовреме, лирскиот субјект, парадоксално, го навестува и продуктивитетот на креативната моќ на колективот кој го сочувал епскиот и религискиот култ на јунакот/светецот: „Восхитен од моќта на умот/И скокнав во сликите/По црквите и музеите/По куќите и умовите/И сега сум/Дел од Вас“ (Ќулавкова 2024: 43). Во основата на лирската реконтекстуализација на топосот е проектирана архетипски антагонизираната матрица бело-црно, која дополнително е нагласена и хронотопски: „Кога се кати темнината/се збиднува светлината, миг меѓу светло и темно“ (Ќулавкова 2024: 42) (како мотивска варијација на белото и на црното во претходниот дел од песната). Оваа постапка симболично ги универзализира тематските аспекти во песната низ призма на разбивањето на етичката дијада добро-зло, која во песнава е трансцендирана во сложенката злодобро „Станав драма на постоењето/слика и прилика на злодоброто“ (Ќулавкова 2024: 42).

Во песната на Светлана Христова-Јоциќ конверзиите и инверзиите на структурната дијада лирски субјект-лирски објект во претходните песни се подложени на дополнителни трансформации, вклучително и на лексичко рамниште, бидејќи единствено во оваа песна се користи зборот аждаја, како лексички синоним на ламјата, што се употребува во останатите песни. Структурната трансформација е најавена преку дијалошко-синтаксичката и семантичката поврзаност меѓу насловот и првиот стих: „Во срцето ти влегувам, ми вели Свети Ѓорѓија/Влези!“ (Јоциќ 2008: 165). Насловот означува цитатно пренесен туѓ говор на кој се надоврзува одговорот на лирскиот субјект во почетниот стих. Оваа синтаксичка врска меѓу насловот и почетниот стих ја иницира дијафоничноста или „реторското двогласје“, сфатени како „една од посебните ‘мимикриски’ можности на монолошкото (ис)кажување како базичен израз на лирскиот поетски модус или жанр... двогласјето има функција на интерно релационирање кое не е генерички дистинктивно во жанровското значење на зборот, туку служи за иманентно-диференцијална цел на лирскиот дискурс како таков“ (Brajović 2021: 110–111). Говорникот упатува на познатиот топос на јунакот, синегдохиско-метонимиски претставен преку копјето и коњот. Но, тоа го прави од надворешната позиција на некоја трета говорна и фокална инстанција којашто еднакво им е наклонета и на светецот и на аждајата. Токму таа инстанција е позицијата што ги поврзува двете сопоставени „непријателски“ страни: нејзиното срце е просторот на имагинарната средба меѓу нив („Во срцето ти влегувам, ми вели свети Ѓорѓија/...в срце ми аждајата/... среде срце војна води/ в срце ми аждајата“) (Јоциќ 2008: 165). Восхитената перцепција на црвената боја од страна на говорникот, преточена во афектирано интониран говор, исто така има посредувачка конотација, со метонимиско-синегдохиски и симболичен предзнак: „Ти ја гледам наметката/Крв црвената наметка/Во крвта што отсјајува/Што убава наметка има Светиот!/Што убава е крвта/што толку лакомо се навалила/да пие аждајата!“ (Јоциќ 2008: 165) (се надоврзува на колоритниот слој во песните на Андреевски и на Ѓузел). Хетерогената строфична организација (иако доминираат терцините) дополнително го динамизира емфатичниот говор, интензивиран и преку апострофата. Ако апострофата „најчесто се реализира како реплика на лирскиот субјект вообличена во збогување, молба, љубовен исказ, исповед, доверување тајна или молитва“ (Bagić 2012: 64), тогаш таа ја истакнува и искажувачката сила на лирскиот глас, односно

емотивната функција на поетската порака. Апострофата е начин да се потенцира процесот на комуникација (не во смисла на секојдневната комуникација), бидејќи таа, за разлика од другите фигури, „ја добива својата смисла така што не упатува на значењето на зборот туку на самиот комуникациски круг“ (Culler 2015: 213), истакнувајќи го чинот на искажување (особено кога тоа е интензивирано преку извичните интонации/интерпункции). Во таа смисла, адресирањето на отсутни или на неживи ентитети го поставува вниманието врз моментот на обраќање, врз лирскиот презент и врз самиот лирски дискурс, посебно во случаите кога апострофите се немотивирани. „И кога формално граматички не е насочена кон друго лице, песната има ист карактер: таа се обраќа некому, таа е комуникациски чин“ (Лешиќ 2008: 66). Мигот на адресирање и на поставување на песната во лирскиот презент ја истакнува нејзината „перформативна темпоралност“, „ефектот на презентност на лирскиот исказ“. Оттаму, Калер ја посочува лириката како „итеративен и итерабилен перформанс на настан во лирски презент, во специјалното сега на лирската артикулација“ (2015: 226) Како и во песната на Дирјан, и во песната на Јоциќ, апострофата е постапка која го засилува емотивниот говор на лирскиот субјект, интерпункциски поддржан и преку апелативно-императивните конструкции низ коишто говорникот наизменично се обраќа до светецот (во првата и во втората сторфа) и до коњот (во петтата и во шестата строфа), создавајќи своевидна симетрија: „Крени го копитото. Svискај!...Убав коњу!/Горе-долу шетај! Еј, колку патја низ срцето има?И крепи го Свети Ѓорѓија/ кога зема замав“ (Јоциќ 2008: 165). Впрочем, и Калер ги посочува апострофите како „засилувачи“, како „слики на вложена страст“, сигнализирајќи „интензивна вовлеченост во ситуацијата што ја опишуваат“ (Culler 2001: 153).

Лирскиот палимпсест што го сочинуваат петте анализирани песни, се испишува низ интертекстуалните релации кои се следливи не само на мотивско-тематско рамниште, варирајќи го топосот Свети Ѓорѓи ја убива ламјата, туку и на јазично-стилско рамниште. Имено, во сите песни е присутна архаичната лексика преку што се сигнализира врската со еден архаичен фолклорен интертекст.

3. Заклучок

Интертекстуалните модели и постапки присутни во петте анализирани песни ги илустрираат и функциите на интертекстуалноста.

1. Семантичка функција која се однесува на улогата што ја имаат интертекстуалните постапки во смисловното обликување на текстот, имајќи предвид дека интертекстуалноста е сфатена како „семантичка размена, контакт меѓу текстовите, книжевните и некнижевните“ (Lachmann 2004: 173). Ако модусите на трансформација се оние што ја одредуваат смисловната интенција на интертекстуалната активност, тогаш во петте песни ја следиме семантичката осцилација меѓу „комплексијата, сумирањето на смислата (потенцирањето на смислата)“ и „распрснувањето, дифузијата на смислата“, а целта на таа осцилација е да се „спречи центрирањето на смислата“ (Lachmann 1988: 106). Лирскиот палимпсест го актуализира и семантички го трансцендира мотивско – тематскиот слој на фолклорниот интертекст (народната песна *Свети Георги*), па, на повисоко рамниште, добива и метатекстуална функција, сигнализирајќи извесен коментаторски однос кон традицијата.

2. Мнемоничката функција која ја илустрира интертекстуалноста како меморија на текстот. Ако според Лахман (1997: 87) текстовите се хранат со неисцрпноста на знаковните залихи во културата, ако естетските и семантичките искуства што се кодирани во текстовите и во начините на кодирање кои го складираат тоа искуство сочинуваат простор што секогаш може да се поминува одново и со секој нов текст се оживуваат навидум мртвите текстови, тогаш интертекстуалната меморија во петте песни е обликувана во чинот на нивното пишување, низ интенционалните референции кон предлошката, низ процесите на авторското препрочитување и толкување на фолклорната книжевна традиција. Со тоа се потврдува тезата дека „само во интертекстуалноста, во интерференцијата меѓу текстовите е присутна текстовната култура, присутна е културата” (Lachmann 1988: 105), односно дека „интертекстуалноста ја продуцира и ја поддржува меморијата на културата” (Lachmann 2010: 304).

Интертекстуалното навраќање кон фолклорната предлошка во петте анализирани песни е дијалог со традицијата, но и облик на нејзино „експлицитно паметење”. Фолклорниот интертекст, впишан во книжевната и во културната меморија, се реактуализира од страна на Андреевски, Ѓузел, Дирјан, Ќулавкова, Јоциќ, кои преку интертекстуал-

ните постапки ја создаваат и ја потхрануваат меморијата на македонската книжевност, реактуализирајќи ја и како автори и како читатели и, следствено, обезбедувајќи го нејзиниот континуитет и заштитувајќи ја од заборав. Дополнително, во/преку петте песни е илустриран двонасочниот процес на впишување на просторот на меморијата во текстот, но и впишувањето на текстот во просторот на меморијата. „Пишувањето е и чин на сеќавање и ново толкување преку кое секој нов текст е врежан во меморискиот простор“ (Lachmann 2004: 173). Низ призма на употребените интертекстуални стратегии и нивните мнемонички функции, анализираните песни го илустрираат „креативното/творечкото паметење“ во рамките на една национална литература и култура: паметење кое има „панхроничен, континуирано-просторен карактер“ и кое „го зачувува минатото како трајно“, правејќи го потенцијално активен целиот текстуален масив на културата. „Креативната меморија е прикажана како еден вид складиште во кое минатото и сегашноста коегзистираат“ (Лотман 1992: 201).

Литература

Андреевски, Петре (1999) *Лакримариј*, Зумпрес, Скопје.

Дирјан, Лилјана (1997) *Тешка свила*, Матица Македонска, Скопје.

Ѓузел, Богомил (2008) *Остров на копно*, Битола, Микена.

Женет, Жерар (2003) „Палимпсести“, прир. Катица Ќулавкова, *Теорија на интертекстуалноста*, Скопје, Култура, 63–77.

Јоциќ-Христова, Светлана (2008) *Направи едно чудо*, Микена, Битола.

Левин И. Юрий (1998) *Лирика с коммуникативной точки зрения. Избранные труды: Поэтика. Семиотика*, Москва.

Лешић, Зденко (2008) *Теорија књижевности*, Београд, Службени гласник.

Лотман М. Юрий (1992) „Память в культурологическом освещении“, *Избранные статьи*, Т. 1. Таллинн, стр. 200–202.

Лотман, М. Јуриј (2006) *Семиосфера*, Скопје, Три.

Миладинов Димитар, Миладинов Константин (1962) *Зборник*, Кочо Рацин, Скопје.

Ќулавкова, Катица (2024) *Небото ми е дома*, Струмичка православна епархија.

Bagić, Krešimir (2012) *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb.

Brajović, Tihomir (2021) *Tumačenje lirske pesme. Od teorije do interpretativne prakse*, Akademska knjiga, Novi Sad.

Culler, Jonathan (2001). *The Pursuit of Signs: semiotics, literature, deconstruction*, London and New York, Routledge.

Culler, Jonathan (2015). *Theory of the Lyric*, Cambridge, Massachusetts, and London, Harvard University Press.

Juvan, Marko. (2008) *History and Poetics of Intertextuality*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press.

Juvan, Marko (2013) *Intertekstualnost*, Akademska knjiga, Novi Sad.

Kulavkova, Kata (2009) „From a Black God to a Black Arab: different mythic and historical actualizations of the universal matrix of Black", ed. Kata Kulavkova, *Interpretations: The Black Arab as a Figure of Memory,* Skopje, Macedonian Academy of Sciences and Arts, 21–48.

Lachmann, Renate (1988) „Intertekstualnost kao konstitucija smisla", *Intertekstualnost-intermedijalnost*, ur. Zvonko Maković, Magdalena Medarić, Dubravka Oraić, Pavao Pavličić, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 75–107.

Lachmann, Renate (1997) *Memory and Literature: Intertextuality in Russian Modernism,* University of Minnesota Press.

Lachmann, Renate (2004) „Cultural Memory and the Role of Literature*", European Review*, 12, 2, 165–178.

Lachmann, Renate (2010) „Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature", *A Companion to Cultural Memory Studies*, ed. Astrid Eell and Ansgar Nünning, Berlin, de Gruyter, 301–310.

Tolić-Oraić, Dubravka (1990) *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.

Tolić-Oraić, Dubravka (1996) *Paradigme dvadesetog stolječa*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.

Tolić-Oraić, Dubravka (2019) *Citatnost u književnosti, umjetnosti i kulturi*, Naklada Ljevak, Zagreb.

Užarević, Josip (1991) *Kompozicija lirske pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.

SUMMARY

Marija Gorgieva-Dimova

MAKING LITERATURE FROM LITERATURE
(Intertextual Dialogues of Contemporary Macedonian Poetry with the Topos 'Saint George Slays the Dragon')

The starting premises of this research are based on the observation of the continuous intertextual dialogue between Macedonian lyric poetry and the folklore tradition. This dialogue is constitutive of contemporary Macedonian literature. The theoretical premises of the research are based on the mnemonic paradigm of intertextuality, elaborated by Renate Lachman and Dubravka Oraić-Tolić. Their theoretical concepts are interpretively applied to five poems from contemporary Macedonian poetry (Sveti Gjorgji by Petre M. Andreevski, Sveti Gjorgji ja ubiva lamjata by Bogomil Gjuzel, Lamjata na Sveti Gjorgji by Liljana Dirjan, Sveti Gjorgji ja ubiva lamjata by Katica Kulavkova, and Vo srceto ti vleguvam, mi veli Sveti Gjorgjija! by Svetlana Hristova-Jocikj). The interpretative focus is placed on the review of intertextual relations and procedures in the poems and on their mnemonic functions, confirming the basic thesis of intertextuality as the memory of the text, or rather as a basic model through which literature embodies the memory of culture.

Keywords: *lyric; intertextuality; memory; Macedonian poetry*

SAŽETAK

Marija Gorgieva-Dimova

STVARANJE KNJIŽEVNOSTI OD KNJIŽEVNOSTI
(intertekstualni dijalozi suvremene makedonske poezije s toposom Sveti Đorđe ubija zmaja)

Polazišne premise istraživanja temelje se na kontinuiranom intertekstualnom dijalogu između makedonske umjetničke lirike i folklorne tradicije. Ovaj je dijalog konstitutivan za suvremenu makedonsku književnost, a posebice za njezinu lirsku poeziju. Teorijska se uporišta rada oslanjaju na mnemoničku paradigmu intertekstualnosti, koju su razradile Renate Lachmann i Dubravka Oraić Tolić. Njihovi se teorijski koncepti interpretativno primjenjuju na korpus od pet pjesama makedonske poezije (*Sveti Đorđe* Petreta M. Andreevskog, *Sveti Đorđe ubija zmaja* Bogomila Đuzela, *Zmaj Svetog Đorđa* Liljane Dirjan, *Sveti Đorđe ubija zmaja* Katice Ćulavkove te *Ulazim ti u srce, kaže mi Sveti Đorđe!* Svetlane Hristove-Jocić). Interpretacijski fokus usmjeren je na analizu intertekstualnih relacija i postupaka u odabranim pjesmama te na njihove mnemoničke funkcije. Time se potvrđuje polazišna teza o intertekstualnosti kao memoriji teksta, odnosno kao temeljnom modelu s pomoću kojega književnost utjelovljuje memoriju kulture.

Ključne riječi: *lirika; intertekstualnost; memorija; makedonska poezija*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

https://doi.org/10.31820/f.38.1.9

Nataša Kustura, Sanja Škifić

KONCEPTUALNE METAFORE U DISKURSU SUVREMENOGA PLESA: PLESNO TIJELO KAO CILJNA DOMENA

Nataša Kustura, mag., Sveučilište u Zadru
nkustura@unizd.hr orcid.org/0009-0003-1099-5582
dr. sc. Sanja Škifić, Sveučilište u Zadru
sskific@unizd.hr orcid.org/0000-0002-9858-7852

izvorni znanstveni rad
UDK 81'373.612.2:793.3
rukopis primljen: 27. veljače 2026; prihvaćen za tisak: 1. srpnja 2026.

Budući da se diskurs suvremenoga plesa oslanja na različite konceptualne strukture i metaforičke jezične izraze koji se odnose na utjelovljenje, istraživanje konceptualnih metafora pokazalo se učinkovitim okvirom za ispitivanje načina na koje se tijelo konceptualizira u plesnome diskursu (Goschler 2005; Brandt 2015; Katan-Schmid 2017). U ovome se istraživanju polazi od teorijskoga okvira konceptualne metafore i postavke da kognitivni procesi koji oblikuju percepciju, misao i jezik proizlaze upravo iz tjelesnoga iskustva (Lakoff i Johnson 1980; Lakoff 1987; Kövecses 2005). Cilj je istraživanja utvrditi konceptualne metafore s ciljnom domenom plesnoga tijela u korpusu tekstova o suvremenome plesu. Istraživanje polazi od dviju pretpostavki. Prva je da će se utvrđeni metaforički izrazi samo djelomično preklapati s konvencionalnim metaforama te da će pokazivati obilježja estetskih metafora, dok se druga pretpostavka odnosi na pojavu obrnutoga smjera mapiranja, pri kojemu je izvorna domena apstraktna, a ciljna konkretna. Da bi se ostvario navedeni cilj, sastavljen je korpus uz pomoć Sketch Engine *programa. Metaforički obrasci ispitani su u jezičnim strukturama koje sadrže ciljnu lemu* tijelo, *dok je* Hrvatski jezični portal *korišten za uvid u značenje i potvrdu metaforičke dimenzije u analiziranim*

izrazima. Prikupljeni podatci grupirani su u tri kategorije koje predstavljaju tri nadređene izvorne domene. Prva uključuje konceptualne metafore u kojima se plesno tijelo konceptualizira kao materijalni objekt, s izvornim domenama koje uključuju sljedeće: nebesko tijelo, spremnik, skulptura, mapa, krajolik, reljef i građevina. U drugoj se kategoriji plesno tijelo konceptualizira kao sredstvo i subjekt izražavanja, a izvorne su domene: jezik, komunikator i misaono-emocionalni subjekt. Treća uključuje konceptualne metafore u kojima se plesno tijelo konceptualizira kao dinamička fizička pojavnost, a izvorne su domene: energija/sila, voda, svjetlo i zvuk. Rezultati istraživanja pokazuju da su utvrđene metafore pretežito estetski orijentirane te, u skladu s polaznim pretpostavkama, određene specifičnim kontekstom diskursa suvremenoga plesa, čime se pruža uvid u figurativne dimenzije konceptualnih okvira putem kojih se opisuje plesno tijelo.

Ključne riječi: *kognitivna semantika; konceptualna metafora; plesno tijelo; diskurs suvremenoga plesa*

1. Uvod

Promatrano ne samo kao instrument već i kao i subjekt iskustva, tijelo predstavlja ishodište različitih tjelesnih i izvedbenih praksi te, kao takvo, često zauzima središnju ulogu u analizama plesnoga diskursa. Ono se u okviru plesnoga diskursa smatra interdisciplinarnim fenomenom te se istražuje unutar fenomenološkoga (Fraleigh 1991), antropološkoga (Kaeppler 2000), kognitivnoga (Bläsing 2022), izvedbeno-teorijskoga (Lepecki 2004; Bubaš 2020) i drugih polja istraživanja. Potreba za razumijevanjem uloge i funkcije tijela temelj je filozofsko-teorijskih okvira u kojima se definira interakcija između uma i tijela (Goschler 2005; Gupta 2021). S pojavom fenomena utjelovljenja udaljava se od tradicionalnoga kartezijanskog dualističkog principa prema kojemu su um i tijelo nepovezani entiteti (Merleau-Ponty 1945, u Silverman 1979). Uzimajući u obzir navedeni fenomen, tijelo se počinje promatrati kao izvor iskustvenoga formiranja i kognitivnoga razumijevanja (Gupta 2021: 33). Upravo je ples, odnosno pokret, jedan od oblika utjelovljenih znanja u kojemu je tijelo posrednik između intelektualnoga, emocionalnog i fizičkog djelovanja (Block i Kissell 2001: 12). Polazeći od utjelovljenoga razumijevanja uloge tijela u kontekstu suvremenoga plesa, javlja se potreba za analizom načina na koje se plesno tijelo metaforički konceptualizira u diskursu suvremenoga plesa.

Ples je tjelesni oblik umjetnosti koji ulazi u sfere anatomije, biomehanike, kineziologije, zdravstva, fiziologije, informatike i fizike zbog čega se iz

navedenih područja preuzimaju i jezični izrazi primjenjivi na opis tijela i pokreta (Hanna 2008). Nadalje, u kontekstu povijesti, antropologije i sociologije istražuju se kulturološka obilježja različitih plesnih stilova, dok se u kontekstu psihologije i filozofije propitkuje kritičko poimanje elemenata plesa kao pokreta i/ili plesne izvedbe (Hanna 2008). Budući da se u pozadini plesnoga pokreta i izvedbe nalaze konceptualne i jezične metaforičke strukture čija je funkcija utjelovljenje, istraživanje metafore u ovome području dobro je razvijeno te kontinuirano daje nove uvide (Whittock 1992; Goschler 2005; Samaritter 2009; Brandt 2015; Katan-Schmid 2017).

U ovome je radu fokus na kognitivnolingvističkoj dimenziji diskursa suvremenoga plesa, odnosno na istraživanju korpusa metaforičkoga jezika kojim se opisuje plesno tijelo. Pod diskursom suvremenoga plesa u ovome se radu podrazumijeva skup jezičnih izraza kojima se opisuje, tumači i vrednuje suvremena plesna umjetnost, a koji je analiziran na temelju korpusa tekstova o suvremenome plesu. Analiza takvih tekstova omogućuje uvid u konceptualnu metaforičnost opisa plesa te razumijevanje mapiranja relevantnih konceptualnih domena. Stoga je, polazeći od teorijskoga okvira konceptualne metafore (Lakoff i Johnson 1980; Kövecses 2005; Kövecses 2020), cilj ovoga istraživanja utvrditi konceptualne metafore s ciljnom domenom plesnoga tijela u korpusu tekstova o suvremenome plesu.

2. Konceptualna metafora i tjelesna iskustvenost

U lingvističkoj se tradiciji značenju pristupalo iz različitih perspektiva i s različitim intenzitetom, a takve su razlike najočitije u pristupu metafori. Strukturalistički pristup značenju, koji, primjerice, zauzima Leonard Bloomfield u poglavlju monografije *Language* (1933) nazvanom „Meaning" (139–157), obilježen je fokusom prvenstveno na jezične oblike i njihove distribucijske obrasce. Međutim, s pojavom kognitivnoga pristupa različitim znanstvenim disciplinama mijenja se i pristup jezičnim pojavnostima. Kada je riječ o kognitivnome pristupu metafori, prekretnicu predstavlja monografija *Metaphors We Live By* (1980) autora Georgea Lakoffa i Marka Johnsona. U skladu s temeljnim postulatima kognitivne semantike u navedenoj monografiji, koja se bavi konceptualnim metaforama, uvjerljivo se ukazuje na mogućnost promišljanja o ljudskim kognitivnim obrascima putem analize jezične uporabe. U tome kontekstu Lakoff i Johnson (1980) utvrđuju suodnos između izvorne domene, koja je obično konkretnija i kojom se opisuje druga, ciljna domena koja je obično apstraktnija. Takvo se

metaforičko mapiranje odvija na kognitivnoj razini pri čemu ni izvorni govornici određenoga jezika često nisu svjesni da su mnogi jezični izrazi koji su u jeziku ustaljeni, odnosno konvencionalni, zapravo po svojoj prirodi metaforički te, kao takvi, ukazuju na duboko usađene obrasce promišljanja o jednoj pojavnosti putem druge. Strukturalistički i kognitivnosemantički pristup povezuju obrasci uporabe. Međutim, ključna razlika leži u tome da strukturalistički pristup opisuje obrasce uporabe prvenstveno sa stajališta jezičnoga oblika, dok kognitivni semantičari u svome fokusu sam jezični oblik stavljaju na drugo mjesto, dajući prvenstvo mentalnoj slici, odnosno kognitivnim obrascima koji se jezično ostvaruju u različitim jezičnim oblicima.

Činjenicu da su metafore utemeljene na tjelesnome iskustvu kognitivni semantičari potkrepljuju brojnim primjerima od samih početaka kognitivnoga pristupa metafori. Na to ukazuju Lakoff i Johnson (1980) utvrđivanjem orijentacijskih metafora poput SRETNO JE GORE i TUŽNO JE DOLJE, a s obzirom na to da je poimanje odnosa gore-dolje uvjetovano ljudskim tijelom. Prostorne orijentacije koje se vezuju za orijentacijske metafore „proizlaze iz činjenice da su nam tijela takva kakva jesu i da ona u našem fizičkom okolišu funkcioniraju kako funkcioniraju“ (Lakoff i Johnson 1980: 14).[1] Dva su od mnogih primjera engleskih jezičnih izraza koji proizlaze iz konceptualne metafore SRETNO JE GORE: *That boosted my spirits*. i *Thinking about her always gives me a lift*. (Lakoff i Johnson 1980: 15), a ista se značenja u sklopu iste orijentacijske metafore iskazuju i u mnogim drugim jezicima. Tako bi hrvatski ekvivalenti za navedene izraze bili *To me podiglo*. i *Zbog nje hodam pola metra iznad zemlje*.[2] Iz šire kognitivnosemantičke perspektive te u kontekstu rasprave o utjelovljenosti značenja, Johnson (2017: 52) poziva se na rad drugih kognitivnih jezikoslovaca (Lakoff 1987; Langacker 1987-91; Talmy 2000; Feldman 2006) te ističe mogućnost tumačenja različitih pojavnosti prirodnih jezika kao „proizvoda kognitivnih mehanizama koji su utemeljeni na percepciji, manipulaciji objektima te tjelesnom pokretu.“

Tjelesna se utemeljenost značenja iščitava i u određenim pragmalingvističkim opisima u kojima interpretacija značenja ovisi o lokaciji govornika.

[1] Prema prijevodu Anere Ryznar monografije *Metaphors We Live By* (*Metafore koje život znače*, 2015: 14).

[2] Prema prijevodu Anere Ryznar monografije *Metaphors We Live By* (*Metafore koje život znače*, 2015: 15).

Tako Huang (2007) u analizi prostorne deikse navodi tri okvira prostorne reference: intrinzičnu, relativnu i apsolutnu. Relativni referentni okvir opisuje se kao „egocentrični sustav", pri čemu je značenje prostorne deikse ovisno o poziciji, odnosno stajalištu samoga govornika. Primjer koji Huang (2007: 149) navodi za relativni referentni okvir jest sljedeći: „Pas se nalazi lijevo od auta."[3] Iako ne sadrži metaforičku dimenziju, navedeni primjer zorno ukazuje na činjenicu da interpretacija značenja prostornoga deiktičkog izraza *lijevo od* ovisi prvenstveno o lokaciji, odnosno poziciji samoga govornika te dodatno oprimjeruje činjenicu da se u komunikaciji značenja u velikoj mjeri oslanjamo na aspekt vlastitoga tijela.

Pitanje tjelesne utemeljenosti metafora u recentnijim je istraživanjima istaknuto u još većoj mjeri te se javlja i u neuroznanosti. Tako, primjerice, Desai (2021) na temelju neuroloških ispitivanja opisuje načine na koji mentalno procesuiramo metaforičke jezične izraze te zaključuje, između ostaloga, da su metafore uistinu utemeljene na senzorno-motoričkim domenama.

3. Metaforičnost domene tijela

Istraživanja metafore u kontekstu plesnoga diskursa obuhvaćaju sljedeće: ispitivanja uloge metafore u baletnome diskursu (Whittock 1992), analizu semantičkih domena u plesu kao dijaloškome procesu (Brandt 2015), analizu upotrebe metaforičkoga jezika u terapiji pokretom i plesom (Samaritter 2009), metaforu kao koreografski alat u proizvodnji značenja (McKechnie 2002) te metaforu plesa kao čin utjelovljenoga mišljenja (Goschler 2005; Katan-Schmid 2017). Brandt (2015) analizira konceptualnu metaforu PLES JE DIJALOG u kontekstu plesnih stilova tanga i *capoeire* te ističe mogućnost dvosmjernoga mapiranja između izvorne i ciljne domene. Smjer mapiranja ovisi o komunikacijskim namjerama govornika i o tome koje se karakteristike domene naglašavaju (Brandt 2015: 36). Prema tome, istraživanjem se potvrđuje da je ples moguće konceptualizirati kroz domenu dijaloga u metafori PLES JE DIJALOG, dok se, obrnuto, dijalog može konceptualizirati kroz domenu plesa metaforom DIJALOG JE TANGO (Brandt 2015: 36). S druge strane, Katan-Schmid (2017: 280) pristupa metaforama iz perspektive pokreta, koji definira kao kontinuirano pregovaranje u stvarnome vremenu putem utjelovljene transformacije apstraktnih ideja u tjelesno iskustvo. Širok raspon metaforičkoga razumijevanja plesa ukazu-

[3] Izvorni primjer na engleskome jeziku glasi: *The dog is to the left of the car*.

je na važnost promatranja veze između verbalnoga i neverbalnoga ili, drugim riječima, suodnosa između misaonih procesa, jezičnoga izraza i fenomena utjelovljenja. Kada je riječ o jezičnoj razini, nakon Lakoffa i Johnsona (1980), Whittock (1992) podrobnije ulazi u dinamičnost odnosa tjelesnoga doživljaja i razumijevanja vlastitih iskustava koji formiraju individualnu percepciju. U istraživanju odnosa između metafore i kulture, Kövecses (2005) usredotočuje se, između ostaloga, na društvene i kulturološke čimbenike koji uvjetuju varijaciju metaforičkih struktura, na aspekte konceptualne metafore koji su uključeni u varijaciju te na glavne uzroke takve varijacije. Osim toga, proširuje razumijevanje konceptualne metafore pružajući uvide u kontekstualno uvjetovanje proizvodnje i razumijevanja konceptualnih metafora (Kövecses 2020). Kada je riječ o tjelesnome aspektu, Merleau-Ponty (1945, u Silverman 1979: 174) ističe da tjelesna pokretljivost iz fenomenološke perspektive predstavlja polazište koje pokreće interes i označava razumijevanje svijeta oko nas.

Goschler (2005: 36) navodi da se metafore vezane za tijelo pojavljuju u više različitih varijanti, dok Musolff (2004: 60) ističe da se njihova pojavnost klasificira kao dio fenomena utjelovljenja. Primarna se varijanta konceptualnih metafora povezanih s tijelom koristi fizičkim karakteristikama tijela (dijelovima tijela ili organima) kao izvornim domenama za opisivanje pojava kao što je komunikacija ili onih složenih poput timova, grupa, nacija, gradova i tehnoloških novina (Goschler 2005: 36). Primjeri metafora povezanih s tijelom koje se koriste za domenu komunikacije su *thrust something down someone's throat* i *chew the fat* (Pauwel i Simon-Vandenbergen 1995, u Goschler 2005: 39), za koje bi ekvivalenti u hrvatskome jeziku bili *nametati kome što* i *ćaskati*. Ostali primjeri koji se koriste fizičkim karakteristikama tijela za kompleksnije pojmove su *in the heart of Europe* (Musolff 2004: 63) i *state of health of Windows* (Hänke 2004, u Goschler 2005: 37). Za navedene primjere hrvatski ekvivalenti su *u srcu Europe* i *zdravstveno stanje Windowsa*. Prema Porteousu (1986), ljudsko je tijelo referentna točka za sve ostale „vanjske" aspekte stvarnosti, a autor ističe i da se koncept vremenske dimenzije uspostavlja prema unutarnjim tjelesnim ritmovima. Tako „dokaz tijeka vremena pružaju otkucaji srca i brzina disanja, koji se lako mogu koristiti kao mjerni uređaji",[4] što uvjetuje ljudsku kognitivnu kategorizaciju (Porteous 1986: 3).

[4] S engleskoga prevele autorice ovoga rada.

S druge su strane metafore u kojima su tijelo ili tjelesna stanja ciljna domena na koju se mapiraju elementi iz izvornih domena poput ljudi, strojeva, biljaka, industrijskih proizvoda itd. (Goschler 2005: 43). Osim toga, postoje metafore koje se odnose na dijelove i stanja tijela koja uglavnom odražavaju emocije i kod kojih je problematično razlikovanje između ciljne i izvorne domene. Primjeri navedenoga su *My blood boiled.*, *My head seemed to burst.* i *I got all numb.* (Goschler 2005: 43), dok bi hrvatski ekvivalenti bili *Krv mi je uzavrela.*, *Eksplodirala mi je glava.* i *Otupio/la sam*. Upravo se ovdje otvara pitanje složenosti metafora vezanih za tijelo čija uporaba često, pa tako i u diskursu plesne umjetnosti, širi ili redefinira stroge kognitivno-konceptualne okvire u službi estetskih interesa (Eskandari, Khatin-Zadeh i Banaruee 2025). Eskandari, Khatin-Zadeh i Banaruee (2025) pristupaju estetskim metaforama kao alatima putem kojih se utjelovljuje i naglašava dimenzija „lijepoga" u ciljnoj domeni. Navode da naglašenom konceptualizacijom putem estetske metafore „može doći do pojave nove mentalne reprezentacije za ciljnu domenu te metafore"[5] (Eskandari, Khatin-Zadeh i Banaruee, 2025: 5). Prema Lakoffu i Turneru (1989) pjesničke metafore omogućuju širenje konceptualnih obrazaca da bi se nekonvencionalnim mapiranjem kreirale nove metafore. Novostvorene pjesničke metafore otvaraju prostor višeznačnosti i poticanja afektivnoga naboja (Ricoeur 1978: 147). Budući da se radi o diskursu jedne od umjetničkih formi, polazimo od pretpostavke da su metaforička mapiranja izrazito kontekstualizirana, višeznačna i podložnija reinterpretaciji. Takvo shvaćanje poklapa se s pristupom Lakoffa i Turnera (1989: 215), koji nazivaju pjesnike „umjetnicima uma" zbog načina na koji su istovremeno maštoviti i vjerodostojni u kreativnim interpretacijama stvarnosti. Iako autori tekstova u plesnome diskursu nisu pjesnici u strogome smislu riječi, polazimo od pretpostavke da postoji velik broj estetski orijentiranih metafora[6] u kojima se prepoznaje visoka razina slobode u konceptualizaciji plesnoga tijela. U primjerima utvrđenih metafora vezanih za plesno tijelo potencijalno će postojati određena odstupanja od konvencionalnih metafora. U umjetničkim se procesima odvija oblik metaforičkoga promišljanja na široj i/ili užoj razini. Ono vidljivo rezultat je proizvoda na razini jezika i tijela, a u pozadini na razini individualnoga povezivanja kon-

[5] S engleskoga prevele autorice ovoga rada.

[6] Iako se u literaturi (Ricoeur 1978; Lakoff i Turner 1989) rabi izraz *pjesničke metafore*, u ovome se radu rabi izraz *estetske metafore*, a s obzirom na to da se analizirani diskurs ne odnosi na jedan književni stil ni na strogo pjesnički autorski rukopis.

ceptualnih domena proizašlih iz vlastitih iskustava oblikovanih u znanja. Verbalizirajući ideje, koreografi, izvođači i plesači uspostavljaju „zajednički jezik", što zapravo znači uspostavljanje zajedničkih značenjskih okvira putem kojih se filtriraju novonastale ideje. U kontekstu suvremenoga plesa, istraživački dio procesa rada temelji se na pronalaženju verbalnih uputa i motiva da bi se tijelo smjestilo u zadovoljeni kontekst. Način na koji su upute jezično oblikovane ovisi o konceptualnome okviru tematike, dok tjelesne interpretacije ovise o tjelesnome iskustvu, imaginaciji i konceptualizaciji kao individualnim procesima na kojima se temelji stvaranje pokreta. Iz toga i proizlazi prva pretpostavka ovoga rada, a to je da će se identificirani metaforički izrazi samo djelomično preklapati s konvencionalnim metaforama te da će se zbog prirode plesnoga konteksta približavati estetskim metaforama. Odstupanju od takvoga preklapanja doprinosi činjenica da je u konvencionalnim metaforama vezanim za tijelo domena tijela uglavnom u funkciji izvorne domene (Lakoff i Johnson 1980; Sheets-Johnstone 2011), dok se u ovome radu analiziraju metafore s plesnim tijelom kao ciljnom domenom. Budući da je u većini slučajeva analize konceptualnih metafora ciljna domena u pravilu apstraktnija te se povezuje s izvornom domenom, koja je konkretnija (Lakoff i Johnson 1980; Gallese i Lakoff 2005), druga pretpostavka odnosi se na relaciju apstraktno-konkretno. Pretpostavljamo da će se u analiziranim primjerima u pojedinim slučajevima pojaviti obrnuti smjer mapiranja, s izvornom domenom kao apstraktnom. Navedena pretpostavka proizlazi iz činjenice da se izvan plesnoga diskursa ljudsko tijelo kao konkretnija domena javlja kao izvorna u mapiranjima u kojima se uključuju apstraktnije domene kao ciljne. Osim toga, kognitivno-semantički i fenomenološki pristupi polaze od shvaćanja tijela kao aktivnoga sudionika u perceptivnim procesima (Merleau-Ponty 1945, u Silverman 1979: 175), što uvjetuje konceptualne domene te konkretne metaforične izraze. Polazeći od navedenih okvira, plesno tijelo u ovome radu sagledavamo kao aktivnu semantičku domenu utemeljenu na vlastitim predodžbenim shemama koje oblikuju strukturirano znanje i omogućuju daljnje metaforičko mapiranje.

4. Analiza konceptualnih metafora u diskursu suvremenoga plesa: PLESNO TIJELO kao ciljna domena

U ovome će se dijelu rada predstaviti metodološki pristup analize i rezultati istraživanja sistematizirani u tri kategorije: metafore plesnoga tijela

kao materijalnoga objekta, metafore plesnoga tijela kao sredstva i subjekta izražavanja te metafore plesnoga tijela kao dinamičke fizičke pojavnosti.

4.1. Metodologija

Radi razumijevanja metafora kao sistemskih kognitivnih struktura koje su rezultat tjelesnoga iskustva i svakodnevne interakcije s okolinom, fokus su ovoga istraživanja metaforički izrazi sa semantičkom domenom plesnoga tijela kao ciljnom domenom u korpusu tekstova o suvremenome plesu. Prije analize odrađena je predanaliza koja je uključivala preliminarno iščitavanje tekstova i internetskih stranica koje su uključene u istraživački korpus. Budući da korpus predstavlja svojevrstan „presjek" jezika, u korpusnome se pristupu pretražuje velika zbirka tekstova da bi se ostvario uvid i donijeli zaključci o određenim aspektima jezične uporabe (Stanojević 2013: 139). Na temelju iščitane građe oblikovan je novi korpus koji uključuje jezične izvore relevantne za istraživački fokus. Pri oblikovanju korpusa korišten je *online* program *Sketch Engine*, čija je prednost što omogućuje izradu vlastitih korpusa dohvaćanjem tekstova s interneta putem ugrađenoga pretraživača te njihovu daljnju obradu i analizu. Korpus je izgrađen uvrštavanjem ključnih riječi *tijelo*, *pokret* i *izvedba*, na temelju kojih program preuzima tekstove koji sadrže odabrane riječi.[7] Tekstovi uvršteni u novostvoreni korpus preuzeti su s internetske stranice *plesnascena.hr*, platforme posvećene suvremenomu plesu i drugim izvedbenim praksama, na kojoj se redovito objavljuju izvorni autorski tekstovi. Analizirani korpus čine tekstovi koji obuhvaćaju plesne kritike i osvrte, intervjue, eseje te tekstove vezane za festivale, gostovanja i druge plesne i izvedbene događaje. Autori tekstova pripadaju različitim stručnim profilima, među kojima su plesni kritičari, koreografi, autori, izvođači, dramaturzi i teoretičari izvedbenih umjetnosti. S ciljem dobivanja uvida u prisutnost metaforičkih izraza, lema *tijelo* obrađena je u kontekstualno-sintagmatskome pregledniku rečenica u konkordancijskoj tablici *Sketch Engine* programa. Do potencijalnih konceptualnih metafora u 350 obrađenih primjera došli smo analizom jezičnih izraza koji su prethodili ili slijedili lemu *tijelo*. Stanojević (2013: 141) ističe da pristup pronalaženja metaforičkih izraza u kojemu se

[7] Navedene ključne riječi uključene su u proces izgradnje korpusa jer predstavljaju središnje pojmove koji su dio opsežnijega istraživanja konceptualnih metafora u diskursu suvremenoga plesa. Međutim, budući da je predmet ovoga rada metaforička konceptualizacija plesnoga tijela, analiza u nastavku ograničena je na lemu *tijelo*.

traže izrazi u kojima se uz traženi javlja i neki drugi koji je (gramatički) povezan s traženim ima svoje prednosti i nedostatke, a jedan od nedostataka je taj što ne možemo prepoznati implicitne metaforičke izraze, već samo eksplicitne, odnosno one kod kojih jezični izraz izrijekom ukazuje na izvornu i ciljnu domenu. Međutim, kako ističe Stanojević (2013: 141), jedna od bitnih prednosti te vrste analize je ta što „omogućuje zaključivanje o cjelovitom metaforičkom sustavu vezanom uz neku pojedinu riječ, odnosno neki pojedini koncept". Iz analize su isključeni primjeri koji su sadržavali doslovne opise tjelesnih kretanja, formi ili oblika, osim ako se iz jezičnoga konteksta nije utvrdila metaforičnost izraza. U procjeni potencijalne metaforičnosti analiziranih primjera korišten je *Hrvatski jezični portal* (HJP) da bi se potvrdilo osnovno značenje izraza koji se javljaju u okruženju leme *tijelo* i usporedilo s njihovim značenjem u konkretnome kontekstu.

4.2. Rezultati

U ovome su dijelu predstavljeni rezultati analize, podijeljeni u tri kategorije konceptualnih metafora s ciljnom domenom plesnoga tijela. Prva kategorija obuhvaća konceptualne metafore kod kojih se plesno tijelo poima kao materijalni objekt. Druga kategorija obuhvaća konceptualne metafore koje tijelo prikazuju kao sredstvo i subjekt izražavanja. Treća kategorija prikazuje konceptualne metafore putem kojih se tijelo percipira kao dinamička fizička pojavnost. U utvrđivanju metafora kao ciljnu domenu uzimamo pojam plesnoga tijela (a ne tijela općenito), a s obzirom na vrstu korpusa koji je korišten u analizi.

4.2.1. Plesno tijelo kao materijalni objekt

Analizirani korpus obiluje metaforičkim izrazima o tijelu, a kao prva kategorija ističe se poimanje tijela kao materijalnoga objekta. Metafora PLESNO TIJELO JE NEBESKO TIJELO utvrđuje se na temelju sljedećih primjera:

> *Hipnotička obuzetost svjetlom koje silazi s visina,* ***izvođenje orbite iz promjena težišta tijela*** *i traženje magnetskog središta prostora* (…) (Fučkan 2023b)

> (…) *u kojemu se* ***izvedbena tijela*** *pojavljuju* ***upisana u pravilne orbite***. (Fučkan 2021)

> (…) *njezino* ***tijelo je središte svemira*** *i napeta opna na koju njezin (unutarnji) glas upire izvana* (…) (Đurinović 2025a).

Predodžbena shema *središte svemira* u metaforizaciji primarno obilježava tijelo kao središnji fokus plesa, dok se metaforičkim mapiranjem povezanih koncepata plesnomu tijelu pripisuju obilježja karakteristična za nebeska tijela, poput promjene težišta i kružnoga gibanja orbitama. Navedena su obilježja iz izvorne domene mapirana na ciljnu, a u kontekstu suvremenoga plesa koriste se da bi se opisale zakonitosti virtuoznoga izvođenja pokreta. U prva dva navedena primjera vidljiva je realizacija metafore jer kretanje tijela po orbitama uvjetuju sile kao što je slučaj kod planeta ili ostalih nebeskih tijela. Stoga se tijelo konceptualizira kao nebeski objekt čije je kretanje uvjetovano zakonitostima sila i ravnoteže. U suvremenome plesu „plesači i koreografi koriste kretanje i mirnoću tijela kako bi oblikovali oblike i uzorke u prostoru i vremenu“ (Stevens i McKechnie 2005: 243). Preuzimanje obilježja iz izvorne domene nebeskoga tijela omogućuje poimanje plesnoga tijela kao tijela s proširenim kapacitetom kretanja koji mu u „klasičnome“ razumijevanju anatomije i funkcije nije svojstven. Navedeno semantičko proširenje omogućuje jasnije utjelovljenje zamišljene koreografske ideje i pokreta. Navedeni primjeri mogu se tumačiti prvenstveno kao oblici estetske metafore čije je značenje kontekstualno uvjetovano unutar plesnoga diskursa, a u manjoj mjeri kao konvencionalne metafore ustaljene u svakodnevnoj jezičnoj uporabi.

U većini je primjera potvrđena široko primjenjiva i poznata ontološka metafora koju su prvotno u engleskome jeziku utvrdili Lakoff i Johnson (1980), a koja kao izvornu domenu koristi pojam spremnika. Konceptualna metafora PLESNO TIJELO JE SPREMNIK utvrđuje se na temelju sljedećih primjera:

(…) *integriranje tuđih stanica* ***u*** *vlastitom* ***tijelu****.* (Fučkan 2021a)

Koliko mnogo se ***u tijelu*** *događalo!* (Čuljak 2023)

(…) *fluktuirajuća tjeskoba* ***u tijelu*** (…) (Fučkan 2025e)

(…) *naglašavajući* ***propusnost tijela****,* ***njegove membrane****.* (Fučkan 2025f)

Plesno tijelo prikazano je kao jasno omeđen objekt zbog čega se različiti elementi mogu „stavljati“ u takav objekt, odnosno spremnik. Tijelo ili dijelovi tijela u konceptualnim domenama najčešće tvore izvornu domenu s obzirom na to da su konkretni materijalni entiteti i uporište mapiranja apstraktnijih pojmova (Lakoff i Johnson 1980; Sheets-Johnstone 2011). Stoga je u metaforičkim primjerima u kojima je domena tijela dio metafore

ponekad zahtjevno odrediti pripada li tijelo izvornoj domeni u kojoj su tjelesne karakteristike referent za apstraktniji entitet ili pak ciljnoj domeni koja se poima putem obilježja izvorne domene. U navedenim primjerima tijelo je ciljna domena te se konceptualizira kao omeđeni spremnik s jasnim granicama unutar-izvan (Lakoff i Johnson 1980: 29).

Konceptualnu metaforu PLESNO TIJELO JE SKULPTURA moguće je utvrditi na temelju sljedećih primjera:

> (…) *izvedba* ***tijela*** *ovdje je izrazito* ***skulpturalno orijentirana****, uz puno ekspresije u radu s otvaranjima i zatvaranjima* (…) (Fučkan 2024b)
>
> (…) *mišićavo žensko plesačko tijelo, u grubom kombinezonu, uspostavlja se kao* ***pokretni spomenik*** (…) (Đurinović 2020a)
>
> (…) *u čemu je izvedba* (…) *performansa kao* ***izložbe tijela*** (…) (Fučkan 2024c)
>
> (…) *je ovdje ponajprije* ***skulpturalno-slikovita izvedba tijela*** (…) (Fučkan 2023c)
>
> (…) *poput* ***skulpture u pokretu*** *odmjereno* ***izlaže*** (…) (Fučkan 2021b).

Osnovni semantički okvir izraza *izlaže* veže se za postulate umjetnosti, najčešće vizualne i izvedbene, a navedeni metaforički okvir preuzet je iz kiparstva i likovne umjetnosti. Iz perspektive izvođača, ali i publike, plesno tijelo izloženo je poput kipa ili skulpture u muzeju ili galeriji. Funkcija izloženoga tijela jest funkcija objekta namijenjenoga gledanju, promatranju i interpretiranju, što je svojstveno i izvedbenim umjetnostima, od kojih je jedna i suvremeni ples (Fischer-Lichte i Jain 2008; Parker-Starbuck i Mock 2011; Jovanović 2018). Konceptualna metafora PLESNO TIJELO JE SKULPTURA omogućuje naglašavanje forme i vizualnosti tijela kao objekta koji se javlja u određenome vremenu i prostoru.

Osim što je objekt promatranja, tjelesna se forma ogleda kao prostor koji se može „obilježiti". U primjeru (…) *ujedno* ***taktilno-vizualno mapiranje*** *vokabulara ishođenog* ***iz kože*** (…) (Fučkan 2023c) govorimo o metafori PLESNO TIJELO / KOŽA JE MAPA. Izvorna domena, odnosno jezični izraz *mapa* proizlazi iz semantičkoga polja geografije i u kartografiji označava crtež određenoga prostora. Plesno tijelo, ili preciznije organ kože, u navedenome primjeru predstavlja taktilno-vizualni prostor definiranih dimenzija čija se površina obilježava u svrhu opisivanja unutarnje i vanjske organizacije tje-

lesnoga iskustva. Navedeni primjer također nije konvencionalni tip metafore, no u kontekstu suvremenoga plesa nerijetki su primjeri tjelesnih zadataka u kojima se tijelo kreće iz kože, mišića ili kostura zbog čega konceptualiziranje plesnoga tijela kao površine koja se obilježava funkcionira kao metafora vezana za tijelo. Primjer (…) *taktilno-vizualno mapiranje* ***vokabulara*** *ishođenog* ***iz kože*** (…) (Fučkan 2023c) može se analizirati u okviru konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE JEZIK s obzirom na to da se tijelo i tjelesna izvedba konceptualiziraju koristeći se izrazima poput *vokabulara*, čime se obilježja jezične domene preslikavaju na domenu plesnoga tijela. Posredstvom semantičkih obilježja iz domene geografije funkcioniraju metafore PLESNO TIJELO JE KRAJOLIK i PLESNO TIJELO / KOŽA JE RELJEF, što je vidljivo u primjerima: (…) ***živi reljefi*** *crne* ***kože*** (…) (Đurinović 2023a); (…) *između vanjskog i unutrašnjeg* ***krajolika*** (…) *sastaju se u plesnom* ***tijelu*** *kao fokalnoj točki* (…) (Fučkan 2025d). U raznim se diskursima, kao i plesnom, tijelo i tjelesnost opisuju kroz prizmu vokabulara geografije, u kojemu se tijelo tumači kao izvor percepcije i razumijevanja prostora (Casey 2001: 689). U analizama metafora tijela i krajolika, Porteous (1986) pronalazi izvor navedenih metafora u davnim starozavjetnim i religijskim spisima i poeziji u kojoj prevladavaju narativi o ljudskoj prolaznosti i jedinstvu sa zemljom. Autor navodi sljedeći primjer kao podudaranje krajobrazne terminologije s opisima ljudskoga tijela: „Čovjek, poput planine, svog geološkog blizanca, posjeduje vrh, ramena, bokove i stopala. Grudi su mekani, zaobljeni brežuljci. Trbuh je glatka valovita nizina (…)“ (Porteous 1986: 8). U plesnome se kontekstu metafora tijela kao krajolika povezuje s prostornom dimenzijom pokreta s obzirom na to da je plesno kretanje, prema Sheets-Johnstone (2011: 460), nužno uvjetovano prostorno-vremenskom orijentacijom tijela.

U primjeru (…) ***izgradnja*** *izvođačke persone kao* ***izvedbenog tijela*** (…) (Fučkan 2021c) uočava se konceptualna metafora PLESNO TIJELO JE GRAĐEVINA. Budući da se ljudsko tijelo koristi kao mjerilo za izgradnju funkcionalnih prostora za život, i jezični vokabular postaje blizak tjelesnim obilježjima čovjeka (Caballero 2014: 7). Budući da u velikome broju konvencionalnih metafora tijelo funkcionira kao temeljno referentno mjerilo za prostornu orijentaciju i oblikovanje prostornih okruženja (Caballero 2006; Caballero 2014), u konceptualnim metaforama tijela i građevine ponekad je teško odrediti koja je izvorna, a koja ciljna domena. Ipak, analiza plesnoga diskursa pokazuje da se tijelo može konceptualizirati kao građevina s obzirom na to da je riječ o tjelesnoj disciplini u kojoj se prostorne strukture oblikuju i ostvaruju kroz tijelo izvođača. U primjeru (…) ***tijelo stvara mosto-***

ve** između vanjskog i unutarnjeg svijeta* (…) (Fučkan 2025f) ciljna se domena tijela personificira i postaje dio konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE GRAĐEVINAR. Slično, no ipak semantički razlikovno, primjeri (…) ***putem tijela** radi **s prostornim planovima (…) (Fučkan 2024d) i (…) ***tijelo** plesača postaje **oblikovatelj prostora*** (…) (Fučkan 2025g) pripadaju konceptualnoj metafori PLESNO TIJELO JE ARHITEKT. U drugome je primjeru metafora eksplicitnija i jasnije se iščitava s obzirom na to da se tijelu direktno pripisuje uloga oblikovatelja prostora. Prvi se primjer može uključiti u navedenu konceptualnu metaforu uz uvjet da tijelu dodijelimo stupanj autonomije, odnosno naglasimo sposobnost autonomnoga djelovanja. U konceptualnoj metafori PLESNO TIJELO JE GRAĐEVINAR naglasak je na fizičkoj i konkretnoj realizaciji izgradnje, koja je svojstvena djelovanju građevinara, dok se u konceptualnoj metafori PLESNO TIJELO JE ARHITEKT naglasak stavlja na projektiranje i oblikovanje prostora, što je karakteristično za djelovanje arhitekta. Iako su semantički bliske metafori PLESNO TIJELO JE GRAĐEVINA, navedene konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE GRAĐEVINAR i PLESNO TIJELO JE ARHITEKT izlaze iz okvira nadređene semantičke domene plesnoga tijela kao materijalnoga oblika. Personificiranjem, odnosno pridavanjem značajki koje su svojstvene domeni čovjeka, plesno se tijelo prestaje percipirati kao materijalni i neživi objekt, već se percipira kao aktivni subjekt koji ima sposobnost djelovanja. Stoga navedene metafore navodimo kao prijelazne primjere između dviju nadređenih domena (plesnoga tijela kao materijalnoga objekta i plesnoga tijela kao sredstva i subjekta izražavanja), čime se ukazuje na dinamičnost odnosa između obilježja koja su istovremeno primjenjiva u jednoj i drugoj nadređenoj domeni. U analizi sljedeće nadređene domene prikazani su primjeri u kojima se plesno tijelo percipira upravo kao sredstvo i subjekt izražavanja.

4.2.2. Plesno tijelo kao sredstvo i subjekt izražavanja

Na tijelo se, osim kroz prizmu prostorno-dimenzijskih obilježja, gleda i kao na sredstvo i subjekt izražavanja. Konceptualne metafore u kontekstu tijela kao sredstva i subjekta izražavanja jesu PLESNO TIJELO JE JEZIK i PLESNO TIJELO JE KOMUNIKATOR.[8] Sljedeći primjeri ukazuju na postojanje konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE JEZIK:

[8] Izraz *komunikator* na Hrvatskome jezičnom portalu definiran je na sljedeći način: „*tehn.* uređaj koji omogućuje komunikaciju.“ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search. Pristupljeno 10. veljače 2026. Osim navedenoga značenja, u ovome kontekstu izraz

***Tjelesnim vokabularom** suvremenog plesa* (…) (Fučkan 2024a)

(…) *potraga za **vlastitim jezikom otjelovljenja*** (…) (Fučkan 2025a)

(…) ***govorio** savršenom **ekspresijom tijela*** (…) (Vasaray 2022, u Đurinović 2023)

(…) *nije dovoljno stvoriti samo **poeziju tijela*** (…) (Đurinović 2017)

(…) ***taktilno-vizualno mapiranje** vokabulara ishođenog **iz kože*** (…) (Fučkan 2023c).

Sljedeći primjeri ukazuju na postojanje konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE KOMUNIKATOR:

(…) ***dijaloško nadovezivanje** od približenih do uvezanih **tijela*** (…) (Fučkan 2025b)

(…) *tijelo **moderira između** dvaju entiteta* (…) (Fučkan 2024)

*Dok **tijelo govori**, nijemost tako stabiliziranog i ukrućenog prostora možda* (…) (Fučkan 2025c)

(…) ***dijalog između** subjektivnog, ranjenog **tijela** i tijela koje pokušava* (…) (Fučkan 2025a).

Konceptualne metafore kojima se povezuju obilježja tijela i jezika proizlaze iz našega konceptualnog doživljaja plesa kao komunikacijskoga sredstva (Bannerman 2014). To se ne odnosi samo na ples već i na ostale domene umjetnosti koje, između ostaloga, dijele ulogu prenositelja osobne ili društvene poruke. Bannerman (2014: 77) pridaje plesu pravo vokabulara i sintakse tvrdeći da „većina koreografskih stilova predstavlja niz pokreta ili radnji koje nazivamo vokabularom i usvajamo prepoznatljive metode za organiziranje vokabulara u fraze plesnog materijala ili sintakse." U izrazima poput (…) ***dijalog između*** (…) ***tijela*** plesnomu se tijelu jasno pridaje sposobnost govora. Može se stoga reći da se akcijom koju tijelo u tome trenutku vrši prenosi određena poruka. Osim komunikacijske funkcije, plesna se umjetnost temelji na proizvodnji svojevrsne strukture o kojoj Bannerman

shvaćamo i u širemu smislu, a prema načinu na koji je engleski izraz *communicator* definiran u rječnicima engleskoga jezika. Primjerice, u Cambridgeovu rječniku engleskoga jezika navedeni se izraz javlja, između ostaloga, u značenju „osoba koja je u stanju govoriti o svojim idejama i osjećajima na razumljiv način." https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/communicator. Pristupljeno 10. veljače 2026.

(2014: 77) govori kao o „vokabularu" ili „sintaksi". Upravo se ovdje razlikuje metaforičko mapiranje u primjerima koji se vezuju za konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE JEZIK i PLESNO TIJELO JE KOMUNIKATOR. U prvome slučaju radi se o karakteristikama jezika kao sustava koji se sastoji od vokabulara (***Tjelesnim vokabularom*** *suvremenog plesa* (…) (Fučkan 2024a)), dok se primjeri vezani za drugu konceptualnu metaforu oslanjaju na pripisivanje obilježja koja se u nemetaforičkome kontekstu povezuju s čovjekom (ili komunikacijskim uređajem) samome fizičkom tijelu ((…) ***dijalog između*** (…) ***tijela*** (…) (Fučkan 2025a)). Predodžbene sheme pokreta, plesa i plesnoga tijela imaju različite elemente svojstvene konceptu jezika, pri čemu odabir metafore ovisi o tome koje obilježje domene želimo istaknuti. U analizi se također nalazi i primjer (…) ***tjelesni dijalog*** (…) (Županović 2022), u kojemu se naglašava komunikacijska funkcija tijela kao komunikatora, odnosno tijela kao posrednika u prenošenju poruke. Taj se primjer može usporediti s primjerom ***Tjelesnim vokabularom*** (…) (Fučkan 2024a), gdje je naglasak na jeziku kao sustavu izraza kojima upravljaju određena pravila. Analizirajući metaforu PLES JE DIJALOG, Brandt (2015: 44) identificira zajedničko obilježje izvorne i ciljne domene, a to je „koordinirano komunikacijsko ponašanje vođeno usklađenošću i ritmom". Brandt (2015: 44) opisuje plesne i jezične obrasce kao zasebne, no povezane tjelesne i misaone procese koji dijalogom ostvaruju društvenu komponentu povezivanja s drugom osobom. U skladu s time, tijelo razumijemo kao semiotičko sredstvo koje se neverbalno izražava i prenosi misli, emocije ili društveno angažirane poruke (Blanariu 2014). Analizom odnosa između mentalnih i tjelesnih obilježja te analizom korpusa dolazimo do metafore PLESNO TIJELO JE MISAONO-EMOCIONALNI SUBJEKT:

> (…) ***unoseći samosvojni sistem*** *i* ***otpor tijela*** *koje u svakom trenutku* ***mijenja odluke*** (…) (Đurinović 2025)
>
> (…) *poput autonomnosti plesa, unutarnjeg ritma i* ***osobne logike tijela*** (…) (Đurinović 2024).

U navedenim primjerima plesno se tijelo prikazuje kao samosvjesni entitet koji voljnim kognitivnim putem uvjetuje akcije. Iako se radi o metaforičkim izrazima, navedeni primjeri ne predstavljaju jasno razgraničeno konceptualno mapiranje prema teoriji Lakoffa i Johnsona (1980) s obzirom na to da se izvorna i ciljna domena odnose na karakteristična obilježja i sposobnosti čovjeka, čime bi uvjetno pripadali bliskim semantičkim domenama čovjeka i tijela. Lakoff i Johnson (1980: 52) pritom ističu da je

uglavnom svako mapiranje između domena djelomično, odnosno da se iz izvorne domene na ciljnu uvijek prenose samo pojedina obilježja. No u navedenim primjerima analizu dodatno otežava činjenica da su izvorna domena MISAONO-EMOCIONALNI SUBJEKT i ciljna domena PLESNO TIJELO konceptualno i semantički bliske zbog čega je zahtjevno odrediti odnos između mapiranih obilježja. Međutim, navedenu konceptualnu metaforu ipak navodimo kao valjan primjer s obzirom na to da se u kontekstu plesnoga diskursa tijelo više promatra kao aktivni subjekt djelovanja nego isključivo kao istrenirani fizički objekt koji pasivno slijedi i izvršava naredbe. Plesno tijelo reflektira, dolazi do uvida i aktivno mijenja odluke, što je svojstveno kognitivnomu aspektu čovjekovih sposobnosti. U ovome slučaju, obilježje misaonoga procesa pripisuje se fizičkomu tijelu plesača, o čemu se u okviru plesnoga diskursa često raspravlja (Jackson 1983; Badiou 1993; Goschler 2005). Nadalje, primjer poput (…) *koji snažno* ***diše afektivnim tijelom****; kao* ***subjekt*** *koji* ***osjeća, doživljava, žudi*** (…) (Đurinović 2023) uspostavlja poveznicu između fizičkoga tijela koje se kreće i domene emocionalnoga izražavanja kretanjem. Osim što je misaoni i tjelesni subjekt, prema plesnomu se tijelu u primjerima odnosi i kao prema afektivnomu subjektu koji posjeduje sposobnost izražavanja emocionalnih stanja (Foster 2011; Tănasă-Găche 2024). U samome korpusu nailazimo na tumačenje holističkoga pristupa plesnomu tijelu kao cjelini, i to putem jezičnoga izraza *soma*: „Pojam tijelo odnosi se na živo, kao i na neživo, no soma podrazumijeva živo tijelo, što znači tijelo u pokretu, tijelo koje misli, osjeća, relacijsko tijelo, duhovno tijelo, tijelo koje se mijenja, odnosi spram okoline i na nju utječe“ (Šimić Mihanović, u Čižmek Tarbuk, 2021).

4.2.3. Plesno tijelo kao dinamička fizička pojavnost

Kao dinamička fizička pojavnost, plesno se tijelo neprestano pokreće te se konceptualizira putem fizičkih elemenata. Sljedeći primjeri ukazuju na postojanje konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE ENERGIJA/SILA:

(…) ***raspršenost fizike tjelesnosti*** (…) (Fučkan 2023)

(…) *očito je krajnje* ***iscrpljivanje tijela*** (…) (Đurinović 2021)

(…) *kratki predah je samo priprema za novu* ***eksploziju podivljalih tijela*** (…) (Đurinović 2021)

(…) ***tijelo*** *(…) pojavljuje se* ***kao sila*** (…) (Fučkan 2025a)

(…) *bespomoćna,* ***sagorjela tijela*** (…) (Fučkan 2025a).

U primjerima uočavamo povezivanje prirodnih elemenata s akcijom koju plesno tijelo u tom trenutku izvršava. Jezični izrazi poput *eksplozija* i *sila* vezani su za kemijske i fizičke procese pretvorbi i pripadaju izvornoj domeni ENERGIJE/SILE. U fenomenološkome okviru, Foucault (2005 [1966]) koristi se metaforom pokreta, energije i pulsacije da bi opisao postojanje čovjeka kao zasebno polje znanja. Primjeri metaforičkih mapiranja s krajolikom kao izvornom domenom već su navedeni, no semantička domena prirode i prirodnih pojava pojavljuje se i u drukčijim oblicima metafore, u kojima je vidljiv aspekt energije, odnosno sile. Primjeri poput (…) *ljudsko* ***tijelo*** *poput* ***mora***, ***vrtložna masa*** (…) (Fučkan 2024a) i *pokret u* ***valovima tijela*** (…) (Fučkan 2024a) ukazuju na metaforu PLESNO TIJELO JE VODA. Tijelo se istovremeno opisuje i putem domene svjetla, što je vidljivo u primjerima poput (…) *ali* ***svjetleće je tijelo*** *svojom veličinom nadmoćno i sublimno* (…) (Fučkan 2023a) i ***korporalna iluminacija*** (…) (Fučkan 2023), koji ukazuju na postojanje konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE SVJETLO. Metafore s izvornom domenom svjetla česte su pojave u filozofskim i pjesničkim tekstovima. Svjetlo se u zapadnoj filozofskoj tradiciji pojavljuje kao „apsolutna metafora" koja se povezuje s idejom spoznaje i istine (Blumenberg 1979, u Marchetti 2001: 245). Jedan od poznatijih konceptualno-metaforičkih oblika uključuje povezivanje fizičkoga vanjskog svjetla i unutarnjega svjetla kao preslike duhovno-psihičkih stanja i procesa u kojima je fizičko svjetlo metafora za stvaranje ideja, prosvjetljenje i svjesnost (Gabora 2014: 3).

Sljedeći primjeri ukazuju na postojanje konceptualne metafore PLESNO TIJELO JE ZVUK:

> (…) *[tjelesni]* ***crescendo*** *koji će završiti padom* (…) (Đurinović 2021)
>
> (…) *osobito su istaknute* ***tjelesne vokalizacije*** (…) (Fučkan 2024)
>
> (…) *zanimljivu ideju biomehaničke* ***partiture tijela*** (…) (Fučkan 2025).

Konceptualna metafora PLESNO TIJELO JE ZVUK otvara konceptualne okvire percipiranja tijela kao zvučne frekvencije. No u primjeru (…) ***tijelo*** *koje tako daleko* ***rezonira*** (…) (Barešić 2024) primjenjiva je konceptualna metafora PLESNO TIJELO JE INSTRUMENT, koja bi istovremeno pripadala i prvoj nadređenoj kategoriji, u kojoj se plesno tijelo percipira kao materijalni objekt. U ovome slučaju govorimo o plesnome tijelu koje se ne poima kao zvuk, već kao predmet koji proizvodi zvuk. Konceptualiziranjem plesnoga

tijela putem semantičkih obilježja zvuka kao izvorne domene ukazuje se na sposobnost tijela da se kreće poput zvučnih valova i transformira poput notnih zapisa. Budući da u kontekstu plesa govorimo o tijelu koje se kreće poput zvuka, nerijetko se tijelo povezuje i s konceptom ritma kao neizostavnoga dijela frekvencije zvuka. Ritam se često odnosi na unutarnji tjelesni ritam koji se povezuje sa srčanim pulsom u kombinaciji s ritmom tijela uvjetovanim vanjskim podražajima. Bryant (2020: 65) ističe da je ritam „neraskidivo povezan s pokretima tijela i utjelovljenim osjećajem međuljudske koordinacije u društvenim i glazbenim kontekstima koji aktivira centre za nagrađivanje u našem mozgu, čime se sugerira i evolucijska funkcija."

5. Zaključak

U analiziranome se korpusu konceptualna domena plesnoga tijela pokazala izrazito produktivnom. Rezultati istraživanja potvrđuju prisutnost konceptualnih metafora s ciljnom domenom plesnoga tijela s obzirom na to da je u diskursu suvremenoga plesa tijelo temeljni objekt i medij izražavanja. Utvrđene konceptualne metafore grupirane su u tri semantičke kategorije: metafore vezane za plesno tijelo koje prikazuju ciljnu domenu kao materijalni objekt, metafore u kojima je plesno tijelo sredstvo i subjekt izražavanja te metafore koje prikazuju tijelo kao dinamičku fizičku pojavnost. U prvoj se kategoriji plesno tijelo konceptualizira putem sljedećih semantičkih domena: nebesko tijelo, spremnik, skulptura, mapa, krajolik, reljef i građevina. U drugoj se kategoriji plesno tijelo povezuje s izvornim domenama jezika, komunikatora i misaono-emocionalnoga subjekta, čime se potvrđuju obilježja tijela kao komunikativnoga i provodnoga medija. U trećoj se kategoriji plesno tijelo konceptualizira putem sljedećih domena: energija/sila, voda, svjetlo i zvuk.

Rezultati upućuju na to da metafore s ciljnom domenom plesnoga tijela u analiziranome korpusu odražavaju snažnu estetsku komponentu, što se može povezati sa specifičnostima diskursa suvremenoga plesa u kojemu tijelo predstavlja središnje sredstvo umjetničkoga izražavanja. U skladu s prvom pretpostavkom da će se identificirani metaforički izrazi samo djelomično preklapati s konvencionalnim metaforama te da će se zbog prirode plesnoga konteksta približavati estetskim metaforama, rezultati analize upućuju na potvrdu te pretpostavke. Na nepotpuno odstupanje od konvencionalnih metaforičkih obrazaca upućuju izrazi poput onih koji uključuju izvornu domenu koja je jako česta u konvencionalnim, svakodnevno kori-

štenim metaforičkim izrazima, a koja se odnosi na spremnik. Na tragu druge pretpostavke rada, o tome kako je kod analiziranih metafora u određenim slučajevima prisutan obrnuti smjer mapiranja od uobičajenoga na relaciji konkretno-apstraktno, analiza korpusa ukazuje na takav trend. Naime, rezultati istraživanja ukazuju na to da tijelo kao konkretan objekt ulazi u metaforička mapiranja s različitim semantičkim domenama, od kojih je većina također konkretna, dok su samo pojedine domene apstraktnije prirode od tijela (poput energije/sile i zvuka). Vokabular kojim se opisuje tijelo u kontekstu suvremenoga plesa kao umjetničke forme odvaja se od svakodnevnoga, razgovornog stila s obzirom na to da obiluje specifičnim opisnim utjelovljenim, doživljajnim i afektivnim izrazima koji nalikuju pjesničkim metaforama, a koje, s obzirom na kontekst u kojemu se javljaju, možemo definirati kao estetski orijentirane. Metafore vezane za plesno tijelo ovise o izvedbenome kontekstu što otežava jednoznačnu interpretaciju metafore, kao što će, primjerice, konceptualna metafora PLESNO TIJELO JE SVJETLO biti podložna različitim interpretacijama u dvije različite tjelesne izvedbe. Konvencionalne metafore najčešće polaze od tijela kao izvorne domene te, sukladno navodima Caballera (2014), tijelo jest referentno mjerilo naše percepcije, na temelju kojega se oblikuju i jezični izrazi i metaforički obrasci.

U ovome su radu istražene metafore vezane za tijelo, a u kojima je tijelo u funkciji ciljne domene, da bismo dobili uvid u izvorne semantičke domene putem kojih se konceptualizira tijelo u plesnome kontekstu. Iako su za potrebe analize konceptualnih mapiranja utvrđena tri slojevita semantička okvira, plesno tijelo kao materijalni objekt, plesno tijelo kao sredstvo i subjekt izražavanja te plesno tijelo kao dinamička fizička pojavnost, obilježja navedenih okvira potencijalno bi se mogla mapirati i u raznovrsnijim smjerovima. Rezultati doprinose razumijevanju načina na koje se plesno tijelo konceptualizira u tekstovima o suvremenome plesu te upućuju na specifičnosti metaforičkih obrazaca čije tumačenje predstavlja izazov ako im se pristupa sa stajališta konvencionalnih konceptualnih metafora. Budući da se mapiranje gotovo svakodnevno odvija na više povezanih razina, utjelovljena iskustva proizvode nove veze i proširuju postojeće. Uzmemo li za primjer (…) *[tjelesni] crescendo koji će završiti padom* (…) (Đurinović 2021), vidljivo je istodobno povezivanje obilježja iz domena glazbe i pokreta na više konceptualnih razina.

Budući da je analiza provedena na korpusu oblikovanome iz tekstova jedne specijalizirane internetske platforme, rezultate nije moguće primije-

niti na diskurs suvremenoga plesa u cjelini, nego u okviru analiziranoga korpusa. Ipak, provedena analiza pokazuje da se plesno tijelo u tekstovima konceptualizira kroz raznolike semantičke domene, što upućuje na složenost i višedimenzionalnost njegove uloge u izvedbeno-umjetničkome kontekstu. S obzirom na činjenicu da je analizirani korpus izgrađen od tekstova preuzetih s jedne platforme, a u kojima zastupljenost autora nije ravnomjerna, buduća istraživanja koja bi produbila saznanja o konceptualnim metaforama u diskursu suvremenoga plesa trebala bi uključiti obradu tekstova s dodatnih platformi čime bi se postigla ravnomjernija zastupljenost autorstva u uzorku.

Literatura

Badiou, Alain (1993) „Ples kao metafora misli“, Kretanja, 9, 12–17.

Bannerman, Henrietta (2014) „Is dance a language? Movement, meaning and communication“, Dance Research 32.1, 65–80, https://www.jstor.org/stable/43281347, posjet 24. prosinca 2025.

Blanariu, Popa Nicoleta (2014) „Semiotic and rhetorical patterns in dance and gestural languages“, Southern Semiotic Review, 4 (13), 22–29.

Bläsing, Bettina (2022) „Dance expertise, embodied cognition, and the body in the brain“, *Dance data, cognition, and multimodal communication*, ur. Carla Fernandes, Vito Evola i Cláudia Ribeiro, Routledge, London, 223–243.

Block, Betty, i Judith Lee Kissell (2001) „The dance: Essence of embodiment“, Theoretical Medicine and Bioethics, 22.1, 5–15, https://doi.org/10.1023/A:1009928504969, posjet 12. siječnja 2026.

Bloomfield, Leonard (1933) *Language*, George Allen & Unwin, London.

Brandt, Line (2015) „Dance as dialogue: Metaphorical conceptualization and semantic domains“, Signata. Annales des sémiotiques/Annals of Semiotics, (6), 231–249, https://doi.org/10.4000/signata.1087, posjet 15. prosinca 2025.

Bryant, Gregory A. (2020) „Rhythm and the body“, *A multidisciplinary approach to embodiment*, ur. Nancy K. Dess, Routledge, New York, 65–70.

Bubaš, Josipa (2020) *Tjelesnost izvedbe i izvedba tjelesnosti*, disertacija, Sveučilište u Zadru.

Caballero, Rosario (2006) *Re-viewing Space: Figurative Language in Architects' Assessment of Built Space, Vol. 2,* Walter de Gruyter, Berlin.

Caballero, Rosario (2014) „Language, space and body: Sensing and construing built space through metaphor", *Space, place and the discursive construction of identity*, ur. J. Bamford, F. Poppi, D. Mazzi, Peter Lang, Bristol, 107–134.

Cambridge Dictionary. Communicator. U *Cambridge Dictionary*, posjet 10. veljače 2026., https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/communicator.

Casey, Edward S. (2001) „Body, self, and landscape", Textures of place: *Exploring humanist geographies*, ur. Paul C. Adams, Steven Hoelscher i Karen E. Till, University of Minnesota Press, Minneapolis, 403–425.

Desai, Rutvik H. (2021) „Are metaphors embodied? The neural evidence", Psychological Research 86, 2417–2433, https://doi.org/10.1007/s00426-021-01, posjet 15. prosinca 2025.

Eskandari, Zahra, Omid Khatin-Zadeh, Hassan Banaruee (2025) „Aesthetic metaphor as a tool for enhancing perception and conception", New Ideas in Psychology, 78, 101–166, https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2025.101166, posjet 15. prosinca 2025.

Feldman, Jerome A. (2006) *From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language*, Vol. 10, MIT Press, Cambridge.

Fischer-Lichte, Erica, i Saskya Jain (2008) *The transformative power of performance: A new aesthetics*, Routledge, London.

Foster, Susan (2011) *Choreographing Empathy: Kinesthesia in Performance*, Routledge, New York.

Foucault, Michel (2005 [1966]) *The Order of Things*, Routledge, London.

Fraleigh, Sondra (1991) „A vulnerable glance: Seeing dance through phenomenology", Dance Research Journal, 23(1), 11–16, https://doi.org/10.2307/1478693, posjet 11. studenoga 2025.

Gabora, Liane (2014) „Physical light as a metaphor for inner light", Aisthesis, 7(2), 43–61.

Gallese, Vittorio, i George Lakoff (2005) „The brain's concepts: The role of the sensory-motor system in conceptual knowledge", Cognitive Neuropsychology, 22(3-4), 455–479, https://doi.org/10.1080/02643290442000310, posjet 15. prosinca 2025.

Goschler, Juliana (2005) „Embodiment and body metaphors“, Metaphorik. de, 9, 33–52.

Gupta, Amitabha Das (2021) „On the bodily basis of human cognition: A philosophical perspective on embodiment“, Frontiers in Human Neuroscience 15, 1–17.

Hanna, Judith (2008) „A nonverbal language for imagining and learning: Dance education in K–12 curriculum“, Educational Researcher, 37(8), 491–506.

Hrvatski jezični portal. Komunikator. U *Hrvatski jezični portal*, posjet 10. veljače 2026, s https://hjp.znanje.hr/index.php?show=searchs.

Huang, Yan (2007) *Pragmatics*, Oxford University Press, Oxford.

Jackson, Michael (1983) „Thinking through the body: An essay on understanding metaphor“, Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice, 14, 127–149.

Johnson, Mark (2017) *Embodied Mind, Meaning, and Reason: How Our Bodies Give Rise to Understanding*, University of Chicago Press, Chicago.

Jovanović, Katerina (2018) „Tijelo kao medij i metafora u kontekstu umjetničkog performansa“, In Medias Res, 7(13), 2039–2048, https://hrcak.srce.hr/205775, posjet 15. prosinca 2025.

Kaeppler, Adrienne L. (2000) „Dance ethnology and the anthropology of dance“, Dance Research Journal, 32(1), 116–125.

Katan-Schmid, Einav (2017) „Dancing metaphors: creative thinking within bodily movements“, Proceedings of the European Society for Aesthetics, 9, 275–290.

Kövecses, Zoltán (2005) *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kövecses, Zoltán (2020) *Extended Conceptual Metaphor Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lakoff, George (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things*: *What Categories Reveal about the Mind*, University of Chicago Press, Chicago.

Lakoff, George i Mark Johnson (1980) *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago. Na hrvatski jezik prevela Anela Ryznar: *Metafore koje život znače* (2015, Disput, Zagreb).

Lakoff, George i Mark Turner (1989) *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, University of Chicago Press, Chicago.

Langacker, Ronald W. (1987) *Foundations of Cognitive Grammar: Volume I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford.

Lepecki, André, ur. (2004) *Of the Presence of the Body: Essays on Dance and Performance Theory,* Wesleyan University Press, Middletown.

Marchetti, Laura (2001) „Light as an original metaphor", Semiotica, 136, 245–268.

McKechnie, Shirley (2002) „Movement as metaphor: the construction of meaning in the choreographic art", U: Proceedings of the 7th International Conference on Music Perception and Cognition, Sydney: Casual Productions, 157–160.

Musolff, Andreas (2004) „Metaphor and conceptual evolution", Metaphorik. de, 7, 55–75.

Parker-Starbuck, Jennifer, i Roberta Mock (2011) „Researching the Body in/as Performance", Research Methods in Theatre and Performance, ur. Baz Kershaw i Helen Nicholson, Edinburgh University Press, Edinburgh, 210–235.

Porteous, Douglas J. (1986) „Bodyscape: the body-landscape metaphor", Canadian Geographer/Le Géographe Canadien, 30(1), 2–12.

Ricoeur, Paul (1978) „The metaphorical process as cognition, imagination, and feeling", Critical Inquiry, 5(1), 143–159, https://doi.org/10.1086/447977, posjet 11. studenoga 2025.

Samaritter, Rosemarie (2009) „The use of metaphors in dance movement therapy", Body, Movement and Dance in Psychotherapy, 4(1), 33–43.

Sheets-Johnstone, Maxine (2011) „Embodied minds or mindful bodies? A question of fundamental, inherently inter-related aspects of animation", Subjectivity, 4(4), 451–466, https://doi.org/10.1057/sub.2011.21, posjet 13. studenoga 2025.

Silverman, Hugh J. (1979) „Merleau-Ponty on language and communication (1947-1948)", Research in Phenomenology, 9, 168–181.

Stanojević, Mateusz-Milan (2013) *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Srednja Europa, Zagreb.

Stevens, Catherine, i Shirley McKechnie (2005) „Thinking in action: thought made visible in contemporary dance", Cognitive Processing, 6.4, 243–252.

Talmy, Leonard (2000) *Toward a Cognitive Semantics: Concept Structuring Systems*, Vol. 1, MIT Press, Cambridge.

Tănasă-Găche, Pamela (2024) „The Metaphor in movement“, Colocvii Teatrale, 14(1), 195–207.

Whittock, Trevor (1992) „The role of metaphor in dance“, The British Journal of Aesthetics, 32(3), 242–249, https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/32.3.242, posjet 13. studenoga 2025.

Internetski izvori korišteni u analizi

Barešić, Katarina (2024) „Istraživanje ekstrema plesačke fizikalnosti“, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Čižmek Tarbuk, Jasna (2021) „Somatika je način mišljenja i djelovanja“, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Čuljak, Mila (2023) „Otok kao slavlje ili tko može dobiti pulpu naranče“, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Đurinović, Maja (2017) „Jednom kad snimite film on postoji“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2104.

Đurinović, Maja (2020) „O trpnji“, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Đurinović, Maja (2020a) „Tijelo koje pleše“, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Đurinović, Maja (2021) „Brze i žestoke“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2507.

Đurinović, Maja (2023) „Pozdravi za Vaskea“, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Đurinović, Maja (2023a) „Meka, topla Crna: fekete”, Plesna scena.hr, https://plesnascena.hr.

Đurinović, Maja (2024) „Zvali su je „Croatian Beauty“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.klasika.hr/index.php?p=article&id=2829.

Đurinović, Maja (2025) „Kad započne Clapping“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2916.

Đurinović, Maja (2025a) „Svečani trenutak povratka“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2909.

Fučkan, Jasmina (2021) „Meditacija o izvornoj samoći“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2600.

Fučkan, Jasmina (2021a) „Sugestija vrtoglave pukotine“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2611.

Fučkan, Jasmina (2021b), „Provokativna igra gledanja“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2579.

Fučkan, Jasmina (2021c), „Iz tišine i tijela samoga“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2642.

Fučkan, Jasmina (2023) „Formalni karakter kontinuuma“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2723.

Fučkan, Jasmina (2023a) „Kroz ravnu plohu ekrana“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2756.

Fučkan, Jasmina (2023b) „Delikatna tjelesnost oniričke atmosfere“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2736.

Fučkan, Jasmina (2023c) „Skulpturalno-slikovita izvedba tijela“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.klasika.hr/index.php?p=article&id=2741.

Fučkan, Jasmina (2024) „Unatoč svim lekcijama patnje“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2862.

Fučkan, Jasmina (2024a) „Filozofski pejzaž iz sudara dviju slutnji“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2843.

Fučkan, Jasmina (2024b) „Paradoksalne napetosti društvenih narativa“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2857.

Fučkan, Jasmina (2024c) „U duhu enigmatičnih igara“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2819.

Fučkan, Jasmina (2024d) „Spiralna dinamika višestrukih središta“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2813.

Fučkan, Jasmina (2025) „Alternativna forma racionalizacije“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2924.

Fučkan, Jasmina (2025a) „Stanje fragmentacije i traženja skloništa“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2918.

Fučkan, Jasmina (2025b) „Nadopunjujuća kromatika energija“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2925.

Fučkan, Jasmina (2025c) „Između stilizacije i imitacije“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2928.

Fučkan, Jasmina (2025d) „U kraju moga oka – val“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2904.

Fučkan, Jasmina (2025e) „Fragmenti psihološke jeke“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2907.

Fučkan, Jasmina (2025f) „Sugestije prostornih protoka“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2913.

Fučkan, Jasmina (2025g) „Vizualni esej o gledanju plesa“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2893.

Županović, Mario (2022) „Prema lokalnim snagama“, Plesna scena.hr, https://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2692.

SUMMARY

Nataša Kustura, Sanja Škifić

CONCEPTUAL METAPHORS IN CONTEMPORARY DANCE DISCOURSE: Dancing Body AS THE TARGET DOMAIN

Since contemporary dance discourse is based on various conceptual structures and metaphorical linguistic expressions related to embodiment, research on conceptual metaphors has proven to be an adequate basis for examining how the body is conceptualized in dance discourse (Goschler 2005; Brandt 2015; Katan-Schmid 2017). This study is grounded in the theoretical framework of conceptual metaphor theory and the idea that the cognitive processes shaping perception, thought, and language emerge from bodily experience (Lakoff and Johnson 1980; Lakoff 1987; Kövecses 2005). The aim of this research is to identify conceptual metaphors with the dancing body as the target domain in a corpus of texts on contemporary dance. The research is guided by two hypotheses. The first is that the identified metaphorical expressions will only partially overlap with conventional metaphors and will exhibit features of aesthetic metaphors, and second, that some examples will demonstrate a reversed mapping direction, where the source domain is abstract and the target domain concrete. In order to achieve the research aim, a corpus was compiled using the Sketch Engine platform. Metaphorical patterns were examined in linguistic structures containing the target lemma *tijelo* ('body'), while *Hrvatski jezični portal* was consulted in order to verify meanings and confirm the metaphorical dimension of analysed expressions. The collected data were grouped into three categories representing three superordinate source domains. The first category includes conceptual metaphors in which the dancing body is conceptualised as a material object, drawing on the following source domains: celestial body, container, sculpture, map, landscape, relief, and building. In the second category the dancing body is conceptualised as a means and subject of expression, with source domains including language, communicator, and cognitive-emotional subject. The third includes metaphors in which the dancing body is conceptualised as a dynamic physical phenomenon, with source domains being: energy/force, water, light, and sound. The findings indicate that the identified metaphors are largely aesthetically oriented and, as hypothesized, shaped by the specific context of contemporary dance discourse, thereby providing insight into the figurative dimensions of the conceptual frameworks through which the dancing body is represented.

Keywords: *cognitive semantics; conceptual metaphor; dancing body; contemporary dance discourse*

III
PRIKAZI

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

NASTAVAK SINTAKSIČKOG PUTOVANJA: DRUGA KNJIGA GRAMATIKE BOSANSKOGA JEZIKA. SINTAKSA ISMAILA PALIĆA

DRUGA KNJIGA *GRAMATIKE BOSANSKOGA JEZIKA*. *SINTAKSA* ISMAILA PALIĆA

Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo, 2025.

Samo godinu dana nakon izlaska prvog toma (2024) u izdanju Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu pojavila se i druga knjiga *Gramatike bosanskoga jezika*. *Sintaksa* najeminentnijeg i najplodonosnijeg bosanskohercegovačkog gramatičara – Ismaila Palića. Drugi tom u sadržajnom smislu predstavlja nastavak trodijelno zamišljenog projekta izrade nove *Gramatike bosanskoga jezika*, utemeljene na višegodišnjem pomnom promišljanju najznačajnijih gramatičkih, semantičkih i pragmatičkih tema, kao kapitalnog djela u lingvističkoj bosnistici na najvišoj naučnoj razini i s teorijsko-metodološkog i s analitičkog aspekta s obzirom na to da sintaksičkom opisu bosanskoga jezika daje teorijsko-eksplikativne okvire.

Knjiga obuhvaća sedam poglavlja, i to: *Imenička fraza*, *Pridjevska fraza*, *Priložna fraza*, *Prijedložna fraza*, *Determinativna fraza*, *Negacija* te *Tipovi rečenica i govorni činovi*. Jedna od najvažnijih karakteristika nove *Gramatike bosanskoga jezika* jeste autorova opredijeljenost da rečenicu opiše ne samo s gramatičkog nego i sa semantičkog i s pragmatičkog stajališta, čemu tradicionalne gramatike suštinski nisu posvećivale osobitu pažnju. U tom smislu semantički aspekt rečenice razmatra se kroz denotativna i konstrukcijska značenja njenih konstituenata, dok se pragmatički aspekt tiče konteksta i ukupnih kontekstualnih resursa koji utječu na interpretaciju sadržaja rečenice, a što je osobito značajno za savremene gramatičke pristupe u lingvističkim istraživanjima.

Najsloženije je i najobimnije prvo poglavlje – o imeničkoj frazi, u kojem se najprije daje pregled strukture imeničkih fraza te se govori o kvantifikatorima, determinatorima, modifikatorima i komplementima

kao zavisnicima imeničke fraze, a potom se razmatra broj i brojivost te brojive i nebrojive imenice i njihova interakcija s brojem kao gramatičkom kategorijom karakterističnom za imeničke fraze. Autor ističe kako je ključna razlika na planu konceptualizacije između brojivih i nebrojivih imenica u tome što prve označavaju klasu pojedinačnih entiteta iste vrste, dok to druge ne označavaju. Brojive imenice naime označavaju klasu predmeta čiji je minimalni zbir suštinskih obilježja isti, npr. imenica *stolica* i sl., dok se drugima označavaju entiteti koji nisu inherentno ograničeni (npr. imenica *so*), pa će *so* ostati *so*, kako kaže sam autor, i „kad je ima tona i vreća i kilogram i šaka i prstohvat" (str. 23). Prototipne nebrojive imenice svakako su gradivne, npr. *so*, *brašno*, *šećer*, *pijesak*, *zlato* i sl. Odlikuju se izrazitom homogenošću entiteta koji imaju tzv. karakteristiku *stežljivosti*, što ih čini jednako sadrživima u svakom njihovom dijelu. Posebno se govori o *singularia* i *pluralia tantum* i odnosu jednine i množine, odnosno o načinu konceptualizacije pojedinih entiteta ili mnoštva i njihovom formalnom izrazu.

Slijedi zatim interpretacija roda kao gramatičke kategorije imeničkih riječi koja regulira naročit tip njihova slaganja ili kongruencije s povezanim konstituentima s kojima ulaze u sintaksičke konstrukcije, a posebno je značajna pažnja u ovome poglavlju s pravom posvećena gramatičkoj kategoriji padeža, koja označava sistem paradigmatskih oblika imeničkih riječi i s njima povezanih drugih deklinabilnih riječi u konstrukciji. Naglašava se kako svaki padež posjeduje svoje jezgreno značenje obilježeno unifikativnošću i distinktivnošću, što znači da je padežno značenje organizirano u semantičku mrežu u čijem je središtu shematično značenje kao njezin glavni čvor prema kojemu su postavljena specifična padežna značenja po principu uključenosti. Bosanski jezik raspolaže sa sedam padeža, od kojih se tradicionalno nominativ i vokativ ubrajaju u tzv. samostalne padeže, dok su ostali nesamostalni, zavisni ili kosi. U padežnom sistemu nominativ se odlikuje najapstraktnijim značenjem – forma za imenovanje, pa se u praksi uglavnom definira kao padež subjekta, odnosno kao čisto sintaksički padež, koji najčešće ima semantičku ulogu općeg vršioca ili agensa. Vokativ se također određuje preko svoje funkcije – komunikacijsko-pragmatičke, a ne općejezičke. To je padež obraćanja, usmjeren na sagovornika, npr. *Ema, čuješ li me?* Stoga je izrazito apelativne naravi i u iskazima je obično popraćen imperativom kao sredstvom izricanja direktivnosti. Genitiv je semantički i

sintaksički najsloženiji padež u okviru kojega su temeljne potkategorije ablativnost, partitivnost i posesivnost. Dativu je svojstveno shematično značenje *osobe mete* s kojom se povezuje pojam *osobne sfere*, a najčešće se govori o dativu primaoca, dativu korisnika, dativu pogođenog posjednika, dativu ophođenika, dativu doživljavača ili iskusioca, alativnom, ocjeniteljskom i pragmatičkom dativu. Shematično je značenje akuzativa značenje cilja, odnosno tačke ili granice dosegnute kretanjem, prijenosom kakve energije i sl., odnosno za ovaj je padež karakterističan scenarij kontaktne ili granične direktivnosti. Instrumentalu je svojstven shematični koncept paralelizma, koji se u osnovi odnosi na relaciju dvaju entiteta što u scenarijima kretanja zadržavaju jednak međusobni razmak, pri čemu je jedan fokusiran, a drugi nefokusiran. Instrumentalu u takvom scenariju pripada mjesto orijentira ili nefokusiranog entiteta. I na kraju se interpretira lokativ sa shematičnim značenjem smještenosti koga ili čega, odnosno značenjem prostora povezanog sa statičnim scenarijima. Karakterističan je po tome što je morfološkim oblikom jednak dativu i što se redovito pojavljuje kao komplement prijedloga u prijedložnim frazama.

Nakon vrlo preglednoga dijela o padežima i njihovim značenjskim okvirima autor se detaljnije pozabavio: kvantifikatorima, determinatorima, modifikatorima i intenzifikatorima, o čemu je uvodni dio dao i u prvoj knjizi obrazlažući teorijske postavke o imeničkoj frazi. Kvantifikatori u imeničkoj frazi imaju ulogu izricanja količine ili broja članova u nekom skupu na koji se glavom fraze upućuje, a dijele se na egzistencijalne, npr. *neki* i univerzalne, npr. *svi*, *oba* i sl. Determinatori imaju funkciju determinacije, odnosno njima se specificira entitet na koji se imeničkom glavom upućuje kao na određeni ili neodređeni. Razlikuju se gramatički i leksički determinatori. U prve spadaju: pokazne zamjenice (*ovaj*, *taj*, *onaj*, *takav* i sl.), prisvojne zamjenice (*moj*, *tvoj*, *njegov* i sl.), relativne zamjenice (*koji*, *čiji*, *kakav*,...), neodređene zamjenice (*jedan*, *neki*, *nekakav*,...), upitne zamjenice (*koji*, *čiji*, *kakav*, *kolik*), redni brojevi (*prvi*, *drugi*, *treći*,...). U leksičke determinatore prvenstveno spadaju neki gramatikalizirani pridjevi, npr. *u rečenome tekstu*, *spomenuti incident* i sl., te prisvojni pridjevi, npr. *direktorova očekivanja*, *kolegicin telefon* itd. Kad je riječ o komplementima, u imeničkim frazama oni su funkcionalno slični objektima u glagolskim frazama i prototipno su desni zavisnici, npr. *izgradnja tunela*, *odustajanje od reformi*, *pjev ptica* i sl. Razlikuju se subjekatski, objekatski, okolnosni,

eksplikativni i partitivni komplementi. Modifikatorima se u imeničkoj frazi obilježava neko karakteristično obilježje entiteta obilježenog glavom imeničke fraze. Njime se daje specifikacija tipa predmeta i tako se on restriktivno određuje. Dijele se na premodifikatore, npr. *operski pjevač*, *prokleti lažov*, *gost profesor*, *žena sudija*, te na postmodifikatore, npr. *ulaz sprijeda*, *ulice grada*, *Evropa danas* i sl. Intenzifikatorima se ističe ili pojačava značenje glave ili njenih zavisnika, a u njihovoj se službi javljaju čestice i gramatikalizirani pridjevi, npr. *isti*, *sam*, *sve*, *mogući*, *živi*, *prokleti* itd.

U drugome poglavlju prof. Palić detaljnije obrađuje pridjevsku frazu određujući je kao frazu u kojoj je glava pridjev, a osnovna mu je sintaksička funkcija modifikacija imenice. Zapravo, zavisnici glave pridjevske fraze mogu imati dvije gramatičke funkcije – funkciju komplementa, npr. *odan porodici*, *svjestan opasnosti* i funkciju modifikatora, npr. *jako uporan*, *iznimno dragocjen*, *blijed u licu* i sl. Slijede poglavlja u kojima se obrazlažu priložne fraze, npr. *različito od drugih*, *lakonski mudro*, *potpuno pogrešno*, prijedložne fraze, npr. *od projekta*, *prema prirodi*, *na koži* i sl., te determinativne fraze, specifične po tome što im sintaksički položaj glave zauzima determinativ kao posebna funkcionalna kategorija riječi koja većinom uključuje jedinice što pripadaju pojedinim podskupovima različitih vrsta riječi – neke potkategorije zamjenica i zamjeničkih riječi, brojeve i brojevne riječi i pojedine druge gramatikalizirane riječi. Glave determinativne fraze prototipno su kvantifikatori, npr. *puno ljudi*, *nekoliko država*, a njima se mogu priključiti determinatori kao vanjski zavisnici, npr. *Čuvaj dobro to malo novca što imaš* ili modifikatori u čijoj se ulozi javljaju čestice, prijedložne fraze ili periferno neke imenice, npr. *Skoro sva sjedišta bila su zauzeta*, *Postoje neke četiri verzije tog događaja*, a posebno su česte i obične one s intenzifikatorima, npr. *Željela sam baš ovu bundu*, *Bojao sam se upravo ovolike krize*.

Osim detaljnog opisa navedenih poglavlja posebno je zanimljivo šesto poglavlje o negaciji. Naime, o samom pitanju negacije gramatike na južnoslavenskom prostoru uglavnom ne govore kao o pojedinačnom pitanju. U *Gramatici bosanskoga jezika. Sintaksa. Knjiga 2* negacija se promatra na rečeničnoj i podrečeničnoj razini. Osnovna je razlika među njima što rečenična negacija rečenicu čini odričnom zbog toga što obuhvata cijeli njen sadržaj, npr. *Navečer ne pijem kahvu*, dok je podrečenična negacija parcijalna jer se odnosi na dio ili pojedine dijelove rečeničnog sadržaja. Posebno se govori o polaritetu kao semantičko-sintaksičkom obilježju

konstrukcije koje se očituje u opreci potvrdnost / odričnost, pa se razlikuju rečenice pozitivnog od rečenica negativnog polariteta. Autor ističe kako je polaritet gramatičko obilježje i kako to treba imati na umu zbog činjenice da postoje rečenice u kojima konstituenti imaju negativnu konotaciju, te doprinose da se one semantički interpretiraju onako kako se interpretiraju rečenice negativnog polariteta, npr. *Sumnjam da će projekt biti završen do kraja godine*, gdje se glavna klauza interpretira sa značenjem „ne vjerujem". Također se govori o metajezičkoj negaciji koja pragmatički operira na razlici između uobičajene interpretacije značenja na jednoj strani i namjeravane interpretacije značenja na drugoj. Nadalje se govori o jedinicama negativnog i jedinicama pozitivnog polariteta. U jedinice negativnog polariteta prvenstveno spadaju čestica *ni*, zamjenice, odnosno riječi zamjeničkog tipa odričnog značenja s prefiksom *ni-*, npr.: *niko*, *ništa*, *nikakav*, *ničiji*, *nikamo*, *nigdje* i sl., dok su jedinice pozitivnog polariteta najprije intenzifikatorska čestica *i*, potom zamjenice i riječi zamjeničkog tipa sa značenjem univerzalne kvantifikacije tvorene prefiksom *i-*, npr.: *iko*, *išta*, *ikoji*, *ikakav*, *ičiji*, *igdje*, *ikad* i sl. Potom se govori o okviru i fokusu negacije, načinima ostvarivanja negacije, višestrukoj negaciji, fakultativnoj negaciji itd. S obzirom na to da je negacija u bosanskome vrlo kompleksno gramatičko pitanje, moramo istaknuti da cijelo poglavlje posvećeno negaciji u ovoj *Gramatici* (i u prvom i u drugom tomu) ukazuje na činjenicu da se prof. Palić uhvatio u koštac s najsloženijim gramatičkim pitanjima i temama i interpretirao ih jasno, argumentirano i pregledno u skladu s najnovijim lingvističkim pristupima i teorijama.

Tome u prilog govori i posljednje poglavlje koje se bavi tipovima rečenica i govornim činovima. Rečenica s karakterističnom morfosintaksičkom strukturom i intonacijom povezanom s odgovarajućom ilokucijskom snagom iskaza prototipno se koristi za izricanje određenih vrsta govornih činova. Glavni su tipovi rečenica: *izjavne*, *upitne*, *poticajne* i *usklične* rečenice, i tada ih promatramo kao gramatičke termine, dok se one razlikuju od vrsta govornih činova kao pragmasemantičkih kategorija. Posebno se razmatraju gramatička obilježja glavnih tipova rečenica i interpretiraju govorni činovi kao činovi upotrebe jezika u konkretnoj situaciji kako bi se izvela neka specifična društvena aktivnost, npr. izjava, pitanje, molba, poziv, naredba i sl. Potom se pojašnjava da se pojedini gramatički tipovi rečenica koriste za izricanje određenog govornog čina i u tom slučaju specifičan način komunikacijske

upotrebe rečenice čini njenu ilokucijsku snagu, koja predstavlja poseban aspekt pragmatičkog značenja rečenice. Kad se tipovi rečenica promatraju u relaciji s vrstama govornih činova koji se njima prototipno izvode, tada se može kazati da je ilokucijska snaga izjavnih rečenica u pragmatičkoj funkciji deklarativa pristajanje uz istinitost odgovarajuće propozicije; da je ilokucijska snaga upitnih rečenica u pragmatičkoj funkciji pitanja (interogativa) potraga za informacijom o istinitosti odgovarajuće propozicije ili o vrijednosti njene varijable; da je ilokucijska snaga poticajnih rečenica u pragmatičkoj funkciji direktiva navođenje adresata na određeno djelovanje ili ponašanje; i da je ilokucijska snaga uskličnih rečenica u pragmatičkoj funkciji eksklamativa prenošenje emocionalnog stava o odgovarajućoj propoziciji ili emotivne ocjene propozicije. Autor napominje da su pojedine vrste govornih činova vrlo široke kategorije i da se katkad neke od njih teško mogu uvrstiti u odgovarajuću natkategoriju, pa je tako potrebno operirati pojmovima primarne i sekundarne ilokucijske snage.

Sudeći po tome da je prof. Palić vrlo precizno razgraničavao gramatičke, semantičke i pragmatičke kriterije u interpretaciji pojedinih gramatičkih pitanja, možemo zaključiti da je za ovakav temeljit opis gramatike bosanskoga jezika bilo potrebno ogromno znanje, kontinuirano dugoročno propitivanje različitih teorijsko-metodoloških pristupa, praćenje recentne lingvističke literature i suveren pristup svim ključnim lingvističkim pitanjima. Autor nam ovom *Gramatikom* jasno, precizno i pristupačno objašnjava strukturu bosanskoga jezika, uvodi terminološka razgraničenja između tradicionalnog i savremenog i vlastitim metodološkim pristupom lingvističku bosnistiku postavlja u ravnopravan odnos s ostalim južnoslavenskim i drugim lingvističkim krugovima. U vremenu sve naglašenije površnosti i krajnje društvene neodgovornosti lingvistička bosnistika i uopće južna slavistika iznjedrila je djelo koje predstavlja rezultat potpune naučne predanosti, društvene odgovornosti i stručne posvećenosti. Njime nam prof. Palić još jednom potvrđuje ne samo svoje duboko znanje nego i odgovornost da to znanje podijeli u lingvističkoj, obrazovnoj i društvenoj zajednici i tako ostavi trajni pečat u kulturnoj memoriji bosanskohercegovačke društvene zajednice i otvori nova vrata promišljanja o jeziku kao temelju identiteta, obrazovanja i kulture.

Stoga srdačno preporučujem naučnoj i stručnoj javnosti čitanje *Gramatike bosanskoga jezika* s uvjerenjem da će zasigurno pomoći u rasvjetljavanju brojnih dilema u gra-

matičkim i širim lingvističkim interpretacijama strukture ne samo bosanskoga nego i hrvatskoga, srpskoga i crnogorskoga jezika. Tome u prilog govori i izvod iz recenzije akademika Ive Pranjkovića o ovome djelu: „Ove dvije Palićeve knjige *Gramatike bosanskoga jezika* sadrže dosad najpotpuniji, najdomišljeniji i najmoderniji opis sintaktičkoga ustrojstva jednostavne rečenice bosanskoga jezika, a to se u najvećoj mjeri odnosi i na hrvatski, srpski i crnogorski standardni jezik."

Mirela Omerović

FLUMINENSIA, god. 38 (2026), br. 1, str. 241–259

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

JE LI SVE ŠTO MISLIMO DA JE POGREŠNO ZAPRAVO PRAVILNO?

Mate Kapović, *Jezični savjetnik za 21. stoljeće*.
Sandorf, Zagreb, 2024.

Knjiga *Jezični savjetnik za 21. stoljeće* Mate Kapovića predstavlja zanimljiv i u hrvatskome kontekstu relativno nekonvencionalan doprinos raspravama o standardnom jeziku, jezičnoj normi i društvenim stavovima prema jeziku. Objavljena 2024. godine u izdanju nakladničke kuće *Sandorf*, tematski se i idejno nadovezuje na autorove ranije radove posvećene pitanjima standardizacije, jezične politike i sociolingvističkih aspekata hrvatskoga jezika. Premda naslov sugerira pripadnost žanru jezičnih savjetnika, kakav je u hrvatskoj jezikoslovnoj tradiciji prisutan već desetljećima, Kapovićev pristup vidljivo odstupa od klasičnih normativnih priručnika te se temelji na deskriptivnom i sociolingvističkom razumijevanju jezične stvarnosti.

U hrvatskoj je jezikoslovnoj tradiciji žanr jezičnoga savjetnika imao izrazito normativnu funkciju te je služio kao važan instrument kodifikacije standardnoga jezika. Takvi su priručnici nastojali ponuditi jasne odgovore na pitanja jezične pravilnosti, polazeći od pretpostavke da je moguće stabilno razgraničiti pravilne i nepravilne jezične oblike. U suvremenoj kroatistici takav su pristup nastavili brojni savjetnički i normativni radovi, među kojima se ističe *Hrvatski jezični savjetnik* (Hudeček i Mihaljević 1999) te niz kasnijih publikacija koje se bave pitanjima standardne norme. U odnosu na tu tradiciju Kapovićev savjetnik zauzima bitno drukčiju poziciju.

Autor ne polazi od pretpostavke da je moguće jednoznačno odrediti granice između pravilnoga i nepravilnoga, nego nastoji pokazati da su mnoge jezične dvojbe rezultat društvenih stavova o jeziku, a ne nužno lingvistički utemeljenih kriterija. Već u uvodnome dijelu knjige naglašava da cilj nije puko normativno prosuđivanje, nego objašnjenje jezičnih pojava u kontekstu njihove uporabe, povijesnoga razvoja i varijacije. Time se savjetnički žanr rein-

terpretira u smjeru analitičkoga i interpretativnoga pristupa, uz istodobno problematiziranje tradicionalnih autoriteta jezične norme.

Struktura knjige organizirana je oko niza konkretnih jezičnih pitanja koja proizlaze iz svakodnevne jezične prakse i javnoga diskursa, osobito medija i društvenih mreža. Autor dosljedno primjenjuje analitički model, u kojemu se najprije uvodi određena jezična dvojba, zatim iznosi uobičajeni normativni stav, nakon čega slijedi njegova kritička razrada i kontekstualizacija. Takva struktura nije samo organizacijsko rješenje, nego i metodološki izbor: svako se pojedinačno pitanje koristi kao ulaz u šire razmatranje odnosa norme i uporabe. Tako, primjerice, u raspravama o pravopisnim pitanjima poput razlikovanja glasova č i ć autor ne svodi problem na jednostavnu podjelu na točno i netočno, nego pokazuje kako je riječ o složenome pitanju koje uključuje dijalektalnu pozadinu govornika, fonološke procese i povijesni razvoj. Slično tomu, u raspravi o refleksu jata (je/ije) ukazuje na činjenicu da su mnoge nesigurnosti posljedica povijesnih slojeva jezika i normativnih intervencija, a ne „neznanja“ govornika, čime implicitno kritizira reduktivni pogled na jezičnu pravilnost.

Takav se analitički model dodatno produbljuje u poglavljima koja tematiziraju fonetske, morfološke i sintaktičke varijacije, pri čemu autor sustavno pokazuje kako su mnoge pojave koje se u normativnoj tradiciji proglašavaju „pogrešnima” zapravo regularni i očekivani ishodi jezičnih procesa. Primjerice, u raspravi o kondicionalu (*bih*, *bismo*, *biste* nasuprot općem govornom *bi*) Kapović ukazuje na tipičan proces analogijskoga izjednačavanja paradigme, kojim se složen sustav pojednostavljuje u svakodnevnoj komunikaciji. Istodobno podsjeća da pojedini dijalekti, osobito čakavski, čuvaju starije i morfološki razrađenije oblike (*bin*, *biš*, *bimo*, *bite*), čime se dodatno relativizira ideja o standardu kao vrhuncu jezične „razvijenosti”. Slična se argumentacija razvija i u poglavlju o vokativu, gdje autor odbacuje rašireni mit o njegovu nestajanju i pokazuje da je riječ o kategoriji čija uporaba varira ovisno o dijalektu, registru i komunikacijskoj situaciji, ali koja je u mnogim kontekstima i dalje izrazito vitalna.

Osobito je ilustrativna rasprava o naglasku, gdje se jasno očituje napetost između normiranoga i uporabnoga jezika. Standardni novoštokavski akcenatski sustav, koji uključuje razlike u tonu i kvantiteti, u potpunosti usvajaju ponajprije govornici kojima je takav sustav materinski, dok većina govornika u urbanim sredinama funkcionira s pojednostavljenim, dinamičkim naglaskom. Posljedica toga jest česta

varijacija u naglašavanju, osobito u javnome govoru, što se u preskriptivističkim diskursima često interpretira kao „pogreška", premda je riječ o očekivanom rezultatu dodira različitih naglasnih sustava. Time Kapović pokazuje da standardni naglasak djeluje prije kao idealizirani model nego kao stvarno ostvariv obrazac za većinu govornika.

Na semantičkoj razini autor osobitu pozornost posvećuje višeznačnosti i mehanizmima poput metonimije, naglašavajući da su upravo takvi procesi temelj svakodnevne komunikacije. Primjeri poput *sutra nema škole* (u značenju 'nema nastave') ili *bilježnica na kockice* pokazuju kako se značenja prirodno šire i prilagođavaju komunikacijskim potrebama. Pokušaji da se takva uporaba proglasi „nepravilnom" proizlaze iz nerazumijevanja načina na koji jezik funkcionira, osobito iz miješanja stručnih i općih značenja riječi. Sličan se obrazac vidi i u raspravi o oblicima poput *oba* i *obadva*, gdje autor pokazuje da tzv. „logički prigovori" (o suvišnosti) zanemaruju činjenicu da su redundancija i sinonimija u jeziku uobičajene i funkcionalne.

Kapovićev se pristup može uvjerljivo smjestiti u okvir suvremenih sociolingvističkih teorija koje naglašavaju društvenu uvjetovanost jezične norme. Sociolingvistička istraživanja već su od druge polovice 20. stoljeća upozoravala na činjenicu da je standardni jezik društvena konstrukcija koja se oblikuje kroz različite institucionalne i kulturne procese (Milroy i Milroy 1999). U tom je kontekstu osobito relevantan koncept tzv. „verbalne higijene" (Cameron 1995), koji pokazuje da su rasprave o jezičnoj pravilnosti nerijetko povezane s moralnim i ideološkim vrednovanjima. Kapovićev pristup implicitno potvrđuje takve uvide, ali ih konkretizira kroz analizu pojedinačnih jezičnih pitanja, čime teorijske uvide prevodi u analitičku praksu.

Središnje mjesto u autorovoj argumentaciji zauzima kritika jezičnoga purizma. Purističke tendencije, koje nastoje eliminirati posuđenice ili određene jezične oblike zbog njihova podrijetla, prikazuju se kao ideološki motivirane, a ne lingvistički utemeljene. Ta se kritika osobito jasno razvija u poglavlju posvećenom anglicizmima, gdje autor na primjerima poput *hengati*, *frend*, *dejt*, *hejtati* pokazuje da takvi izrazi imaju specifične stilske i društvene funkcije koje njihovi „domaći" ekvivalenti ne pokrivaju u potpunosti. Time se pokazuje da jezična promjena nije rezultat „kvarenja jezika", nego normalan proces prilagodbe komunikacijskim potrebama govornika.

Autor dodatno naglašava da granica između „prihvatljivih" i „neprihvatljivih" posuđenica nije dosljedna:

starije su posuđenice u potpunosti integrirane, dok se novije stigmatiziraju premda funkcioniraju na isti način. Upozorava i na širi društveni kontekst širenja anglizama, povezujući ga s globalnim utjecajem engleskoga jezika kroz medije, tehnologiju i popularnu kulturu. Argumente o „nepotrebnosti" ili nerazumljivosti anglizama relativizira usporedbom s manje poznatim domaćim riječima, pokazujući da nerazumijevanje nije specifično za posuđenice, nego je opće obilježje jezične komunikacije.

Analiza se u ovoj knjizi općenito ne zadržava na pojedinačnim primjerima, nego se postupno širi prema općenitijim razinama razmatranja. Autor pokazuje da se iza brojnih normativnih preporuka kriju ponavljajući obrasci: selektivno vrednovanje jezičnih oblika, pozivanje na autoritet bez jasne argumentacije te implicitno hijerarhiziranje varijanti. Takvi obrasci upućuju na to da norma nije neutralan sustav pravila, nego rezultat društvenih i ideoloških procesa.

Posebna se pozornost, kako je već dijelom pokazano, posvećuje odnosu između standardnoga jezika i njegove stvarne uporabe. Autor upozorava na jaz između normativnih propisa i jezične prakse, pri čemu govornici u svakodnevnoj komunikaciji redovito koriste oblike koji odstupaju od normativnih preporuka, ali su komunikacijski učinkoviti i društveno prihvaćeni. Time se dodatno potvrđuje teza da normativni sudovi ne mogu biti odvojeni od empirijske stvarnosti jezika.

Ujedno se razmatra i uloga javnih rasprava o jeziku, osobito u medijima i na društvenim mrežama, gdje se često pojavljuju pojednostavljeni i kategorički sudovi o jezičnoj pravilnosti. Takvi diskursi, kako pokazuje Kapović, često su ideološki motivirani i pridonose održavanju rigidnih predodžbi o jeziku.

Stilski gledano, knjiga je pisana pristupačno i jasno, uz čestu uporabu konkretnih primjera iz svakodnevne komunikacije i medijskoga diskursa, čime složene lingvističke teme postaju razumljivije širem krugu čitatelja. Takav pristup pridonosi popularizaciji lingvistike, ali istodobno otvara pitanje ravnoteže između popularno-znanstvenoga i znanstvenoga diskursa, osobito u dijelovima gdje bi se očekivala snažnija empirijska potpora iznesenim tvrdnjama.

U cjelini *Jezični savjetnik za 21. stoljeće* predstavlja koherentno i argumentirano djelo koje sustavno dovodi u pitanje tradicionalne pristupe jezičnoj normi. Njegova je najveća vrijednost u tome što umjesto propisivanja nudi objašnjenje, a umjesto fiksnih pravila naglašava varijabilnost i društvenu uvjetovanost jezika. U tom se smislu i završno poglavlje o jezičnoj ispravnosti

može čitati kao teorijski sažetak cijele knjige: autor odbacuje ideju apsolutne pravilnosti te pokazuje da je „ispravno" ono što je u skladu s uporabom i komunikacijskim kontekstom, dok standard predstavlja samo jedan – premda društveno važan – oblik te uporabe.

Takvo razumijevanje omogućuje i drukčiju interpretaciju brojnih jezičnih pojava analiziranih u knjizi: varijacije u naglasku, uporaba vokativa, pojednostavljivanje kondicionalnih oblika, sinonimija poput *oba/obadva* ili značenjska proširenja poput *škola* u značenju 'nastava' ne predstavljaju devijacije od norme, nego prirodne manifestacije jezične dinamike. Upravo u tom pomaku od preskriptivnoga prema analitičkom i interpretativnom pristupu leži posebnost i važnost ovoga priručnika. Naposljetku možemo zaključiti da se Kapovićev „savjetnik" izdvaja jasnoćom argumentacije i dosljednošću u provođenju metodološkoga pristupa, ali i sposobnošću da složena lingvistička pitanja učini pristupačnima bez gubitka znanstvene relevantnosti. Ujedno potiče čitatelja na kritičko promišljanje uvriježenih jezičnih stavova te otvara prostor za uravnoteženije i informiranije razumijevanje odnosa između norme i uporabe. Kao takav predstavlja vrijedan i poticajan doprinos suvremenoj kroatistici, ali i širem promišljanju o jeziku u društvu.

Sandra Husanović

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

KROATISTIČKI POGLEDI NA HRVATSKU KNJIŽEVNOPOVIJESNU TRADICIJU

Tihomil Maštrović, *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi*

Alfa, Zagreb, 2025.

Knjiga *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi* autora Tihomila Maštrovića predstavlja značajan doprinos suvremenoj hrvatskoj književnoj historiografiji i kroatističkim istraživanjima. Riječ je o zbirci znanstvenih studija i eseja u kojima autor analizira razvoj proučavanja hrvatske književnosti, djelovanje istaknutih književnih povjesničara te pojedine pojave iz hrvatske kulturne i književne povijesti. Knjiga se može promatrati kao svojevrsno svjedočanstvo o kontinuitetu hrvatske književnoznanstvene tradicije, ali i kao poticaj za daljnja istraživanja hrvatske književne i kulturne baštine. U hrvatskoj znanosti o književnosti književna historiografija ima posebno mjesto jer omogućuje sustavno proučavanje razvoja književnosti kroz povijest, stilska razdoblja, poetiku, autore i kulturni kontekst. Hrvatska književnost, koja se razvijala u povijesnim i političkim okolnostima, uvijek je bila usko povezana s pitanjem nacionalnog identiteta, jezika i kulturne samosvijesti. Zbog toga su književni povjesničari imali važnu ulogu ne samo u proučavanju književnih djela nego i u oblikovanju kulturne svijesti o hrvatskoj književnoj tradiciji. Upravo tom problematikom bavi se Maštrović u ovoj knjizi, nastojeći pokazati kako su pojedini znanstvenici svojim radom oblikovali razumijevanje hrvatske književnosti. Knjiga je nastala kao rezultat dugogodišnjega autorova znanstvenog rada u području kroatologije, odnosno interdisciplinarnog proučavanja hrvatske kulture, jezika i književnosti. Kao književni povjesničar i filolog, Maštrović u svojim istraživanjima povezuje različite znanstvene discipline, poput književne povijesti, filologije, bibliografije i kulturne povijesti.

Takav pristup omogućuje sveobuhvatnije razumijevanje književ-

nih i kulturnih fenomena, jer književnost ne promatra izolirano, nego u širem društvenom, povijesnom i kulturnom kontekstu. U knjizi autor okuplja niz ogleda koji su tematski povezani interesom za hrvatsku književnu historiografiju i kulturnu tradiciju. U tim tekstovima analizira djelovanje pojedinih književnih povjesničara, proučava književni opus određenih autora te razmatra pitanja vezana uz očuvanje hrvatske književne baštine i položaj hrvatskoga jezika u međunarodnom kontekstu. Time knjiga nadilazi okvir klasične književnopovijesne studije i prerasta u širu raspravu o ulozi književnosti i znanosti o književnosti u razvoju nacionalne kulture. Posebna vrijednost knjige očituje se u činjenici da autor nastoji povezati prošlost i sadašnjost hrvatske književne znanosti. Analizirajući rad istaknutih književnih povjesničara kao što su Ivan Kukuljević Sakcinski, Antun Barac, Đuro Šurmin i Ivo Frangeš, Maštrović pokazuje kako su njihovi znanstveni pristupi oblikovali temelje suvremenih kroatističkih istraživanja. Istodobno, autor nastoji reinterpretirati njihovo djelovanje u svjetlu suvremenih znanstvenih spoznaja, naglašavajući kontinuitet razvoja hrvatske književne historiografije. Osim toga, knjiga otvara i šira pitanja o odnosu književnosti i kulturnog identiteta.

Hrvatska književnost kroz povijest nije bila samo umjetnički izraz nego i važan čimbenik očuvanja nacionalne svijesti, osobito u razdobljima političkih i društvenih promjena. Zbog toga su proučavanje književnosti i očuvanje književne baštine imali ključnu ulogu u oblikovanju kulturne samosvijesti hrvatskoga naroda. Maštrović u svojim ogledima pokazuje kako su književni povjesničari i kulturni djelatnici pridonijeli očuvanju i interpretaciji te baštine. S obzirom na tematsku raznolikost i znanstvenu utemeljenost, knjiga *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi* može se promatrati kao važan doprinos hrvatskoj humanistici. Knjiga ne samo da donosi vrijedne analize pojedinih književnih i kulturnih fenomena nego i potiče promišljanje o ulozi književne znanosti u suvremenom društvu. Jedna od temeljnih tematskih osi knjige *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi* jest proučavanje razvoja hrvatske književne historiografije i analiza djelovanja najvažnijih hrvatskih književnih povjesničara. Autor Tihomil Maštrović u tim ogledima nastoji rekonstruirati intelektualni i znanstveni kontekst u kojem su pojedini istraživači djelovali te pokazati kako su njihovi radovi pridonijeli sustavnom proučavanju hrvatske književnosti. U tom smislu posebno je važna analiza rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koji se smatra jednim od pionira hr-

vatske kulturne historiografije. Kukuljević je djelovao u razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda, u vrijeme kada su pitanja jezika, kulture i nacionalnog identiteta bila u središtu društvenih i političkih rasprava. Njegov rad obuhvaćao je prikupljanje i objavljivanje povijesnih dokumenata, rukopisa i književnih tekstova koji su svjedočili o bogatoj tradiciji hrvatske kulture. Maštrović naglašava kako je Kukuljević svojim radom nastojao dokazati da hrvatska književnost ima dugu i kontinuitetnu povijest, čime je pridonio oblikovanju nacionalne kulturne svijesti. Veliku pozornost autor posvećuje i djelovanju Antunu Barcu, jednog od najutjecajnijih hrvatskih književnih povjesničara 20. stoljeća.

Barac je u svojim istraživanjima razvijao specifičan pristup književnosti koji se temeljio na povezivanju književnih djela s društvenim i povijesnim okolnostima njihova nastanka. Smatrao je da književnost nije samo estetski fenomen nego i važan izraz društvenih i ideoloških procesa. Maštrović u svojim analizama ističe kako je Barac svojim sintezama hrvatske književnosti uspio oblikovati cjelovitu sliku njezina razvoja, ali i potaknuti nova istraživanja o pojedinim književnim razdobljima i autorima. Važnu ulogu u razvoju hrvatske književne historiografije imao je i Đuro Šurmin. Šurmin se posebno bavio proučavanjem starije hrvatske književnosti, filologije i povijesti jezika. Njegova istraživanja bila su usmjerena na otkrivanje i interpretaciju srednjovjekovnih i renesansnih književnih tekstova, koji su do tada često bili zapostavljeni ili nedovoljno proučeni. Maštrović naglašava da je Šurmin svojim radom pridonio boljem razumijevanju početaka hrvatske književne tradicije i njezina mjesta u europskoj kulturnoj povijesti. Posebno mjesto u knjizi zauzima i analiza rada Ive Frangeša, koji je hrvatsku književnost promatrao u širem europskom kontekstu. Frangeš je u svojim interpretacijama naglašavao estetsku vrijednost književnih djela te je nastojao pokazati kako hrvatska književnost sudjeluje u općim književnim i kulturnim procesima europske književnosti.

Njegovi radovi obilježeni su interpretativnim pristupom koji kombinira književnu analizu, kulturnu povijest i teorijske uvide. Analizirajući rad ovih književnih povjesničara, Maštrović pokazuje kako je hrvatska književna historiografija nastajala postupno, kroz rad brojnih istraživača koji su svojim studijama, bibliografijama i sintezama stvarali temelje suvremenog proučavanja hrvatske književnosti. Druga važna skupina ogleda u knjizi posvećena je interpretaciji književnih djela pojedinih autora. U tim tek-

stovima Maštrović nastoji analizirati tematske, stilske i idejne značajke njihova stvaralaštva te pokazati kako su ta djela pridonijela razvoju hrvatske književne tradicije. Posebno mjesto u tim analizama zauzima književni opus Milana Begovića. Begović je bio jedan od najvažnijih hrvatskih dramatičara i prozaika prve polovice 20. stoljeća, a njegovo stvaralaštvo obilježeno je snažnim interesom za psihološke i društvene teme. Maštrović naglašava da Begovićeve drame karakterizira složena psihološka karakterizacija likova te prikaz sukoba između individualnih želja i društvenih normi. Autor također ističe da je Begović svojim djelima pridonio modernizaciji hrvatske dramske književnosti i njezinu približavanju europskim književnim strujanjima. U knjizi se razmatra i književni rad Ante Tresića Pavičića, autora koji je u svojim djelima često obrađivao povijesne i nacionalne teme. Njegovo stvaralaštvo povezano je s idejom očuvanja nacionalne kulturne tradicije, a njegova djela često naglašavaju važnost povijesne svijesti i domoljublja. Maštrović analizira i opus pjesnika Joje Ricova, čija poezija pripada suvremenoj hrvatskoj književnosti. Ricovljeva lirika obilježena je filozofskom refleksivnošću i egzistencijalnim motivima, a njegova poezija često istražuje odnos između pojedinca i svijeta koji ga okružuje. U knjizi se također razmatra književni rad Nike Andrijaševića, čije je stvaralaštvo povezano s temama identiteta, povijesti i kulturne tradicije. Posebno zanimljiv dio knjige posvećen je austrijskoj književnici hrvatskog podrijetla Pauli von Preradović.

Autor analizira njezinu književnu djelatnost i naglašava njezinu povezanost s hrvatskim kulturnim nasljeđem. Njezina književnost predstavlja primjer kulturne povezanosti srednjoeuropskih književnih tradicija. U jednome od ogleda autor se bavi pitanjem statusa hrvatskoga jezika u međunarodnom kontekstu. Autor analizira proces međunarodnoga priznavanja hrvatskoga jezika i njegovu klasifikaciju u međunarodnim jezičnim standardima. Maštrović ističe da je dobivanje posebnoga međunarodnoga jezičnoga koda za hrvatski jezik 2008. godine imalo veliku simboličku i znanstvenu važnost. Time je hrvatski jezik dobio formalno priznanje kao samostalan jezik u međunarodnim lingvističkim klasifikacijama. Autor naglašava kako je jezik temeljni element kulturnog identiteta i važan čimbenik očuvanja nacionalne kulture. Upravo zbog toga proučavanje hrvatskoga jezika i njegova položaja u međunarodnom kontekstu predstavlja važan zadatak suvremene kroatistike. U nekoliko ogleda Maštrović se bavi problemom očuvanja hrvatske književne baštine i kultur-

nog pamćenja. Autor naglašava da knjižnične zbirke, arhivi i knjižnice imaju ključnu ulogu u očuvanju kulturne tradicije i znanstvene građe. Knjižnice i arhivi ne služe samo kao mjesta čuvanja knjiga nego i kao institucije koje omogućuju istraživanje i proučavanje književne i kulturne povijesti. Bez sustavnog prikupljanja i katalogiziranja knjižnične građe bilo bi gotovo nemoguće rekonstruirati razvoj hrvatske književnosti.

Maštrović posebno ističe važnost proučavanja knjižničnih zbirki koje se odnose na hrvatsku dijasporu, poput zbirki gradišćanskih Hrvata, kao i građe koja dokumentira suvremenu hrvatsku povijest. Posljednja skupina tekstova u knjizi obuhvaća različite kulturno-povijesne teme. U tim ogledima autor analizira pojedine kulturne fenomene, povijesne izvore i znanstvene inicijative koje pridonose boljem razumijevanju hrvatske kulturne povijesti. Ti tekstovi pokazuju širinu autorova znanstvenog interesa i njegovu sposobnost povezivanja književnosti s drugim područjima humanističkih znanosti, poput povijesti i kulturne antropologije. Upravo taj interdisciplinarni pristup jedna je od najvažnijih karakteristika Maštrovićeva znanstvenog rada. Na temelju analize sadržaja i tematske strukture knjige *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi* može se zaključiti da je riječ o vrijednom i značajnom znanstvenom djelu koje daje važan doprinos proučavanju hrvatske književnosti, književne historiografije i šire kulturne povijesti. Autor Tihomil Maštrović u ovoj knjizi donosi niz temeljitih studija i ogleda u kojima analizira rad istaknutih književnih povjesničara, interpretira književna djela pojedinih autora te razmatra pitanja očuvanja hrvatske književne baštine i položaja hrvatskoga jezika u međunarodnom kontekstu. Jedna od najvažnijih vrijednosti ove knjige jest njezina sposobnost da poveže različite aspekte kroatističkih istraživanja. Maštrović ne promatra književnost isključivo kao estetski fenomen, nego je analizira u širem kulturnom, povijesnom i društvenom kontekstu. Takav pristup omogućuje dublje razumijevanje književnih djela, ali i uloge književnosti u oblikovanju nacionalnog identiteta. Knjiga stoga pokazuje kako proučavanje književne povijesti nije samo akademska disciplina nego i važan način razumijevanja kulturne i povijesne baštine jednoga naroda. Posebno mjesto u knjizi zauzimaju studije o hrvatskim književnim povjesničarima koji su svojim radom pridonijeli razvoju hrvatske književne historiografije.

Analizirajući djelovanje književnih povjesničara poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Antuna Barca, Đure Šurmina i Ive Frangeša, autor

pokazuje kako su njihovi radovi oblikovali način na koji danas razumijemo razvoj hrvatske književnosti. Njihova istraživanja omogućila su sustavno proučavanje književne tradicije, a njihove interpretacije postale su temelj suvremene kroatističke znanosti. Maštrović pritom naglašava kontinuitet razvoja književne historiografije i važnost kritičkog preispitivanja ranijih znanstvenih pristupa. Knjiga donosi i vrijedne interpretacije književnih djela pojedinih autora. Analize stvaralaštva pisaca kao što su Milan Begović, Ante Tresić Pavičić, Joja Ricov, Niko Andrijašević i Paula von Preradović pokazuju kako se književni opus svakog autora može razumjeti tek u kontekstu vremena u kojem je nastao. Autor pritom nastoji povezati književne analize s društvenim i kulturnim okolnostima, čime njegovi ogledi dobivaju širu interpretativnu dimenziju. Važan doprinos knjige predstavlja i razmatranje pitanja hrvatskoga jezika i njegova međunarodnoga položaja. Maštrović naglašava da je jezik jedan od temeljnih elemenata nacionalnog identiteta te da je njegovo međunarodno priznanje imalo važnu simboličku i kulturnu dimenziju. Time autor pokazuje kako su pitanja jezika, književnosti i kulture međusobno povezana i kako zajedno sudjeluju u oblikovanju nacionalne kulturne svijesti. Jedan od posebno značajnih aspekata knjige odnosi se na problem očuvanja hrvatske književne baštine.

Autor ističe važnost knjižnica, arhiva i znanstvenih institucija u prikupljanju i očuvanju knjižnične građe koja svjedoči o razvoju hrvatske kulture i književnosti. Knjižnične zbirke predstavljaju temelj za znanstvena istraživanja i omogućuju budućim generacijama da proučavaju i razumiju kulturnu povijest hrvatskoga naroda. U tom smislu knjiga ima i važnu kulturnu dimenziju jer podsjeća na potrebu sustavne brige za očuvanje kulturnog pamćenja. S metodološkog stajališta, Maštrovićevo djelo karakterizira interdisciplinarni pristup koji povezuje književnu povijest, filologiju, kulturnu povijest i bibliografiju. Takav pristup omogućuje sveobuhvatnije sagledavanje književnih i kulturnih fenomena te pokazuje kako se književnost ne može promatrati izolirano od šireg društvenog i kulturnog konteksta. Autorovi tekstovi temelje se na opsežnoj znanstvenoj građi i bogatoj literaturi, što dodatno potvrđuje njihovu znanstvenu utemeljenost. Zaključno se može reći da knjiga *Stazama hrvatskih književnih povjesničara: kroatistički ogledi* predstavlja značajan doprinos hrvatskoj humanistici i kroatističkim istraživanjima. Djelo donosi vrijedne uvide u razvoj hrvatske književne historiografije, interpretira rad važnih književnih povjesničara i pisaca te

potiče razmišljanje o ulozi književnosti i jezika u oblikovanju kulturnog identiteta. Zbog svoje tematske širine, znanstvene utemeljenosti i analitičke dubine, knjiga može poslužiti kao korisno štivo studentima kroatistike, istraživačima književnosti i kulture, ali i svima koji žele produbiti svoje znanje o hrvatskoj književnoj tradiciji i njezinu povijesnom razvoju. Tako Maštrovićev rad ne predstavlja samo pregled određenih književnopovijesnih tema, nego i poticaj za daljnja istraživanja hrvatske književnosti i kulture, naglašavajući važnost kontinuiranog proučavanja i reinterpretacije nacionalne književne baštine.

Luka Gaćeša

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku
FLUMINENSIA: ***časopis za filološka istraživanja***
Sveučilišna avenija 4
51000 Rijeka, Hrvatska
Tel. ++ 385 (051) 265-600 centrala
Kontakt: nikolina.palasic@ffri.uniri.hr (glavna urednica)
sasa.stanic@ffri.uniri.hr (izvršni urednik za književne teme)
m.marinkovic@ffri.uniri.hr (izvršna urednica za jezikoslovne teme)
Mrežna stranica: https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/fluminensia/index
E-pošta: fluminensia@ffri.uniri.hr

UPUTE ZA AUTORE

Časopis *Fluminensia* objavljuje radove iz svih filoloških grana. *Fluminensia* za svaki pristigli rad koji Uredništvo odredi relevantnim za objavljivanje provodi dvostruki slijepi recenzijski postupak. Konačnu odluku o kategorizaciji rada donosi Uredništvo. U *Fluminensiji* se ne objavljuju stručni članci.

Prihvaćaju se samo **neobjavljeni radovi**. Uredništvo časopisa *Fluminensia* autorima ne naplaćuje predaju priloga, njihovu obradu ni objavu u časopisu.

Radovi se primaju kontinuirano.

Molimo autore da šalju lektorirane radove. Uredništvo zadržava pravo da rukopis redakcijski prilagodi propozicijama časopisa i uskladi s normom hrvatskoga standardnog jezika.

1. Radovi mogu biti napisani na hrvatskom ili na stranom jeziku (uz prethodni dogovor s Uredništvom). Radovima na stranom jeziku mora biti priložena potvrda da ih je lektorirao kompetentan izvorni govornik.
2. Poželjan je opseg teksta (bez sažetaka, popisa literature i priloga) jedan (1) autorski arak (16 kartica; kartica = 1800 slovnih mjesta s prazninama, u što su uključene i podrubne bilješke /fusnote/). Uredništvo zadržava pravo konačne odluke o opsegu teksta ovisno o temi rada i recenzentskim napomenama.
3. Tekst rada mora biti pisan fontom *Times New Roman*, veličine 12, a proreda 1,5. Ako je upotrijebljen koji poseban font, potrebno ga je priložiti u privitku e-poruke. Stranice moraju biti obrojčane.

   Rad koji sadrži slikovne i grafičke priloge (fotografije, grafikone, tablice) valja poslati osim u standardnom formatu i u formatu *.pdf (Acrobat Reader).

4. Tekst rada sadrži:
    - ZAGLAVLJE – u lijevom kutu napisati podatke o autoru: ime i prezime, titulu, naziv ustanove u kojoj je autor zaposlen, e-adresu i ORCID-ID
    - NASLOV
    - NACRTAK I KLJUČNE RIJEČI na jeziku rada (navesti do šest ključnih riječi odvojenih točkom sa zarezom /;/)
    - TIJELO TEKSTA (ima li više poglavlja, međunaslove je poželjno obrojčati)
    - POPIS LITERATURE (upute za navođenje radova u tekstu i pisanje bibliografskih jedinica dane su na mrežnoj stranici časopisa *Fluminensia* i na portalu *Hrčak*)
    - NASLOV, SAŽETAK (oko 1800 znakova; treba istaknuti svrhu rada, metodologiju istraživanja, najvažnije postavke i zaključak) I KLJUČNE RIJEČI na engleskom ako je rad pisan na hrvatskom, tj. na hrvatskom ako je rad pisan na engleskom jeziku ili na hrvatskom i na engleskom jeziku ako je rad pisan na drugom stranom jeziku; navesti do šest ključnih riječi odvojenih točkom sa zarezom (;).

Rad je potrebno poslati u formatu *.doc (odnosno *.docx) i u formatu *.pdf (s uklonjenim podacima o autoru) na adresu Uredništva: fluminensia@ffri.uniri.hr.